

**INTERNATIONAL JOURNAL OF LANGUAGE AND TRANSLATION
STUDIES**

ULUSLARARASI DİL VE ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2791 -7290

**CİLT/VOLUME: 5
SAYI/ISSUE: 1
HAZİRAN/JUNE, 2025**



**SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ**
YAYINLARI

CİLT/VOLUME: 5
SAYI/ISSUE: 1
HAZİRAN/JUNE, 2025
ISSN: 2791-7290

Sahibi/ Owner

Selçuk Üniversitesi adına
Owner on Behalf of Selcuk University
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Editör/Editor

Prof. Dr. Onur KÖKSAL, Selçuk Üniversitesi,
onurkoks@selcuk.edu.tr

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Dr. Öğr. Üyesi Nuray PAMUK ÖZTÜK, Selçuk Üniversitesi,
nuray.pamukozturk@selcuk.edu.tr
Araş. Gör. Beyza Nur ZORLU, Selçuk Üniversitesi,
beyzanur.zorlu@selcuk.edu.tr

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN, Selçuk Üniversitesi, saricobanarif@gmail.com
Prof. Dr. Aymil DOĞAN, Hacettepe Üniversitesi, aymil@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr. Gölge SEFEROĞLU, California State University, ABD, golge.seferoglu@csusb.edu
Prof. Dr. İsmail Hakkı MİRİCİ, Hacettepe Üniversitesi, hakkimirici@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr. Mahrous BORİEEK, Qatar University, mmohammad@qu.edu.qa
Prof. Dr. Mehmet DEMİREZEN, Kapadokya Üniversitesi, dem.mehmet2011@gmail.com
Prof. Dr. Muharrem TOSUN, Sakarya Üniversitesi, mtosun@sakarya.edu.tr
Doç. Dr. Larisa SOFRONOVA, Moskova Devlet Dil Bilimi Üniversitesi
Dr. Irina GVELESİANİ, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Dil Editörleri/Language Editors

Arapça/Arabic: Doç. Dr. Mustafa İsmail DÖNMEZ, Selçuk Üniversitesi,
mismaildonmez@selcuk.edu.tr
İngilizce/English: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DOLMACI, Selçuk Üniversitesi,
mustafadolmaci@gmail.com
Rusça/Russian : Dr. Öğr. Üyesi Nuray DÖNMEZ, Selçuk Üniversitesi,
nrydnmz83@gmail.com
Almanca/German: Öğr. Gör. Dr. Asuman YAPRAK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
asuman.yaprak@hbv.edu.tr

Alan Editörleri/Section Editors

Prof. Dr. Ali TİLBE, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, ali.tilbe@iuc.edu.tr
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK, Gazi Üniversitesi, muhammetkocak@gazi.edu.tr
Doç. Dr. Patrizia GIAMPİERİ, Universitas Mercatoru
Doç. Dr. Tamari DOLİDZE, Batumi State Maritime University



SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

yayinevi@selcuk.edu.tr

İletişim/Contact

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
Akademi Mah. Alaaddin Keykubat Yerleşkesi Selçuklu-Konya
Tel: 0(332) 241 00 41/33221 e-Posta: lotusjournal@selcuk.edu.tr
Makale göndermek için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lotus>

CİLT/VOLUME: 5
SAYI/ISSUE: 1
HAZİRAN/JUNE, 2025
ISSN: 2791-7290

Danışma Kurulu / Scientific Committee

Prof. Dr. Abdulvahit Çakır, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Abed Elrahim Azzam Marashdeh Ajloun
National University, Jordan

Prof. Dr. Ali Mohammed Almashhor, King Saud
University

Prof. Dr. Ali Tilbe, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Prof. Dr. Arif Sariçoban, Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Badr Nasser Saleh Aljabr, Imam Mohammad
Ibn Saud Islamic University

Prof. Dr. Bahar Güneş, Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi

Prof. Dr. Betka Salim Muhamed , Khider University,
Biskra, Algeria

Prof. Dr. Bülent Kırmızı, Osmaniye Korkut Ata
Üniversitesi

Prof. Dr. Djamel Sadna, Batna Unibersitesi, Cezayir

Prof. Dr. Ghazi Abuhakema, College of Charleston

Prof. Dr. Gülsev Pakkan, Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Hacer Hande Uysal Gürdal, Hacettepe
Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Çakır, Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı Mirici, Hacettepe Üniversitesi,
Türkiye

Prof. Dr. Kadid Dieb, Université Freres Mentouri
Constantine, Algeria

Prof. Dr. Kadriye Dilek Bacanak, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Khaled Shaalan, The British University in Dubai

Prof. Dr. Mahmut Kafes, Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Takkaç, Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Abdussamed Yeşildağ, Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Arif Bakla, Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi

Doç. Dr. Abdussamed Yeşildağ, Kırıkkale

Doç. Dr. Ayşe Atıcı Arayancan, Osmaniye Korkut Ata

Prof. Dr. Meriem Sahli, Al Akhawayn University

Prof. Dr. Mohamed Bounejma, Al Akhawayn University

Prof. Dr. Muhammet Hekimoğlu, Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Muhammet Koçak, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Muharrem Tosun, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Murat Hışmanoğlu, Uşak Üniversitesi

Prof. Dr. Musa Yıldız, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nuray Alagözlü, Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Omar Mehdioui, Moulay Ismail University

Prof. Dr. Ravshan H. Maksudov, Fergana State Iniversity,
Uzbekistan

Prof. Dr. Soumia Ennaciri, Al Akhawayn University

Prof. Dr. Sun Yinggang, Zhejiang University, China

Prof. Dr. Tahir Balci, Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Zhang Hua, Beijing Language and Culture
University, China

Prof. Dr. Turan Paker, Pamukkale Üniversitesi

Assoc. Prof. Ahmed Tama Halabi, Qatar
University, Doha

Assoc. Prof. PaedDr. Silvia Barnová, DTI University,
Slovakya

Assoc. Prof. Leyla Aliyeva, Bakü Slavyan Üniversitesi,
Azerbaycan

Assoc. Prof. Li Xiaoli, Beijing Language and Culture
University, China

Assoc. Prof. Mahrous Borayyek, Qatar University, Doha

Assoc. Prof. Mohamad Zetan, Abdulmalik Saadi
University, Morocco

Assoc. Prof. Tamar Dolidze, Batumi State Maritime
Academy Üniversitesi

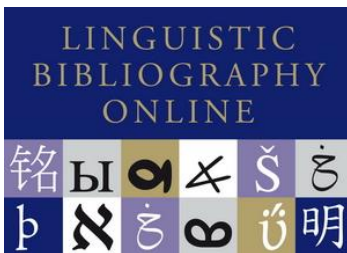
Dr. Öğr. Üyesi Didem Yılmaz, Erciyes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Eda Duruk, Pamukkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emad Abdelbaky Aly, Karamanoğlu
Mehmetbey Üniversitesi

Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Elif Kemaloğlu, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Doç. Dr. Cemal Çakır, Gazi Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Emine Eda Ercan, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyhan Yükselir, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Erdem Akbaş, Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Kalpaklı, Selçuk Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Fatih Güngör, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Gürhan Kırilen, Ankara Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Feyza Görez, Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. İrfan Tosuncuoğlu, Karabük Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Gonca Ünal Chiang, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. İnci İnce Erdoğan, Ankara Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Görsev Sönmez, Biruni Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat Cesur, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Hümset Seçkin, Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem Nakiboğlu, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Nesrin Şevik, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Oya Tunaboğlu, Süleyman Demirel Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Nihat Yavuz, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Özkan Kırmızı, Karabük Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Nuray Dönmez, Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Senem Ceylan, Dokuz Eylül Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Nurcan Kalkır, Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Sevinç Arı, Marmara Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Nurihan Yörük, Selçuk Üniversitesi
Asst. Prof. Abderrahim Rachdi, Mohammed V University, Morocco	Dr. Öğr. Üyesi Özge Gümüş, Adıyaman Üniversitesi
Asst. Prof. İbrahim Amer, Qatar University, Doha	Dr. Öğr. Üyesi Pınar Turan Özdemir, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Asst. Prof. Mahmoud Al-Ashiri, Georgetown University	Dr. Öğr. Üyesi Selin Tekeli, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Asst. Prof. Manel Bel haiza Larribi, Higher Institute of Arts and Crafts in Gafsa- University of Gafsa, Tunisia	Dr. Öğr. Üyesi Serhan Dindar, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abduljawad Alhrdan, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Suna Akalın, Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Çekiç, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin Yıldız, Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Önal, Süleyman Demirel Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülsüm Albiz, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Halil, Selçuk Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Yalçın Yunus, Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Shaikh Husayn, Kilis 7 Aralık Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Zafer Ceylan, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayla Akın, Kırıkkale Üniversitesi	Dr. Anil Kumar, Singhania University, India
Dr. Öğr. Üyesi Bengü Aksu, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Dr. Beisenbayeva Lyazzat Zhumabekovna, L.N Gumiliev Eurasian National University, Kazakhstan
Dr. Öğr. Üyesi Devrim Höl, Pamukkale Üniversitesi	Dr. Kenneth Ayoub, Wayne State University, USA
Dr. Nancy Ackles, University of Washington, USA	Dr. Luminia Diaconu, The Academy of Economic Studies, Moldavia
Dr. Taha Rajab, Durham University	Dr. Victoria LEvinskaya, Team University
	Elena Volkova, University of Exeter

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER/INDEXES



Değerli okurlarımız,

International Journal of Language and Translation Studies (Uluslararası Dil ve Çeviri Çalışmaları Dergisi) olarak 2025 yılı Haziran sayısı ile bir araya gelmiş bulunmaktayız. Türkiye’deki dil ve çeviribilim çalışmalarına nicel, nitel ve karma yöntemler ışığında hazırlanmış özgün ve bilimsel eserlerle alana katkıda bulunmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

Bu sayımızda; Kawar ABDULQADER tarafından kaleme alınmış “Anadili Kürtçe Olan Öğrencilerde Yabancı Dil Kaygısı ve Öğrenme Süreci: Cihan Üniversitesi Örneği”; Thoriqi FIRDAUS, Lisda Yasin BAKARI, Diva Salsabila OCTARIANTO, Rifwanda KHOIRUNNISA, Dwi Retno MALINI, Mukarromah MUKARROMAH tarafından kaleme alınmış “ChatGPT ve Gemini AI Diyaloglarında Pragmatiği Analiz Etmek İçin Grice’in İlkeleri ve Söylem Eylemi Teorisini Uygulamak”; Yunus BİÇER tarafından kaleme alınmış “Lekh Dothraki’de Eylemsel İstem” ve Mustafa DOLMACI tarafından kaleme alınmış “Yapay Zekâ Destekli Çeviride Dilsel ve Kültürel Sadakat: İngilizce-Türkçe Edebi Kısa Öykülerde DeepL ve İnsan Çevirilerinin Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı dört araştırma makalesi yer almaktadır.

Araştırma makalelerine ek olarak Mehmet Veysi BABAYİĞİT ve İhsan PİLATİN tarafından kaleme alınan “Harry Potter Film Afişlerinin Semiyotik Bir Bakış Açısıyla Dilbilimsel, Tarihsel ve Kültürel Analizi başlıklı inceleme makelesi”; Barış Can AYDIN tarafından hazırlanmış “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminden Erken Cumhuriyet Dönemine kadar Türkiye’de Çeviri Etkinliklerinin Gelişimi ve İlerlemesi” ve Derya OĞUZ tarafından hazırlanmış “Doğal Dil İşleme, Derin Öğrenme ve Metin İşleme: Çeviri Süreçlerine Yönelik Bir İnceleme” başlıklı derlemeler ile Safiye ÇELEBİ ÇAM tarafından Türkçeye tercüme edilen “Eş Anlamlılık” başlıklı çeviri çalışması okuyucularımızın faydalarına sunulmuştur.

Dergimizin ilk sayısından itibaren olduğu gibi, bu sayımızda da tarafımıza gelen çalışmalara titiz ve nesnel bir şekilde yaklaşıyoruz; alanında uzman hakemlerin inceleme ve değerlendirmeleri sonucunda bu çalışmaları siz okurlarımızla paylaşıyoruz. Dergimizin güncel sayısına katkı sağlayan değerli yazarlarımıza, ülkemizin farklı üniversitelerinde görev yapmakta olup değerli zamanlarını ayırarak görüşlerini bizimle paylaşan hakemlerimize, derginin yayım hazırlıklarında özveri ile çalışan editör yardımcılarımıza, yayın kurulumuza ve alan editörlerimize teşekkürlerimi sunuyorum.

Editör

Prof. Dr. Onur KÖKSAL

Haziran 2025

CİLT/VOLUME: 5
SAYI/ISSUE: 1
HAZİRAN/JUNE, 2025
ISSN: 2791-7290

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

Kawar ABDULQADER

Anadili Kürtçe Olan Öğrencilerde Yabancı Dil Kaygısı ve Öğrenme Süreci: Cihan Üniversitesi Örneği
Foreign Language Anxiety and the Learning Process in Kurdish Native Speakers: The Case of Cihan University

1-33

Thoriqi FIRDAUS, Lisda Yasin BAKARI, Diva Salsabila OCTARIANTO

Rifwanda KHOIRUNNISA, Dwi Retno MALINI, Mukarromah MUKARROMAH

ChatGPT ve Gemini AI Diyaloglarında Pragmatikliği Analiz Etmek İçin Grice'in İlkeleri ve Söylem Eylemi Teorisini Uygulamak

Applying Grice's Maxims and Speech Act Theory to Analyze Pragmatics in Chatgpt and Gemini AI Dialogues

34-53

Yunus BİÇER

Lekh Dothraki'de Eylemsel İstem

Verbal Valency in Lekh Dothraki

54-91

Mustafa DOLMACI

Yapay Zekâ Destekli Çeviride Dilsel ve Kültürel Sadakat: İngilizce-Türkçe Edebi Kısa Öykülerde DeepL ve İnsan Çevirilerinin Karşılaştırmalı Analizi

Linguistic and Cultural Fidelity in AI-Driven Translation: A Comparative Analysis of DeepL and Human Translations in English-Turkish Literary Short Stories

92-109

İnceleme Makalesi / Review Article

Mehmet Veysi BABAYİĞİT

İhsan PİLATİN

Harry Potter Film Afişlerinin Semiyotik Bir Bakış Açısıyla Dilbilimsel, Tarihsel ve Kültürel Analizi

Linguistic, Historical and Cultural Analysis of Harry Potter Movie Posters from a Semiotic Perspective

110-139

<u>Derleme / Review</u>	
Bariş Can AYDIN Osmanlı Devleti'nin Son Döneminden Erken Cumhuriyet Dönemine kadar Türkiye'de Çeviri Etkinliklerinin Gelişimi ve İlerlemesi Development and Progress of Translation Activities in Türkiye from Late Ottoman to Early Republican Era	140-165
Derya OĞUZ Doğal Dil İşleme, Derin Öğrenme ve Metin İşleme: Çeviri Süreçlerine Yönelik Bir İnceleme Natural Language Processing, Deep Learning, and Text Processing: A Translational Perspective	166-195
<u>Çeviri / Translation</u>	
D. Alan CRUSE Çev. Safiye ÇELEBİ ÇAM Eř Anlamlılık Synonymy	196-231

Anadili Kürtçe Olan Öğrencilerde Yabancı Dil Kaygısı ve Öğrenme Süreci: Cihan Üniversitesi Örneği*

Kawar ABDULQADER¹

Geliş Tarihi: 15.01.2025
Kabul Tarihi: 17.04.2025
Yayın Tarihi: 24.06.2025
Değerlendirme: İki Dış Hakem /
Çift Taraflı Körleme
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf Bilgisi:

Abdulqader, Kawar (2025). Anadili Kürtçe Olan Öğrencilerde Yabancı Dil Kaygısı ve Öğrenme Süreci: Cihan Üniversitesi Örneği. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 1-33.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:
lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

Bu çalışma, Cihan Üniversitesi'nde anadili Kürtçe olan öğrencilerin yabancı dil (Türkçe ve İngilizce) öğrenme süreçlerinde yaşadıkları dil kaygısını ve bu kaygının öğrenme süreçlerine etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Dil kaygısının, bireylerin dil öğrenme sürecinde önemli bir engel teşkil ettiği ve bu kaygının sosyo-kültürel faktörlerle derin bir ilişki içinde olduğu literatürde geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Bu bağlamda araştırma, çokdilli bireylerin farklı dillerde yaşadıkları kaygı deneyimlerini, sosyal ve kültürel bağlamlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmeyi hedeflemektedir. Çalışma, anadili Kürtçe olan öğrencilerin Türkçe ve İngilizce öğrenirken karşılaştıkları dil kaygıları ile bu kaygılarla başa çıkmak için kullandıkları iletişim stratejilerini ele alarak bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırma, karma yöntem yaklaşımıyla yürütülmüş olup, katılımcılara anketler uygulanarak hem nicel hem de nitel veriler toplanmıştır. Bulgular, dil kaygısının öğrencilerin akademik başarıları ve sosyo-kültürel bağlamları üzerinde belirgin ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, öğrencilere yönelik kaygıyı azaltmaya yönelik çeşitli stratejiler (teknolojik araçlar, sosyal pratikler, bireysel çalışmalar) kullanıldığı ve etkili materyallerin (altyazılı filmler, konuşma kulüpleri, kitaplar) bu süreçte kaygıyı azalttığı bulunmuştur. Bu çalışma, dil kaygısını azaltmaya yönelik stratejiler geliştirilmesi ve çokdilli bireyler için öğrenme süreçlerinde daha etkili desteklerin sağlanması gerektiğini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kürtçe, dil kaygısı, yabancı dil öğrenimi, sosyo-kültürel faktörler, öğrenme Süreci

* Etik Beyan: * Bu çalışma, bilimsel ve etik ilkelere uygun olarak hazırlanmış olup, katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmış ve gerekli etik izinler temin edilmiştir. Çalışma tamamen özgün bir araştırmanın ürünüdür ve yararlanılan tüm kaynaklar kaynakçada belirtilmiştir.

¹ Öğretim Görevlisi, Zaho Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Türk Dili, Duhok, Irak, Kawar.abdulqader@uoz.edu.krd, ORCID ID: 0009-0002-5956-142X

Foreign Language Anxiety and the Learning Process in Kurdish Native Speakers: The Case of Cihan University*

Kawar ABDULQADER²

Date of Submission: 15.01.2025

Date of Acceptance: 17.04.2025

Date of Publication: 24.06.2025

Review: Double-blind peer review

Article Type: Research Article

Citation:

Abdulqader, Kawar (2025). Foreign Language Anxiety and the Learning Process in Kurdish Native Speakers: The Case of Cihan University. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 1-33.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledges that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing in the journal retain the copyright to their work and their work is licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

This study aims to examine the language anxiety experienced by Kurdish native-speaking students at Cihan University in the process of learning a foreign language (Turkish and English) and its effects on their learning process. Language anxiety, which constitutes a significant obstacle in the language learning process, is deeply intertwined with socio-cultural factors, as extensively discussed in the literature. In this context, the study seeks to evaluate the anxiety experiences of multilingual individuals in different languages, considering their social and cultural contexts. This research aims to address a significant gap by exploring the language anxiety experienced by Kurdish native-speaking students while learning Turkish and English, along with the communication strategies they employ to cope with this anxiety. Conducted using a mixed-methods approach, the study collected both quantitative and qualitative data through surveys administered to participants. The findings reveal that language anxiety has a significant and meaningful impact on students' academic performance and socio-cultural contexts. Additionally, it was found that various strategies (technological tools, social practices, individual efforts) are used to reduce anxiety, and effective materials (subtitled films, speaking clubs, books) play an essential role in alleviating it. This study strongly emphasizes the need to develop strategies for reducing language anxiety and providing more effective support for multilingual individuals in their learning processes.

Keywords: Kurdish, language anxiety, foreign language learning, socio-cultural factors, learning Process

* Ethical Statement: * This study has been prepared in compliance with scientific and ethical principles, with informed consent obtained from the participants, and all necessary ethical approvals secured. The study is entirely the product of original research, and all sources utilized have been duly cited in the references section.

² Lecturer, University of Zakho, Faculty of Humanities, Turkish Language Department, Duhok, Iraq, Kawar.abdulqader@uoz.edu.krd, ORCID ID: 0009-0002-5956-142X

1. Giriş

Dil kaygısı, bireyin dil öğrenme sürecinde yaşadığı korku, endişe ve gerginlik gibi duygularla ortaya çıkan önemli bir duygusal öge olarak tanımlanır. Bu kaygı, bireyin dil öğrenme deneyimlerini önemli ölçüde etkileyen sosyo-kültürel faktörlerle yakından ilişkili olması nedeniyle dil öğretimi alanında yoğun bir şekilde araştırılmaktadır. Horwitz ve arkadaşları (1986), yabancı dil kaygısının sınav kaygısı, iletişim kaygısı ve olumsuz değerlendirilme korkusu gibi farklı bileşenlerden oluştuğunu ifade etmiştir (s. 125-126). Gardner ve MacIntyre (1993) ise bu kaygıyı, bireyin dil sınıfında veya dilin kullanıldığı herhangi bir durumda hissettiği endişe olarak tanımlamıştır.

Sosyo-kültürel faktörlerin bireylerin dil öğrenme sürecinde yaşadıkları kaygı üzerindeki etkisi, alanyazında önemli bir konu olarak öne çıkmıştır. Argaman ve Abu-Rabia (2002), bireyin sosyal ve kültürel çevresinin, dil öğrenme sürecindeki performansını etkileyen kümülatif bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. Türkçe öğrenen bireylerin dil edinim süreçlerinde yalnızca formal eğitim ortamları yeterli olmamakta, dilin sosyo-kültürel bağlamda kullanımı da kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin gerçek yaşam durumlarında dil kullanım deneyimlerini artırmaya yönelik etkinliklerin tasarlanması gerekliliği dikkat çekmektedir (Sönmez ve Özden, 2024, s. 102).

Bu çalışma, Irak'ın Kürdistan Federal Bölgesi'ne bağlı Duhok şehrinde bulunan Cihan Üniversitesi'nde anadili Kürtçe olan öğrencilerin hem Türkçe hem de İngilizce öğrenme sürecinde yaşadıkları dil kaygısının sosyo-kültürel boyutlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Cihan Üniversitesi, 2013 yılında kurulmuş olup³, eğitim-öğretim dili İngilizce'dir. Bununla birlikte, öğrenciler günlük yaşamlarında Kürtçe ve Arapça gibi yerel dilleri de kullanmaktadır.

Literatürde, birden fazla yabancı dil öğrenen bireylerin kaygı durumlarına ilişkin sosyo-kültürel faktörleri ele alan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle, çokdilli bireylerin farklı dillerde yaşadıkları öğrenim deneyimlerini sosyo-kültürel bir çerçevede ele almak, bu alandaki önemli bir boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir. Cihan Üniversitesi'nin çokdilli yapısı, bu çalışmanın özgünlüğünü ve önemini artırmaktadır. Özellikle anadili Kürtçe olan öğrencilerin Türkçe ve İngilizce öğrenirken yaşadıkları kaygıların incelenmesi, dil öğretimi alanında önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma iki temel katkı sunmayı hedeflemektedir. Birincisi, çokdilli bireylerin dil öğrenme sürecindeki kaygılarını sosyo-kültürel bir bağlamda inceleyerek literatüre yenilikçi bir bakış

³ Erbil'de de bir Cihan Üniversitesi bulunmakla birlikte, bu çalışma kapsamında ele alınan Duhok Cihan Üniversitesi bağımsız bir yükseköğretim kurumudur.

açısı kazandırmak. İkincisi ise, bu bulguların ışığında dil öğretiminde kaygıyı azaltmaya yönelik etkili stratejiler geliştirmek için pratik öneriler sunmaktır.

2. Literatür Taraması

2.1.Yabancı Dil Öğreniminde Kaygı

Kaygı kavramı ile ilgili ilk çalışmaların 19. yüzyılın ortalarına doğru başladığı ve psikoloji alanında bu terimi ilk kullananın Sigmund Freud olduğu görüşü hâkimdir" (Şen ve Boylu, 2015, s. 15). Aydın ve Zengin (2008, s. 84) ise yabancı dil kaygısının, özellikle öğrencilerin öğrenme sürecinde akademik başarılarını, dil yeterliliklerini ve motivasyonlarını etkileyen temel faktörlerden biri olduğunu vurgulamaktadır.

2.2.Yabancı Dil Kaygısı ve Etkileri

Yabancı dil öğreniminde kaygı, öğrencilerin başarılarının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. İletişimsel odaklı dil öğretimde, amaç hedeflenen dilde iletişim becerisini geliştirmektir. Bu iletişim yetisini kazandırırken anlatma ve anlama becerilerini eşit kullanarak iletişim kurabilmelidir. Demircan bu bağlamdan hareketle *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri* kitabında "İletişimsel Yaklaşımda herhangi bir beceriye öncelik tanınmaz. Öğrencilerin dinleme, okuma, konuşma ve yazma alanlarından yaptıkları iletişimsel seçimlere göre izlenice düzenlenir." (Demircan, akt. Sönmez ve Özden, 2024, s. 74). Bu görüş, Al-Shboul ve ark. (2013) ile Genç (2009) tarafından da desteklenerek, kaygının akademik başarıyı olumsuz etkilediği ve öğrencilere kaygıyla başa çıkma stratejilerinin sunulmasının önemini vurgulamaktadır. Ancak, Cheng (2002) ve Genç & Yaylı (2019) gibi araştırmalar kaygının bazı durumlarda motivasyonu artırıcı bir rol oynayabileceğini öne sürerek, literatürde kaygının çift yönlü etkisi üzerine çelişkili görüşler olduğunu göstermektedir. Bu çelişki, kaygının yapısı ve yoğunluğu ile ilişkili olabilir; düşük düzeyde kaygının motivasyonu artırırken, yüksek düzeyde kaygının olumsuz etkiler yaratması mümkündür.

2.3. Dil Becerileri ve Kaygı

Dil becerileri üzerindeki kaygı etkileri, farklı çalışmalarda çeşitli şekillerde incelenmiştir. Alsowat (2016), yabancı dil kaygısını azaltmaya yönelik pratik bir çerçeve sunarken, özellikle öğrencilerin dil pratiği yapmalarını teşvik eden etkinliklerin ve sınıf içi/sınıf dışı etkileşimlerin kaygıyı azaltmada etkili olduğunu belirtmiştir (s. 193). Barış ve Şen (2019) yazma kaygısının yazı yazma sıklığı ve çevresel faktörlerle ilişkisini ortaya koymuştur. Bu bulgular, pratik yapmanın ve uygun çevresel desteklerin kaygıyı azaltmada ortak bir noktada buluştuğunu göstermektedir (s. 79-80)., Öte yandan, Ameen ve Uslu Üssüten (2021) konuşma kaygısının

hazırlanmış konuşma etkinlikleri ile azalabileceğini belirtirken, Altunkaya (2017) dinleme ve okuma kaygılarının metin anlama eksikliği ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, dil becerilerine yönelik farklı kaygı türlerinin spesifik stratejilerle ele alınması gerektiğini öne sürmektedir. Genel olarak, dil pratiği ve uygun öğretim yöntemlerinin kaygıyı azaltmada ortak etkili faktörler olduğu görülmektedir.

2.4. Teknolojik Yaklaşımlar ve Yenilikler

Teknolojik yöntemlerin yabancı dil kaygısını azaltmadaki rolü literatürde farklı görüşlerle ele alınmaktadır. Pan ve ark. (2022), MOOC⁴ ve ters yüz öğrenim yöntemlerinin konuşma kaygısını azalttığını belirtirken (s. 5-6), Bailey ve Almusharraf (2022) ise teknolojik araçların aşırı kullanımının kaygıyı artırabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Bununla birlikte, Özkan, Demir ve Özdemir (2017), Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde çağdaş seviyeye ulaşmanın en önemli koşulunun bilgiyi teknolojiyle harmanlamak olduğunu vurgulamaktadır (s. 148).

Bu çalışmalar, teknolojinin yabancı dil öğreniminde etkili bir araç olabileceğini ancak kullanım biçiminin belirleyici olduğunu göstermektedir. Dengeli ve bilinçli kullanıldığında teknoloji kaygıyı azaltıcı bir etkiye sahip olabilirken, aşırı ve kontrolsüz kullanımının olumsuz sonuçlara yol açabileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, yabancı dil öğretiminde teknolojik yaklaşımların uygulanmasında denge ve bilinçli kullanımın önemi ön plana çıkmaktadır.

2.5. Sosyo-Kültürel Faktörler

Sosyo-kültürel faktörler, dil öğreniminde kaygı düzeylerini etkileyen önemli unsurlardır. Pan ve Akay (2015), ebeveyn eğitim düzeyi, dil öğrenmeye başlama yaşı ve yabancı dil yayınları takip etme alışkanlığının kaygı üzerindeki etkilerini incelerken, Dewaele & MacIntyre (2014) ve Gültekin Çakar (2009) yurt dışı deneyimlerinin bireylerin hedef dile maruz kalarak özgüvenlerini artırdığını belirtmiştir. Zambak (2024) ise altyazılı film izleme, yabancı dilde şarkılar dinleme ve oyun oynama gibi etkinliklerin kaygıyı azalttığını ve dil becerilerini geliştirdiğini ifade etmiştir. Bu çalışmalar, sosyo-kültürel etkileşimlerin ve dil maruziyetinin kaygı üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyarken, aynı zamanda farklı sosyo-kültürel çevrelerin kaygı düzeylerini nasıl şekillendirdiği konusunda da çeşitli perspektifler sunmaktadır.

2.6. Demografik ve Bireysel Faktörler

⁴ MOOC: Massive Open Online Course (Kitlese Açık Çevrim İçi Ders) anlamına gelir. Geniş katılımcı kitlesine hitap eden, internet üzerinden erişilebilen çevrim içi derslerdir.

Demografik değişkenler ve bireysel özellikler, dil kaygısı üzerinde önemli etkiler göstermektedir. Mulyono ve ark. (2020), öğrencilerin yabancı dil yazma kaygısının cinsiyet ve eğitim düzeyinden bağımsız olduğunu, ancak lise öğrencilerinin üniversite öğrencilerine kıyasla daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir (s. 259). Cheng (2002) ve Woodrow (2011) algılanan yeterlilik düzeyi yüksek olan bireylerin daha düşük kaygıya sahip olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, Pajares (2003) ve Bandura (1993) gibi araştırmalar mükemmeliyetçi tutumlar ve not odaklı yaklaşımların kaygıyı artırıcı unsurlar olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, bireysel farklılıkların ve demografik özelliklerin kaygı düzeyleri üzerinde belirleyici rol oynadığını ve dil öğreniminde kişiselleştirilmiş yaklaşımların gerekliliğini işaret etmektedir.

Yabancı dil öğreniminde kaygı, akademik başarı, dil becerileri, motivasyon ve özgüven gibi çeşitli faktörler üzerinde önemli etkilere sahip bir değişken olarak ele alınmaktadır. Literatürde, kaygının öğrenme sürecini nasıl etkilediğine dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı çalışmalar, yüksek kaygı düzeylerinin öğrencilerin dil performansını olumsuz yönde etkilediğini ve motivasyonu düşürdüğünü ortaya koyarken, bazı araştırmalar ise belirli bir seviyedeki kaygının öğrenme sürecini teşvik edici olabileceğini öne sürmektedir.

Sosyo-kültürel, demografik ve bireysel faktörlerin kaygı üzerindeki belirleyici rolü literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Öğrencilerin dil öğrenme sürecinde karşılaştıkları kaygının şiddeti ve etkisi, onların geçmiş dil deneyimleri, çevresel faktörler ve kişisel özellikleriyle yakından ilişkilidir. Bununla birlikte, özellikle Kürtçe gibi resmi statüye sahip olsa da uygulamada çeşitli zorluklarla karşılaşan dillerin öğrenilmesinde, dilin toplumsal ve politik konumu öğrencilerin kaygı düzeyini etkileyebilir. Kürtçe'nin eğitim dili olarak kullanılması, öğrencilerin dil kaygısını etkileyen önemli bir unsur olabilir. Bu bağlamda, dil politikaları, uygulamadaki farklılıklar ve toplumsal kabul gibi etkenler, öğrencilerin kaygı düzeylerini doğrudan etkileyebilir.

Bununla birlikte, teknolojik yaklaşımların yabancı dil kaygısını azaltmada nasıl bir rol oynadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı çalışmalar, teknolojinin etkili kullanımının kaygıyı azalttığını belirtirken, bazı araştırmalar ise aşırı ve bilinçsiz kullanımın kaygıyı artırabileceğini göstermektedir.

Bu çerçevede, literatürdeki bulgular, kaygının tek yönlü bir olgu olmadığını, farklı bağlamlarda ve bireysel faktörlere bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Dil öğrenme sürecinde kaygıyı yönetmeye yönelik yaklaşımlar, bireylerin ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlenmeli ve teknolojik araçların dengeli kullanımı sağlanmalıdır.

3. Yöntem

3.1.Araştırma Tasarımı

Bu araştırma, Cihan Üniversitesi'nde anadili Kürtçe olan öğrencilerin yabancı dil öğrenme süreçlerinde yaşadıkları dil kaygısının sosyo-kültürel boyutlarını incelemek amacıyla karma yöntem yaklaşımı ile yürütülmüştür. Karma yöntem deseni, nitel ve nicel verilerin bir arada kullanıldığı bir araştırma deseni olup, her iki yöntemin avantajlarını birleştirerek bir olgunun daha detaylı ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını amaçlar (Alkan, Şimşek ve Armağan Erbil, 2019, s. 562). Bu yöntem hem nicel hem de nitel verileri bir araya getirerek araştırma sorularına kapsamlı yanıtlar sunmayı amaçlamaktadır. Nicel veriler, genel eğilimlerin ortaya konulmasını sağlarken; nitel veriler, bireysel deneyimlerin derinlemesine analizine olanak tanımıştır (Creswell, 2014).

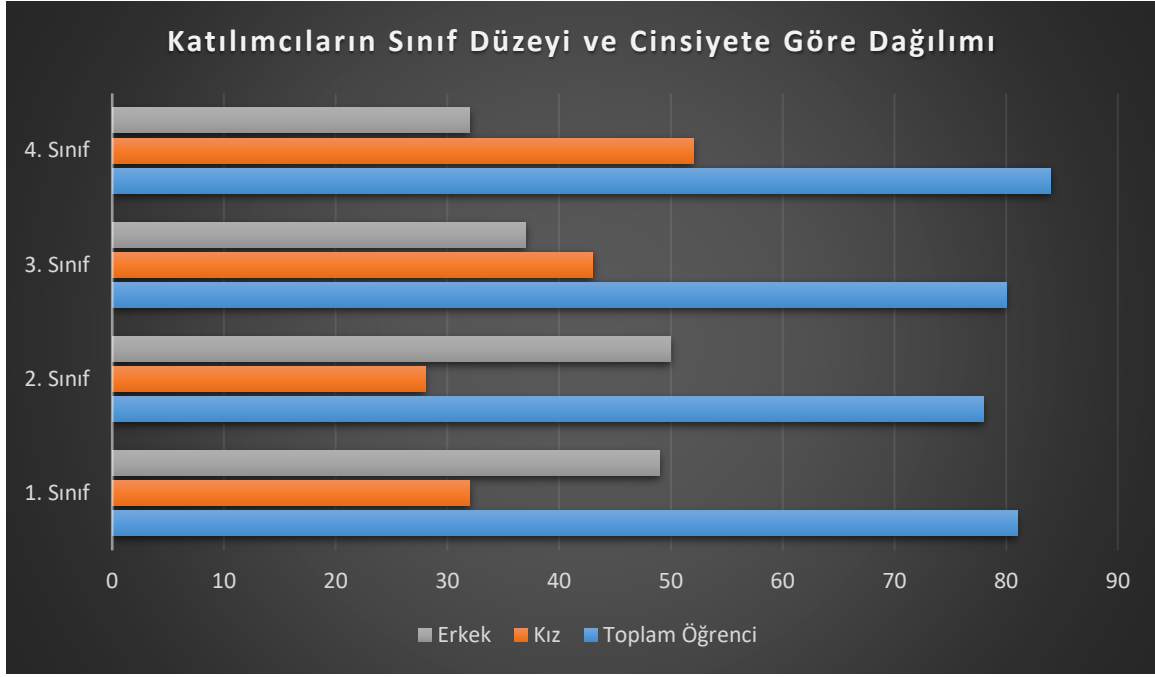
1. Anadili Kürtçe olan öğrencilerin İngilizce ve Türkçe öğrenirken yaşadığı dil kaygısının seviyeleri nelerdir?
2. Dil kaygısı, öğrencilerin sosyo-kültürel bağlamlarına (cinsiyet, sınıf düzeyi, dil yeterliliği vb.) göre nasıl farklılık göstermektedir?
3. Öğrencilerin dil kaygısıyla başa çıkmada kullandıkları iletişim stratejileri nelerdir?
4. Türkçe ve İngilizce öğrenme süreçlerindeki dil kaygısının, öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkileri nelerdir?
5. Dil kaygısının azaltılmasında sınıf dışı etkinlikler ve dilin doğal ortamda kullanımını ne kadar etkili olmaktadır?

3.2. Katılımcılar

Araştırmaya, Cihan Üniversitesi'nde öğrenim gören, anadili Kürtçe olan toplam 323 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların sınıf düzeylerine ve cinsiyetlerine göre dağılımı Grafik 1'de verilmiştir. Araştırmada, tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmış olup, özellikle 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin İngilizce ve Türkçe öğrenme deneyimlerine odaklanılmıştır. Katılımcı çeşitliliği, sosyo-kültürel bağlamanın anlaşılmasına önemli katkı sağlamıştır.

Grafik 1

Katılımcıların Sınıf Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı



Araştırmada, tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmış olup, özellikle 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin İngilizce ve Türkçe öğrenme deneyimlerine odaklanılmıştır. Katılımcı çeşitliliği, sosyo-kültürel bağlamın anlaşılmasına önemli katkı sağlamıştır. Araştırmada özellikle 3. ve 4. sınıf öğrencilerine odaklanılmasının nedeni, bu sınıfların Türkçe derslerini almaya başlamış olmalarıdır. Bu yaş grubundaki öğrenciler, yabancı bir dili (Türkçe) öğrenme sürecinin aktif bir aşamasında oldukları için, dil kaygısı ve öğrenme deneyimlerine dair daha anlamlı veriler elde edilebilir.

3.3. Demografik Bilgiler

Katılımcılara ilişkin demografik bilgilerin özetine **Tablo 1**'de yer verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellik	Dağılım
Cinsiyet	Kadın: 155 (%48), Erkek: 168 (%52)
Yaş Ortalaması	21.4 yıl
Evde Konuşulan Dil	Kürtçe: 313 (%96.9), Arapça: 8 (%2.5), Süryanice: 2 (%0.6)

Aile Eğitim Düzeyi	İlkokul: %7.4, Ortaokul: %9.0, Lise: %11.1, Üniversite: %61.4, Yüksek Lisans/Doktora: %11.1
Ekonomik Durum	Düşük: %20, Orta: %73, Yüksek: %7

Katılımcıların yaş ortalaması 21.4 olup, %48'i kadın, %52'si erkektir. Evde konuşulan dil olarak %96.9 Kürtçe, %2.5 Arapça ve %0.6 Süryanice belirtilmiştir. Aile eğitim düzeyi ve ekonomik durum gibi faktörler de öğrencilerin dil öğrenme süreçlerini etkileyen unsurlar olarak incelenmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için Google Forms kullanılarak bir anket hazırlanmıştır. Anket, hem kapalı uçlu (Likert tipi) hem de açık uçlu sorular içermektedir ve araştırma sorularının tamamını kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Anket üç ana bölümden oluşmaktadır:

1. Demografik Bilgiler:

Yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi ve dil yeterlilik seviyeleri gibi katılımcıların sosyo-kültürel bağlamlarına ilişkin bilgiler toplanmıştır.

2. Dil Kaygısı ve İletişim Stratejileri:

Likert tipi sorular: Katılımcıların dil kaygısı düzeylerini ve kullandıkları iletişim stratejilerini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır.

Açık uçlu sorular: Öğrencilerin kişisel deneyimlerini ve algılarını ifade etmelerine olanak tanımıştır.

Öğrenci Yorumları: Dil öğrenme süreçlerine dair ek yorumlar almak için tasarlanmış açık uçlu sorular, öğrencilerin yaşadığı belirli sorunları ve çözüm önerilerini detaylandırmayı hedeflemiştir.

Anket, Ocak 2025 ayında 7 gün boyunca çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Katılımcılara üniversitenin resmi e-posta adresleri aracılığıyla gönderilmiş ve araştırmanın amacı, gizlilik ilkeleri ve gönüllü katılım haklarını açıklayan bir bilgilendirme metni sunulmuştur. Anketin tamamlanması için yeterli süre tanınmış ve cevaplar alınmıştır.

3.5. Veri Analizi

3.5.1. Nicel Verilerin Analizi:

Betimleyici İstatistikler: Katılımcıların demografik dağılımları ve dil kaygısı düzeyleri hesaplanmıştır. Bu analizler için Microsoft Excel kullanılmıştır. Excel'in temel istatistiksel fonksiyonları (ortalama, standart sapma, frekans dağılımları vb.) kullanılarak veriler işlenmiştir.

İlişki Analizleri: İlişkisel analizler için Excel'in temel korelasyon ve regresyon fonksiyonları kullanılmıştır. Ancak, ileri düzey istatistiksel analizler (örneğin, çoklu regresyon analizi) gerçekleştirilmemiştir.

3.5.2. Nitel Verilerin Analizi:

Tematik Analiz: Açık uçlu sorulara verilen yanıtlar, manuel tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu süreçte, katılımcıların yanıtları önce metinler halinde düzenlenmiş, ardından ortak temalar ve alt temalar belirlenmiştir.

Kodlama ve Kategorizasyon: Veriler, el ile kodlanarak kategorize edilmiştir. Bu işlem sırasında, katılımcıların dil kaygısı deneyimlerini ve kullandıkları iletişim stratejilerini nasıl algıladıkları üzerine odaklanılmıştır.

4. Etik Kurallar

Araştırma, Cihan Üniversitesi İngilizce Bölümü'nden alınan etik onayı doğrultusunda yürütülmüştür. Katılımcılara araştırmaya katılmaları için bilgilendirilmiş onam formu sunulmuş ve gizlilikleri sağlanmıştır. Veriler anonim olarak toplanmış ve sadece araştırma amaçları doğrultusunda kullanılmıştır.

5. Güvenilirlik ve Geçerlilik

5.1. Güvenilirlik

Araştırmanın güvenilirliği, elde edilen verilerin tutarlılığı ve tekrarlanabilirliği açısından değerlendirilmiştir. Güvenilirliğin sağlanması için anketin uygulanmasından önce ön test yapılmıştır. Bu ön test, küçük bir grupta gerçekleştirilerek soruların anlaşılabilirliği ve anketin genel işleyişi üzerine geri bildirimler alınmıştır. Ön test sonuçlarına dayanarak, anlaşılması güç veya kafa karıştırıcı olabilecek sorular yeniden düzenlenmiş ve netleştirilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeğin Cronbach Alfa değeri, 0.991 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin son derece yüksek bir güvenilirlik seviyesine sahip olduğunu göstermektedir. Nunnally (1978) tarafından önerilen ölçütlere göre, 0.70 ve üzerindeki Cronbach Alfa değerleri yeterli güvenilirlik düzeyini ifade ederken, 0.90 ve üzerindeki değerler ise mükemmel güvenilirlik olarak kabul edilmektedir (s. 245-246).

5.2. Geçerlilik

Araştırmanın geçerliliği, ölçülen kavramların gerçekten ölçülüp ölçülmediğini ve ölçüm araçlarının araştırma amacına uygun olup olmadığını değerlendirmektedir. Geçerliliğin sağlanması için çeşitli adımlar atılmıştır:

5.2.1. İçerik Geçerliliği: Anket soruları, literatürde yer alan ve dil kaygısı üzerine yapılan çalışmalar ışığında oluşturulmuş ve mevcut ölçekler incelenerek uyarlanmıştır (Haynes, Richard ve Kubany, 1995). Dil kaygısının farklı boyutlarını kapsayacak şekilde soru çeşitliliği sağlanmıştır.

5.2.2. Yapısal Geçerlilik: Faktör analizi uygulanarak anketin yapısal geçerliliği test edilmiştir. Bu analiz sonucunda, dil kaygısı ve iletişim stratejileri ile ilgili soruların kendi alt boyutlarında gruplandığı ve bu boyutların beklenen faktör yapısını yansıttığı belirlenmiştir.

5.2.3. Kriter Geçerliliği: Anketin sonuçları, benzer yapıları ölçen diğer ölçeklerle karşılaştırılmıştır. Dil kaygısı ölçeği, öğrencilerin akademik başarıları ve sınıf içi performansları ile negatif yönde ilişkili bulunmuş, bu da ölçeğin kriter geçerliliğini desteklemektedir (Cohen ve Swerdlik, 2001).

Uzman Görüşleri: Anketin geçerliliğini artırmak amacıyla, dil eğitimi alanında uzman akademisyenlerden ve uygulayıcılardan geri bildirim alınmıştır. Uzmanlar, soruların içeriğinin araştırma amacına uygun olup olmadığını değerlendirmiş ve gerekli gördükleri durumlarda düzenlemeler yapılmıştır.

6. Bulgular Genel Değerlendirme (1., 2., 3. ve 4. Sınıflar)

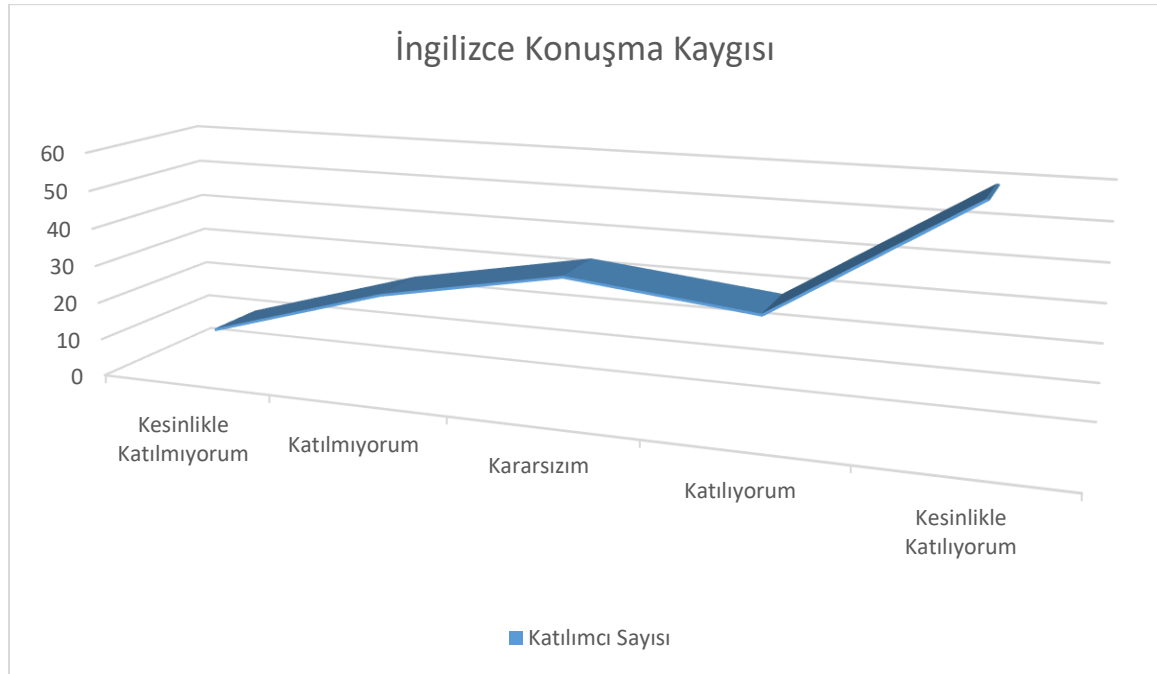
Bu bölümde, 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda yabancı dil öğrenen öğrenciler için yapılan analizlerin sonuçları sunulmaktadır. Çalışma, öğrencilerin dil kaygısı düzeylerini, iletişim stratejilerini ve öğrenme sürecinde karşılaştıkları zorlukları kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bulgular, öğrencilerin akademik performanslarına ve sosyo-kültürel bağlamlarına etkileri açısından iki farklı dil öğrenim sürecini incelemektedir: İngilizce ve Türkçe.

1. Bölüm: Bulgular (1., 2., 3. ve 4. Sınıflar - İngilizce)

Bu bölümde, İngilizce'yi yabancı dil olarak öğrenen tüm sınıf düzeylerindeki öğrenciler için yapılan analiz sonuçları yer almaktadır. Çalışma, öğrencilerin İngilizce öğrenim sürecinde karşılaştıkları kaygıları ve kullandıkları iletişim stratejilerini detaylandırmıştır. Özellikle İngilizce konuşma sırasında hissedilen endişe, yanlış yapma korkusu ve çevresel destek eksikliği gibi faktörler ele alınmıştır.

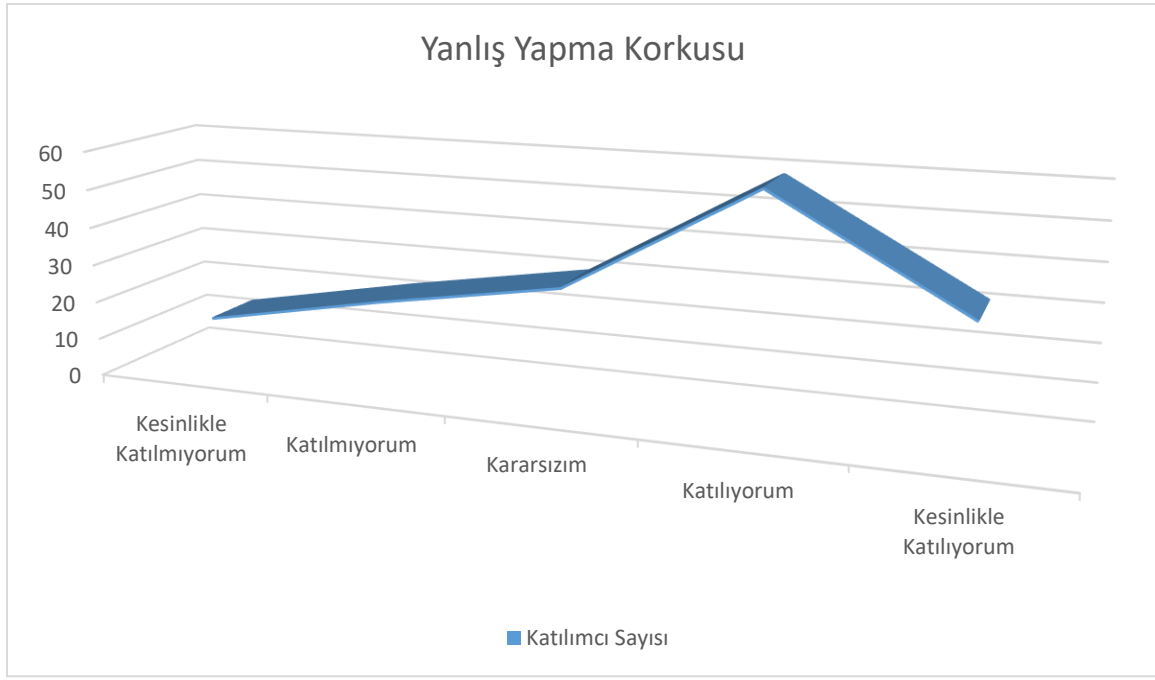
Analizlerde yalnızca İngilizce öğrenme süreci dikkate alınmış ve öğrencilerin İngilizce bağlamındaki deneyimleri değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, öğrencilerin İngilizce öğrenirken yaşadığı güçlüklerin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

Grafik 2: İngilizce Konuşma Kaygısı (İngilizce konuşmam gerektiğinde endişe duyuyorum)



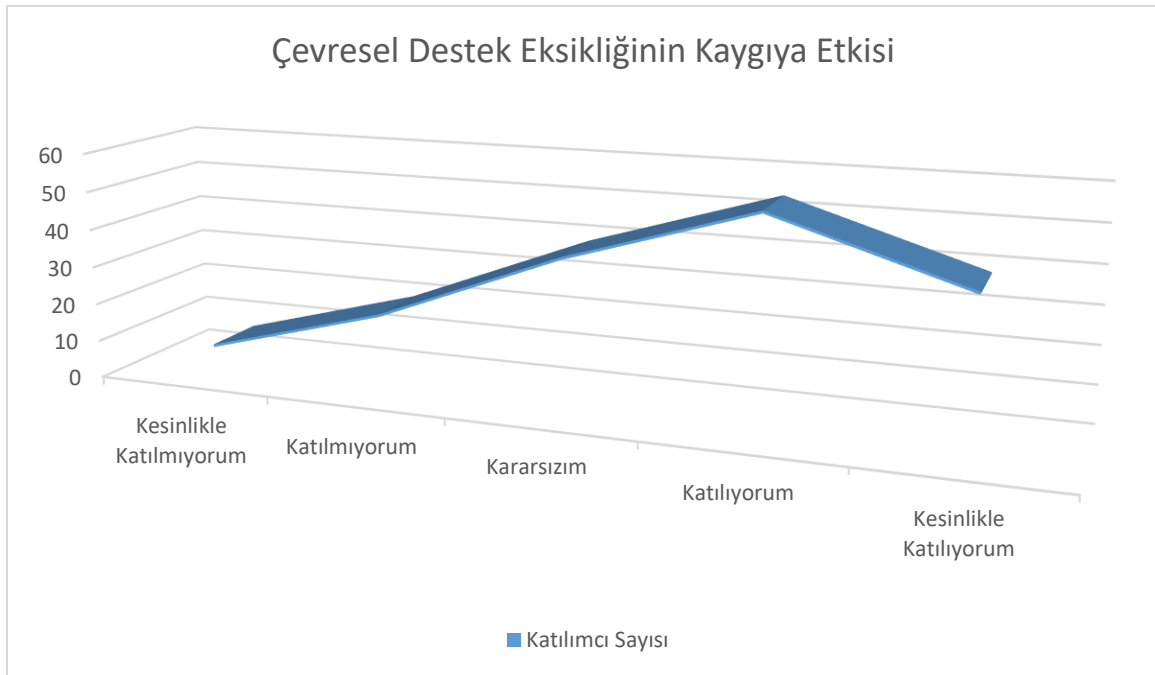
Grafik 2'deki bulgular, katılımcıların İngilizce konuşurken önemli bir kaygı yaşadığını göstermektedir. Katılımcıların %56'sı ("Katılıyorum" 59 kişi, %18 ve "Kesinlikle Katılıyorum" 121 kişi, %38) İngilizce konuşmaları gerektiğinde endişe duyduklarını belirtmiştir. Buna karşılık, %23'lük bir grup ("Kesinlikle Katılmıyorum" 23 kişi, %7 ve "Katılmıyorum" 51 kişi, %16) bu endişeye sahip olmadığını ifade etmiştir. "Kararsızım" yanıtını veren %21'lik bir grup (69 kişi) ise bu konuda net bir tutum sergileyememiştir.

Grafik 3: Yanlış Yapma Korkusu (İngilizce konuşmaktan çekinirim)



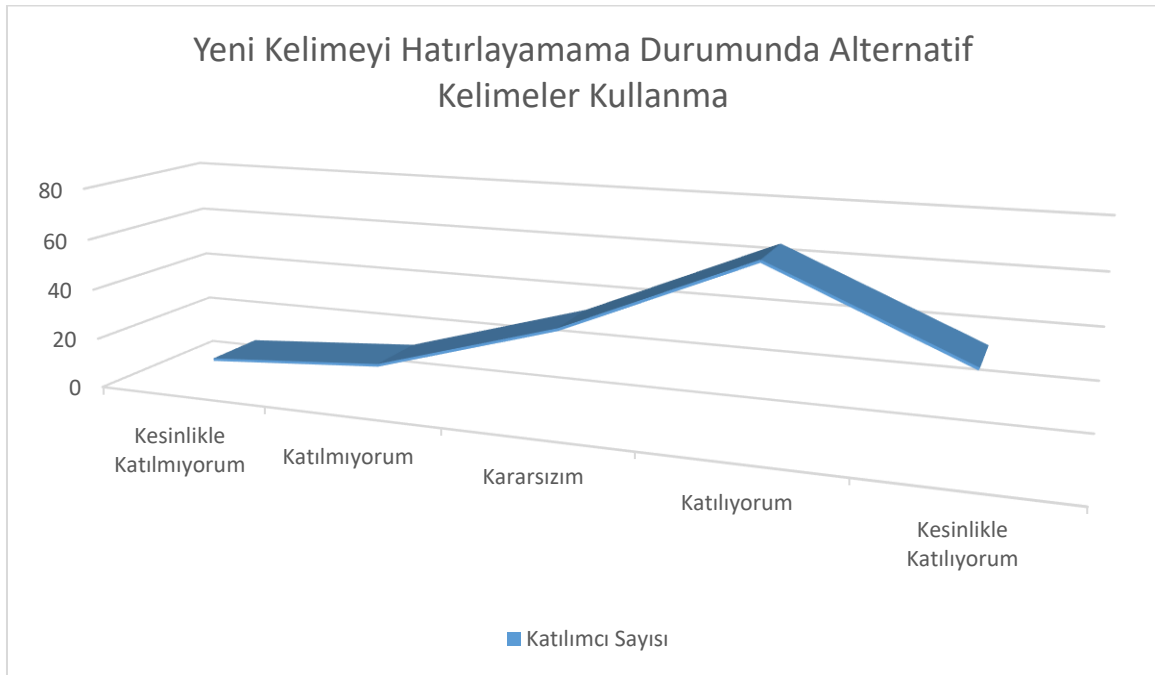
Grafik 3, öğrencilerin İngilizce konuşma sırasında yanlış yapma korkusunu açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcıların %57'si ("Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum") bu korkuya sahip olduklarını belirtirken, %24'ü ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum") bu korkuyu taşımadığını ifade etmiştir. Ayrıca, %20'lik bir grup "Kararsızım" seçeneğini işaretleyerek belirsiz bir tutum sergilemiştir.

Grafik 4: Çevresel Destek Eksikliğinin Kaygıya Etkisi (Çevremden destek almadığımda kaygı yaşıyorum)



Grafik 4: çevresel destek eksikliğinin öğrencilerin İngilizce öğrenme sürecindeki kaygılarını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Katılımcıların %58'i ("Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum") çevreden yeterli destek almadıklarında kaygı yaşadıklarını belirtmiştir. Buna karşın, %17'lik bir grup ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum") çevresel destek eksikliğini kaygı sebebi olarak görmemiştir. %25 oranında "Kararsızım" yanıtı, öğrencilerin çevresel destek konusundaki deneyimlerinde farklılıklar olabileceğine işaret etmektedir.

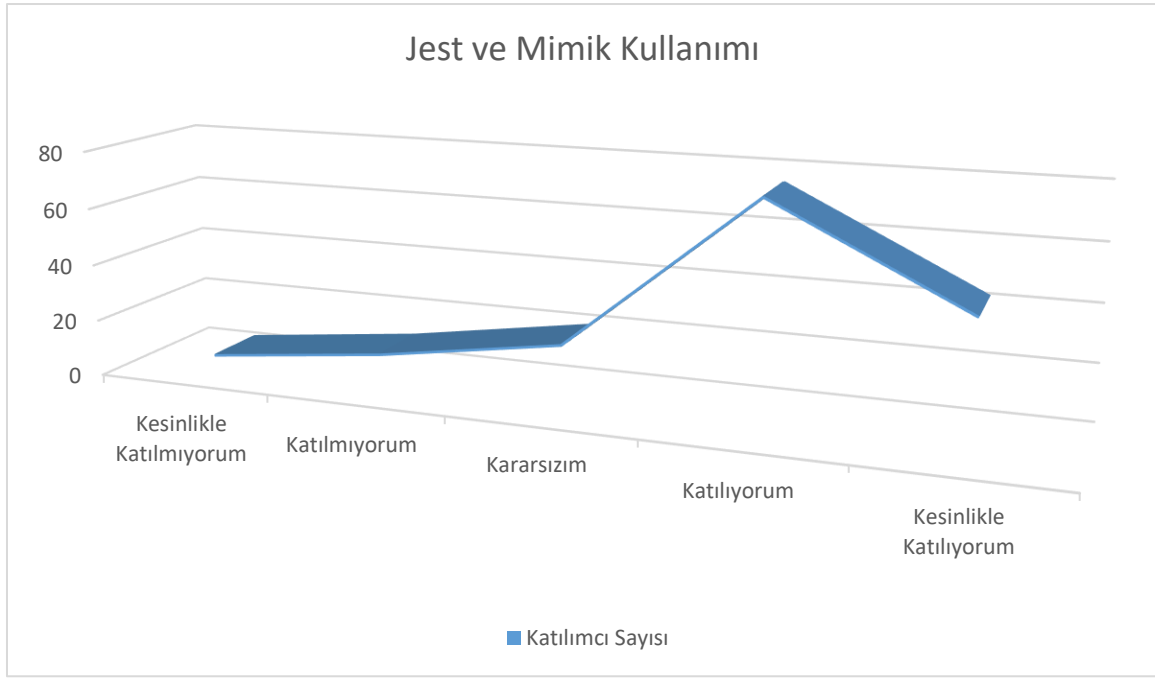
Grafik 5: Yeni Kelimeyi Hatırlayamama Durumunda Alternatif Kelimeler Kullanma (Yeni bir İngilizce kelimeyi hatırlayamadığımda, bildiğim diğer kelimeleri kullanarak açıklamaya çalışırım)



Grafik 5'e göre, katılımcıların çoğunluğu (%63) ("Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum") yeni bir İngilizce kelimeyi hatırlayamadıklarında, alternatif kelimeler kullanarak açıklama yapmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu, öğrencilerin iletişim sırasında karşılaştıkları zorluklara çözüm üretme konusunda aktif bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

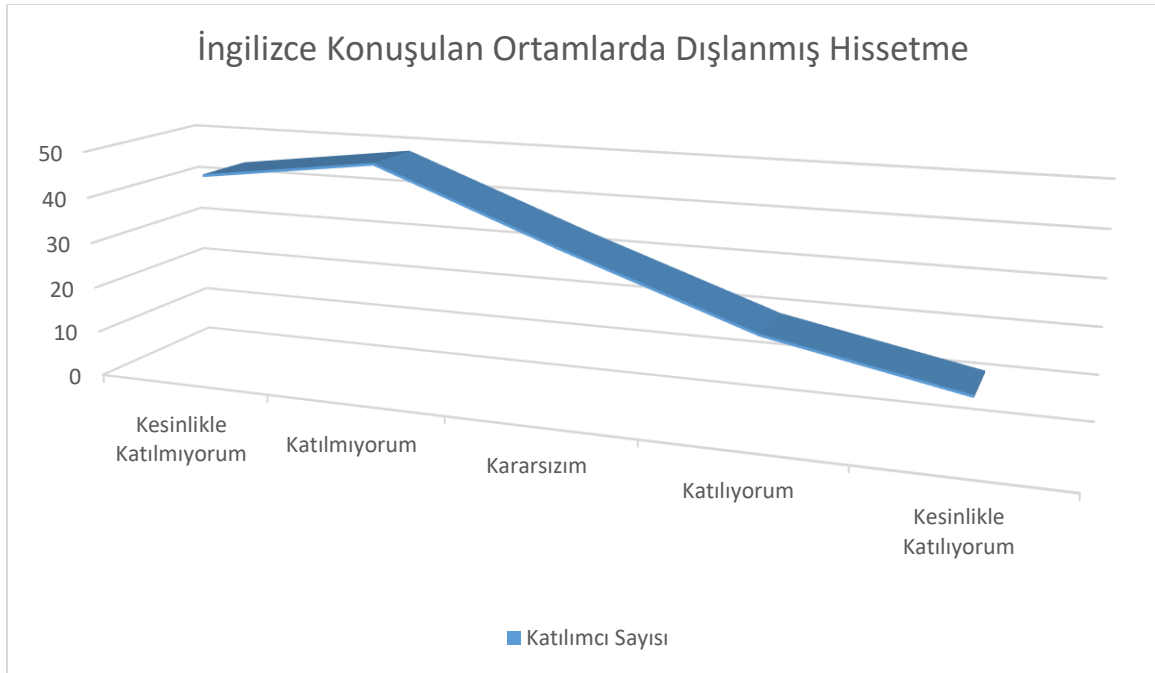
Bununla birlikte, %15'lik bir grup ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum") bu stratejiyi kullanmadığını belirtmiş, %22'lik "Kararsızım" yanıtı ise stratejinin bireyler arasında farklı kullanım düzeylerinde tercih edildiğini işaret etmektedir.

Grafik 6: Jest ve Mimik Kullanımı (Karşımdaki kişi beni anlamadığında jest ve mimiklerden faydalanırım)



Grafik 6'daki sonuçlar, öğrencilerin çoğunun (%72) jest ve mimik kullanımı konusunda olumlu bir eğilime sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle "Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtları, öğrencilerin iletişim sırasında beden diline güvenerek anlaşılabilirliği artırmaya çalıştığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, %13 oranında öğrenci jest ve mimik kullanımını tercih etmediğini belirtmiştir.

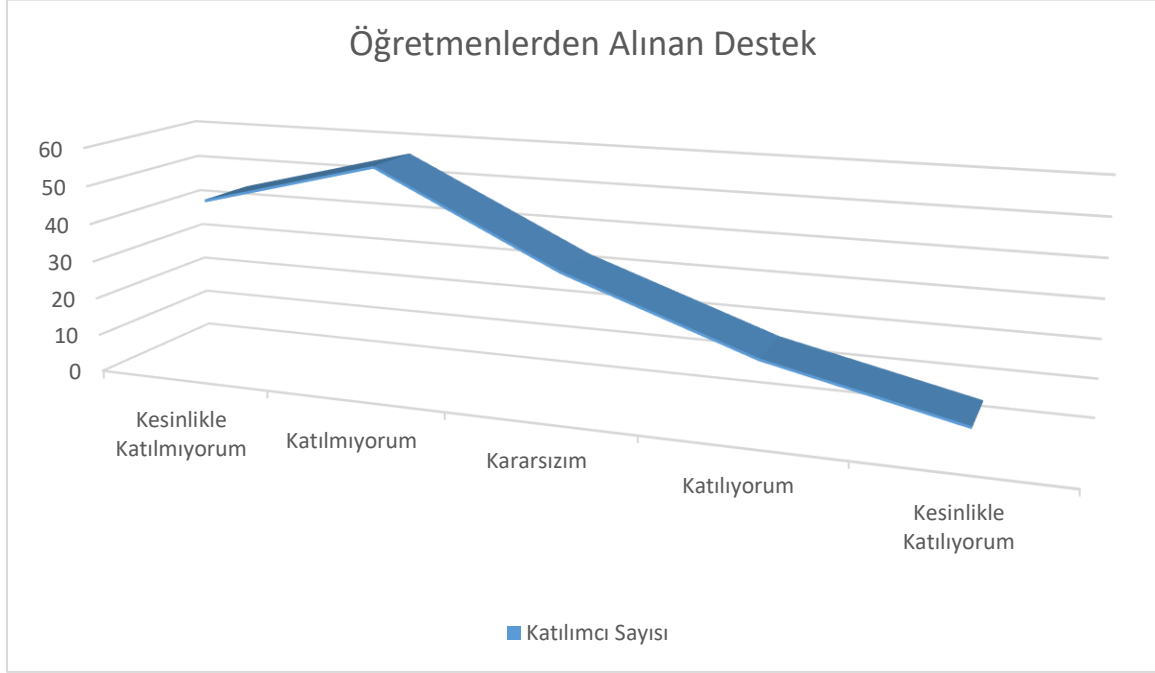
Grafik 7: İngilizce Konuşulan Ortamlarda Dışlanmış Hissetme (İngilizce konuşulan bir ortamda bulunduğumda kendimi dışlanmış hissediyorum)



Grafik 7, katılımcıların büyük bir kısmının (%59) İngilizce konuşulan ortamlarda kendilerini dışlanmış hissetmediğini göstermektedir. "Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"

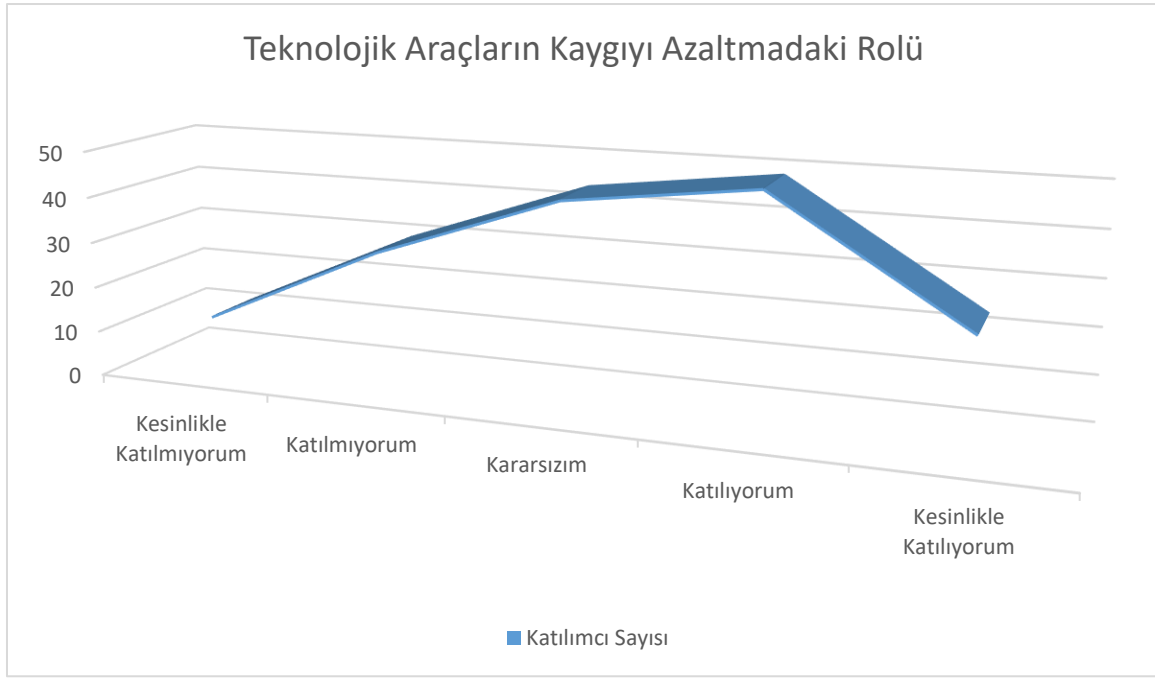
yanıtlarının yüksek oranı, bu hissin öğrenciler arasında yaygın olmadığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık, %19'luk bir grup ("Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum") bu tür bir dışlanmışlık hissine sahip olduğunu ifade etmiştir. %22 oranında "Kararsızım" yanıtı ise bazı katılımcıların bu konuda net bir görüşe sahip olmadığını göstermektedir.

Grafik 8: Öğretmenlerden Alınan Destek (İngilizce öğrenme sürecinde öğretmenlerimden yeterli destek alıyorum)



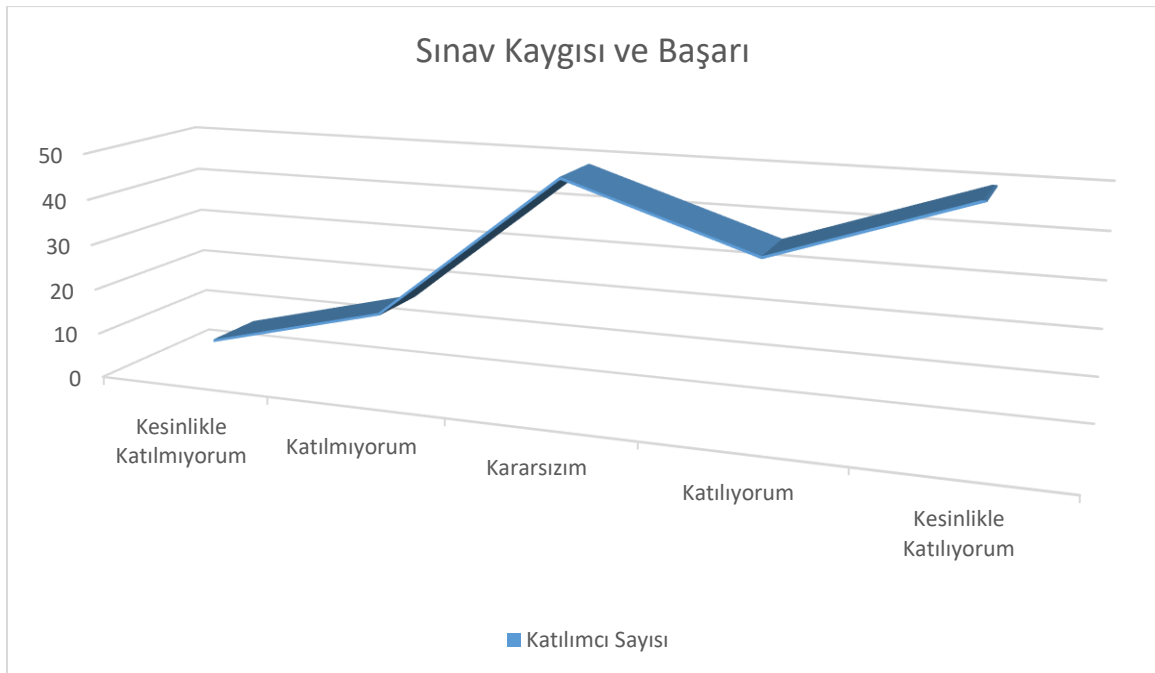
Katılımcıların %64'ü, öğretmenlerinden yeterli destek alamadığını belirtmiştir. Bu durum, öğretmenlerin öğrencilere daha fazla rehberlik sağlaması gerektiğini göstermektedir. Özellikle kişisel yönlendirme ve geri bildirim eksikliği, öğrencilerin kaygılarını artırıyor olabilir. Daha fazla birebir destek ve motive edici bir sınıf ortamı bu sorunu hafifletebilir.

Grafik 9: Teknolojik Araçların Kaygıyı Azaltmadaki Rolü (Dil öğrenme sürecinde teknolojik araçları kullanmak kaygımı azaltıyor)



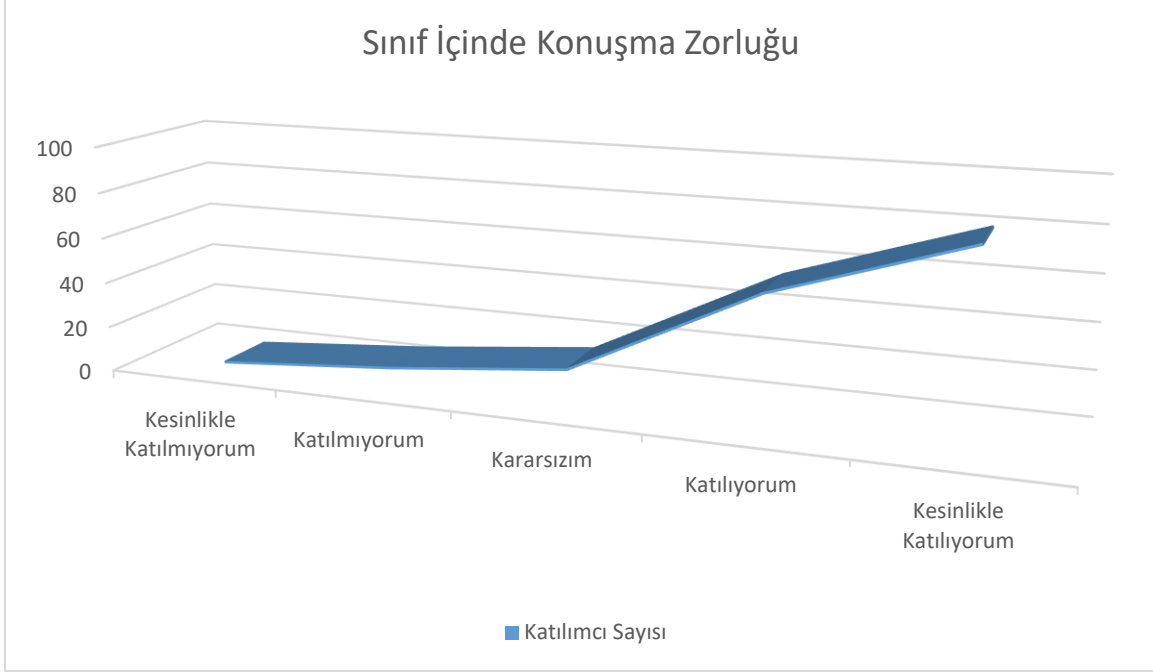
Grafik 9, katılımcıların neredeyse yarısının (%46) teknolojik araçların kaygılarını azalttığını düşündüğünü, ancak %27'sinin bu konuda olumsuz bir görüşe sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle "Kararsızım" oranının yüksekliği (%28), bu araçların etkisinin kişiden kişiye değişebileceğini göstermektedir. Teknolojinin daha etkili kullanımı için rehberlik sağlanması faydalı olabilir.

Grafik 10: Sınav Kaygısı ve Başarı (İngilizce öğrenme kaygım nedeniyle sınavlarda başarısız olduğumu düşünüyorum)



Grafik 10, katılımcıların yarısından fazlasının (%53) İngilizce öğrenme kaygısının sınav başarısını olumsuz etkilediğini düşündüğünü göstermektedir. Bu durum, sınav kaygısını azaltmaya yönelik stratejilere ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 11: Sınıf İçinde Konuşma Zorluğu (Yabancı dilde sınıf içinde konuşmak benim için zorlayıcı bir deneyimdir)



Grafik 11, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%84) sınıf içinde yabancı dil konuşmayı zorlayıcı bulduğunu göstermektedir. Bu durum, daha fazla destekleyici etkinlik ve konuşma pratiğiyle ele alınabilir.

Açık Uçlu Soruların Analizi

Bu bölümde, öğrencilerin İngilizce öğrenme sürecinde karşılaştıkları zorluklar, kaygıyı azaltmak için kullandıkları stratejiler ve dil öğreniminde en etkili buldukları materyal ve etkinliklere dair açık uçlu sorulardan elde edilen veriler tematik olarak incelenmiştir. Aşağıdaki tablolarda bu veriler temalar ve alt temalar şeklinde sunulmuş, öğrenci ifadelerinden örnekler verilmiştir.

Tablo 2: İngilizce öğrenme sürecinde karşılaştığınız en büyük zorluklar nelerdir?

Tema	Alt Tema	Örnek Yorumlar
Dil Becerileri Eksikliği	Kelime Bilgisi Yetersizliği	Ö72: "Hep aynı kelimeleri kullanıyorum, yeni kelimeleri hatırlayamıyorum." Ö18: "Kelime dağarcığım çok sınırlı, bu beni zor durumda bırakıyor."
	Dinleme Zorlukları	Ö56: "İngilizce konuşmaları anlamakta çok zorlanıyorum, özellikle hızlı olunca."

		Ö91: "Konuştuklarını duyuyorum ama bir türlü anlamıyorum."
Pratik Eksikliği	Konuşma Fırsatı Azlığı	Ö34: "İngilizce konuşacak kimsem yok, bu yüzden çok az pratik yapabiliyorum." Ö89: "Sadece derste konuşuyoruz, bu yetersiz."
	Yazma Becerileri	Ö42: "Yazarken sürekli gramer hatası yapıyorum ve bu beni çok yoruyor." Ö11: "Düşüncelerimi düzgün bir şekilde yazıya dökemiyorum."
Kaygı ve Özgüven Eksikliği	Hata Yapma Korkusu	Ö25: "Yanlış yapmaktan o kadar korkuyorum ki konuşmaya çekiniyorum." Ö67: "Yanlış söylersem beni yargırlar diye çok endişeleniyorum."
	Sınıf İçi Kaygı	Ö50: "Sınıfta konuşurken herkes bana bakıyor gibi hissediyorum." Ö78: "Arkadaşlarım hata yapmamı bekliyor gibi geliyor."

Tablo 2, öğrencilerin İngilizce öğreniminde en büyük zorluklarının pratik eksikliği ve özgüven kaygıları olduğunu göstermektedir. Kelime bilgisi ve dinleme becerileri de belirgin sorunlar arasında yer almıştır.

Tablo 3: Dil kaygınızı azaltmak için hangi stratejileri kullanıyorsunuz?

Tema	Alt Tema	Örnek Yorumlar
Teknolojik Araçların Kullanımı	Uygulamalar	Ö83: "Duolingo ile her gün 10 dakika çalışıyorum, çok faydasını görüyorum." Ö12: "Memrise gibi uygulamalar beni düzenli çalışmaya teşvik ediyor."
	Online Videolar	Ö59: "TED konuşmalarını izlemek hem eğitici hem de rahatlatıcı oluyor." Ö27: "YouTube'da İngilizce ders videolarını takip ediyorum."
Sosyal Pratik	Dil Partneri	Ö88: "Dil partnerimle konuşurken daha rahat hissediyorum." Ö36: "Online bir dil partneri buldum, onunla çok pratik yapıyorum."
	Grup Çalışmaları	Ö45: "Arkadaşlarımla grup çalışmaları yapınca kaygım azalıyor." Ö76: "Konuşma etkinliklerinde daha rahat ediyorum."
Bireysel Çalışma	Kitap ve Kelime Kartları	Ö19: "Kelime kartları yapıp düzenli olarak çalışıyorum."

		Ö92: "Hikaye kitapları okuyorum, bu kelime bilgimi artırıyor."
	Kendi Kendine Konuşma	Ö31: "Aynada konuşarak pratik yapıyorum, bu bana özgüven veriyor." Ö71: "Kendi kendime cümle kurarak pratik yapıyorum."

Tablo 3, öğrencilerin kaygılarını azaltmak için en sık kullandıkları yöntemlerin teknolojik araçlar ve sosyal pratikler olduğunu göstermektedir. Özellikle dil partnerleri ve online platformlar ön plandadır.

Tablo 4: İngilizce öğrenme sürecinde size en çok yardımcı olan etkinlik veya materyaller nelerdir?

Tema	Alt Tema	Örnek Yorumlar
Multimedya Kullanımı	Altyazılı Filmler ve Diziler	Ö81: "Netflix'te İngilizce diziler izliyorum, çok faydalı." Ö24: "Altyazılı filmler izlemek dinleme becerimi geliştiriyor."
	Müzik Dinleme	Ö35: "İngilizce şarkılar öğrenmek eğlenceli bir yöntem." Ö70: "Şarkı sözlerini dinlerken kelimeleri daha kolay öğreniyorum."
Klasik Materyaller	Kitap ve Makaleler	Ö28: "Okuduğum hikaye kitapları sayesinde yeni kelimeler öğrendim." Ö53: "Makaleler okumak İngilizcemi geliştiriyor."
	Kelime Kartları	Ö39: "Flash kartlarla çalışmak hafızamı güçlendiriyor." Ö64: "Kelime kartları ile çalışmak hızlı öğrenmeme yardımcı oluyor."
Etkileşimli Aktiviteler	Konuşma Kulüpleri	Ö74: "Konuşma kulüplerine katıldığımda özgüvenim artıyor." Ö15: "Konuşma etkinlikleri benim için çok faydalı."
	Online Dersler	Ö41: "Zoom üzerinden yapılan dersler çok etkili oluyor." Ö84: "Online derslerde daha az kaygı hissediyorum."

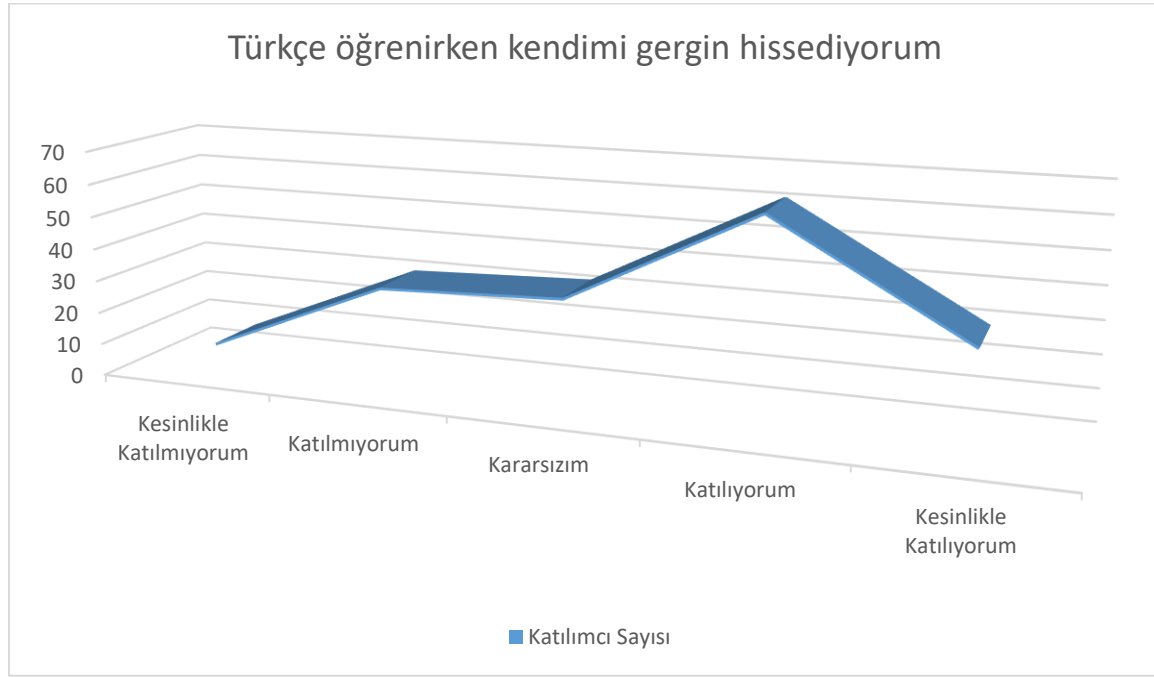
Tablo 4, öğrencilerin en etkili bulduğu materyallerin altyazılı filmler, online dersler ve konuşma kulüpleri olduğunu göstermektedir. Multimedya kullanımı, dil öğrenme sürecinde önemli bir destek sağlamaktadır.

2. Bölüm: Bulgular (3. ve 4. Sınıflar - Türkçe)

Bu bölüm, yalnızca 3. ve 4. sınıflarda Türkçe'yi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler için yapılan analiz sonuçlarını kapsamaktadır. Çalışma, Türkçe öğrenme sürecindeki dil kaygısı düzeylerini, iletişim stratejilerini ve öğrenim sürecinde yaşanan zorlukları incelemiştir.

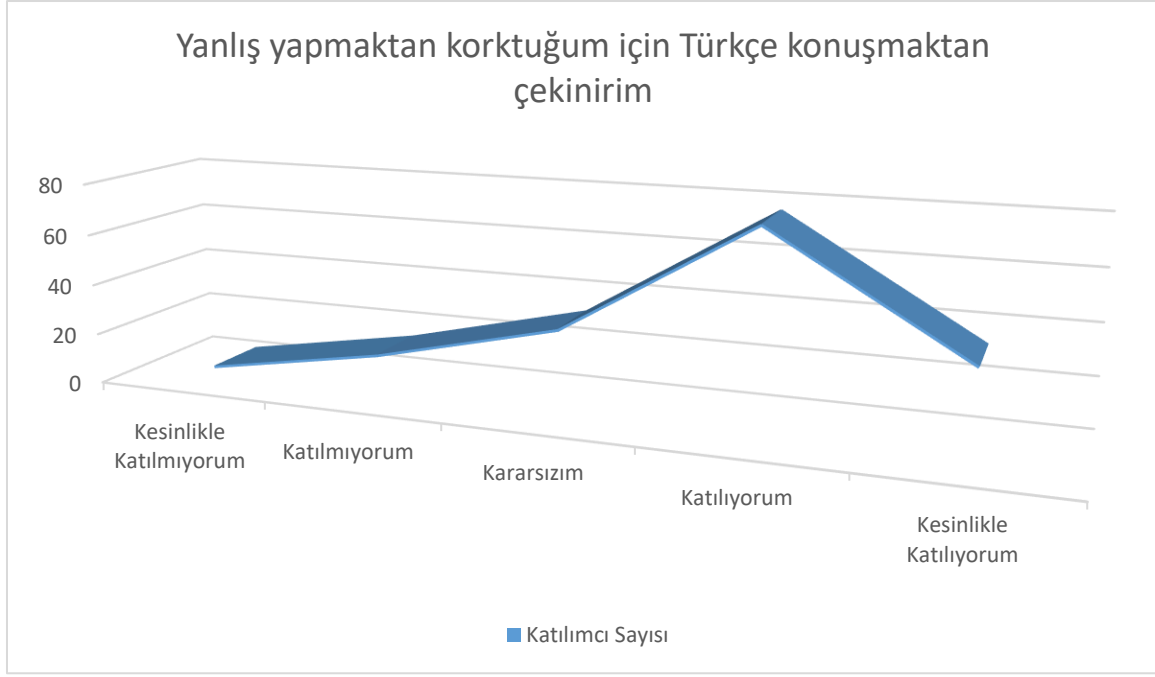
Bu analizde sadece Türkçe öğrenim süreci ele alınmış, öğrencilerin Türkçe bağlamındaki deneyimleri ve bu sürecin sosyo-kültürel etkileri detaylandırılmıştır. Öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecinde geliştirdikleri stratejiler ve karşılaştıkları zorluklar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Grafik 12: Türkçe Dil Kaygısı Düzeyi



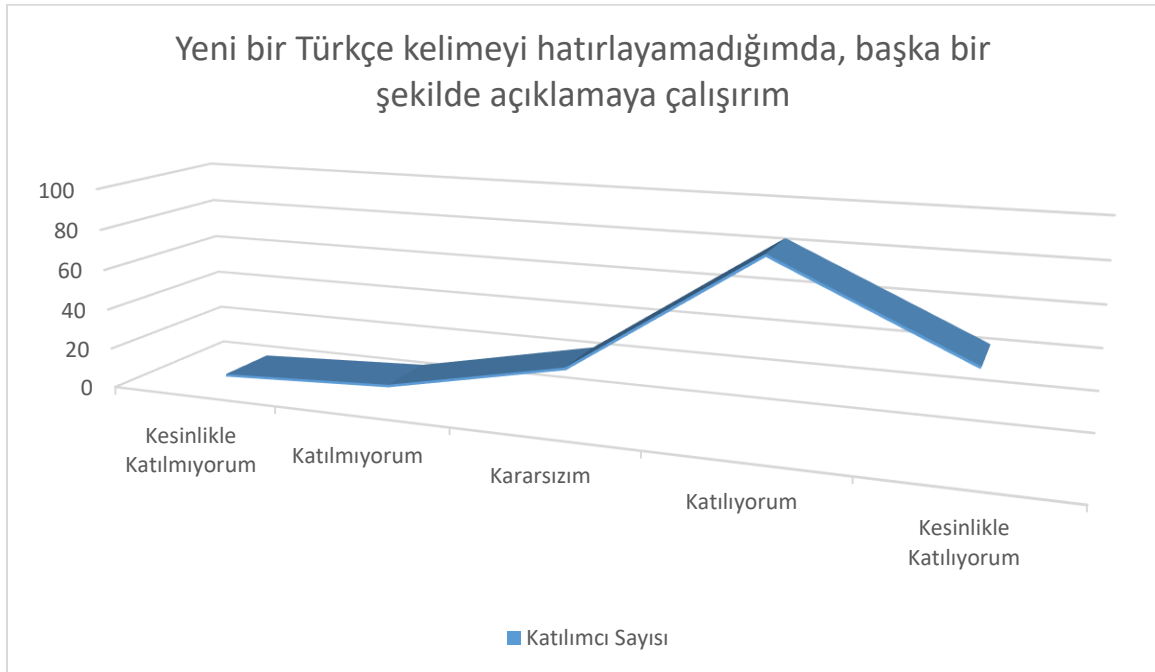
Verilere göre, öğrencilerin çoğu (%46) Türkçe öğrenirken gerginlik hissediyor. Kaygı yaşamayanların oranı ise düşük (%11). Kararsız kalan öğrenciler de (%19) var. Bu, kaygıyı azaltmaya yönelik desteklerin gerekli olduğunu gösteriyor.

Grafik 13: Türkçe Konuşma Kaygısı



Öğrencilerin büyük bir kısmı (%68) Türkçe konuşurken yanlış yapmaktan çekindiklerini belirtmiştir. Kaygı yaşamayanların oranı %12 olup, bir kısmı ise karar verememiştir (%20). Bu durum, öğrencilerin konuşma kaygısını azaltmak için daha fazla destek ve pratik fırsatına ihtiyaç duyduğunu gösteriyor.

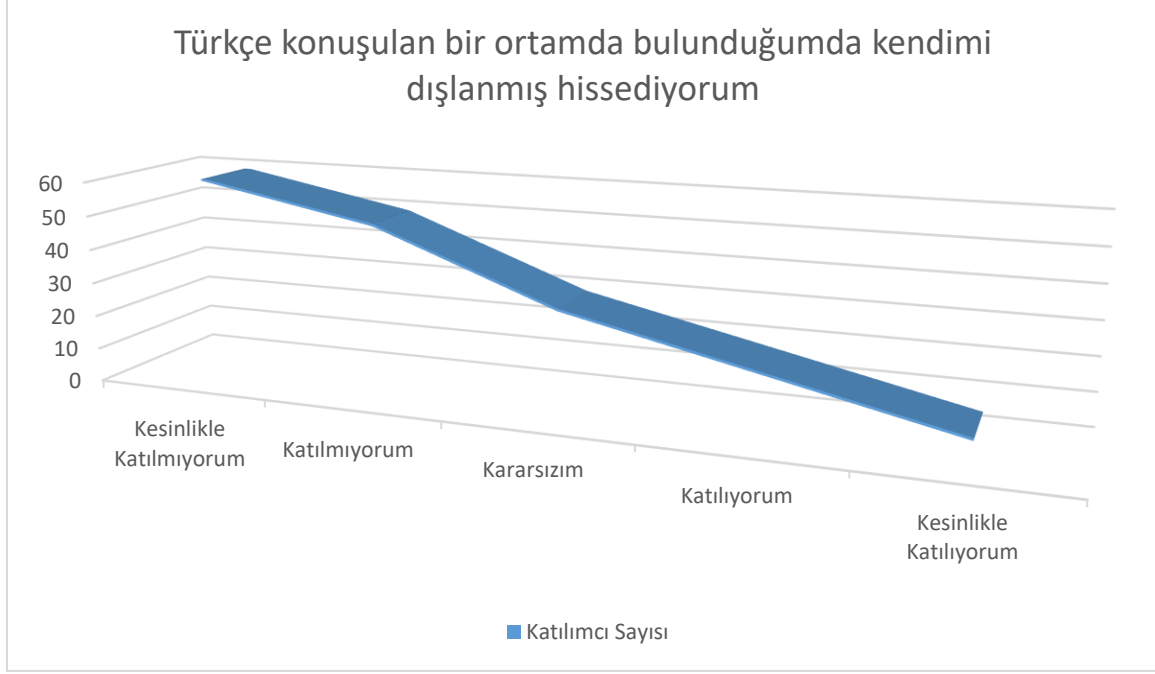
Grafik 14: Türkçe İletişim Stratejileri



Öğrencilerin büyük bir kısmı (%79) kelime hatırlayamadıklarında alternatif açıklamalar yapmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bu, öğrencilerin iletişimde karşılaştıkları zorluklara aktif

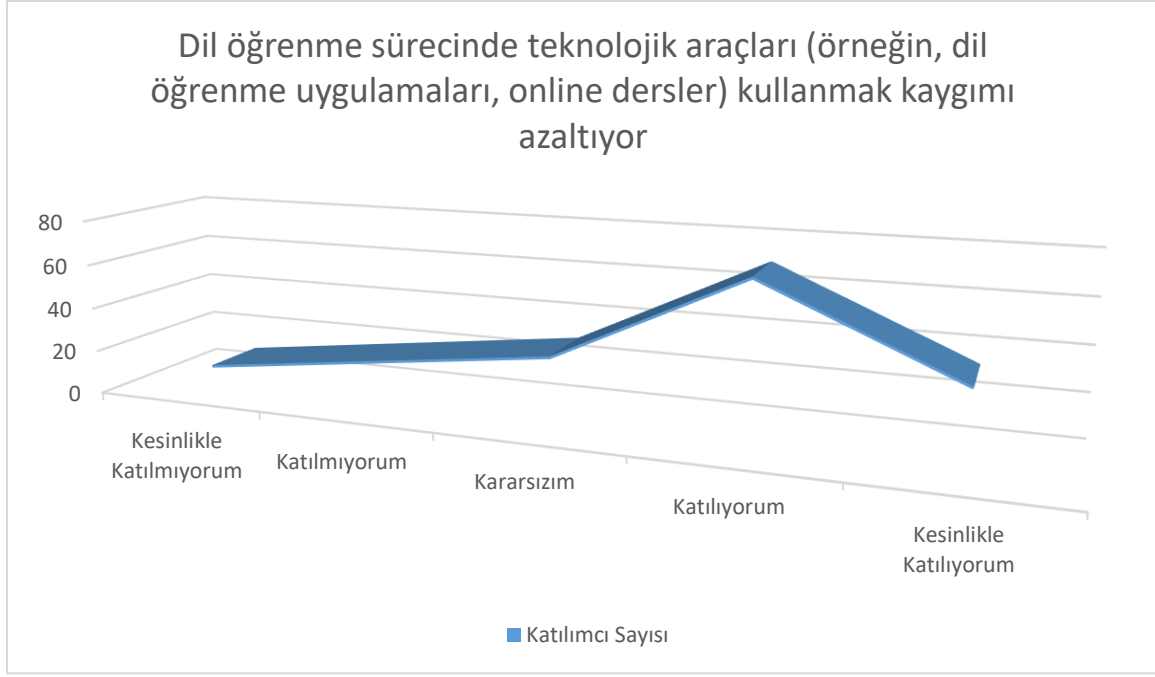
çözüm ürettiklerini ve dil öğrenme sürecinde kendilerine güvenerek çeşitli stratejiler geliştirdiklerini göstermektedir.

Grafik 15: Sosyo-Kültürel Faktörler (Türkçe)



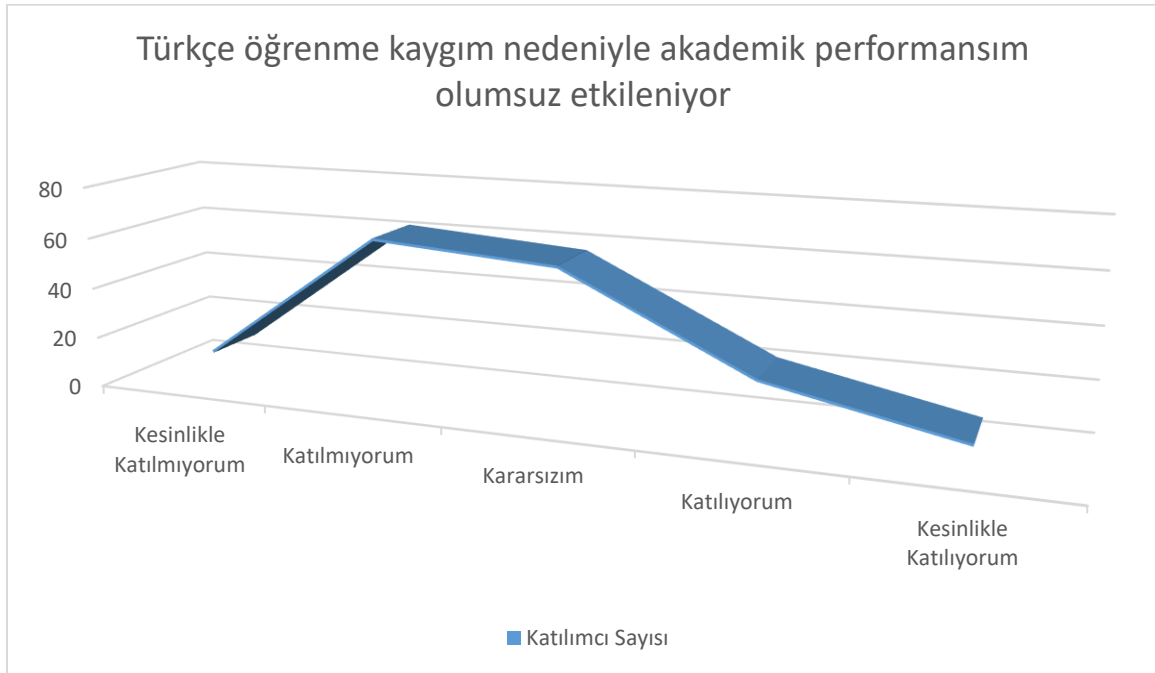
Çoğunlukla, öğrenciler Türkçe konuşulan ortamlarda kendilerini dışlanmış hissetmediklerini belirtmiştir (%67). Ancak, %15'lik bir grup, dışlanmışlık hissini yaşadığını ifade etmiştir. Bu durum, Türkçe konuşma ortamlarındaki sosyo-kültürel uyumun çoğu öğrenci için olumlu olduğunu ancak bazı öğrencilerin hala bu konuda zorluklar yaşadığını göstermektedir.

Grafik 16: Teknolojik Araçların Kaygıyı Azaltmadaki Rolü



Çoğunlukla, öğrenciler (%64) teknolojik araçların kaygıyı azalttığını düşünmektedir. Kaygı yaşadığını belirtenlerin oranı ise %18'dir. "Kararsızım" yanıtı verenlerin oranı %18 olup, bu araçların etkisi konusunda net bir görüş belirlemedişlerdir. Bu, öğrencilerin çoğunluğunun teknolojik araçlardan fayda gördüğünü, ancak bazı öğrencilerin bu araçları etkili bulmadığını göstermektedir.

Grafik 17: Türkçe Öğrenme Kaygısının Akademik Performansa Etkisi



Öğrencilerin çoğu (%38) Türkçe öğrenme kaygısının akademik performanslarını olumsuz etkilediğini düşünmemektedir ("Katılmıyorum" ve "Kesinlikle Katılmıyorum"). Ancak, %19'luk bir grup kaygının performanslarını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Kararsız kalan öğrencilerin oranı ise %35 olup, bu konuda net bir görüş belirtmemişlerdir. Bu durum, kaygıyı azaltmaya yönelik desteğin önemli olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecindeki deneyimleri, çeşitli zorluklar, kaygı azaltma stratejileri ve etkili materyallere dair önemli veriler sunmaktadır. Dil becerileri eksiklikleri, pratik fırsatlarının azlığı ve özgüven kaygıları gibi zorluklar öğrencilerin karşılaştığı en yaygın engellerdir. Bununla birlikte, kaygıyı azaltmak için teknolojik araçlar, dil partnerleri ve bireysel çalışma gibi stratejilerin kullanıldığı ve multimedya materyallerinin büyük ölçüde yardımcı olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablolar, öğrencilerin yaşadığı bu süreçlere dair daha fazla bilgi sunmaktadır.

Tablo 5: Türkçe Öğrenme Sürecinde Karşılaştığınız En Büyük Zorluklar Nelerdir?

Tema	Alt Tema	Öğrenci Yorumları
Dil Becerileri Eksikliği	Kelime Bilgisi Yetersizliği	Ö12: "Yeni kelimeleri hatırlamakta zorlanıyorum, bu beni engelliyor."
		Ö34: "Kelime dağarcığım sınırlı, bu da günlük konuşmalarımı zorluyor."
Pratik Eksikliği	Konuşma Fırsatı Azlığı	Ö21: "Türkçe konuşacak kimse yok, bu yüzden pratik yapamıyorum."
		Ö56: "Sadece derslerde konuşuyoruz, daha fazla fırsat lazım."
Özgüven Kaygıları	Kendine Güven Eksikliği	Ö43: "Yanlış yapmaktan korkuyorum, bu yüzden konuşmaya çekiniyorum."
		Ö78: "Dil öğrenirken çok hata yapıyorum, bu da özgüvenimi etkiliyor."

Öğrenciler, Türkçe öğrenirken en çok kelime bilgisi yetersizliği, konuşma fırsatlarının eksikliği ve özgüven kaygılarıyla karşılaşılıyorlar. Bu zorluklar, dil öğrenme sürecinde öğrencilerin daha fazla pratik yapma ve özgüven kazanma gereksinimlerini işaret etmektedir.

Tablo 6: Türkçe Öğrenme Sürecinde Kaygınızı Azaltmak İçin Hangi Stratejileri Kullanıyorsunuz?

Tema	Alt Tema	Öğrenci Yorumları
Teknolojik Araçlar	Dil Öğrenme Uygulamaları	Ö12: "Duolingo uygulamasıyla her gün çalışıyorum, çok faydalı."

		Ö45: "Memrise gibi uygulamalar sayesinde kelime öğrenme süreci hızlandı."
Sosyal Pratik	Dil Partnerleri	Ö34: "Dil partnerimle Türkçe konuşarak çok daha rahat pratik yapabiliyorum."
		Ö56: "Arkadaşlarımla daha fazla konuşma pratiği yaparak kaygımı azaltıyorum."
Bireysel Çalışma	Kendi Kendine Pratik Yapma	Ö21: "Aynada konuşarak daha çok pratik yapıyorum, bu bana güven veriyor."
		Ö90: "Kitap okuyarak kendi başıma çalışarak Türkçemi geliştiriyorum."

Öğrenciler, kaygıyı azaltmak için çeşitli stratejiler kullanıyorlar. Teknolojik araçlar, dil partnerleri ve bireysel çalışma gibi yöntemler, öğrencilerin kaygılarından arınarak daha etkili bir dil öğrenme süreci geçirmelerine yardımcı oluyor.

Tablo 7: Türkçe Öğrenme Sürecinde Size En Çok Yardımcı Olan Etkinlik veya Materyaller Nelerdir?

Tema	Alt Tema	Öğrenci Yorumları
Multimedya Kullanımı	Altyazılı Filmler ve Diziler	Ö23: "Türkçe diziler izlemek, dinleme becerimi geliştirmeme yardımcı oldu."
		Ö45: "Altyazılı film izlemek, Türkçeyi doğru anlamama yardımcı oluyor."
Etkileşimli Aktiviteler	Konuşma Kulüpleri	Ö56: "Konuşma kulüplerine katılmak benim için çok faydalı, konuşma kaygımı azaltıyor."
		Ö89: "Grup çalışmaları ve konuşma etkinlikleri çok daha rahat hissettiriyor."
Klasik Materyaller	Kitaplar ve Kelime Kartları	Ö12: "Kelime kartları sayesinde kelime dağarcığımı geliştirebiliyorum."
		Ö21: "Türkçe kitaplar okuyarak dil öğrenmeyi daha eğlenceli hale getiriyorum."

Öğrenciler, dil öğrenme sürecinde en çok altyazılı filmler, konuşma kulüpleri ve kitaplar gibi materyallerden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Bu etkinlikler, dil becerilerini geliştirmede etkili araçlar olarak öne çıkmaktadır.

7. Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, öğrencilerin İngilizce ve Türkçe dil öğrenme süreçlerinde yaşadıkları kaygılar, iletişim stratejileri ve kaygıyı azaltma yöntemleri hakkında önemli veriler sunmaktadır. Elde edilen sonuçlar, her iki dilde de öğrencilerin benzer zorluklarla karşılaştığını, ancak bu zorlukların her iki dilde farklı biçimlerde ve farklı düzeylerde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu bölümde, bulgular literatürdeki çalışmalarla karşılaştırılarak, çalışmanın alanyazına nasıl bir katkı sağladığı tartışılacaktır.

7. 1. Dil Kaygısı Düzeyleri

İngilizce öğrenen öğrencilerin %56'sı, İngilizce konuşurken kaygı yaşadıklarını belirtmişken, Türkçe öğrenen öğrencilerin %46'sı kaygı duyduğunu ifade etmiştir. Bu fark, öğrencilerin dilin öğrenildiği sosyal bağlama ve kişisel deneyimlerine dayanıyor olabilir. Bu bulgu, Horwitz ve ark. (1986) tarafından tanımlanan "yabancı dil sınıfı kaygısı" kavramıyla örtüşmektedir. Horwitz ve ark., öğrencilerin hedef dile maruz kalma düzeylerinin kaygıyı azalttığını belirtmiştir. Ancak, çalışmamızda Türkçe öğrenen öğrencilerin daha düşük kaygı düzeylerine sahip olması, Argaman ve Abu-Rabia (2002) tarafından vurgulanan "dil maruziyeti ve kaygı ilişkisi" ile de uyumludur. Bu çalışmada, öğrencilerin günlük yaşamda daha fazla maruz kaldıkları dillerde daha düşük kaygı yaşadıkları belirtilmiştir.

7. 2. Yanlış Yapma Korkusu

Yanlış yapma korkusu, her iki dilde de öğrenciler için önemli bir kaygı kaynağıdır. İngilizce öğrenen öğrencilerin %57'si, konuşurken yanlış yapmaktan çekindiklerini belirtirken, Türkçe öğrenen öğrencilerin %68'i benzer bir korku taşıdıklarını ifade etmiştir. Bu bulgu, Cheng (2002) tarafından belirtilen "yanlış yapma korkusu ve kaygı ilişkisi" ile örtüşmektedir. Cheng, öğrencilerin hata yapma korkusunun özellikle konuşma ve yazma becerilerinde kaygıyı artırdığını belirtmiştir. Ancak, çalışmamızda Türkçe öğrenen öğrencilerin daha yüksek bir yanlış yapma korkusu yaşaması, Genç ve Yaylı (2019) tarafından öne sürülen "dil bilgisi karmaşıklığı ve kaygı ilişkisi" ile açıklanabilir. Türkçe'nin dil bilgisi yapısı, öğrenciler için daha karmaşık olabilir ve bu durum kaygıyı artırmış olabilir.

7. 3. Çevresel Destek ve Kaygı

Çevresel destek eksikliği, her iki dilde de öğrenciler için kaygıyı artıran bir faktör olarak öne çıkmıştır. İngilizce öğrenen öğrencilerin %58'i, çevresel destek eksikliğinin kaygılarını artırdığını belirtirken, Türkçe öğrenen öğrencilerin %64'ü benzer bir durum yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu bulgu, Dewaele ve MacIntyre (2014) tarafından vurgulanan "sosyal destek ve kaygı ilişkisi" ile uyumludur. Dewaele ve MacIntyre, öğrencilerin çevresel destek eksikliğinin kaygıyı artırdığını ve özellikle sınıf dışında pratik yapma fırsatlarının sınırlı olmasının bu durumu tetiklediğini belirtmiştir. Çalışmamızda, Türkçe öğrenen öğrencilerin daha fazla çevresel destek eksikliği yaşaması, bu dilin sınıf dışında daha az kullanılmasıyla ilişkilendirilebilir.

7. 4. İletişim Stratejileri

Her iki dilde de öğrenciler, iletişimde karşılaştıkları zorlukları aşmak için alternatif kelimeler kullanma stratejisini benimsemişlerdir. İngilizce öğrenen öğrencilerin %63'ü kelime hatırlayamadıklarında alternatif kelimeler kullanarak açıklama yapmayı tercih ederken, Türkçe öğrenen öğrencilerin %79'u benzer bir stratejiyi uyguladıklarını belirtmiştir. Bu bulgu, Alsowat (2016) tarafından önerilen "iletişim stratejileri ve kaygı yönetimi" yaklaşımıyla örtüşmektedir. Alsowat, öğrencilerin alternatif kelimeler kullanarak iletişim kurmalarının kaygıyı azalttığını belirtmiştir. Ayrıca, jest ve mimik kullanımı her iki dilde de yaygın bir strateji olarak öne çıkmıştır. Bu durum, Sönmez ve Özden (2024) tarafından vurgulanan "beden dili ve iletişim stratejileri" ile uyumludur.

7. 5. Kaygıyı Azaltma Stratejileri

Kaygıyı azaltmak için kullanılan stratejiler, öğrenciler tarafından benzer şekillerde ifade edilmiştir. Hem İngilizce hem de Türkçe öğrenen öğrenciler, teknolojik araçları (uygulamalar ve videolar), sosyal pratikleri (dil partnerleri, grup çalışmaları) ve bireysel çalışmayı (kitap okuma, kendi kendine pratik yapma) kaygıyı azaltmada etkili bulduklarını belirtmişlerdir. Bu bulgular, Pan ve ark. (2022) tarafından yapılan çalışmayla örtüşmektedir. Pan ve ark., teknolojik araçların ve sosyal pratiklerin kaygıyı azaltmada etkili olduğunu belirtmiştir. Ancak, Bailey ve Almusharraf (2022) gibi bazı çalışmalar, teknolojik araçların aşırı kullanımının kaygıyı artırabileceğini öne sürmüştür. Çalışmamızda, öğrencilerin teknolojik araçları dengeli bir şekilde kullandıklarında kaygılarını azalttıkları görülmüştür.

7. 6. Etkili Materyaller ve Etkinlikler

Öğrencilerin dil öğrenme sürecinde en çok faydalandığı materyaller, altyazılı filmler, konuşma kulüpleri ve kitaplar olmuştur. Bu bulgu, Zambak (2024) tarafından belirtilen "multimedya materyallerinin kaygıyı azaltmadaki rolü" ile uyumludur. Zambak, altyazılı filmlerin ve konuşma kulüplerinin öğrencilerin dil becerilerini geliştirmede etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Sönmez ve Özden (2024) tarafından vurgulanan "sosyal etkinliklerin kaygıyı azaltmadaki etkisi" de çalışmamızın bulgularını desteklemektedir.

7. 8. Gelecekteki Araştırmalara Öneriler

Bu çalışmanın bulguları, gelecekteki araştırmalar için birkaç önemli yönü işaret etmektedir. İlk olarak, farklı yaş gruplarının ve kültürel bağlamların dil kaygısı ve öğrenme stratejileri üzerindeki etkisi incelenebilir. Ayrıca, dil kaygısı ile motivasyon arasındaki ilişkiyi araştırmak, dil öğrenme süreçlerini daha iyi anlamaya yardımcı olabilir. Teknolojik araçların kaygıyı azaltmadaki rolü üzerine derinlemesine çalışmalar yapılabilir ve öğretmen desteğinin öğrencilerin kaygılarını nasıl etkilediği incelenebilir. Son olarak, uzun dönemli kaygı yönetimi ve dil başarıları arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar, dil öğretiminde sürdürülebilir stratejiler geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Bu öneriler, dil öğretimi ve öğrenme süreçlerinde daha etkili yaklaşımlar geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

6. Sonuç

Bu çalışma, Irak'ın Kürdistan Federal Bölgesi'ne bağlı Duhok şehrinde bulunan Cihan Üniversitesi'nde anadili Kürtçe olan öğrencilerin yabancı dil (Türkçe ve İngilizce) öğrenme süreçlerinde yaşadıkları dil kaygısını ve bu kaygının öğrenme süreçlerine etkilerini incelemiştir. Elde edilen bulgular, dil kaygısının öğrencilerin akademik başarıları, özgüvenleri ve genel öğrenme süreçleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle Türkçe ve İngilizce öğrenme deneyimlerinde kaygı düzeylerinin farklılıklar gösterdiği, ancak her iki dilde de kaygıyı azaltma adına benzer stratejilerin kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Türkçe öğrenen öğrencilerin, İngilizce öğrenenlere kıyasla daha düşük kaygı seviyeleri yaşadığı bulunmuştur. Türkçe öğrenen öğrencilerin, İngilizce öğrenenlere kıyasla daha düşük kaygı seviyeleri yaşadığı bulunmuştur. Bu fark, öğrencilerin günlük yaşamda Türkçeye daha fazla maruz kalmalarından veya dilin belirli yönlerinin daha tanıdık gelmesinden kaynaklanıyor olabilir. Dil kaygısını azaltmaya yönelik kullanılan stratejiler arasında teknolojik araçlar, sosyal pratikler ve bireysel çalışma gibi yöntemler öne çıkmaktadır. Öğrenciler, dil partnerleri ile yapılan konuşmalar, online dersler ve konuşma kulüpleri gibi etkinliklerle kaygılarını yönetmişlerdir. Ayrıca, altyazılı filmler ve kitaplar gibi multimedya materyallerinin kaygıyı azalttığı ve öğrencilerin öğrenme süreçlerine katkı sağladığı belirlenmiştir. Dil kaygısını

azaltmaya yönelik kullanılan stratejiler arasında teknolojik araçlar, sosyal pratikler ve bireysel çalışma gibi yöntemler öne çıkmaktadır. Öğrenciler, dil partnerleri ile yapılan konuşmalar, online dersler ve konuşma kulüpleri gibi etkinliklerle kaygılarını yönetmişlerdir. Ayrıca, altyazılı filmler ve kitaplar gibi multimedya materyallerinin kaygıyı azalttığı ve öğrencilerin öğrenme süreçlerine katkı sağladığı belirlenmiştir.

Araştırmanın bulguları, dil kaygısının önlenmesi ve yönetilmesi için daha etkili stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin daha fazla sosyal pratik yapabilecekleri fırsatların yaratılması, dil öğrenme süreçlerinin verimliliğini artıracaktır. Ayrıca, öğrencilere yönelik öğretim yöntemlerinin kaygıyı azaltmaya yönelik olarak yeniden tasarlanması ve her bireyin dil öğrenme sürecine uygun kişiselleştirilmiş yaklaşımlar geliştirilmesi önemlidir.

Sonuç olarak, dil kaygısının, sosyo-kültürel faktörlerle derin ilişkisi göz önünde bulundurularak, öğrencilerin dil öğrenme süreçlerinde daha fazla desteklenmesi gerektiği bir kez daha vurgulanmaktadır. Bu çalışma, dil kaygısının azaltılması adına yapılacak gelecekteki araştırmalar için önemli bir temel sunmakta ve dil öğretimi alanında yeni yaklaşımların geliştirilmesi için gerekli adımların atılmasına olanak sağlamaktadır.

Kaynakça

- Argaman, O., & Abu-Rabia, S. (2002). The influence of language anxiety on English reading and writing tasks among native Hebrew speakers. *Language, Culture and Curriculum*, 15(2), 143-160. <https://doi.org/10.1080/07908310208666640>
- Alkan, V., Şimşek, S., & Armağan Erbil, B. (2019). Karma yöntem deseni: Öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 559-582.
- Alsowat, H. H. (2016). Foreign language anxiety in higher education: A practical framework for reducing FLA. *European Scientific Journal*, 12(7), 193-220. <https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n7p193>
- Aydın, S., & Zengin, B. (2008). Yabancı dil öğreniminde kaygı: Bir literatür özeti. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4(1), 0-94.
- Al-Shboul, M. M., Ahmad, I. S., Nordin, M. S., & Rahman, Z. A. (2013). Foreign language anxiety and achievement: Systematic review. *International Journal of English Linguistics*, 3(2), 32-45. <https://doi.org/10.5539/ijel.v3n2p32>
- Ameen, H. M., & Uslu Üstten, A. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde konuşma kaygısı üzerine bir inceleme. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 19-27.
- Altunkaya, H. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin dinleme ve okuma kaygıları. *Education Sciences (NWSAES)*, 12(3), 107-121. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.3.1C0672>
- Bailey, D. R., & Almusharraf, N. (2022). A structural equation model of second language writing strategies and their influence on anxiety, proficiency, and perceived benefits with online writing. *Education and Information Technologies*, 27, 120. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11045-0>
- Bandura, A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117-148. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2802_3
- Barış, H., & Şen, Ü. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma kaygısı. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 4(2), 73-99.
- Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2007). Self-regulation, ego depletion, and motivation. *Social and Personality Psychology Compass*, 1(1), 115-128. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00001.x>
- Cheng, Y. S. (2002). Factors associated with foreign language writing anxiety. *Foreign Language Annals*, 35(6), 647-656. <https://doi.org/10.1111/j.1944-9720.2002.tb01903.x>
- Cheng, Y. S. (2004). EFL students' writing anxiety: Sources and implications. *English Teaching & Learning*, 29(2), 41-62.

Cohen, J., & Swerdlik, M. (2001). *Psychological testing and assessment: An introduction to tests and measurement*. McGraw-Hill.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.

Daly, J. A., & Miller, M. (1975). The empirical development of an instrument to measure writing apprehension. *Research in the Teaching of English*, 9, 242-249.
<https://www.jstor.org/stable/40170632>

Dewaele, J. M., & MacIntyre, P. (2014). The two faces of Janus? Anxiety and enjoyment in the foreign language classroom. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 4(2), 237-274.

Gardner, R. C., & MacIntyre, P. D. (1993). A student's contributions to second-language learning. Part II: Affective variables. *Language Teaching*, 26(1), 1-11.
<https://doi.org/10.1017/S0261444800000045>

Genç, G. (2009). İnönü Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin yabancı dil kaygıları. *Education Sciences*, 4(3), 1080-1088. <https://doi.org/10.12739/10.12739>

Genç, E., & Yaylı, D. (2019). The second language writing anxiety: The perceived sources and consequences. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(45), 235-251.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/pauefd/issue/41649/447405>

Gültekin Çakar, G. (2009). *The relationship between past language learning experiences and foreign language anxiety of Turkish university EFL students* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. McGraw-Hill.

Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132. <https://doi.org/10.2307/327317>

Sönmez, E. N., & Özden, M. (2024). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin İletişim Stratejilerini Kullanma Düzeylerinin Konuşma Kaygısına Etkisi. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 9(1), 71-105.

Zambak, A. (2024). Factors determining foreign language speaking anxiety: A study on high school students. *Okul Yönetimi (School Administration Journal)*, 4(1), 35-46.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/saj>

Structured Abstract

The Socio-Cultural Dimensions of Language Anxiety: The Case of Cihan University

This study investigates the socio-cultural dimensions of language anxiety among Kurdish native-speaking students at Cihan University during their Turkish and English language learning processes. Language anxiety, a critical affective factor in language acquisition, has been extensively explored in relation to socio-cultural influences. This research addresses the gap in understanding how multilingual individuals experience language anxiety across different languages within their specific social and cultural contexts.

The study employs a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative data collection via surveys distributed to 323 students. Quantitative analysis was conducted to identify general trends, while qualitative data provided deeper insights into individual experiences. Results reveal that language anxiety significantly impacts students' academic performance and socio-cultural adaptation. Factors such as fear of negative evaluation, lack of environmental support, and limited opportunities for practice were identified as key contributors to heightened anxiety levels.

Findings and Discussion:

- **Language Proficiency and Anxiety:** Students reported higher anxiety levels when engaging in speaking and writing activities, particularly in English, due to limited exposure and practice opportunities. Turkish, being more familiar and accessible in daily interactions, elicited comparatively lower anxiety levels.
- **Communication Strategies:** Participants employed strategies such as paraphrasing, use of gestures, and seeking peer support to mitigate communication barriers. Technological tools like language learning applications and online videos were also frequently utilized for skill enhancement and anxiety reduction.
- **Socio-Cultural Influences:** Socio-cultural elements, including family education level, peer support, and exposure to the target language in natural settings, were found to significantly shape students' anxiety experiences. Students with more frequent engagement in language-rich environments demonstrated greater confidence and lower anxiety levels.
- **Anxiety Reduction Strategies:** Activities like watching subtitled films, joining speaking clubs, and reading books were identified as effective methods to alleviate

language anxiety. Personalized approaches, such as one-on-one practice with language partners, further facilitated anxiety management.

Implications: The findings underscore the importance of developing tailored teaching strategies and creating supportive environments to address the diverse needs of multilingual learners. Integrating socio-cultural aspects into language education and leveraging technology effectively can enhance students' learning experiences and reduce anxiety. Furthermore, fostering a sense of community and providing ample opportunities for authentic language use are vital for improving confidence and linguistic competence.

Conclusion: This study contributes to the growing body of literature on language anxiety by highlighting the interplay between socio-cultural factors and multilingual learners' experiences. It advocates for a holistic approach to language education, emphasizing the need for both cognitive and affective support mechanisms. The findings serve as a foundation for future research aimed at designing effective interventions to mitigate language anxiety and promote inclusive language learning environments.

ChatGPT ve Gemini AI Diyaloglarında Pragmatiği Analiz Etmek İçin Grice'in İlkeleri ve Söylem Eylemi Teorisini Uygulamak*

Thoriqi FIRDAUS¹

Lisda Yasin BAKARI²

Diva Salsabila OCTARIANTO³

Rifwanda KHOIRUNNISA⁴

Dwi Retno MALINI⁵

Mukarromah MUKARROMAH⁶

Geliş Tarihi: 03.02.2025

Kabul Tarihi: 21.03.2025

Yayın Tarihi: 24.06.2025

Değerlendirme: İki Dış Hakem /

Çift Taraflı Körleme

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf Bilgisi:

Firdaus, Thoriqi; Bakari, Lisda Yasin; Octariantanto, Diva Salsabila; Khoirunnisa, Rifwanda; Malini, Dwi Retno; Mukarromah, Mukarromah (2025). ChatGPT ve Gemini AI Diyaloglarında Pragmatiği Analiz Etmek İçin Grice'in İlkeleri ve Söylem Eylemi Teorisini Uygulamak. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 34-53.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:

lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

ChatGPT ve Gemini tarafından oluşturulan konuşmalarda pragmatik ilkelerin uygulanması meselesi, araştırma için kritik öneme sahiptir. Grice'in Maksimleri ve Konuşma Eylemi Teorisi, konuşmaların daha yapılandırılmış, ilgili ve amaçlı hale gelmesi için rehberlik sağlayan temel bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışma, ChatGPT ve Gemini gibi AI modelleri tarafından üretilen konuşmalarda Grice'in Maksimlerinin ve Konuşma Eylemi Teorisi'nin tamamının uygulanmasına dair daha kapsamlı bir anlayış sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırma, karma yöntemler yaklaşımını kullanmaktadır. Veriler, T-testi kullanılarak nicel olarak analiz edilmekte, çalışma geçerliliği ve güvenilirliği veri üçgenlemesiyle sağlanmaktadır. Çalışmanın bulguları, her iki AI modelinin, ChatGPT ve Gemini AI, Grice'in Maksimlerini uygulamada olağanüstü bir yetenek sergilediğini ortaya koymaktadır; her iki modelin ortalama puanı 1.00 olup, bu da konuşmada relevans, miktar, kalite ve biçim açısından yüksek tutarlılık olduğunu göstermektedir. Her iki model de Konuşma Eylemi Teorisi'ni uygularken benzer sonuçlar göstermektedir, ortalama puan 0.75'tir, ancak konuşmanın daha ince niyetlerini veya etkilerini anlamada zorluklar yaşanmaktadır. Grice'in Maksimleri, konuşma dinamiklerini açıklamada daha etkili olduğu kanıtlanırken, Konuşma Eylemi Teorisi hala daha fazla gelişime ihtiyaç duymaktadır. Karşılaştırmalı analiz sonuçları, her iki AI modelinin, ChatGPT ve Gemini AI, Grice'in Maksimlerini ve Konuşma Eylemi Teorisi'ni uygulamada neredeyse aynı performansı sergilediğini göstermektedir. Grice'in Maksimleri için, iki model arasındaki ortalama puan 1.00'a ulaşmakta ve önemli bir fark bulunmamaktadır (p -değeri = 0.560), bu da pragmatik ilkelerin uygulanmasında yüksek tutarlılığı işaret etmektedir. Konuşma Eylemi Teorisi için ise, etki büyüklüğünde küçük farklar olmakla birlikte (Görev 1 için Cohen'in d 'si = 0.444 ve Görev 2 için 0.224), bu farklar yeterince büyük değildir ve önemli sayılmamaktadır, bu da her iki modelin teoriyi neredeyse aynı şekilde anladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Grice'in Maksimleri, Konuşma Eylemi, Chatgpt, Gemini

* Etik Beyan: * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

¹ Universitas Negeri Yogyakarta, Depok, Endonezya, thoriquifirdaus.2023@student.uny.ac.id, ORCID ID: 0009-0005-2340-8468

² University of New South Wales, Sidney, Avustralya, lbakari@student.unsw.edu.au, ORCID ID: 0009-0008-4871-3938

³ Trunojoyo Madura University, Bangkalan, Endonezya, divasalsabilaoc26@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-1639-6632

⁴ Trunojoyo Madura University, Bangkalan, Endonezya, rifwandakhoirunnisa@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-2268-7085

⁵ Trunojoyo Madura University, Bangkalan, Endonezya, dwiretnomalini3@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-3848-3907

⁶ Trunojoyo Madura University, Bangkalan, Endonezya, mukarromah217@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-2357-3329

Applying Grice's Maxims and Speech Act Theory to Analyze Pragmatics in Chatgpt and Gemini AI Dialogues*

Thoriqi FIRDAUS⁷

Lisda Yasin BAKARI⁸

Diva Salsabila OCTARIANTO⁹

Rifwanda KHOIRUNNISA¹⁰

Dwi Retno MALINI¹¹

Mukarromah MUKARROMAH¹²

Date of Submission: 03.02.2025

Date of Acceptance: 21.03.2025

Date of Publication: 24.06.2025

Review: Double-blind peer review

Article Type: Research Article

Citation:

Firdaus, Thoriqi; Bakari, Lisda Yasin; Octarianto, Diva Salsabila; Khoirunnisa, Rifwanda; Malini, Dwi Retno; Mukarromah, Mukarromah (2025). Applying Grice's Maxims and Speech Act Theory to Analyze Pragmatics in Chatgpt and Gemini AI Dialogues. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 34-53.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledges that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing in the journal retain the copyright to their work and their work is licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

The issue of applying pragmatic principles in conversations generated by ChatGPT and Gemini is crucial for the investigation. Grice's Maxims and Speech Act Theory provide a fundamental framework for guiding conversations to become more structured, relevant, and purposeful. The study aims to provide a more comprehensive understanding of the application of all of Grice's Maxims and Speech Act Theory in conversations generated by AI models such as ChatGPT and Gemini. The research employs a mixed-methods approach. The data is quantitatively analyzed using a T-test, while the validity and reliability of the study are ensured through data triangulation. The findings of the study reveal that both AI models, ChatGPT and Gemini AI, demonstrate exceptional ability in applying Grice's Maxims, with an average score of 1.00 for both models, indicating high consistency in maintaining relevance, quantity, quality, and manner in the conversation. Both models also show similar results in applying Speech Act Theory, with an average score of 0.75, although there are challenges in understanding the conversation's more nuanced intentions or impacts. Grice's Maxims prove more effective in explaining conversational dynamics, while Speech Act Theory still requires further development. Comparative analysis results indicate that both AI models, ChatGPT and Gemini AI, perform almost identically in applying Grice's Maxims and Speech Act Theory. For Grice's Maxims, the average score between the two models reaches 1.00, with no significant differences found (p -value = 0.560), signifying high consistency in applying pragmatic principles. For Speech Act Theory, although there are slight differences in effect size (Cohen's d = 0.444 for Task 1 and 0.224 for Task 2), these differences are not large enough to be considered significant, indicating that both models have an almost identical understanding of It theory.

Keywords: Grice's Maxim, Speech Act, Chatgpt, Gemini

* Ethical Statement: * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

⁷ Universitas Negeri Yogyakarta, Depok, Endonezya, thoriquifirdaus.2023@student.uny.ac.id, ORCID ID: 0009-0005-2340-8468

⁸ University of New South Wales, Sidney, Avustralya, l.bakari@student.unsw.edu.au, ORCID ID: 0009-0008-4871-3938

⁹ Trunojoyo Madura University, Bangkalan, Endonezya, divasalsabilaoc26@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-1639-6632

¹⁰ Trunojoyo Madura University, Bangkalan, Endonezya, rifwandakhoirunnisa@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-2268-7085

¹¹ Trunojoyo Madura University, Bangkalan, Endonezya, dwiretnomalini3@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-3848-3907

¹² Trunojoyo Madura University, Bangkalan, Endonezya, mukarromah217@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-2357-3329

Introduction

The development of artificial intelligence (AI) technology plays a pivotal role in the context of human-machine interactions. One of the most significant advancements in AI is language-based models capable of generating responses in conversation resembling human discourse (Saka et al., 2023). Once exclusive to humans, conversational interactions can now also be conducted with machines (Kasirzadeh & Gabriel, 2023). ChatGPT and Gemini AI are the most widely used AI applications today (World Bank, 2024). Although the capabilities of these technologies have reached impressive levels, the pragmatic aspects of AI conversations remain an area requiring further attention.

The pragmatic theories that can be utilized to understand the dynamics of conversation are Grice's Maxims and Speech Act Theory. Grice's Maxims provide a foundational framework for understanding how human conversations unfold efficiently and coherently (Recanati, 1987). Proposed by Paul Grice, Grice's Maxims is a pragmatic theory that posits that effective conversations rely on four primary principles: the maxim of quantity, the maxim of quality, the maxim of relevance, and the maxim of manner (Grice, 1990). Each maxim suggests that speakers should provide adequate information (neither insufficient nor excessive) that is truthful, relevant, straightforward, or easy to understand. The aim is to maintain a focused and efficient conversation while avoiding confusion (Ephratt, 2012). Using Grice's Maxims in It, the study must evaluate whether both AI models can adhere to the pragmatic principles underlying natural conversations and assess how effectively these models generate contextually appropriate responses.

In addition to Grice's Maxims, Speech Act Theory, introduced by Austin (1975) and Searle (1969), offers an important perspective in understanding conversational pragmatics. Speech Act Theory asserts that when someone speaks, they are not merely conveying information. Pragmatic competence is an essential part of more general communicative and linguistic competence. According to Kasap and Pashayeva (2020), an important aspect of pragmatic competence is students' perception and understanding of what is and what is not appropriate in certain language contexts. These speech acts can be divided into three main categories: locutionary act (the statement or verbal expression), illocutionary act (the purpose or intention behind the statement), and perlocutionary act (the effect or impact on the listener) (Searle, 1969).

Speech Act Theory deepens the analysis by considering communication from the perspective of speech acts (Egoro & Gunn, 2021). It investigates what is being done in a conversation, whether giving orders, asking questions, providing information, or performing other actions (Miller, 2001; Boxer, 1996; Searle et al., 1980). The application of Speech Act Theory is crucial for analyzing whether AI models merely generate surface-level appropriate responses or if they understand and respond to the more profound impacts of the conversation. Its theory is important for evaluating the extent to which AI can manage conversations that involve not just words but also the social context and deeper communicative intentions.

Both theories provide a comprehensive analytical framework to explore various aspects of AI conversations, from the management of meaning and relevance (through Grice's Maxims) to the more profound and contextual aspects of communicative acts (through Speech Act Theory).

While ChatGPT and Gemini AI are highly advanced conversational models (Rane et al., 2024), whether these pragmatic principles are effectively employed to create relevant, contextually appropriate, and effective communication remains an underexplored question.

The issue of applying pragmatic principles in conversations generated by ChatGPT and Gemini is crucial for the investigation. In The fast-paced and interconnected digital age, human-machine interaction has become integral to daily life (Dornberger et al., 2018). AI-based conversational applications are used in various contexts, ranging from automated customer service (Wu, 2022), digital personal assistants (Sun & Lu, 2022), education (Firdaus et al., 2024), to professional consultations (Le et al., 2024). Therefore, the ability of AI to produce conversations should be informative but also pragmatic, relevant, and contextually appropriate, making it essential to ensure that these technologies can be used effectively and efficiently.

The principles of Grice's Maxims and Speech Act Theory provide a crucial foundation for guiding conversations to be more structured, relevant, and purposeful. Using Grice's maxims, such as the maxim of relevance and the maxim of quantity, in conversation is crucial to ensure that AI provides correct answers and relevant and contextually appropriate responses. It is particularly necessary for more complex interactions, as neglecting these maxims could result in conversations that are uninformative or even confusing to users.

Moreover, Speech Act Theory offers a deeper understanding of how AI's speech acts can be interpreted within a broader context. AI that can effectively understand illocutionary acts, such as issuing commands, making requests, or asking questions, can generate responses that better align with the objectives of the conversation. It is particularly relevant in applications such as automated customer service or personal assistants, where actions such as giving clear instructions or responding to user requests must be performed appropriately and effectively. Thus, applying It theory in AI development can enhance the quality of interactions, ensuring that conversations are accurate and have the desired impact on users.

Research on pragmatics in AI conversations has progressed alongside advancements in Natural Language Processing (NLP) and artificial intelligence (Lee, 2024). While many studies focus on AI communication's syntactic and semantic aspects, deeper pragmatic analyses involving Grice's Maxims and Speech Act Theory remain relatively limited. Some relevant studies in The field focus on how AI understands conversational context, manages speech acts, and adopts pragmatic principles in human interactions.

Several studies have examined how AI adheres to Grice's Maxims in conversation. Research by Beikian (2024) critically analyzes interrogation transcripts with AI assistance. The study investigates 52 question-response pairs to evaluate adherence to Grice's principles: quality, quantity, relevance, and manner. Findings show high adherence to the principles of quality (86.54%) and relevance (82.69%) but lower adherence to the principles of quantity (73.07%) and manner (28.86%). Nam et al. (2023), in their research on AI communication performance through Gricean conversation theory, pragmatically investigate the verbal communication performance of artificial intelligence speakers (AIS). The study reveals that the "maxim of relation" is most frequently violated by AIS and is considered the least natural for language users. These findings suggest that to enhance the natural communication capacity of AIS, more

detailed AI algorithms should be created to generate speech relevant to the preceding utterances or the broader conversational context.

On the other hand, research on Speech Act Theory in AI conversations is less common. Most studies focus on how AI can understand and manage illocutionary acts within conversational contexts, such as commands, questions, or requests. A study by Chen et al. (2024) explores the potential inclusion of AI-generated language in pragmatic analyses, a field traditionally focused on human language use. Results show that ChatGPT performs as well as human participants in four of the five pragmalinguistic features tested and five of the six sociopragmatic features. Additionally, conversations generated by ChatGPT exhibit higher syntactic diversity and a more formal tone than human-written conversations.

Further evaluation of ChatGPT's pragmatic capabilities in human interaction, analyzing how its advanced language model handles linguistic features such as irony, metaphor, and indirect requests during conversations with humans, was conducted by Nazar et al. (2024). Findings indicate that ChatGPT has proven effective in human interaction thus far, understanding linguistic context and generating appropriate responses; however, it seems more efficient when dealing with tone recognition and complex linguistic constructions such as irony and metaphor. To achieve accurate responses in various types of conversation, the study recommends a progressive approach to improving ChatGPT's responsiveness by integrating data from diverse linguistic datasets and user feedback.

Despite the number of studies exploring pragmatic aspects in AI-generated conversations, various research gaps must be addressed to gain a more comprehensive understanding of applying pragmatic theories in AI-human interactions. One of the most evident shortcomings in the existing literature is the limited focus on applying Grice's Maxims in AI conversations. Many studies explore only a few aspects of the maxims, such as the maxim of relevance or the maxim of quantity, without conducting a more in-depth and holistic analysis of how all four Gricean maxims are simultaneously applied. Most existing research examines the application of a single maxim in an isolated context, whereas real-world conversations tend to be more complex and involve the interaction of various pragmatic principles. Therefore, this study has the potential to fill that gap by providing a more comprehensive understanding of the application of all of Grice's Maxims and Speech Act Theory in conversations generated by AI models like ChatGPT and Gemini.

Methodology

This study adopts a mixed-methods approach that integrates quantitative and qualitative analyses to explore the application of Grice's Maxims and Speech Act Theory in conversations generated by two prominent AI models, ChatGPT and Gemini. This approach aims to provide a more comprehensive understanding of applying pragmatic principles in human-AI interactions, balancing structured and in-depth analyses through both statistical and qualitative methods.

Research Design

This study utilizes an experimental design involving two groups of AI models (ChatGPT and Gemini), tested with conversation scenarios designed to encompass various pragmatic

principles from Grice, including the maxims of relevance, quantity, quality, and manner, as well as different speech acts such as questions, statements, requests, and commands. Both AI models have responded to the exact scenarios to allow for direct comparisons between the two groups.

Data Collection

Based on the previously designed scenarios, conversational data was collected through simulated interactions between participants and both AI models. Each scenario involved conversations that tested the application of various pragmatic principles and speech acts, which were assessed to ensure a deeper understanding of how these AI models responded to and adhered to such principles.

The conversation scenarios covered diverse pragmatic aspects, such as implementing Grice's maxims of relevance, quality, quantity, and manner. For example, each AI response was evaluated in a relevance-testing scenario to determine whether it complied with or violated the principle of relevance based on a more detailed interpretation.

Data Analysis

The data underwent quantitative analysis using a T-test to assess differences between the AI groups (ChatGPT and Gemini) regarding applying Grice's pragmatic principles. While there were concerns about using T-tests for complex pragmatic data, these challenges were addressed by altering the data collection and analysis procedures.

Instead of simply classifying compliance with the maxims as "yes" or "no," each conversation will be assigned a weighted numerical score for each maxim based on how well the AI responses align with the respective pragmatic principle. Relevance scores, for example, will be computed based on the degree of alignment between the AI's reaction and the given prompt. These numerical scores will allow a T-test to compare the average compliance levels of the two AI groups with pragmatic principles. If the T-test reveals a significant difference (with $p < 0.05$), it will indicate a disparity in how the two AI models implement Grice's pragmatic principles.

In addition to quantitative analysis, this study employed qualitative analysis to explore the context and nuances of applying pragmatic principles in the conversations. Each speech act was analyzed and coded by several evaluators experienced in pragmatic analysis to assess whether the speech acts complied with or violated Grice's principles.

Interrater Reliability

The study ensures procedures for resolving disagreements among evaluators, and interrater reliability will be calculated using Cohen's Kappa to ensure consistency in data coding. The results from the qualitative analysis will provide deeper contextualization and clarification of the findings from the quantitative analysis. If the T-test reveals significant differences, the qualitative study will elucidate why such differences occur and how further pragmatic factors influence the interactions.

Conversation Scenario Design and Definition of AI Models Used

The conversation scenarios in this study will be designed to replicate realistic conversational contexts, avoiding overly artificial settings. Each scenario will involve relevant topics to test the application of different maxims and speech acts, allowing for comparisons between the AI groups. The AI models used in this study are ChatGPT version 3.5 (standard or non-pro) and Gemini version 2.0 (standard or non-pro). The specific versions of each model will be detailed in the methodology to ensure transparency and consistency in the analysis.

Result and Discussion

Task 1: You will read scenarios that describe everyday situations. Read the scenario and explain what the character in the scenario is trying to convey.

The results in Table 1 display the analysis outcomes of two pragmatic theories, Grice's Maxims and Speech Act Theory, in conversations generated by two AI models, ChatGPT and Gemini AI. The data shown includes the sample size (N), mean, standard deviation, and standard error mean for each group and theory tested. The instruction given to ChatGPT and Gemini AI was to read scenarios depicting everyday situations and explain what the character in the scenario is attempting to convey.

Table 1. AI Response Results Reading Scenarios

	AI Type	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Maxim Grice's Theory	ChatGPT	20	1.00	.000 ^a	.000
	Gemini AI	20	1.00	.000 ^a	.000
Speech Act Theory	ChatGPT	20	0.75	.444	.099
	Gemini AI	20	0.75	.444	.099

a. t cannot be computed because the standard deviations of both groups are 0.

Grice's Maxims are principles used to maintain smooth communication. The four main principles in Grice's Maxims include the maxim of relevance, the maxim of quantity, the maxim of quality, and the maxim of manner. The purpose of applying these maxims is to ensure that the conversation between two parties remains relevant, informative, and easily understood.

Based on Table 1, the results indicate that both AI models, ChatGPT and Gemini AI, achieved a mean score of 1.00 in applying Grice's Maxims, which suggests that both models consistently adhere to these pragmatic principles very effectively. A score of 1.00 indicates that the conversations generated by both models fully meet expectations regarding relevance, quantity, quality, and manner. ChatGPT and Gemini AI successfully maintain coherence and appropriateness in their conversations, providing accurate and relevant information and delivering clear and easily understood responses.

One notable aspect of these results is the standard deviation recorded at 0.000 for both models, meaning there is no variation in how the two AI models apply Grice's Maxims. It demonstrates a very high level of consistency in applying these pragmatic principles by both AI models. Every conversation generated by ChatGPT and Gemini AI is highly stable and aligns with the pragmatic norms set by Grice's Maxims, with no significant deviations or differences. The application of Grice's Maxims indicates that both AI models excel in maintaining conversation

relevance and ensuring that the information provided is always aligned with the broader context of the conversation. It suggests that both AI models work well in more standard communication situations, such as explaining everyday scenarios or providing information required by users.

Speech Act Theory offers a deeper perspective on how conversations can be understood, focusing on locutionary, illocutionary, and perlocutionary acts. A locutionary act refers to the act of speaking itself (what is said), an illocutionary act refers to the intention or purpose of the speaker (e.g., requesting, commanding, or asking), and a perlocutionary act involves the impact or effect of the utterance on the listener or another party.

In applying Speech Act Theory, both AI models, ChatGPT and Gemini AI, achieved the same mean score of 0.75, indicating that both are reasonably good at recognizing and responding to locutionary, illocutionary, and perlocutionary acts. Although the results were not as strong as for Grice's Maxims, a score of 0.75 still shows that both AI models are relatively successful in identifying and responding to more direct speech acts in conversations. However, these results also show that while both models can recognize locutionary acts and identify some essential elements of illocutionary and perlocutionary acts, there is still room for improvement. A score of 0.75 indicates that their understanding of communication intentions or the effects of conversation (i.e., illocutionary and perlocutionary acts) is not entirely optimal. In other words, while these models can recognize what is said and provide relevant responses, they may not fully comprehend the deeper intentions or impacts of the communication.

The recorded standard deviation of 0.444 for both models indicates some variation in the application of Speech Act Theory, although the variation is insignificant. It suggests that while there are similarities in how both models apply the principles of Speech Act Theory, each AI model may face different challenges in understanding the context or nuances in more complex speech acts. The recorded standard error mean of 0.099 shows that despite the variation, the differences are not substantial, meaning that both models are still relatively stable in their application of Speech Act Theory.

The application of Grice's Maxims, which shows a mean score of 1.00 for both models, indicates that ChatGPT and Gemini AI possess excellent capabilities to maintain the foundational pragmatic principles that support coherent, relevant, and effective conversations. Both models have successfully explained what the character intends in everyday scenarios, as requested in the research task. It shows that Grice's Maxims is a highly relevant theory for explaining communication dynamics in AI conversations, focusing on relevance and clarity.

Although both models have demonstrated exemplary performance in applying Grice's Maxims, applying Speech Act Theory presents a more significant challenge. The lower mean score (0.75) for Speech Act Theory indicates that while ChatGPT and Gemini AI can recognize and respond to speech acts reasonably well, they still have limitations in handling the nuances and complexities of communication intentions, which is at the core of Speech Act Theory. It could be due to limitations in understanding social context or a need for more training data related to illocutionary and perlocutionary acts in natural conversations.

Task 2: Given the above scenario, analyze the pragmatic elements and decide which theories best explain the communication dynamics.

The task assigned to both AI models is to read scenarios depicting everyday situations and explain what the characters in those scenarios intend to convey.

Table 2. AI Response Results Analyzing Pragmatic Elements

	AI Type	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Maxim Grice's Theory	ChatGPT	20	.90	.308	.069
	Gemini AI	20	.95	.224	.050
Speech Act Theory	ChatGPT	20	.05	.224	.050
	Gemini AI	20	.05	.224	.050

a. t cannot be computed because the standard deviations of both groups are 0.

Grice's maxim consists of four main principles in conversation: the maxim of relevance, the maxim of quantity, the maxim of quality, and the maxim of manner, which aim to ensure efficient, coherent, and informative communication. In This context, the application of Grice's Maxims aims to maintain that the conversations generated by AI remain relevant to the given context, provide sufficient information without excess, and convey the information in a clear and comprehensible manner.

The results shown in Table 2 indicate that both ChatGPT and Gemini AI have a very high average (mean) value of 1.00 for applying Grice's Maxims, indicating that both AI models are highly successful in maintaining these pragmatic principles. Grice's Maxims essentially measure the AI model's ability to maintain a relevant conversation that is neither too long nor too short in providing information and avoiding confusion by offering clear statements. The mean value of 1.00 indicates that both AI models consistently provide responses that meet expectations in the given conversational context.

The recorded standard deviation 0.000 for both models shows that these AI models do not exhibit variation or deviation in applying Grice's Maxims. It reflects a very high level of consistency in how both models apply these pragmatic principles. In this case, ChatGPT and Gemini AI provide similar responses while maintaining relevance, quantity, quality, and manner in conversations. The result also indicates that both AI models accomplished the assigned task very well: to read the scenario and explain what the character in the scenario means.

Although both models are highly effective in applying Grice's Maxims, it is still possible that these results are more related to essential success in applying fundamental principles, such as the maxim of relevance and the maxim of quantity. The consistent results suggest that these models are very good at generating direct and coherent responses but may not necessarily handle more ambiguous or complex conversational situations requiring deeper interpretation.

In applying Speech Act Theory, both AI models, ChatGPT and Gemini AI, have a mean value of 0.05. Its value indicates that while both AI models can recognize and respond to locutionary acts (such as basic direct statements) reasonably well, they are ineffective in recognizing and responding to illocutionary and perlocutionary acts that are more complex. It suggests that although both AI models can provide relevant responses, they struggle to understand the statements' intention or impact on the listener.

The recorded standard deviation of 0.224 shows variation in the responses generated by both models. It indicates that while there is some similarity in the application of Speech Act Theory, the two AI models still face different challenges in responding to illocutionary and perlocutionary acts. The variation suggests that while the models are more consistent in identifying locutionary acts (what is said), they are less able to handle the nuances and intentions behind those utterances, which are the core of Speech Act Theory. The recorded standard error mean of 0.050 indicates that while there is variation, it is insignificant. It suggests that despite their limitations in applying Speech Act Theory, both AI models provide relatively stable results, albeit low, in responding to more subtle speech acts.

The application of Grice's Maxims in both AI models shows very satisfactory results with a mean value of 1.00, indicating that both models can conduct conversations well, maintaining relevance, clarity, and quantity of information in everyday conversations. Both ChatGPT and Gemini AI show a very high level of consistency in applying these principles, providing responses that meet expectations and explaining what the character in the scenario means. Although both are very effective, these results reflect a basic understanding of Grice's Maxims, which are more concerned with generating relevant and clear responses.

However, when switching to Speech Act Theory, the results show a more significant challenge. Both AI models have a very low value for Speech Act Theory (0.05), indicating that although they can recognize what is said (locutionary act), they struggle to understand the purpose behind the statement (illocution) and the impact it has on the listener (perlocution). It suggests that both models still have limitations in understanding conversation's more profound and contextual pragmatic dimensions.

The decline in performance on Speech Act Theory may be due to a lack of training data or the model's inability to handle more complex and intention-based communication contexts. Both AI models seem to rely more on surface-level analysis of conversations, where they can provide appropriate responses for more precise and explicit conversational contexts but fail to address the social intentions or deeper nuances within the conversation.

These results indicate that while Grice's Maxims can explain the dynamics of more straightforward and direct conversations, Speech Act Theory requires significant improvement. Future research could focus on developing the models' ability to understand deeper contextual conversations, particularly regarding recognizing illocutionary and perlocutionary acts. Understanding the speaker's intentions and their impact on the listener would enhance the effectiveness of AI models in interacting with users, allowing them to respond in a more human-like and contextual manner.

Comparison of Grice's Maxim Theory and Speech Act Theory between ChatGPT and Gemini AI

Maxim Grice's Theory

Table 3. Independent Samples Test *Maxim Grice's Theory*

		Levene's Test		t-test for Equality of Means						
										95% Confidence Interval of the Difference
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean	SED	Lower	Upper
Task 2	Equal variances assumed	1.429	.239	-.588	38	.560	-.050	.085	-.222	.122
	Equal variances not assumed			-.588	34.686	.561	-.050	.085	-.223	.123

The results from the independent samples t-test conducted on Grice's Maxim Theory indicate no significant difference between ChatGPT and Gemini AI in terms of applying these pragmatic principles. Based on Levene's Test for Equality of Variances, no significant difference in variance was found between the two AI models (p-value = 0.239), which allows for the assumption of "Equal variances assumed" in the analysis. The t-test results show a t-value of -0.588 with a p-value of 0.560, much greater than the commonly used significance level of 0.05, meaning there is insufficient evidence to reject the null hypothesis. In other words, neither AI model shows meaningful statistical differences when applying Grice's Maxims.

The mean difference between the two models is minimal, at only -0.050, indicating that although there is a slight difference, it is not large enough to be considered significant. The confidence interval for its mean difference also includes 0, ranging from -0.222 to 0.122, further emphasizing that the observed difference could have occurred due to chance or variability in the sample used. In this case, both AI models, ChatGPT and Gemini AI, consistently apply Grice's Maxims, meaning that both can similarly maintain relevance, quantity, quality, and manner in conversation.

Maxim of Quantity

The Maxim of Quantity is one of the four cooperative principles introduced by Paul Grice. The principle emphasizes providing adequate, excessive, or insufficient information to ensure effective communication. According to Kasap and Dağdemir (2021), the Cooperative Principle is the theory of conversational implicature, and it facilitates individuals' language learning process. Research shows that in six scenarios that violate the Maxim of Quantity, ChatGPT and Gemini can understand and identify the intended meaning of the expression, the relevant theory, and the type of maxim violation that occurs.

Example scenario:

"Lenny enters the kitchen and asks his wife, Marcie: 'What are we having for breakfast?' Marcie replies: 'Hard-boiled eggs cooked in hot water and toast toasted evenly on both sides.' Why did Marcie answer It way?"

In Task 1, ChatGPT and Gemini understand and explain that Marcie uses humor to indicate that Lenny's question is either unimportant or predictable. ChatGPT provides a brief descriptive answer, while Gemini gives a more detailed response with bullet points. In Task 2, both can identify the relevant theory to explain the communication dynamics in an It scenario, namely Grice's Cooperative Principle (Maxims of Conversation). Both can also identify the type of maxim violation, although ChatGPT often identifies a violation of the Maxim of Quantity and indicates violations of other maxims. In contrast, Gemini directly identifies the violation of the Maxim of Quantity.

ChatGPT and Gemini can understand and explain the intended meaning of the given expression and identify the relevant theory, along with the type of maxim violation (Maxim of Quantity). These findings support the research by Kaas & Habli (2024), which asserts that knowledge about AI-supported system security can be structured according to Paul Grice's Cooperative Principle, which can be achieved through adherence to Gricean communication principles. Furthermore, these same principles can be used to evaluate the quality of exchanges, ensuring that communicating knowledge about AI-supported system security is always of the highest quality. In short, such communication is relevant, has adequate quantity and quality, and is conveyed clearly.

Maxim of Quality

The Maxim of Quality is one of Grice's cooperative principles, emphasizing the importance of honesty in communication to ensure that the information provided is not misleading. Violations of the maxim can lead to confusing or ineffective communication. Research shows that in four scenarios that violate the Maxim of Quality, ChatGPT, and Gemini understood and identified the intended meaning, the relevant theory, and the type of maxim violation.

Example scenario:

"Lars and Katy are discussing their CEO. Lars says, 'People consider our CEO, Mr. Smith, to be intellectual.' Katy responds, 'Sure, he is considered intellectual by kindergarten kids.' Why did Katy respond That way?"

In Task 1, ChatGPT and Gemini understand and explain that Katy is downplaying the idea that Mr. Smith is considered an intellectual. ChatGPT gives a brief descriptive answer, while Gemini provides a more detailed and systematic response with bullet points. In Task 2, both models can identify the most appropriate theory, which is Grice's Cooperative Principle (Maxim of Conversation), and they can also identify the type of maxim violation. However, ChatGPT does not explicitly mention only the violation of the Maxim of Quality but also gives indications of violations of other maxims. Gemini, on the other hand, directly identifies the violation of the Maxim of Quality. ChatGPT and Gemini can understand and explain the intended meaning in the scenario and identify the relevant theory and type of maxim violation (Maxim of Quality).

Maxim of Relevance

The maxim of relevance is a cooperative principle ensuring the conversation remains relevant. Violations of the principle, such as avoiding or changing topics, can result in ineffective communication. Research shows that ChatGPT and Gemini can understand the intended meaning and identify the theory and type of maxim used in eight scenarios violating the Maxim of Relevance.

Example scenario:

"Bob is in a lunch meeting with his boss, Mr. James. Mr. James asks Bob: 'Did you like yesterday's presentation at the board meeting?' Bob replies: 'I cannot wait for our trip to Japan next week.' Why did Bob respond That way?"

In Task 1, ChatGPT and Gemini understand that Bob is shifting the topic of conversation with an irrelevant response. Both provide descriptive and systematic answers, but Gemini offers more solutions regarding the scenario than ChatGPT, which only explains. In Task 2, both identify the theory used in the scenario, which is Grice's Cooperative Principle (Maxim of Conversation), and the type of Maxim of Relevance violation, indicating an irrelevant response. Gemini gives a more specific answer regarding the type of maxim violated, while ChatGPT provides an answer in options.

Maxim of Manner

The Maxim of Manner is a cooperative principle to ensure that conversation is not confusing and remains organized. The principle requires people to respond in a clear and orderly manner. Research shows that in two scenarios violating the Maxim of Manner, ChatGPT, and Gemini can understand the intended meaning and identify the theory and type of maxim used.

Example scenario:

"Mark, who has just married, is talking to his mother on the phone. His mother asks, 'Did Julie cook your dinner last night?' Mark replies, 'Well, she put some edible ingredients in a pot and heated it until various chemical reactions occurred.' Why did Mark respond That way?"

In Task 1, ChatGPT and Gemini understand that Mark is giving a humorous and sarcastic answer. Both provide descriptive explanations, but Gemini is more systematic in offering an analysis than ChatGPT. In Task 2, both identify the theory used in the scenario, which is Grice's Cooperative Principle (Maxim of Conversation), and the type of Maxim of Manner violation, which shows that Mark's response is too complicated and convoluted, leading to confusion. Both provide descriptive explanations.

ChatGPT and Gemini understand the intended meaning of the given expression and identify the theory and type of maxim used in the scenario. Gemini provides a more systematic answer than ChatGPT, which gives a more general explanation. This finding aligns with the research by Hu et al. (2022), which suggests that large language models (such as ChatGPT and Gemini) can easily recognize violations of the maxims.

Although both models show slight differences in applying pragmatic principles, the findings from the It study do not support a significant difference between ChatGPT and Gemini AI in applying Grice's Maxims. The study suggests that both models effectively maintain coherence

and relevance in conversation. However, there is still potential for further research exploring differences in more dynamic or complex conversational contexts, which may reveal variations in how these two models apply pragmatic principles.

Table 4. Independent Samples Effect Sizes *Maxim Grice's Theory*

				95% Confidence Interval	
		Standardizer ^a	Point Estimate	Lower	Upper
Task 2	Cohen's d	.269	-.186	-.806	.437
	Hedges' correction	.274	-.182	-.790	.428
	Glass's delta	.224	-.224	-.845	.403

a. The denominator is used to estimate the effect sizes.

Cohen's d uses the pooled standard deviation.

Hedges' correction uses the pooled standard deviation plus a correction factor.

Glass's delta uses the sample standard deviation of the control group.

The results of the effect size analysis conducted on Grice's Maxim Theory indicate that although there is a slight difference between ChatGPT and Gemini AI, the difference is not large enough to be considered statistically or practically significant. Based on Cohen's d, which measures the difference between the two groups using a pooled standard deviation, the obtained value is 0.269. It suggests that the effect size between the two AI models is small to medium, meaning that although a difference exists, it is not large enough to indicate a strong or consistent effect. The 95% confidence interval for Cohen's d includes 0, indicating that the observed difference might be due to chance or variation in the data, providing insufficient evidence to claim that the difference is statistically significant.

The Hedges' correction, which uses a pooled standard deviation with an adjustment for small sample sizes, yields a similar value of 0.274. It indicates a result comparable to Cohen's d, confirming that the difference between the two models cannot affect the conclusions meaningfully. The confidence interval for Hedges' correction also includes 0, suggesting that the difference between the two AI models remains within an insignificant range.

Furthermore, Glass's delta, which uses the control group's (Gemini AI) sample standard deviation to measure the difference, shows a value of 0.224, indicating a small effect size. Like other effect sizes, the confidence interval for Glass's delta includes 0, further reinforcing that while there are differences in the application of Grice's Maxims, these differences are not large enough to be considered significant in practical terms.

Although ChatGPT and Gemini AI demonstrate minor differences in applying Grice's Maxims, the small effect indicates that both AI models are highly similar in applying fundamental pragmatic principles. With Cohen's d, Hedges' correction, and Glass's delta showing small effect sizes and confidence intervals that encompass zero, we can conclude that the differences between the two models are not substantial enough to suggest that one model outperforms the other in the application of Grice's Maxims. It suggests that despite some variation, both AI models are consistent in maintaining relevant and informative conversations in line with basic pragmatic principles.

Speech Act Theory

Table 5. Independent samples test *Speech Act Theory*

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean	SED	95% Confidence Interval of the Difference	
Task 1	Equal variances assumed	.000	1.000	.000	38	1.000	.000	.140	-.284	.284
	Equal variances not assumed			.000	38.000	1.000	.000	.140	-.284	.284
Task 2	Equal variances assumed	.000	1.000	.000	38	1.000	.000	.071	-.143	.143
	Equal variances not assumed			.000	38.000	1.000	.000	.071	-.143	.143

The independent samples t-test results conducted on the application of Speech Act Theory show no significant difference between ChatGPT and Gemini AI regarding understanding and applying It theory. Based on Levene's Test for Equality of Variances, the results indicate that the variances of the two groups are the same, with a p-value of 1.000, which suggests that there is no significant difference in variance between the two AI models. Therefore, the "Equal variances assumed" results are used for subsequent analysis. In Task 1, the t-test shows a t-value of 0.000 with a p-value of 1.000, meaning the difference between ChatGPT and Gemini AI in applying Speech Act Theory is not statistically significant. The Mean Difference, also recorded as 0.000, further confirms that both AI models produce nearly identical responses. The Confidence Interval range that includes 0 (-0.284 to 0.284) indicates that the observed difference could be due to sample variability or mere chance.

Similarly, in Task 2, the t-test results show a t-value of 0.000 and a p-value of 1.000, once again indicating no significant difference between the two models for applying Speech Act Theory. The recorded Mean Difference of 0.000 and the Confidence Interval range of -0.143 to 0.143 suggest that although there is some variation, the difference between the two models is not large enough to be considered significant. These results indicate that both ChatGPT and Gemini AI exhibit very similar capabilities in identifying locutionary acts (what is said), but both still struggle to comprehend deeper intentions (illocutionary acts) and their impact on the listener (perlocutionary acts). Overall, although both models show slight differences in applying Speech Act Theory, the findings suggest that these differences are not substantial enough to have a significant impact within the context of It theory, and further development is needed to enhance their ability to handle more complex and nuanced conversations.

Directives

Directives are a type of speech act intended to direct, request, or instruct the listener to do something. In this type of speech act, the speaker expects the world to change according to what

they have said (world-to-word fit). Research indicates that in two scenarios involving elements of the Maxim of Manner, ChatGPT and Gemini can understand the intended meaning, but Gemini fails to identify the type of maxim in the scenario. Below is an example scenario, along with analyses from ChatGPT and Gemini.

Example scenario:

"Paul has to go for an interview and is in a hurry. While cleaning his shoes, he tells his wife, Jane, 'I want to wear that blue shirt, but it is so wrinkled.' What might he be trying to convey?"

In Task 1, ChatGPT does not fully understand the intended meaning, providing an answer suggesting Paul is asking for help with a brief explanation in a descriptive form. Meanwhile, Gemini clearly understands the intended meaning: Paul instructs his wife to iron the shirt, and a detailed explanation is provided in bullet points. In Task 2, neither ChatGPT nor Gemini can identify Searle's speech act theory, and both fail to determine the correct type of speech act. Instead, they identify the theory as Grice's cooperative principle (maxims of conversation).

Expressives

Expressives are speech acts that express the speaker's feelings, attitudes, or emotions toward something. This speech act does not aim to make the listener do something but rather to show the speaker's psychological state. Research shows that in two scenarios involving elements of the Maxim of Manner, both ChatGPT, and Gemini understand the intended meaning, but Gemini fails to identify the type of maxim in the scenario. Below is an example scenario, along with analyses from ChatGPT and Gemini.

Example scenario:

"Matt is telling Cindy about the horror movie he watched. Cindy listens momentarily, then responds, 'Can we talk about something else?' What might she be trying to convey?"

In Task 1, ChatGPT and Gemini understand that Cindy does not like or is not interested in Matt's horror story and wants to switch the topic. ChatGPT provides a brief descriptive explanation, while Gemini gives a more detailed and structured explanation in bullet points. In Task 2, neither ChatGPT nor Gemini can identify Searle's Speech Act Theory or determine the correct speech act type. Instead, both identify the relevant theory as Brown and Levinson's Politeness Theory.

Representatives

Representatives are speech acts that describe a state or event the speaker believes to be true. In It type, the speaker attempts to depict the world as it is. Searle refers to It as a world-to-word fit, where words align with reality. Research shows that ChatGPT and Gemini can understand the intended meaning in two scenarios involving the Maxim of Manner elements, but Gemini fails to identify the type of maxim in the scenario. Below is an example scenario, along with analyses from ChatGPT and Gemini.

Example scenario:

"The children are playing. Moreover, Dan accidentally knocks Scott down. Scott is angry because he fell and says, 'Everyone is acting wild.' What might he be trying to convey?"

In Task 1, both ChatGPT and Gemini understand the intended meaning: Dan is indicating he accidentally made Scott's trip. ChatGPT provides a brief and informative explanation, while Gemini offers a more detailed and structured explanation in bullet points. In Task 2, neither ChatGPT nor Gemini can identify Searle's Speech Act Theory or determine the correct speech act type. As an alternative, both identify the relevant theory as Brown and Levinson's Politeness Theory.

Table 6. Independent Samples Effect Sizes *Speech Act Theory*

			95% Confidence Interval		
Standardizer ^a			Point Estimate		
			Lower	Upper	
Task 1	Cohen's d	.444	.000	-.620	.620
	Hedges' correction	.453	.000	-.607	.607
	Glass's delta	.444	.000	-.620	.620
Task 2	Cohen's d	.224	.000	-.620	.620
	Hedges' correction	.228	.000	-.607	.607
	Glass's delta	.224	.000	-.620	.620

a. The denominator is used to estimate the effect sizes.

Cohen's d uses the pooled standard deviation.

Hedges' correction uses the pooled standard deviation plus a correction factor.

Glass's delta uses the sample standard deviation of the control group.

The results of the effect size analysis conducted on Speech Act Theory indicate that although there are differences between ChatGPT and Gemini AI in applying It theory, these differences are not large enough to be considered significant. Based on Cohen's d, which measures the difference between the two groups using pooled standard deviation, the value obtained for Task 1 is 0.444, indicating a medium effect size. However, the Confidence Interval range that includes 0 (-0.620 to 0.620) suggests that the observed difference may not be consistent enough to be regarded as significant or practical. In Task 2, the Cohen's d value decreases to 0.224, indicating a small effect size. It further supports the conclusion that although there is a difference, it is not substantial enough to affect the results significantly.

Hedges' correction, which also uses pooled standard deviation and a correction for small sample sizes, yields results similar to Cohen's d. The Hedges' correction value for Task 1 is 0.453, indicating a medium effect size. However, as with Cohen's d, the Confidence Interval for Hedges' correction also includes 0 (-0.607 to 0.607), suggesting that the difference between the two models is still not statistically significant. In Task 2, the Hedges' correction value becomes 0.228, indicating a small effect size with a Confidence Interval that includes 0 (-0.607 to 0.607), further emphasizing that the observed difference between the two models is insignificant enough to be considered important.

Glass's delta, which uses the sample standard deviation of the control group (Gemini AI), provides results similar to Cohen's d and Hedges' correction. The Glass's delta value for Task 1 is 0.444, still indicating a medium effect size, but the Confidence Interval range that includes 0 (-0.620 to 0.620) suggests significant uncertainty in its result. For Task 2, the Glass's delta value is 0.224, indicating a small effect size, with a Confidence Interval that includes 0 (-0.620 to 0.620), further affirming that the difference between the two models is not substantial enough to be considered significant or practically relevant.

Although both models show differences in the application of Speech Act Theory, the results indicate that these differences are not large enough to be considered significant or have a meaningful impact. The small to medium effect sizes and the confidence interval ranges that include 0 suggest that the differences between ChatGPT and Gemini AI in speech act theory are likely due to random variation in the data and are not strong enough to draw further conclusions.

Conclusion

Both AI models, ChatGPT and Gemini AI, are similar in applying pragmatic principles, particularly in Grice's Maxims. Both models successfully maintain relevance, quantity, quality, and manner in everyday conversation with high consistency. These results indicate that Grice's Maxims is a highly effective pragmatic theory for assessing the ability of AI models to generate coherent and relevant dialogue. Although there are slight differences between the two models, these differences are not substantial enough to alter the conclusion that both can efficiently apply these fundamental principles.

The application of Speech Act Theory presents more significant challenges, with both models demonstrating limitations in recognizing and responding to deeper communicative intentions, such as illocution and perlocution. The lower values for Speech Act Theory suggest that while ChatGPT and Gemini AI are adept at identifying locutionary acts, they struggle to comprehend the impact or intent behind these statements. It indicates that while both models can maintain clear and relevant communication, further development is needed to handle more complex and intention-based conversations more effectively.

Bibliography

- Austin, J. L. (1975). *How to do things with words*. Harvard university press.
- Beikian, A. (2024). A Critical Analysis of Mirza Reza Kermani's Interrogation Through Grice's Conversational Maxims with the Assistance of Artificial Intelligence (AI). *Critical Applied Linguistics Studies*, 1(1), 161-182. 10.22034/jcals.1.1.161
- Boxer, D. (1996). Ethnographic interviewing as a research tool in speech act analysis: The case of complaints. *Speech acts across cultures: Challenges to communication in a second language*, 217-239. <https://doi.org/10.1515/9783110219289>
- Chen, X., Li, J., & Ye, Y. (2024). A feasibility study for the application of AI-generated conversations in pragmatic analysis. *Journal of Pragmatics*, 223, 14-30. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2024.01.003>
- Dornberger, R., Inglese, T., Korkut, S., & Zhong, V. J. (2018). Digitalization: Yesterday, today and tomorrow. *Business Information Systems and Technology 4.0: New Trends in the Age of Digital Change*, 1-11. https://doi.org/10.1007/978-3-319-74322-6_1
- Ephratt, M. (2012). "We try harder"—Silence and Grice's cooperative principle, maxims and implicatures. *Language & Communication*, 32(1), 62-79. <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2011.09.001>
- Firdaus, T., Sholeha, S. A., Jannah, M., & Setiawan, A. R. (2024). Comparison of ChatGPT and Gemini AI in Answering Higher-Order Thinking Skill Biology Questions: Accuracy and Evaluation. *International Journal of Science Education and Teaching*, 3(3), 126-138. <https://doi.org/10.14456/ijset.2024.11>
- Grice, H. P. (1990). 1975 Logic and Conversation. *The Philosophy of Language*.
- Kaas, M. H., & Habli, I. (2024). Assuring AI safety: fallible knowledge and the Gricean maxims. *AI and Ethics*, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00490-x>
- Kasap, S., & Pashayeva, S. (2020). Pragmatic Competence And Foreign Language Teaching. S. Kasap İçinde, *Applied Linguistics İn Elt Classrooms* (S. 69). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kasap, S & Dağdemir, B. (2021). Pragmatics-A Glance at the Cooperative Principle and Grice's Maxims. *Eurasian Confrence on Language & Social Science*.
- Kasirzadeh, A., & Gabriel, I. (2023). In conversation with artificial intelligence: aligning language models with human values. *Philosophy & Technology*, 36(2), 27. <https://doi.org/10.1007/s13347-023-00606-x>
- Lee, B. J. (2024). Exploring the potential of AI for pragmatics instruction. *Technology in Language Teaching & Learning*, 6(3), 1521-1521. <https://doi.org/10.29140/tltl.v6n3.1521>
- Lee, Q., Lavingia, K. S., & Amendola, M. (2024). The performance of large language models on fictional consult queries indicates favorable potential for AI-assisted vascular surgery consult handling. *JVS-Vascular Insights*, 2, 100052. <https://doi.org/10.1016/j.jvsvi.2023.100052>
- Miller, J. H. (2001). *Speech acts in literature*. Stanford University Press.

- Nam, Y., Chung, H., & Hong, U. (2023). Language Artificial Intelligences' Communicative Performance Quantified Through the Gricean Conversation Theory. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 26(12), 919-923. <https://doi.org/10.1089/cyber.2022.0356>
- Rane, N., Choudhary, S., & Rane, J. (2024). Gemini versus ChatGPT: applications, performance, architecture, capabilities, and implementation. *Performance, Architecture, Capabilities, and Implementation (February 13, 2024)*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4723687>
- Recanati, F. (1987). Literalness and other pragmatic principles. *Behavioral and Brain Sciences*, 10(4), 729-730. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00055540>
- Saka, A. B., Oyedele, L. O., Akanbi, L. A., Ganiyu, S. A., Chan, D. W., & Bello, S. A. (2023). Conversational artificial intelligence in the AEC industry: A review of present status, challenges and opportunities. *Advanced Engineering Informatics*, 55, 101869. <https://doi.org/10.1016/j.aei.2022.101869>
- Searle, J. R., Kiefer, F., & Bierwisch, M. (Eds.). (1980). *Speech act theory and pragmatics* (Vol. 10). Dordrecht: D. Reidel. <https://doi.org/10.1007/978-94-009-8964-1>
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University.
- Sun, Y., Li, S., & Yu, L. (2022). The dark sides of AI personal assistant: effects of service failure on user continuance intention. *Electronic Markets*, 32(1), 17-39. <https://doi.org/10.1007/s12525-021-00483-2>
- World Bank. (2024). *Who on Earth Is Using Generative AI?*
- Wu, S. (2022). Design of intelligent customer service questioning and answering a system for power business scenario based on ai technology. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022(1), 5279919. <https://doi.org/10.1155/2022/5279919>

Lekh Dothraki’de Eylemsel İstem*Yunus BİÇER¹

Geliş Tarihi: 12.03.2025
Kabul Tarihi: 12.05.2025
Yayın Tarihi: 24.06.2025
Değerlendirme: İki Dış Hakem /
Çift Taraflı Körlleme
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf Bilgisi:

Biçer, Yunus (yıl). Verbal valency in
Lekh Dothraki. *International Journal of
Language and Translation Studies*, 5/1,
54-91.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:
lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan
edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek
için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide
yayınlanan çalışmalarının telif hakkına
sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0
lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

Lekh Dothraki (Dothraki Dili), kurgusal Game of Thrones evrenindeki yapay dillerden biridir. David J. Peterson tarafından geliştirilen dil, doğal dillerdeki öğeleri kurgusal yaratımlarla birleştiren dilsel özellikler sergilemektedir. Bu çalışmada hem betimlemeli hem de karşıtsal yaklaşım kullanılmıştır. Betimlemeli bir bakış açısıyla Dothraki’deki eylemlerin istemsel davranışları, üye sayısı ve istem değiştirimi açısından incelenmiştir. Bu incelemelerin sonucunda Dothraki’deki eylemlerin bir, iki veya üç üye yönettiği, bu üyeleri yüzey yapıda durum işletimiyle işaretlediği ve derin yapıda onlara anlamsal işlevler yüklediği görülmüştür. İstem değiştirimiyle ilgili olarak dil; üye sayısını korumak (sürerlileştirme, dinamikleştirme, parçacık kullanımı ve tersine çevirme), artırmak (ettirgenleştirme) ve azaltmak (edilgenleştirme ve dönüşlülleştirme) için yedi biçimbilgisel veya sözdizimsel yöntem kullanmaktadır. Karşıtsal bir bakış açısıyla bu çalışma; aynı zamanda istemsiz eylemler, değişken eylemler ve biçimbilgisel veya sözdizimsel farklılıklar açısından Dothraki’deki eylemlerin istem özelliklerini doğal dillerinkilerle karşılaştırmaktadır. Betimlemeli ve karşıtsal incelemelere dayanarak bu çalışmada Dothraki’nin doğal dillere benzer şekilde davranış sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lekh Dothraki, Game of Thrones, eylemsel istem, betimlemeli dilbilim, karşıtsal çözümleme

* Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

¹ Öğr. Gör., Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Yabancı Diller Bölümü, Batı Dilleri Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, yunus.bicer@msu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5782-4719

Verbal Valency in Lekh Dothraki*

Yunus BİÇER²

Date of Submission: 12.03.2025

Date of Acceptance: 12.05.2025

Date of Publication: 24.06.2025

Review: Double-blind peer review

Article Type: Research Article

Citation:

Bıçer, Yunus (Year). Verbal valency in Lekh Dothraki. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 54-91.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledges that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing in the journal retain the copyright to their work and their work is licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Lekh Dothraki (Dothraki Language) is one of the constructed languages in the fictional world of Game of Thrones. Developed by David J. Peterson, it exhibits linguistic features that combine elements of natural languages with fictional creations. This study uses both descriptive and contrastive approaches. From a descriptive perspective, it analyzes the valential behaviors of Dothraki verbs in terms of argument number and valency alternation. As a result of these analyses, it reveals that Dothraki verbs govern one, two, or three arguments, mark these arguments with case inflection in the surface structure, and assign semantic functions to them in the deep structure. Regarding valency alternation, the language employs seven morphosyntactic techniques to retain (durativization, dynamicization, particle use, and reversivization), increase (causativization), and decrease (passivization and reflexivization) argument number. From a contrastive perspective, this study also compares the valency properties of Dothraki verbs with those of natural languages in terms of avalent verbs, labile verbs, and morphosyntactic differences. Building on the descriptive and contrastive analyses, this study concludes that Dothraki behaves similarly to natural languages.

Keywords: Lekh Dothraki, Game of Thrones, verbal valency, descriptive linguistics, contrastive analysis

* Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

² Lecturer, National Defence University, Naval Academy, Department of Foreign Languages, Division of Western Languages, Istanbul, Türkiye, yunus.bicer@msu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5782-4719

1. Introduction

Athchomar chomakaan!³

Constructed languages (conlangs) have played an essential role in shaping the literary narratives on fictional universes and increasing their realness and uniqueness by providing target audiences with fascinating linguistic and cultural elements that make these worlds more tangible and credible. Elevated by J. R. R. Tolkien, who created Middle-Earth as a living space for his invented languages—such as Quenya, Sindarin, and Telerin (i.e., Elvish languages) (Tolkien, 1955, as cited in Carpenter, 1981/2023, p. 327), the prevalence of conlangs in fictional works has since expanded, stretching from literature to multimedia. To give depth to these designed narratives, filmmakers are nowadays working with experts in linguistics to develop fully functional languages for their cinematic worlds.

Continuing the legacies of Pakuni in *Land of the Lost* (1974) by Victoria Fromkin, Klingon in *Star Trek III: The Search for Spock* (1984) by Marc Okrand, and Thhtmaa in *Dark Skies* (1996–1997) by Matt Pearson, David J. Peterson was hired to create the Dothraki and Valyrian languages for the HBO-produced American fantasy drama *Game of Thrones* (GoT) (2011–2019) (Benioff & Weiss, 2011), adapted from the epic fantasy novel series *A Song of Ice and Fire* (1996–continues) written by George R. R. Martin (Peterson, 2015, p. 11-2). As an M.A. holder in linguistics from the University of California, Peterson (ibid.) states that before designing Dothraki, he was only instructed to incorporate all the words from the original books and to make it sound like a ‘harsh’ language (p. 25), to be spoken by a nomadic ‘population of [...] horse-riding warriors [...] on the steppes of Essos (Peterson, 2014, p. 6-7).’

Produced to serve many purposes such as international communication, aesthetic contribution, and experimental testing, conlangs can be classified into three categories: auxiliary languages (auxlangs), artistic languages (artlangs), engineered languages (engelangs) (Sanders, 2020, p. 24-25). As an epitome of the artlangs, Dothraki sets a strong example of the interaction between language and culture. The ethnonym Dothraki per se is the agentive derivative of dothralat ‘to ride (Littauer, 2016, p. 6)’ while their worldview makes a distinction between themselves and others with the lexeme ifak, derived from ifat ‘to walk (ibid., p. 10).’ That is to say, they refer to themselves as riders and to foreigners as walkers. The indispensability of riding in their lives is reflected in their daily conversations as well: Hash yer dothrae check? ‘How are you? (lit. Do you ride well?)’ and Anha dothrak check. ‘I’m fine. (lit. I ride well.)’ (Peterson, 2014, p. 25-27).

In addition to its cultural manifestations, from phonological, morphological, and syntactic perspectives, Dothraki:

- is a spoken language.
- has 20 consonants, 4 vowels, and 2 glides.
- has five digraphs: ch /tʃ/, kh /x/, sh /ʃ/, th /θ/, and zh /ʒ/.

³ It is a greeting phrase to welcome a non-Dothraki (atchomar chomakea for multiple people) translated as ‘respect to one that is respectful (Peterson, 2014, p. 26-27).’

- has a variable lexical stress: consonant-final words take stress on the final syllable, vowel-final words on the initial syllable, and if the final syllable is light (-CV) while the penultimate syllable is heavy (-CVC-), stress falls on the latter.
- is a lightly inflectional language.
- is largely head-initial.
- has a default subject-verb-object (SVO) word order.
- uses adpositions in the form of prepositions.
- divides nouns into two categories: animate and inanimate.
- does not have grammatical gender.
- declines nouns based on number and animacy.
- has five nominal cases: nominative, accusative, genitive, ablative, and allative.
- distinguishes between second-person singular and plural pronouns, as well as familiarity and formality: yer (familiar singular), yeri (familiar plural), and shafka (formal singular/plural).
- conjugates verbs for person and number into three tenses: present, past, and future.
- does not have any explicit copular verbs in the surface structure.
- has several derivational morphemes: v(i)- -(e)r (durative), e(s)- -(s)a (reversive), a/ØCC- (causative), ath- -(z)ar (nominalizer), -(a)k (agentive), -i and -sh (diminutive), -(s)of (augmentative), -(a)sar/(e)ser/(i)sir/(o)sor (collective), -(i)k (resultative), -CCeya (meronymic), -ven (similative), and -men (caritive).

(Brabent, 2011; Peterson, 2014)

In the literature, the Dothraki language has been analyzed not only from linguistic aspects (Destruel, 2014; Vinodh, 2019; Melton, 2020) but also as a sociocultural agent that constitutes online communities (Meluzzi, 2019), reveals power relations in different discourses (Ene, 2024), presents a cross-cultural challenge during translational adaptations (Iberg, 2018; Isnaini, 2024), conveys real-life ideologies in invented universes (Rebane, 2019), and functions as a narrative tool to reinforce themes of exclusion and violence (Doll, 2021).

Using Greenberg's linguistic universals (1963) as their theoretical framework, both Destruel (2014) and Melton (2020) questions how naturalistic Dothraki is as a conlang. The former takes a broader typological perspective, delving into multiple morphosyntactic characteristics, while the latter focuses specifically on the behavioral manifestation of relative clauses. Destruel (2014) concludes that it exhibits adherence to fifteen universals, thereby proving to be both typologically tractable and linguistically functional. However, Melton's findings (2020) reveal that Dothraki relative clause structures violate certain universals and cannot be accounted for within minimalist syntax. Vinodh (2019), on the other hand, investigates the phonological traits of the invented language, focusing on r-alternation, vowel laxing, and lexical stress.

Meluzzi (2019) examines how conlangs like Dothraki and Klingon appear outside their original domains and facilitate the formation of human communities on online platforms. She concludes that the latter, with its nearly thirty-year history of representation, is closer to forming a

sociolinguistically defined speech community; however, in the current situation, their users can be defined as members of a community of practice⁴. Ene (2024) shifts the focus to critical discourse analysis and focuses on Daenerys Targaryen's evolving linguistic stance while speaking Dothraki and High Valyrian languages. She reveals how Daenerys uses these languages to shape power dynamics, exercise cultural diplomacy, and undergo a transformation into a powerful leader throughout the series narrative.

The multilingual nature of the television series poses another challenge: translating the third languages for a target audience from another sociocultural reality. Iberg (2018) investigates Dothraki, Valyrian, and Meereenese as third languages and analyzes how they are represented in German subtitles with respect to multilingualism. In contrast, Isnaini (2024) focuses solely on Dothraki and classifies Dothraki lines based on how they are rendered in Bahasa Indonesia. She finds out that retention was a more prevalent approach than omission, thereby faithfully conveying the messages in the third language without any loss or misunderstanding. However, Iberg (2018) concludes that German subtitles impose another constraint for the target audience since the third languages are not visually distinguished.

Alongside the accented speech of English vernaculars, Rebane (2019) discusses how Dothraki is employed to reflect 'real-world stereotypes and attitudes toward different speech varieties and foreign tongues (p. 184)' in the invented universe. Without even a word for thank you, she observes that Dothraki embodies a constructed sense of barbarian otherness and signals a radical departure from Western norms. Similarly, Doll (2021) examines the phonetic, lexical, and syntactic structures of Dothraki and Valyrian in the pursuit of shaping 'cultures of exclusion and violence (p. 6)' through linguistic means. Building on excerpted data from the series episodes, she identifies further interactions between culture and language. She notes that the Dothraki people express love through indirect utterances—such as *Yer shekh ma shieraki anni*. 'You are my sun and stars.'—suggesting that they do not comprehend love since it is ideally and socially constructed (ibid., p. 8-9).

Academic studies on the linguistic nature of conlangs are limited in number. While these languages are often explored as subsidiary elements from sociocultural perspectives, there is a notable lack of research grounded by linguistic theories. A thorough review of the existing literature on the Dothraki language reveals an absence of systematic studies on how Dothraki verbs behave with respect to their argument structures within syntactic environments. This study aims to address the relevant gap by providing an in-depth analysis through both descriptive and contrastive approaches. By analyzing these structures, the study demonstrates that conlangs can be legitimate subjects of scholarly research. In this regard, it seeks answers to the following questions:

1. What structural and semantic patterns can be derived from the valential information of Dothraki verbs?
2. What morphosyntactic techniques does the Dothraki language use to retain, increase, and decrease verbal valency?

⁴ As a sociolinguistic term, it was firstly used by Eckert & McConnell-Ginet (1992, as cited in Meluzzi, 2019, p. 10).

3. To what extent is the Dothraki language similar to natural languages in terms of its valential behaviors?

2. Method

This study analyzes the valential properties of Dothraki verbs from both descriptive and contrastive perspectives. The population of the study consists of all available Dothraki verbs documented in publicly accessible sources (see Brabent, 2011; Peterson, 2013; Peterson, 2014; Peterson, 2015; Littauer, 2016). From this population, a purposive sample of 22 verbs has been selected based on their representativeness of various argument structures.

For the first step, Dothraki verbs have been classified and described based on the quantitative and qualitative characteristics of their argument(s). Regarding the quantitative aspect, they have been examined in terms of their argument numbers (i.e., one-argument, two-argument, and three-argument verbs). Regarding the qualitative aspect, the morphosyntactic and thematic roles that these arguments assume in sentential environments have been identified and labelled by case markers (i.e., nominative, accusative, genitive, allative, and ablative; see Brabent, 2011; Peterson, 2014), and semantic categories (i.e., agent, experiencer, patient, theme, direction, recipient, location, source, purpose, and company; see Dik, 1980, p. x; Fillmore, 2003, p. 464; Herbst & Schüller, 2008, p. 131-134). To demonstrate the structural and semantic patterns that appear under a verb's government, the following scheme has been used. As a result of these analyses, a total of 22 verbs have been tabulated and presented at the end of the related section (see Table 4).

[A] → [B] [C]_{D/E} [V]_{CONJ} ([B] [C]_{D/E})ⁿ

A: Total number of the arguments

B: Current number of the argument

C: Word class of the argument

D: Structural valency information

E: Semantic valency information

For the second step, this study has focused on what morphosyntactic strategies that Dothraki employs to retain, increase, and decrease argument numbers. These strategies have been classified based on three criteria (i.e., retention, increase, and decrease), and addressed in detail under the related headings (see 4.2.). Following the descriptive analyses presented thus far, a contrastive analysis has been conducted between Dothraki—representing conlangs—and English, French, German, Greek, and Turkish—which serve as examples of natural languages (or natlangs in short, see Sanders, 2020, p. 7). By comparing the valential behaviors of verbs in a conlang and natlangs, this study also aims to identify the similarities and differences in their argument structures and valency alternation strategies, especially focusing on avalent verbs, labile verbs, and morphosyntactic differences (see 5).

Probably the most challenging aspect of studying on a conlang as a linguistic subject is the lack of reliable sources. As the sole authoritative figure on Dothraki, David J. Peterson's descriptive works have been used to analyze the language's grammar (see Peterson, 2014; Peterson, 2015).

When these guides have failed to satisfy the research content, the compilation of Wiki Info articles has been utilized (see Brabent, 2011). For English equivalents of Dothraki lexemes, Littauer's dictionary (2016) has been consulted. The television series *GoT* (Benioff & Weiss, 2011) constitutes a canonical context to observe the legitimate use of the conlang. Therefore, each verb analyzed in terms of valency information here has been supported by lines from the series along with the gloss descriptions (see 7) and English translations beneath them. For the lines, Peterson's compilation of Dothraki dialogues (2013) has served as the main reference for the research.

3. Verbal Valency

Tesnière (1965/2015) was the first researcher in the history of syntactic studies to use the term valency (or valence) within a theoretical framework. He defines the related concept as 'the number of bonds a verb has [with its actants⁵] (p. 239).' Inspired by the theories of chemistry, he places the predicate at the center of a sentence. As the governing nuclei of sentential formations, verbal structures determine both the quantitative and qualitative characteristics of the other participants in these formations. The number of participants under a verb's government occupies an important position in his theory of dependency grammar, and verbs are named after accordingly: aivalent 'no participant (e.g., rain),' monovalent 'one participant (e.g., sleep),' divalent 'two participants (e.g., see),' and trivalent 'three participants (e.g., give).'

(1.a.) It_[0] rained.

(1.b.) Alfred_[1] slept.

(1.c.) Alfred_[1] saw Bernard_[2].

(1.d.) Alfred_[1] gave Bernard_[2] a pen_[3].

(adapted from Kahane & Osborne, 2015, p. xlvii)

Languages may employ different strategies to combine the governing verb with its governed argument(s) depending on their morphosyntactic mechanisms. For instance, when comparing Turkish and English—a language that is morphologically lighter than Turkish—in terms of valency assignment, one can observe that syntax plays a central role in the latter whereas morphology is just as important as syntax in the former. For example, when the arguments in (1.c.) are interchanged, their thematic roles invert as well (seer: Alfred, seen: Bernard > seer Bernard, seen: Alfred). However, when case markers (nominative (-Ø) for the subject and accusative (-(y)I) for the object) are kept unchanged, the syntactic movement of arguments does not affect their assigned roles in Turkish (see (2.a.) and (2.b.)⁶).

(2.a.) Alfred, Bernard'ı gördü.

(2.b.) Bernard'ı Alfred gördü.

⁵ In Tesnière's terminology, an actant is equal to an argument (Tesnière, 1965/2015, p. 97).

⁶ It is not possible to assert that these two sentences are pragmatically equivalent since Turkish marks the important elements depending on their position in the sentence. Even though Bernard is still the one being seen in (2.b), the emphasis is on Alfred as it appears just before the predicate (see Göksel & Kerslake, 2005, p. 37).

Following Tesnière's dominantly syntactic views on the concept of valency, valency grammar has further expanded to encompass the semantic relations between the predicate and its argument(s). Rooted in Fillmore's case grammar (1968), researchers have begun to focus on the covert information embedded in a verb's deep structure along with the overt markers in its surface structure (for participant functions, see Halliday, 1970; for semantic functions, see Dik, 1980). Building on his proposal⁷ in 1968, Fillmore (2003) presents a novel list of semantic roles: agent, instrumental, stimulus, patient, theme, experiencer, content, beneficiary, source, goal, and path (p. 464).

Fillmore is not alone; others have contributed to the field and addressed many other categories in their studies: agent, goal, recipient, beneficiary, instrument, location, time, direction, processed, force, positioner, source, company, experiencer, and possessor (Dik, 1980, p. x); agent, effector, experiencer, instrument, force, patient, theme, benefactive, recipient, goal, source, location, and path (Van Valin & LaPolla, 1997, p. 85-86); and beneficiary, recipient, effected, affected, predicative, agent, locative: stative, locative: goal, locative: source, time, purpose, and topic (Herbst & Schüller, 2008, p. 131-134).

Based on the background information from the related literature, this study uses the following categories to classify the semantic roles of participants governed by a Dothraki verb: agent, experiencer, patient, theme, direction, recipient, location, source, purpose, and company. In Table 1, ten roles are defined and exemplified according to the titles, definitions, and examples in Dik (1980, p. x), Fillmore (2003, p. 464), and Herbst & Schüller (2008, p. 131-134).

Table 1. Semantic categories

No.	Role	Definition	Example
1.	Agent	the initiator of a deliberate action	' <u>Alfred</u> broke the window.'
2.	Experiencer	the receiver of a sensory, cognitive, or emotional experience	' <u>Alfred</u> loves animals.'
3.	Patient	the undergoer of an action that results in a change of state	'Alfred built <u>a house</u> .'
4.	Theme	the undergoer of an action that results in no change of state	'Alfred moved <u>the chair</u> .'
5.	Direction	the destination of an action	'Alfred reached <u>home</u> .'
6.	Recipient	the receiver of something in an action of transfer	'Alfred gave <u>Bernard</u> a book.'
7.	Location	the place where an action occurs	'Alfred stayed <u>at home</u> .'
8.	Source	the starting point of an action	'Alfred left <u>home</u> .'
9.	Purpose	the reason why an action is performed	'Alfred went to Cambridge <u>to do his PhD</u> .'
10.	Company	the companion of an action	'Alfred went to the park <u>with his dog</u> .'

4. Dothraki Verbs and Their Governmental Characteristics

⁷ He puts forward six cases: agentive, instrumental, dative, factitive, locative, and objective (Fillmore, 1968, p. 24-25).

Marked in their infinitive forms with *-(l)at* suffix, Dothraki verbs can be either morphologically simple (e.g., *ezat* ‘to find (Littauer, 2016, p. 7)’)⁸ or complex (e.g., *azolat*⁸ ‘to learn (ibid., p. 8)’). The realization of the infinitive marker is determined by the phonological properties of the verbal base it attaches to. A consonant-final verb takes */-at/* (e.g., *lajat* ‘to fight (ibid., p. 13)’)⁸ while a vowel-final one requires a combinatory sound and takes */-lat/* (e.g., *qiyalat* ‘to bleed (ibid., p. 17)’). Apart from the infinitive, a verb can be conjugated in the indicative (present, past, and future tenses), the imperative (formal and informal registers), and the participle. Verbs also indicate inflectional polarity between affirmative and negative structures, which are distinguished through vowel alternation and/or affixation. For instance, *-(a)k* is the affirmative (i.e., *anha qiyak* ‘I bleed’) and *-(V>/)ok* is the negative marker (i.e., *anha vo qiyok* ‘I don’t bleed’) for the first-person singular (*anha*) in the present tense.

Table 2. Verbal inflection

INF			-(l)at		lajat ‘to fight’	qiyalat ‘to bleed’	
IND	PRES	1SG	+	-(a)k	lajak	qiyak	
			-	-(V>/)ok	lajok	qiyok	
		2SG	+	-i/e	laji	qiyae	
			-	-i/o	laji	qiyao	
		3SG	+	-a/e	laja	qiyae	
			-	-o	lajo	qiyao	
		1PL	+	-(a)ki	lajaki	qiyaki	
			-	-(V>/)oki	lajoki	qiyoki	
		2PL	+	-i/e	laji	qiyae	
			-	-i/o	laji	qiyao	
		3PL	+	-i/e	laji	qiyae	
			-	-i/o	laji	qiyao	
	PAST	SG	+	-∅/e	laj	qiya	
			-	-(V>/)o	lajo	qiyo	
		PL	+	-(i)sh	lajish	qiyash	
			-	-(V>/)osh	lajosh	qiyosh	
	FUT			+	v/a- -PRES	alaj-PRES	aqiya-PRES
				-	v/o- -PRES	olaj-PRES	oqiya-PRES
IMP	FOR		±	-∅/i	laji	qiya	
	INFOR	+	-(a)s	lajas	qiyas		
		-	-(V>/)os	lajos	qiyos		
PART			+	-(a)y	lajay	qiyay	
			-	-(V>/)oy	lajoy	qiyoy	

(Brabent, 2011, p. 20-23; Peterson, 2014, p. 36-50; ibid., p. 52-53)

Typologically classified as a lightly inflectional language (Peterson, 2014, p. 7), Dothraki constitutes the syntactic bondages between a verb and its argument(s) through its nominal case system. Dothraki verbs govern five cases (i.e., nominative, accusative, genitive, ablative, and allative) in the surface structure and assign various syntactic roles to their participant(s) in the deep structure (e.g., nominative for a subject, accusative for an object, and genitive for possession). Nominals are declined differently based on their internal features of animacy

⁸ It can be analyzed as *az-* ‘to find (ibid., p. 7)’ -o ‘dynamics (see 4.2.1.1.).’

(animate or inanimate), number (singular or plural), and the phonological properties (consonant- or vowel-final). Table 3 demonstrates all case declensions for the example lexemes of a consonant-final animate *chaf* ‘wind (Littauer, 2016, p. 5)’ and inanimate *eyel* ‘rain (ibid., p. 7),’ as well as a vowel-final animate *asavva* ‘sky (ibid., p. 4),’ and inanimate *jano* ‘dog (ibid., p. 11)’ and *dozgo*⁹ ‘enemy (ibid., p. 6).’

Table 3. Case inflection

No.	Case	Animacy	Number	Suffix	-C	-V
1.	NOM	AN	SG	-∅	<i>chaf</i>	<i>asavva</i>
			PL	-(s)i	<i>chafi</i>	<i>asavvasi</i>
		INAN	SG	-∅	<i>eyel</i>	<i>jano</i>
			PL	-∅	<i>eyel</i>	<i>jano</i>
2.	ACC	AN	SG	-es	<i>chafes</i>	<i>asavvaes</i>
			PL	-i/es	<i>chafis</i>	<i>asavvaes</i>
		INAN	SG	-∅/V>∅(-e)	<i>eyel</i>	<i>jan</i> <i>dozge</i>
			PL	-∅/V>∅(-e)	<i>eyel</i>	<i>jan</i> <i>dozge</i>
3.	GEN	AN	SG	-(s)i	<i>chafi</i>	<i>asavvasi</i>
			PL	-(s)i	<i>chafi</i>	<i>asavvasi</i>
		INAN	SG	-(V>/)i	<i>eyeli</i>	<i>jani</i>
			PL	-(V>/)i	<i>eyeli</i>	<i>jani</i>
4.	ABL	AN	SG	-(s)oon	<i>chafoon</i>	<i>asavvasoon</i>
			PL	-(s)oa	<i>chafoa</i>	<i>asavvasoa</i>
		INAN	SG	-(V>/)oon	<i>eyeloon</i>	<i>janoon</i>
			PL	-(V>/)oon	<i>eyeloon</i>	<i>janoon</i>
5.	ALL	AN	SG	-(s)aan	<i>chafaan</i>	<i>asavvasaan</i>
			PL	-(s)ae	<i>chafea</i>	<i>asavvasea</i>
		INAN	SG	-(V>/)aan	<i>eyelaan</i>	<i>janaan</i>
			PL	-(V>/)aan	<i>eyelaan</i>	<i>janaan</i>

(Brabent, 2011, p. 10-11; Peterson, 2014, p. 56-62)

Under the headings of ‘argument number’ and ‘valency alternation,’ Dothraki verbs are described based on their governee loads in their basic forms and after the derivational processes they have gone through.

4.1. Argument Number

Basic verbs are classified into three categories based on their argument numbers: one-argument verbs, two-argument verbs, and three-argument verbs.

4.1.1. One-Argument Verbs

For one-argument verbs, there is only and solely one compulsory participant, which occupies the subject position within a sentential environment. As either the agent or experiencer of the action, this participant is declined in the nominative case. Its placement in the sentence often follows the default word order of the given language although variations may occur due to several factors such as emphasis, topicalization, and interrogation. Among many others, drivat

⁹ Some inanimate nouns that finalize in the phonemes /g/, /w/, and /q/, or in certain consonant clusters exhibit irregularity in the accusative case (Peterson, 2014, p. 58) due to the language’s phonological constraints (see Brabent, 2011, p. 48).

(3.a.), qovat (3.b.), and thirat (3.c.) have been presented below as exemplary verbs for this classification:

(3.a.) drivat ‘to be dead (Littauer, 2016, p. 7)’

[1] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ}

Ei zhavvorsa drivi.

ei zhavvorsa-Ø-Ø driv-i

all drogon-PL-NOM be.dead-PRES.3PL

‘All the dragons are dead.’ (Peterson, 2013, p. 122)

(3.b.) qovat ‘to tremble (Littauer, 2016, p. 17)’

[1] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ}

Vafi qova!

vaf-i-Ø qov-a

ewe-DIM-NOM tremble-PRES.3SG

‘The lamb trembles.’ (Peterson, 2013, p. 15)

(3.c.) thirat ‘to live (Littauer, 2016, p. 19)’

[1] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ}

Kash qoy qoyi thira disse.

kash qoy-Ø qoy-i thir-a disse

while blood-NOM blood-GEN live-PRES.3SG only

‘Only while the blood of my blood lives.’ (Peterson, 2013, p. 121-122)

It is also possible for some verbs that are one-argument by nature to accept additional elements to further enlarge upon the informational content of the sentential structure. Benefitting from the multifunctional characteristics of nominal cases, the verbs dogat (4.a.), dothralat (4.b.), and ifat (4.c.) take optional arguments in the ablative, allative, and genitive cases to express source (also for drivolat ‘to die of/from (Littauer, 2016, p. 7),’ fevelat ‘to thirst for (ibid., p. 8),’ and garvolat ‘to hunger for (ibid., p. 9)’), direction (also for azhat ‘to give x to (ibid., p. 5),’ davralat ‘to be useful to (ibid., 6),’ and emat ‘to smile at (ibid., p. 7)’), and company (also for dothralat ‘to ride with (ibid., p. 6),’ elat ‘to go with (ibid., p. 7),’ and lanat ‘to run with (ibid., p. 13)’ (Brabent, 2011, p. 24-29). As a consequence, it does not make the exemplary sentences grammatically incorrect when the following elements are removed: athzhikharoon (4.a.)¹⁰, nakhaan rhaesheseri (4.b.), and yeri (4.c.)¹¹.

(4.a.) dogat ‘to suffer (from something) (Littauer, 2016, p. 6)’

[1(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} ([2] [N/Pro]_{ABL/SRC})

¹⁰ However, the negation marker vo(s) needs to be replaced before the predicate since there will be no argument to specify: Anha vo dogo.

¹¹ Peterson (n.d., p. 10-11) states that there is no word for ‘to follow someone’ in Dothraki language because the conceptual nation of ‘going after someone’ is against their worldview, forcing them to admit their inferiority behind the other(s). Therefore, they use syntactic structures translated as ‘I will go with/next to/beside you.’

Anha dogo vos athzhikharoon.

anha-Ø dog-o vos ath-zhikh-ar-oon.

I-NOM suffer-NEG.PAST.1SG no NMLZ-be.sick-NMLZ-ABL

‘I have suffered from no sicknesses.’ (Peterson, 2013, p. 9)

(4.b.) dothralat ‘to ride (to somewhere) (Littauer, 2016, p. 6)’

[1(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} ([2] [N/Pro]_{ALL/DIR})

[...], Vezh adothrae nakhaan rhaesheseri.

vezh-Ø a-dothra-e nakh(o)-aan rhaesher-i

stallion-NOM FUT-ride-3SG end-ALL world-GEN

‘[...], the Stallion will ride to the end of the world.’ (Peterson, 2013, p. 86)

(4.c.) ifat ‘to walk (beside someone) (Littauer, 2016, p. 10)’

[1(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} ([2] [N/Pro]_{GEN/COM})

Anha vifak yeri.

anha-Ø v-ifa-k yer-i

I-NOM FUT-walk-1SG you.INFOR-GEN

‘I’ll follow you. (lit. I’ll walk beside you.)’ (Peterson, 2013, p. 10-11)

4.1.2. Two-Argument Verbs

Besides agents or experiencers in the subject positions, two-argument verbs require patients or themes in the direct object position, making them the absolute governor of these two obligatory elements. Apart from nominal phrases in the accusative case (5), the second argument can also take dependent clauses attached to sentences by various complementizers (7) or other verbs in the infinitive form (8). Similar to the situation in (4), other cases can alternate with the accusative case to convey different semantic functions.

(5.a.) ogat ‘to slaughter (Littauer, 2016, p. 16)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Ogas rek oqet!

(Ø-Ø) og-as rek oqet-Ø

(you.INFOR-NOM) slaughter-IMP.2SG.INFOR that sheep-ACC

‘Slaughter that sheep!’ (Peterson, 2013, p. 22)

(5.b.) qoralat ‘to seize, to hold (Littauer, 2016, p. 17)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Qoras mae!

(Ø-Ø) qora-s mae

(you.INFOR-NOM) hold-IMP.2SG.INFOR he/she/it.ACC

‘Hold him!’ (Peterson, 2013, p. 123-124)

(5.c.) rissat ‘to cut (Littauer, 2016, p. 17)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Rissas jahakes!

(∅-∅) riss-as jahak-es

(you.INFOR-NOM) cut-IMP.2SG.INFOR braid-ACC

‘Cut his braid off!’ (Peterson, 2013, p. 31)

Some verbs possess multiple pieces of semantic information inside and reveal them depending on whether they are assigned to one or two arguments. Adakhath (6.a.), chomat (6.b.), and dothralat (6.c.) are examples to such verbs. When assigned one argument, they behave like reflexive verbs and correspond to the following meanings: ‘to have a meal,’ ‘to be respectful,’ and ‘to sit on a horse and travel,’ respectively. However, when their argument number increases to two, they turn into transitive verbs and reflect the following slightly different but related meanings instead: ‘to put food in one’s mouth,’ ‘to respect someone,’ and ‘to control a horse and travel,’ respectively.

(6.a.) adakhath ‘to eat (Littauer, 2016, p. 3)’

(6.a.i.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ}

Yer ray adakho vos!

yer-∅ ray adakh-o vos

you.INFOR-NOM yet eat-NEG.PAST.2SG not

‘You haven’t eaten yet!’ (Peterson, 2013, p. 24)

(6.a.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

[...] arrek me adakha hrazef.

arrek me-∅ adakh-a hrazef-∅

when he/she/it-NOM eat-PRES.3SG horse-ACC

‘[...] when she eats horse.’ (Peterson, 2013, p. 109)

(6.b.) chomat ‘1. to be respectful; 2. to respect (Littauer, 2016, p. 6)’

(6.b.i.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ}

[...] me achoma.

me-∅ a-chom-a

he/she/it-NOM FUT-be.respectful-3SG

‘[...] he will be respectful.’ (Peterson, 2013, p. 56)

(6.b.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Hash yer vos chomi anna?

hash yer-∅ vos chom-i anna

Q you.INFOR-NOM no respect-PRES.2SG.INFOR I.ACC

‘So you don’t respect me?’ (Peterson, 2013, p. 139)

(6.c.) dothralat ‘to ride (Littauer, 2016, p. 6)’

(6.c.i.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ}

Me laz dothrae!

me-∅ laz dothra-e

he/she/it-NOM can ride-PRES.3SG

‘She can ride!’ (Peterson, 2013, p. 46)

(6.c.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Anha [...] adothrak hrazef ido [...].

anha-∅ a-dothra-k hrazef-∅ ido-∅

I-NOM FUT-ride-1SG horse-ACC wooden-INAN.AGR

‘I will [...] ride the wooden horses.’ (Peterson, 2013, p. 93-94)

As another characteristic of two-argument verbs, thematic information can be conveyed through either arguments in the accusative form or through dependent clauses with complementizers—such as m(e) ‘that.’ The language unit [m(e)]_{COMP} appears at the beginning of a subordinate clause and connects it to the main clause. The way how it attaches to a subject also provokes another grammatical curiosity: ‘What lexical class does it belong to?’ When attached to a consonant-initial lexeme, it surfaces as /me+x/. On the other hand, when interacting with a vowel-initial lexeme, it loses its phonological properties and realizes as /m’+x/. This process brings to mind cliticization, and one of its subcategories proclisis.¹²

(7.a.) charat ‘to hear (Littauer, 2016, p. 5)’

(7.a.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Anha [...] char tem fogi!

anha-∅ char-∅ tem(me) fog-i

I-NOM hear-PAST.1SG thunder(ACC) hoof-GEN.PL

‘I have [...] heard the thunder of his hooves.’ (Peterson, 2013, p. 68-69)

(7.a.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [Cl]_{COMP/THM}

Anha char meme vizhada ven az.

anha-∅ char-∅ me+me-∅ vizhad(i)-a ven az-∅

I-NOM hear-PAST.1SG COMP+he/she/it-NOM be.silver-PRES.3SG like blade-NOM

‘I heard that it’s silver like a blade.’ (Peterson, 2013, p. 33)

(7.b.) dirgat ‘to think (Littauer, 2016, p. 6)’

(7.b.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Fin yer dirgi?

fin-∅ yer-∅ dirg-i

¹² Clitics (proclitics if they precede the host and enclitics if they follow it) resemble independent lexemes but cannot stand alone as they are phonologically dependent on a neighboring lexeme (for terminology, see Crystal, 1980/2008, p. 80; for theory, see Klavans, 1995/2018). Therefore, one can question whether [m(e)]_{COMP} has been grammaticalized from [me]_{PRO} ‘he/she/it’ over time.

what-ACC you.INFOR-NOM think-PRES.2SG

‘What do you think?’ (Peterson, 2013, p. 307-308)

(7.b.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [Cl]_{COMP/THM}

Anha dirgak m’anha tihak mae!

anha-Ø dirg-ak m+anha-Ø tih-ak mae

I-NOM think-PRES.1SG COMP+I-NOM see-PRES.1SG he/she/it.ACC

‘I think I see her!’ (Peterson, 2013, p. 17-18)

(7.c.) zalat ‘to hope for, to want (Littauer, 2016, p. 21)’

(7.c.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [V]_{ACC/THM}

[...] meme zala firikhnahren [...]

me+me-Ø zal-a firikhnahren-Ø

COMP+he/she/it-NOM hope-PRES.3SG crown-ACC

‘[...] that he wants a crown [...]

(7.c.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [Cl]_{COMP/THM}

Anha zalak m’irge haja, [...]

anha-Ø zal-ak m+irge-Ø haj-a

I-NOM hope-PRES.1SG COMP+back-NOM be.strong-PRES.3SG

‘I hope her back is strong, [...]

In Dothraki language, themes can be marked not only by accusatives and complementizers but also by infinitives. Verbal lexemes are nominalized in their infinitive forms (i.e., V-(l)at) and employed as themes of predicates. While the second arguments in (8.a.ii.) and (8.b.ii.) function as pure themes, the one in (8.a.ii.) behaves more like the purpose of the coming action.

(8.a.) jadat ‘to come (Littauer, 2016, p. 11)’

(8.a.i.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ}

Vorsa jada ajjalan!

vorsa-Ø jad-a ajjalan-Ø

fire-NOM come-PRES.3SG tonight-ACC

‘Fire comes tonight!’ (Peterson, 2013, p. 126)

(8.a.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [V]_{INF/PUR}

Jadas rhelat eyelat jin!

(Ø-Ø) jad-as rhel-at eye-lat jin-Ø

(you.INFOR-NOM) come-IMP.2SG.INFOR help-INF move-INF this-ACC

‘Come help move this!’ (Peterson, 2013, p. 20)

(8.b.) zalat ‘to hope for, to want (Littauer, 2016, p. 21)’

(8.b.i.) see (7.c.i.)

(8.b.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [V]_{INF/THM}

Hash yer zali drivolat asshekh?!

hash yer-Ø zal-i driv-o-lat asshekeh-Ø

Q you.INFOR-NOM hope-PRES.2SG die-DYN-INF today-ACC

‘Do you want to die today?’ (Peterson, 2013, p. 17)

(8.c.) zigerelat ‘to require, to need (Littauer, 2016, p. 22)’

(8.c.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Yer zigeree serj sasha ma laina!

yer-Ø zigure-e serj(a) sash(a) ma lain(a)

you.INFOR-NOM need-PRES.2SG vest(ACC) new(INAN.AGR) and beautiful(INAN.AGR)

‘You need a new and beautiful vest!’ (Peterson, 2013, p. 88)

(8.c.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [V]_{INF/THM}

Me zigeree mithrat.

me-Ø zigure-e mithr-at

he/she/it-NOM need-PRES.3SG rest-INF

‘He needs to rest.’ (Peterson, 2013, p. 88)

In addition to its main possession and subsidiary accompaniment (4.c.) functions, the genitive marker establishes a semantic bridge of topical relationship between the predicate and argument in (9.a.ii.). Even though it is also possible for the predicate to interact with the accusative case (7.a.i.), the complementary distribution of these cases reveals the semantic difference between chorat acc. ‘to receive sounds with one’s ears’ and chorat gen. ‘to receive news about something/someone’ (also for astolat ‘to speak of/about (Littauer, 2016, p. 4),’ donat ‘to shout about (ibid., p. 6),’ and qafat ‘to ask about (ibid., p. 16)’) (Brabent, 2011, p. 25).

The dichotomy between the accusative and allative cases, on the other hand, specifies the (un)completedness of the predicate action. This is evident through the case system of the language, where the spitting action is understood to have accomplished in (9.b.i.), while a listener cannot be sure whether it has completed or not due to the use of an uncertain directional marker in (9.b.ii.) (ibid., p. 27). This distinction is also sensed in fakat ‘to kick at (Littauer, 2016, p. 8),’ lojat ‘to hit at (ibid., p. 13),’ and vinderelat ‘to stab at (ibid., 2016, p. 20).’ As for tihat, it creates a purposeful atmosphere when it selects the allative case (9.c.ii.).

(9.a.) charat ‘to hear (Littauer, 2016, p. 5)’

(9.a.i.) see (7.a.i.)

(9.a.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{GEN/THM}

Hash yeri char norethi?

hash yeri-Ø char-Ø noreth-i

Q you.INFOR-NOM hear-PAST.2PL hair-GEN

‘Have you heard about her hair?’ (Peterson, 2013, p. 33)

(9.b.) sikhtelat ‘to spit (Littauer, 2016, p. 18)’

(9.b.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/REC}
 [...] mori [...] asikhtee yera, [...]
 mori-Ø a-sikhte-e yer-a
 they-NOM FUT-spit-3PL you.INFOR-ACC
 ‘[...] they [...] will spit upon you, [...]’ (Peterson, 2013, p. 113)

(9.b.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ALL/DIR}
 Sindarinak sikhte anhaan [...]
 sindarinak-Ø sikhte-Ø anh(a)-aan
 weak-NOM spit-PAST-3SG I-ALL
 ‘A weak person spit at me [...]’ (Peterson, 2013, p. 23)

(9.c.) tihat ‘to look, to see (Littauer, 2016, p. 19)’

(9.c.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}
Tihas noreth!
 (Ø-Ø) tih-as noreth-Ø
 (you.INFOR-NOM) see-IMP.2SG.INFOR hair-ACC
 ‘Look at her hair!’ (Peterson, 2013, p. 14)

(9.c.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ALL/PUR}
Tihas khaleesisaan!
 (Ø-Ø) tih-as khaleesi-saan
 (you.INFOR-NOM) see-IMP.2SG.INFOR khaleesi-ALL
 ‘Look out for Khaleesi!’ (Peterson, 2013, p. 45)

Some verbs—such as *astat* and *rhelalat*—occupy two argument slots (10.a.i., 10.b.i.) in nature but can also accept additional participants, which are allative/recipient for the former and infinitive/theme for the latter (10.a.ii, 10.b.ii.). This makes their third participants rather optional in the syntactic structure.

(10.a.) *astat* ‘to say (Littauer, 2016, p. 8)’

(10.a.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}
 Hash yer asti, [...]?
 hash-Ø yer-Ø ast-i
 Q-NOM you.INFOR-NOM say-PRES.2SG
 ‘What do you say?’ (Peterson, 2013, p. 9-10)

(10.a.ii.) [2(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM} ([3] [N/Pro]_{ALL/REC})
 Majin shafka asti anhaan jin: [...]
 ma-jin shafka-Ø ast-i anh(a)-aan jin-Ø
 and-this you.FOR-NOM say-PRES.3PL I-ALL this-ACC
 ‘And so you tell me this: [...]’ (Peterson, 2013, p. 83)

(10.b.) rhelalat ‘to help (Littauer, 2016, p. 5)’

(10.b.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/REC}

Rhelas kisha!

(∅-∅) rhela-s kisha-∅

(you.INFOR-NOM) help-IMP.2SG.INFOR we-ACC

‘Help us!’ (Peterson, 2013, p. 123)

(10.b.ii.) [2(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/REC} ([3] [V]_{INF/THM})

Rhela anna azzohat mae mra lommayaan

(∅-∅) rhela-∅ anna az-zoh-at mae mra lommay-aan

(you.FOR-NOM) help-IMP.2SG.FOR I-ACC CAUS-put-INF he/she/it.ACC in tub-ALL

‘Help me get him in the tub.’ (Peterson, 2013, p. 119)

As either a two-argument (11.a.i.) or three-argument realization (11.a.ii.), the verb *astat* is also characterized by holding the ability to interchange accusative and complementizer markers in the thematic participant slots. In (11.a.i.), *astat* does not include any allative/recipient elements while in (11.a.ii.), it allows a *moraan* detail before the complementizer *me+x* and transforms into a two-(plus-one)-argument verb.

(11.a.) *astat* ‘to say (Littauer, 2016, p. 8)’

(11.a.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [CI]_{COMP/THM}

Jin sen gloro asti meme varthasa.

jin sen gloro-∅-∅ ast-i me+me v-arthas-a

this three medallion-PL-NOM say-PAST.3PL COMP+he/she/it FUT-arthas-3SG

‘These three medallions say that he will fall.’ (Peterson, 2013, p. 53)

(11.a.ii.) [2(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} ([3] [N/Pro]_{ALL/REC}) [2] [CI]_{COMP/THM}

Asti moraam me Khal Drogo asso moon.

(∅-∅) ast-i mor(i)-aan me khal-∅ drogo-∅ asso-∅ m(a)-oon

(you.FOR-NOM) say-IMP.2SG.FOR they-ALL COMP khal-NOM drogo-NOM order-PAST.3SG he/she/it-ABL

‘Tell them Khal Drogo commanded it.’ (Peterson, 2013, p. 117)

4.1.3. Three-Argument Verbs

When a verb shows a syntactic potential to govern a recipiential element along with agentive and thematic participants, it follows a coding frame of three arguments. In addition to the default frame of nominative/agent – accusative/theme – allative/recipient (12), research dataset yielded examples of three-argument verbs that exhibit flexibility in marker selection (13) and semantic interpretation (14).

(12.a.) *azhat* ‘to give (Littauer, 2016, p. 5)’

[3] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM} [3] [N/Pro]_{ALL/REC}

Azhas haz anhaan!

($\emptyset$ - $\emptyset$) azh-as haz- $\emptyset$ anh(a)-aan

(you.INFOR-NOM) give-IMP.2SG.INFOR that-ACC I-ALL

‘Give that to me!’ (Peterson, 2013, p. 20)

When assigned another verb in infinitive form, azhat starts to correspond to ‘to allow someone to do something.’ Even though the verb still has a thematic participant in its governance, the only factor that specifies the semantic nuance between (12.a.) and (13.a.ii.) is the difference in the marker type—case versus verbal.

(13.a.) azhat ‘to give (Littauer, 2016, p. 5)’

(13.a.i.) see (12.a.)

(13.a.ii.) [3] $\rightarrow$ [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ALL/REC} [3] [V]_{INF/THM}

Azhas anhaan dothralat...

($\emptyset$ - $\emptyset$) azh-as anh(a)-aan dothra-lat

(you.INFOR-NOM) give-IMP.2SG.INFOR I-ALL ride-INF

‘Let me ride...’ (Peterson, 2013, p. 123)

As an example of polysemous verbs, fichat (14.a.) covers both bringing into and taking away actions. The allative and ablative cases create a contrastive atmosphere and determine the dual nature of the verb’s semantic content. This nature makes fichat also a contronymic verb (see Karaman, 2008).

(14.a.) fichat ‘to take, to bring, to fetch (Littauer, 2016, p. 8)’

(14.a.i.) [3] $\rightarrow$ [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM} [3] [N/Pro]_{ALL/REC}

Fichas oggoes anhaan!

($\emptyset$ - $\emptyset$) fich-as oggo-es anh(a)-aan

(you.INFOR-NOM) take-IMP.2SG.INFOR head-ACC I-ALL

‘Bring me his head!’ (Peterson, 2013, p. 21)

(14.a.ii.) [3] $\rightarrow$ [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM} [3] [N/Pro]_{ABL/SRC}

Anha afichak haz salikh yeroon [...]

anha- $\emptyset$ a-fich-ak haz salikh- $\emptyset$ yer-oon

I-NOM FUT-take-1SG that cat’s.claw.necklace-ACC you.INFOR-ABL

‘I’ll take that cat’s claw necklace from you [...].’ (Peterson, 2013, p. 53)

Table 4. Structural and semantic valency of Dothraki verbs

No.	Verbs	[1]		[2]		[3]		Total
		Str.	Sem.	Str.	Sem.	Str.	Sem.	
1.	adakhath	NOM	AGT					[1]
		NOM	AGT	ACC	PAT			[2]
2.	astat	NOM	AGT	ACC	THM	(ALL)	(REC)	[2(+1)]
		NOM	AGT	COMP	THM	(ALL)	(REC)	[2(+1)]
3.	azhat	NOM	AGT	ACC	THM	ALL	REC	[3]
		NOM	AGT	ALL	REC	INF	THM	[3]

4.	charat	NOM	EXP	ACC	THM			[2]
		NOM	EXP	COMP	THM			[2]
		NOM	EXP	GEN	THM			[2]
5.	chomat	NOM	EXP					[1]
		NOM	AGT	ACC	THM			[2]
6.	dirgat	NOM	EXP	ACC	THM			[2]
		NOM	EXP	COMP	THM			[2]
7.	dogat	NOM	EXP	(ABL)	(SRC)			[1(+1)]
8.	dothralat	NOM	AGT	(ALL)	(DIR)			[1(+1)]
		NOM	AGT	ACC	THM			[2]
9.	drivat	NOM	EXP					[1]
10.	fichat	NOM	AGT	ACC	THM	ALL	REC	[3]
		NOM	AGT	ACC	THM	ABL	SRC	[3]
11.	ifat	NOM	AGT	(GEN)	(COM)			[1(+1)]
12.	jadat	NOM	AGT					[1]
		NOM	AGT	INF	PUR			[2]
13.	ogat	NOM	AGT	ACC	PAT			[2]
14.	qoralat	NOM	AGT	ACC	PAT			[2]
15.	qovat	NOM	EXP					[1]
16.	rhelalat	NOM	AGT	ACC	REC	(INF)	(THM)	[2(+1)]
17.	rissat	NOM	AGT	ACC	PAT			[2]
18.	sikhtelat	NOM	AGT	ACC	REC			[2]
		NOM	AGT	ALL	DIR			[2]
19.	thirat	NOM	EXP					[1]
20.	tihat	NOM	AGT	ACC	THM			[2]
		NOM	AGT	ALL	PUR			[2]
21.	zalat	NOM	EXP	ACC	THM			[2]
		NOM	EXP	COMP	THM			[2]
		NOM	EXP	INF	THM			[2]
22.	zigerelat	NOM	EXP	ACC	THM			[2]
		NOM	EXP	INF	THM			[2]

4.2. Valency Alternation

Considering morphosyntactic operations in relation to verbal valency, there are three types of coded valency alternation: those that increase the argument number by one (i.e., valency increase), those that decrease it by one (i.e., valency decrease), and those that neither increase nor decrease it (i.e., valency retention).

4.2.1. Valency Retention

Four morphosyntactic operations cause no change in the argument number under a verb's government: dynamicization (-o), durativization (v(i)- -(e)r), reversivization (e(s)- -(s)a), and the use of various particles (chir, eth, ish, jif, kis, laz, ray, vil, and zin).

4.2.1.1. Dynamics

Dothraki language makes a morphological distinction between stative and dynamic verbs (with the exception of the possibility that there are also morphologically basic dynamic verbs). The morpheme responsible for this distinction is -o. This derivational process brings no change to

the argument number of the predicate verb, thereby causing no valential alternation. The dynamic forms *astolat* (15.a.ii.), *drivolat* (15.b.ii.), and *haqolat* (15.c.ii.) derive from the base forms *astat* (15.a.i.), *drivat* (15.b.i.), and *haqat* (15.c.i.), with one example for each presented below (Brabent, 2011, p. 17-19).

(15.a.i.) *astat* ‘to say (Littauer, 2016, p. 8)’

see (10.a.i.)

(15.a.ii.) *astolat* ‘to speak (ibid., p. 8)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Kisha yastoki vos alikh hrazefi ido [...]

kisha-Ø v-ast-o-ki vos alikh-Ø hrazef-i ido-Ø

we-NOM FUT-say-DYN-1PL not more-ACC horse-GEN wooden-INAN.AGR

‘We will speak no more of wooden horses [...]’ (Peterson, 2013, p. 82)

(15.b.i.) *drivat* ‘to be dead (Littauer, 2016, p. 7)’

see (3.a.)

(15.b.ii.) *drivolat* ‘to die (ibid., p. 7)’

[1] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ}

[...], anha adrivok k’athlayafari.

anha-Ø a-driv-o-k k+ath-layaf-ar-i

I-NOM FUT-die-DYN-1SG by+NMLZ-be.happy-NMLZ-GEN

‘[...], I will die happy.’ (Peterson, 2013, p. 82)

(15.c.i.) *haqat* ‘to be tired (Littauer, 2016, p. 9)’

[1] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ}

Me haqa, vos ale.

me-Ø haq-a vos ale

he/she/it-NOM be.tired-PRES.3SG not more

‘He’s tired, that’s all.’ (Peterson, 2013, p. 116)

(15.c.ii.) *haqolat* ‘to grow tired (Littauer, 2016, p. 9)’

[1] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ}

Hrazef kishi haqoe.

hrazef-Ø-Ø kish(a)-i haq-o-e

horse-PL-NOM we-GEN be.tired-DYN-PRES.3PL

‘Our horses tire.’ (Peterson, 2013, p. 153)

4.2.1.2. Duratives

Durativity refers to an action that involves uninterrupted continuity for a specific period of time (Crystal, 1980/2008, p. 159). The marker that assigns durative characteristics to a verbal base is a two-piece circumfix: *v(i)-* *-(e)r*. This morphological process does not cause verbs to either

increase or decrease their quantitative information of arguments. Depending on their phonological patterns, *adakh* (16.a.i.), *kovar* (16.b.i.), and *tihat* (16.c.i.) derive as *vadakh* (16.a.ii.), *vikovar* (16.b.ii.), and *vitiher* (16.c.ii.), respectively (Brabent, 2011, p. 36).

(16.a.i.) *adakh* ‘to eat (Littauer, 2016, p. 3)’

see (6.a.ii.)

(16.a.ii.) *vadakh* ‘to feed (Littauer, 2016, p. 20)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Zhavvorsa vadakh *ma hrazef ma vaf akkate.*

zhavvorsa-∅ v-adakh-er-a ma hrazef-∅ ma vaf-∅ akkate

dragon-NOM DUR-eat-DUR-PRES.3SG and horse-ACC and lamb-ACC both

‘The dragon feeds on both horse and lamb.’ (Peterson, 2013, p. 105)

(16.b.i.) *kovar* ‘to stand (Littauer, 2016, p. 13)’

[1(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} ([2] [N/Pro]_{ACC/LOC} / [P [N/Pro]_{NC}]_{PP/LOC})

Vo mahrazh laz kovar *hatif shekhi atthirari anni...*

vo mahrazh-∅ laz kovar-a hatif shek-i atthirar-i anni

no man-NOM can stand-PRES.3SG before sun-GEN life-GEN I.GEN

‘No man can stand before the sun of my life...’ (Peterson, 2013, p. 106)

(16.b.ii.) *vikovar* ‘to stay (Littauer, 2016, p. 20)’

[1(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM} [V]_{CONJ} ([2] [N/Pro]_{ACC/LOC} / [P [N/Pro]_{NC}]_{PP/LOC})

Hash yeri avikovareri, [...]

hash yeri-∅ a-vi-kovar-er-i

if you.INFOR-NOM FUT-DUR-stay-DUR-2PL

‘If you stay, [...].’ (Peterson, 2013, p. 135)

(16.c.i.) *tihat* ‘to look, to see (Littauer, 2016, p. 19)’

see (9.c.i.)

(16.c.ii.) *vitiher* ‘to look upon, to stare at, to examine, to ponder (Littauer, 2016, p. 20)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Vitiheri mae k'athzalari.

(∅-∅) vi-tih-er-i mae k+ath-zal-ar-i

(you.FOR-NOM) DUR-see-DUR-IMP.2SG.FOR by+NMLZ-hope-NMLZ-GEN

‘Inspect her at your leisure.’ (Peterson, 2013, p. 5)

4.2.1.3. Reversives

The semantically reverse interaction between two morphologically related verbs constitutes the concept of reversivity in derivational morphology (Cruse, 1986, p. 226-31). To create reversible verbs, Dothraki language employs another circumfix: *e(s)- -(s)a*. Shifting from a sense of

holding to releasing, qoralat (17.a.i.) derives into eqorasalat (17.a.ii.) and is presented as an example of this class below (Brabent, 2011, p. 36).

(17.a.i.) qoralat ‘to seize, to hold (Littauer, 2016, p. 17)’

see (5.b.)

(17.a.ii.) eqorasalat ‘to let go of (Littauer, 2016, p. 7)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Eqorasas chiories anni, [...]

(∅-∅) e-qora-s-as choiri-es anni.

(you.INFOR-NOM) REV-hold-REV-IMP.2SG.INFOR woman-ACC I.GEN

‘Unhand my woman, [...]’ (Peterson, 2013, p. 28)

4.2.1.4. Other Particles

Some verbal particles mark such additional information as approximation (chir ‘almost, nearly (Littauer, 2016, p. 6)’), obligation (eth ‘must, have to (ibid., p. 7)’), possibility (ish ‘might (ibid., p. 11)’), suggestion (jif ‘should (ibid., p. 11)’), exertion (kis ‘to try to (ibid., p. 13)’), ability (laz ‘can, could (ibid., p. 13)’), perfectivity (ray ‘already (ibid., p. 17)’), effectuation (vil ‘to manage to (ibid., p. 20)’), and continuation (zin ‘sill (ibid., p. 22)’). These particles contribute to the semantic content of a sentential structure. They differ from regular auxiliaries in that they do not undergo any conjugational procedures but instead precede a verbal structure and behave like its preposition (cf. Brabent, 2011, p. 30-31). As they belong to neither pure auxiliaries nor prepositions, they will be referred to as (verbal) particles in this article.

Positioned between the subject and verb in a sentence, verbal particles preserve the quantitative properties of the predicate verb. Therefore, they have been classified as an exemplary means of valency retention.

(18.a.) addrivat ‘to kill (Littauer, 2016, p. 3)’

(18.a.i.) see (19.a.ii.)

(18.a.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [eth]_{PRT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Atte yer eth addrivi anna.

atte yer-∅ eth ad-driv-i anna

first you.INFOR-NOM must CAUS-die-PRES.2SG I-ACC

‘First you have to kill me.’ (Peterson, 2013, p. 113-114)

(18.b.) fichat ‘to take, to bring, to fetch (Littauer, 2016, p. 8)’

(18.b.i.) see (14.a.i.)

(18.b.ii.) [3] [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [ray]_{PRT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM} [3] [N/Pro]_{ALL/REC}

Yer ray fich kishaan athohharar!

yer-∅ ray fich-∅ kish(a)-aan athohharar-∅

you.INFOR-NOM already take-PAST.2SG.INFOR we-ALL destruction-ACC

‘You’ve brought us destruction.’ (Peterson, 2013, p. 128)

(18.c.) tihat ‘to look, to see (Littauer, 2016, p. 19)’

(18.c.i.) see (9.c.i.)

(18.c.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [laz]_{PRT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Hash shafka laz tihi mae?

hash shafka-Ø laz tih-i mae

Q you.FOR-NOM can see-PRES.3PL he/she/it.ACC

‘Can you see her?’ (Peterson, 2013, p. 9-10)

4.2.2. Valency Increase

Only one morphosyntactic operation increases a verb’s argument number: causativization (a/ØCC-). As a result of this process, the newly derived verb starts to govern an additional participant compared to its non-derived basic form.

4.2.2.1. Causatives

Causative forms establish a causal relationship within the semantic framework of a given verb. As a natural consequence of the causativization process, intransitive verbs change to transitive and transitive verbs increase their degree of transitivity, bearing more arguments than their pre-causative forms (see Dixon & Aikhenvald, 2000, p. 13). Among the various methods found in natlangs, Dothraki employs a prefixal morphological process to create causative verbs: a/ØCC-. When attached to a consonant-initial base, it manifests through gemination of the initial consonant along with an a- prefix. However, for vowel-initial bases, the vowel remains unchanged, and gemination occurs inside the lexeme (Brabent, 2011, p. 19). Drivat (17.a.i.), nakhat (19.b.i.), and shilat (19.c.i.) are causativized as addrivat (19.a.ii.), annakhat (19.b.ii.), and asshilat (19.c.ii.).

(19.a.i.) drivat ‘to be dead (Littauer, 2016, p. 7)’

see (3.a.)

(19.a.ii.) addrivat ‘to kill (Littauer, 2016, p. 3)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Addrivat mae!

(Ø-Ø) ad-driv-as mae

(you.INFOR-NOM) CAUS-die-IMP.2SG.INFOR he/she/it.ACC

‘Kill him!’ (Peterson, 2013, p. 21)

(19.b.i.) nakhat ‘to stop (Littauer, 2016, p. 15)’

[1] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ}

Kifindirgi kisha nakhaki?

kifindirgi kisha-Ø nakh-aki

why we-NOM stop-PRES.1PL

‘Why are we stopping?’ (Peterson, 2013, p. 145)

(19.b.ii.) annakhat ‘to stop (Littauer, 2016, p. 3)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Yer laz vos annakhi anna!

yer-∅ laz vos an-nakh-i anna

you.INFOR-NOM can not CAUS-stop-IMP.2SG.INFOR I.ACC

‘You can’t stop me!’ (Peterson, 2013, p. 170)

(19.c.i.) shilat ‘to know (a person), to be familiar with (Littauer, 2016, p. 18)’

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Kisha shilaki yera.

kisha-∅ shil-aki yera

we-NOM know-PRES.1PL you.INFOR.ACC

‘We know you.’ (Peterson, 2013, p. 323)

(19.c.ii.) asshilat ‘to introduce, to present (Littauer, 2016, p. 4)’

[3] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM} [3] [N/Pro]_{ABL/REC}

Hash anha laz asshilak shafka kemokoon shafki?

hash I-∅ laz as-shil-ak shafka-∅ kemok-oon shafk(a)-i

Q I-NOM can CAUS-know-PRES.1SG you.FOR-ACC bride-ABL you.FOR-GEN

‘May I introduce you to your bride?’ (Peterson, 2013, p. 10)

4.2.3. Valency Decrease

Both passivization and reflexivization operations are responsible for decreasing a verb’s argument number. These valency alternation processes are performed by utilizing the particles *nem* (for passivization) and *nemo* (for reflexivization).

4.2.3.1. Passives

During the passivization process, the patient or theme of a transitive verb is relocated to the subject position, thereby eliminating the object position in the sentence and reducing the verb’s argument number (see Dixon & Aikhenvald, 2000, p. 7-9). Since it functions as a subject in its novel position, it is inflected for the nominative case with a zero morpheme. In Dothraki, another particle is used as a passivizer: *nem*. As an optional argument, the prepositional structure *k(i) gen.* is added to provide extra agent or experiencer information (Brabent, 2011, p. 31). Below, *avvirsalat* (20.a.) and *nesat* (20.c.)—two-argument verbs—lose one of their arguments while *azhat* (20.b.)—a three-argument verb—ends up governing two arguments after the passivization process.

(20.a.) *avvirsalat* ‘to burn something (Littauer, 2016, p. 5)’

(20.a.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Athzheanazar yeri avvirsae anna.

ath-zheana-zar-∅ yer-i av-virsa-e anna

NMLZ-be.beautiful-NMLZ-NOM you.INFOR-GEN CAUS-burn-PRES.3SG I.ACC

‘Your beauty burns me.’ (Peterson, 2013, p. 138)

(20.a.ii.) [1(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/PAT} [nem]_{PRT} [V]_{CONJ} ([2] [k(i) [N/Pro]_{GEN}]_{PP/AGT})

Khado yeroon nem vos vavvirsao.

khado-Ø yer-oon nem vos v-av-virsa-o

body-NOM you.INFOR-ABL PASS not FUT-CAUS-burn-3SG

‘Your body will not be burned.’ (Peterson, 2013, p. 112-113)

(20.b.) azhat ‘to give (Littauer, 2016, p. 5)’

(20.b.i.) see (12.a.)

(20.b.ii.) [2(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/THM} [nem]_{PRT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ALL/REC} ([3] [k(i) [N/Pro]_{GEN}]_{PP/AGT})

Me nem azh anhaan ki Senthisiri—[...]

me-Ø nem azh-Ø anh(a)-aan ki senthi-(i)sir-i

he/she/it-NOM PASS give-PAST.3SG I-ALL by the Thirteen-COLL-GEN

‘It was given to me by the Thirteen—[...].’ (Peterson, 2013, p. 187)

(20.c.) nesat ‘to know (information) (Littauer, 2016, p. 15)’

(20.c.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

[...] anha ray nesok mae vos.

anha-Ø ray nes-ok mae vos

I-NOM yet know-NEG.PRES.1SG he/she/it.ACC not

‘I just don’t know it yet.’ (Peterson, 2013, p. 195)

(20.c.ii.) [1(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/THM} [nem]_{PRT} [V]_{CONJ} ([2] [k(i) [N/Pro]_{GEN}]_{PP/EXP})

Jini nem nesa.

jini-Ø nem nes-a

this-NOM PASS know-PRES.3SG

‘This is known.’ (Peterson, 2013, p. 98)

4.3.2.2. Reflexives

Reflexivization causes the agent/experiencer and patient/theme participants in a sentence to relate to the same entity. Similar to the passivization process, reflexivization reduces a verb’s valential properties, by eliminating one of its arguments (see Dixon & Aikhenvald, 2000, p. 11-12). For reflexivization as well, the syntax of the language employs a particle between the subject and the verb: nemo. It replaces the direct object governed by the verb and functions as the new direct object of the sentence in reference to the subject. Eventually, the normally two-argument verbs addrivat (21.a.) and eyelat (21.c.) become one-argument verbs while the naturally three-argument verb asshilat (21.b.) turns into a two-argument governor following the reflexivization process.

(21.a.) addrivat ‘to kill (Littauer, 2016, p. 3)’

(21.a.i.) see (19.a.ii.)

(21.a.ii.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [nemo]_{PRT} [V]_{CONJ}

[...] che anha nemo addrivak!

che anha-Ø nemo ad-driv-ak

or I-NOM REF CAUS-die-PRES.1SG

‘[...] or I’ll kill myself!’ (Peterson, 2013, p. 88)

(21.b.) asshilat ‘to introduce, to present (Littauer, 2016, p. 4)’

(21.b.i.) see (19.c.ii.)

(21.b.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [nemo]_{PRT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ABL/REC}

Nemo asshili (anhaan), [...]

(Ø-Ø) nemo as-shil-i anh(a)-aan

(you.FOR-NOM) REF CAUS-know-IMP.2SG.FOR I-ALL

‘Present yourself (to me), [...]’ (Peterson, 2013, p. 52)

(21.c.) eyelat ‘to move something (Littauer, 2016, p. 7)’

(21.c.i.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Rhelas eyelat jin!

(Ø-Ø) rhela-s eye-lat jin-Ø

(you.INFOR-NOM) help-IMP.2SG.INFOR move-INF this-ACC

‘Help move this!’ (Peterson, 2013, p. 19)

(21.c.ii.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM} [nemo]_{PRT} [V]_{CONJ}

Eye yeri nemo hash yeri zali; [...]

eye-Ø yeri-Ø nemo hash yeri-Ø zal-i

move-IMP.FOR you.INFOR-NOM REF if you.INFOR-NOM wish-PRES.2PL

‘Go if you wish, [...]’ (Peterson, 2013, p. 135)

Table 5. Valency Alternation Techniques

No.	Technique	Type	Level	Strategy	Marker
1.	Causatives	Increase	Morphological	Prefix	<i>a/ØCC-</i>
2.	Duratives	Retention	Morphological	Circumfix	<i>v(i)- -(e)r</i>
3.	Dynamics	Retention	Morphological	Suffix	<i>-o</i>
4.	Particles	Retention	Syntactic	Particle	<i>chir, eth, ish, jif, kis, laz, ray, vil, zin</i>
5.	Passives	Decrease	Syntactic	Particle	<i>nem</i>
6.	Reflexives	Decrease	Syntactic	Particle	<i>nemo</i>
7.	Reversives	Retention	Morphological	Circumfix	<i>e(s)- -(s)a</i>

5. Discussion

Even though they are invented, conlangs are designed based on the working mechanisms of existing natlangs. Therefore, the extent to which these languages are naturalistic has been a subject of research in the literature (Destruel, 2014; Wyse, 2019; Melton, 2020; Tak & Lyuh, 2024).

Wyse (2019) compares Klingon's inflectional morphology to that of natlangs such as English and Mutsun in addition to a selection of typological samples. She concludes that it is more similar to English than to the other languages examined. From a pragmatic perspective, Tak & Lyuh (2024) focus on how Esperanto and Unish speakers use refusal strategies in comparison to natlang speakers. Their findings indicate that conlang speakers tend to favor indirect refusals, aligning with the natlang typologies. However, when comparing the two, they observe that Esperanto speakers prioritize direct strategies more than Unish speakers do.

In a similar manner, this study compares the valency patterns of Dothraki verbs to those of natlangs through examples from English, French, German, Greek, and Turkish, focusing on argument number and valency alternation. The related contrastive analyses will be carried out under the headings of avalent verbs, labile verbs, and morphosyntactic differences.

5.1. Avalent Verbs

Some languages, like English (22.a.), French (22.b.), and German (22.c.), fulfil the compulsory subject slot of a verbal structure which expresses a meteorological phenomenon with an apparent but non-referential subject (it for English, il for French, and es for German). Tesnière (1965/2015) classifies such structures (rain for English, pleuvoir for French, and regnen for German) as avalent verbs (p. 240-241):

(22.a.) It is raining.

(22.b.) Il pleut.

(22.c.) Es regnet.

Dothraki, on the contrary, does not allow avalent verbs. Eysel 'rain (Littauer, 2016, p. 4)' functions as the thematic subject of the verb arthasolat (23.a.). In this respect, valential behavior between eyel and arthasolat in Dothraki resembles that of rain and to fall in English (23.b.) and yağmur and yağmak in Turkish (23.c.). Similarly, Turkish does not have avalent verbs in its verb repertoire (Işık, 1982, p. 75, as cited in Doğan, 2011, p. 88). This similarity makes Dothraki more comparable to Turkish than to English, French, and German in terms of valency number.

(23.a.) arthasolat 'to fall (Littauer, 2016, p. 4)'

[1] → [1] [Pro]_{NOM/THM} [V]_{CONJ}

Eysel varthasoe [...]

eyel-Ø v-arthas-o-e

rain-NOM FUT-fall-DYM-3SG

'The rain will fall [...]' (Peterson, 2013, p. 113)

(23.b.) to fall 'to drop down from a higher level to a lower level (OUP, 2025)'

[1] → [1] [Pro]_{NOM/THM} [V]_{CONJ}

The rain was falling.

the rain-Ø was fall-ing

DET rain-NOM be.PAST fall-PROG

(23.c.) yağmak '(of rain, snow, etc.) to fall (TDK, 2022)'

[1] → [1] [Pro]_{NOM//THM} [V]_{CONJ}

Yağmur yağıyor.

yağmur-Ø yağ-(1)yor

rain-NOM pour-PRES.PROG.3SG

‘The rain is falling.’

5.2. Labile Verbs

On the spectrum of transitivity, labile verbs are versatile elements that can function both as intransitive/inchoative and transitive/causative governors (Haspelmath, 1993, p. 92). Their inherent competence allows them to alternate between these two functions without the requirement to change their morphological structure. Examples of labile verbs from natlangs include English *break* (24.a.), Turkish *içmek* (24.b.), and Greek *svino* (24.c.). In each case, the first meaning represents the intransitive realization while the second corresponds to the transitive use. Likewise, Dothraki verbs such as *adaxhat* (6.a.), *chomat* (6.b.), and *dothralat* (6.c.) exhibit lability in their internal natures.

(24.a.) *break* ‘to be damaged; 2. to damage (OUP, 2025)’

(24.a.i.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM//THM} [V]_{CONJ}

The plate broke into pieces.

the plate-Ø broke into piece-s

DET plate-NOM break.PAST into piece-PL

(24.a.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM//AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

He broke the window accidentally.

he-Ø broke the window-Ø accident-al-ly

he-NOM break.PAST DET window-ACC accident-ADJZ-ADVZ

(24.b.) *içmek* ‘1. to drink alcohol; 2. to drink (TDK, 2022)’

(24.b.i.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ}

Dün akşam birlikte içtiler.

(onlar-Ø) dün akşam birlikte iç-ti-ler

(they-NOM) yesterday night one-NMLZ-LOC drink-PAST-3PL

‘Last night, they drank (alcohol) together.’

(24.b.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC//THM}

Su içiyorum.

(ben-Ø) su-Ø iç-(i)yor-um

(I-NOM) water-ACC drink-PRES.PROG-1SG

‘I’m drinking water.’

(24.c.) *svino* ‘1. to go out; 2. to extinguish (Haspelmath, 1993, p. 92)’

(24.c.i.) [1] → [1] [N/Pro]_{NOM/THM} [V]_{CONJ}

Ésvisan ta fóta.

é-svi(s)-an ta fóta.

PAST-go.off-3PL DET.NEUT.PL.NOM light.PL.NOM

'The lights went off.' (CGL, n.d.)

(24.c.ii.) [2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/THM}

Oi pyrosvéstes katáferan na svísoun tin pyrkagiá.

oi pyrosvést-es katáfer-an na sví(s)-oun tin pyrkagiá

DET.M.PL.NOM firefighter-PL.NOM manage-PAST.3PL PRT extinguish-PRES.3PL
DET.F.ACC fire.ACC

'Firefighters managed to extinguish the fire.' (ibid.)

5.3. Morphosyntactic Differences

Natlangs may employ various strategies to modify the valential properties of their verbal elements. Generally discussed under the name valency alternations (see Haspelmath & Hartmann, 2015, p. 64-67), these strategies involve systematic operations that retain, increase, or decrease the number and roles of argument(s) a verb governs. Due to its highly agglutinative nature, Turkish relies on derivational morphology for such operations. For instance, inherently one-argument verb *ölmek* (25.a.) undergoes morphological causativisation with -DIr-¹³ and transforms into a two-argument verb *öldürmek* (25.b.) (for Turkish causatives, see Göksel & Kerslake, 2005, p. 71). In (25.c.), on the other hand, the causative *öldürmek* undergoes morphological passivisation with -Il-, reduces its participants, and returns to a one-argument verb *öldürülmek* (for Turkish passives, see ibid., p. 72). As for Dothraki, it employs a prefixation operation to achieve causativization and increase valency (see 4.2.1.1.) while passivity is assigned syntactically through a particle rather than morphological marking (see 4.2.3.1).

(25.a.) *ölmek* 'to die (TDK, 2022)'

[1] → [1] [N/Pro]_{NOM/EXP} [V]_{CONJ}

Kazada üç kişi öldü.

kaza-da üç kişi-Ø-Ø öl-dü-Ø

accident-LOC three person-PL-NOM die-PAST-3SG

'In the accident, three people died.'

(25.b.) *öldürmek* 'to kill (ibid.)'

[2] → [1] [N/Pro]_{NOM/AGT} [V]_{CONJ} [2] [N/Pro]_{ACC/PAT}

Aslan ceylanı öldürdü.

aslan-Ø ceylan-ı öl-dür-dü-Ø

lion-NOM gazelle-ACC die-CAUS-PAST-3SG

'The lion killed the gazelle.'

¹³ Capital letters represent suffixal allomorphy as a result of vowel and consonant harmonies.

(25.c.) *öldürülmek* ‘to be killed (ibid.)’

[1(+1)] → [1] [N/Pro]_{NOM/PAT} ([2] [[N/Pro]_{GEN} tarafından]_{PP/AGT}) [V]_{CONJ}

Tanık (katil tarafından) öldürüldü.

tanık-Ø (katil-Ø tarafından) öl-dür-ül-dü-Ø

witness-NOM (killer-GEN by) die-CAUS-PASS-PAST-3SG

‘The witness was killed (by the killer).’

6. Conclusion

Continuing J. R. R. Tolkien’s tradition in written literature, television producers harness the power of conlangs to add a taste of authenticity into the fictional narratives of their artistic shows. As one of these shows, GoT (Benioff & Weiss, 2011) stages multiple conlangs such as Dothraki and Valyrian languages. Designed by David J. Peterson, who holds an M.A. in linguistics, Dothraki is a notable example of arlangs (see Sanders, 2020, p. 24-25). It is spoken by a nomadic, horse-riding, and war-driven people from Essos within the fictional world (Peterson, 2014, p. 6-7). Calling themselves ridders (i.e., dothraki < dothralat ‘to ride (Littauer, 2016, p. 6)’), the Dothraki people reflect their lifestyle in their language. Greeting each other with respect (i.e., M’athchomaroon! ‘Hello! (lit. With respect!)’), they part ways by wishing each other a good hunt (i.e., Fonas check! ‘Goodbye! (lit. Hunt well!)’) (Peterson, 2014, p. 25-27).

Scholarly works on the Dothraki language have examined its naturalistic value (Destruel, 2014; Melton, 2020), phonological characteristics (Vinodh, 2019), sociocultural role in online communities (Meluzzi, 2019), communicative function in power dynamics across discourses (Ene, 2024), linguistic challenges in cross-cultural translation (Iberg, 2018; Isnaini, 2024), ideological construction of real-life stereotypes within a fictional world (Rebane, 2019), and narrative mechanism to emphasize exclusion and violence (Doll, 2021). This study, on the other hand, adopts a linguistic stance and focuses on the valential behaviors of Dothraki verbs. After describing their occurrence in terms of argument number (see 4.1.) and valency alternation (see 4.2.), it compares them to those in natural languages such as English, French, German, Greek, and Turkish (see 5).

This study reveals that Dothraki verbs can obligatorily govern one (see 4.1.1.), two (see 4.1.2.), or three (see 4.1.3.) arguments and retain (see 4.2.1.), increase (see 4.2.2.), or decrease (see 4.2.3.) their argument numbers through seven morphosyntactic methods. These arguments are realized through case inflection in their surface structures (see Table 3). In addition, they fulfil various semantic functions in their deep structures (see Table 1). As sources for descriptive analyses, Brabent (2011), Peterson (2014), and Peterson (2015) have been used for grammatical explanations; Dik (1980, p. x), Fillmore (2003, p. 464), and Herbst & Schüller (2008, p. 131-134) for semantic categories; Littauer (2016) for dictionary definitions; and Peterson (2013) for example sentences.

From a different perspective, the contrastive analyses have focused on avalent verbs (see 6.1.), labile verbs (see 6.2.), and morphosyntactic differences (see 6.3.). In terms of argument number, natural languages like English, French, and German allow avalency in such verbs as rain, pleuvoir, and regnen, respectively. However, Dothraki employs monovalent structures in

parallel sentences, making it more comparable to Turkish in this respect. Similar to English break, Greek svíno, and Turkish içmek, Dothraki adakhat, chomat, and dothralat also have labile behaviors. As for coded valency alternation operations, Turkish relies on morphological methods while Dothraki employs both morphological and syntactic techniques. Based on these findings, this study concludes that Dothraki behaves in the same way as natural languages.

7. Symbols and Abbreviations

+	1. free morpheme; 2. affirmative
-	1. bound morpheme; 2. negative
±	both affirmative and negative
∅	zero morpheme/phoneme
(...)	optional element
[...]	abstract unit
/.../	concrete unit
/	phonological/morphological/syntactic variation
>	left-to-right developmental change
<	right-to-left developmental change
.	multiple functions
1	first person
2	second person
3	third person
ABL	ablative
ACC	accusative
ADJZ	adjectivizer
ADVZ	adverbializer
AGR	agreement
AGT	agent
ALL	allative
AN	animate
C	consonant
CAUS	causative
cf.	compare
Cl	clause
COM	company
COMP	complementizer
CONJ	conjunction
DET	determiner
DIR	direction
DUR	durative
DYN	dynamic

EXP	experiencer
F	feminine
FOR	formal
FUT	future
GEN	genitive
GoT	Game of Thrones
INAN	inanimate
IND	indicative
INF	infinitive
INFOR	informal
lit.	literally
LOC	location
M	masculine
N	noun
NC	nominal case
NMLZ	nominalizer
NOM	nominative
O	object
P	preposition
PART	participle
PASS	passive
PAT	patient
PL	plural
PP	pre/postpositional phrase
Pro	pronoun
PRES	present
PROG	progressive
PRT	particle
PUR	purpose
Q	interrogative
REC	recipient
REF	reflexive
REV	reversive
S	subject
SG	singular

SRC	source
THM	theme
V	1. vowel; 2. verb
X	unknown lexeme

References

- Benioff, D. & Weiss, D. B. (2011). *Game of Thrones* [Television series]. USA.
- Brabent. (2011). *Dothraki grammar: Wiki info compilation (ver 1.01)*. Retrieved February 2, 2025, from [https://theswissbay.ch/pdf/Books/Linguistics/Mega%20linguistics%20pack/Conlangs/Dothraki%20Grammar%20-%20Wiki%20Info%20compilation%20\(Brabent\)%20\(ver%201.01\).pdf](https://theswissbay.ch/pdf/Books/Linguistics/Mega%20linguistics%20pack/Conlangs/Dothraki%20Grammar%20-%20Wiki%20Info%20compilation%20(Brabent)%20(ver%201.01).pdf)
- Carpenter, H. (1981/2023). *The Letters of J. R. R. Tolkien: Revised and Expanded Edition*. HarperCollins Publishers.
- Centre for the Greek Language (CGL). (n.d.). *Dictionary of Standard Modern Greek*. Retrieved February 28, 2025, from https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%83%CE%B2%CE%AE%CE%BD%CF%89&dq=
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge University Press.
- Crystal, D. (1980/2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed.). Blackwell Publishing.
- Destruel, M. (2014). Shekh ma shieraki anni: Typology of a fictional language created for artistic purposes. *Lingua Frankly*, 2(1). Retrieved from January 14, 2025, from <https://ejournals.bc.edu/index.php/lingua/article/view/5406>
- Dik, S. C. (1980). *Studies in Functional Grammar*. Academic Press.
- Dixon, R. M. W. & Aikhenvald, A. Y. (2000). Introduction. In R. M. W. Dixon & A. Y. Aikhenvald (Eds.), *Changing Valency: Case Studies in Transitivity* (p. 1-28). Cambridge University Press.
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri* [Changes of Meaning according to Valency in Türkiye Turkish Verbs] [Unpublished master's thesis]. Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye.
- Doll, K. (2021). Power and vulnerability in fictional languages: linguistic injury in Game of Thrones. *The Ashen Egg*, 9, 6-12.
- Ene, B. (2024). Language as a tool of influence: A discourse analysis of Daenerys Targaryen's speeches in Dothraki and High Valyrian in Game of Thrones. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai-Philologia*, 69(2), 137-157.
- Fillmore, C. J. (1968). *The case for case*. In B. Emmon & R. T. Harms (Eds.), *Universals in Linguistic Theory* (p. 1-88). Holt, Rinehard and Winston Inc.
- _____. (2003). *Valency and semantic roles: the concept of deep structure case*. In V. Ágel, et al. (Eds.) *Dependency and Valency - An International Handbook of Contemporary Research* (p. 457-475). Walter de Gruyter.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge.
- Haspelmath, M. (1993). More on the typology of inchoative/causative verb alternations. In B. Comrie & M. Polinsky (Eds.) *Causatives and Transitivity* (p. 87-120). John Benjamins Publishing Company.

- Haspelmath, M. & Hartmann, I. (2015). 3. Comparing verbal valency across languages. In A. Malchukov & B. Comrie (Eds.), *Volume 1 Introducing the Framework, and Case Studies from Africa and Eurasia* (p. 41-72). De Gruyter Mouton.
- Herbst, T. & Schüller, S. (2008). Valency. In *Introduction to Syntactic Analysis: A Valency Approach* (p. 108-147). Gunter Narr Verlag.
- Iberg, S. (2018). A game of languages: The use of subtitles for invented languages in game of thrones. In *Linguistic and cultural representation in audiovisual translation* (p. 184-199). Routledge.
- Isnaini, A. W. (2024). Anha dothrak chek asshekh: The rendering operations of the invented language Dothraki into Bahasa Indonesia in Game of Thrones Season 6. *CrossOver Journal of Adaptation Studies*, 4(1), 72-94.
- Kahane, S. & Osborne, T. (2015). Translators' Introduction. In S. Kahane & T. Osborne (Trans.), *Elements of Structural Syntax [Éléments de Syntaxe Structurale]* (p. xxix-lxxiii). John Benjamins Publishing Company.
- Karaman, B. I. (2008). On contronymy. *International Journal of Lexicography*, 21(2), 173-192.
- Klavans, J. L. (1995/2018). *On Clitics and Cliticization: The Interaction of Morphology, Phonology, and Syntax*. Garland Publishing.
- Littauer, R. (2016). *The Dothraki language dictionary (ver 3.11)*. Retrieved from February 2, 2025, from <https://dl.icdst.org/pdfs/files2/3b86b110cf0744a64cb79d0e3ee76308.pdf>
- Melton, C. E. (2020). Dothraki relative clause structure. *Fiat Lingua*, FL-000065-00. Retrieved February 17, 2025, from <https://fiatlingua.org/2020/02/>
- Meluzzi, C. (2019). Real communities for invented languages. Dothraki and Klingon on the web. *American Language Journal*, 3(2), 16-29.
- Oxford University Press. (OUP). (2025). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Retrieved February 23, 2025, from https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/fall_1?q=fall
- Peterson, D. J. (2013). *Master dialogue document for Dothraki*. Retrieved January 24, 2025, from https://dedalvs.com/work/game-of-thrones/game_of_thrones_master_dialogue.pdf
- _____. (2014). *Living Language Dothraki: A Conversational Language Course. Created by David J. Peterson. Based on the Hit Original HBO® Series*. Living Language.
- _____. (2015). *The Art of Language Invention. From Horse-Lords to Dark Elves, the Words Behind World Building*. Penguin Books.
- Rebane, G. (2019). 'There is no word for thank you in Dothraki': Language ideologies in Game of Thrones. In G. Rebane & R. Junkerjirgen (Eds.), *Multilingualism in Film* (p. 169-196). Peter Lang.
- Sanders, N. (2020). A primer on constructed languages. In J. Punske, N. Sanders, and A. V. Fountain (Eds.), *Language Invention in Linguistics Pedagogy* (p. 6-26). Oxford University Press.
- Tak, J. Y. & Lyuh, I. (2024). More than a language itself: The speech act of refusal in constructed languages. *Journal of Universal Language*, 25(2), 93-117.
- Tesnière, L. (1965/2015). *Elements of Structural Syntax [Éléments de Syntaxe Structurale]*. (T. Osborne & S. Kahane, Trans.). John Benjamins Publishing Company.

- Türk Dil Kurumu (TDK) [Turkish Language Association]. (2022). *Güncel Türkçe Sözlük* [Modern Turkish Dictionary]. Retrieved February 23, 2025, from <https://sozluk.gov.tr/>
- Van Valin, R. D. & LaPolla, R. J. (1997). *Syntax: Structure, Meaning and Function*. Cambridge University Press.
- Vinodh, S. (2019). Me nem nesa: A phonological analysis of Dothraki. *Fiat Lingua*, FL00005F-00. Retrieved February 17, 2025, from <https://fiatlingua.org/2019/08/>
- Wyse, T. (2019). *To what extent is the constructed language Klingon similar to natural languages: An investigation into nominal and verbal morphology* [Unpublished bachelor's thesis]. University of Sussex, Brighton, United Kingdom.

Yapay Zekâ Destekli Çeviride Dilsel ve Kültürel Sadakat: İngilizce-Türkçe Edebi Kısa Öykülerde DeepL ve İnsan Çevirilerinin Karşılaştırmalı Analizi*

Mustafa DOLMACI¹

Geliş Tarihi: 22.03.2025
Kabul Tarihi: 29.05.2025
Yayın Tarihi: 24.06.2025
Değerlendirme: İki Dış Hakem /
Çift Taraflı Körlme
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf Bilgisi:

Dolmacı, Mustafa (2025). Yapay Zekâ Destekli Çeviride Dilsel ve Kültürel Sadakat: İngilizce-Türkçe Edebi Kısa Öykülerde DeepL ve İnsan Çevirilerinin Karşılaştırmalı Analizi. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 92-109.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:
lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

Bu çalışmada, İngilizceden Türkçeye çevrilen kurgusal kısa öykülerde DeepL'in makine çevirileri ile insan çevirileri arasındaki farkları, Katharina Reiss'in çeviri eleştirisi modeli kullanılarak dilbilimsel bileşenler açısından incelenmektedir. Beş edebi eserden alınan ve DeepL ile profesyonel insan çevirmenler tarafından çevrilen 381 cümle karşılaştırılmış ve farklılıklar belirlenmiştir. En yaygın farklılık türü sözcüksel farklılık olup (%33,86), ardından anlamsal farklılık (%22,05), yakın anlamlılık (%20,73), dilbilgisel farklılık (%9,16), mantıksız (yanlış çeviri) olma durumu (%8,40) ve üslup açısından farklılık (%5,77) olarak sıralanmıştır. DeepL, basit ve doğrudan kelimeleri başarıyla çevirirken kültürel nüanslı ifadeler, mecazi dil ve bağlamsal uyarlamalarda zorlanmıştır. İnsan çevirmenler hedef kültür odaklı yöntemlerle edebi estetiği korurken, DeepL kaynak metne bağlı kelimesi kelimesine çeviri stratejileri kullanmış, bu da karmaşık anlatsal tutarsızlıklara yol açmıştır. Çalışmada 32 hatalı DeepL çevirisi tespit edilerek edebi metinler için son düzenleme gerekliliği vurgulanmıştır. Sonuçlar, DeepL'in üslup inceliklerini ve kültürel göndermeleri aktarmadaki sınırlarını ortaya koyarken, edebi metinlerin sanatsal ve duygusal zenginliğini korumada insan çevirmenlerin vazgeçilmez rolünü pekiştirmektedir. Bu çalışma, yapay zekâ destekli çeviri araçlarını edebi bağlamda değerlendirmekte ve yapay zekânın verimliliği ile insanın kültürel-yaratıcı deneyimini birleştiren hibrit modeller önermektedir.

Anahtar Kelimeler: makine çevirisi, insan çevirisi, kısa hikâye, dilsel bileşen

* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Konya, Türkiye, dolmaci@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2503-6072>

Linguistic and Cultural Fidelity in AI-Driven Translation: A Comparative Analysis of DeepL and Human Translations in English-Turkish Literary Short Stories *

Mustafa DOLMACI²

Date of Submission: 22.03.2025

Date of Acceptance: 29.05.2025

Date of Publication: 24.06.2025

Review: Double-blind peer review

Article Type: Research Article

Citation:

Dolmaci, Mustafa (2025). Linguistic and Cultural Fidelity in AI-Driven Translation: A Comparative Analysis of DeepL and Human Translations in English-Turkish Literary Short Stories. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 92-109.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledges that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing in the journal retain the copyright to their work and their work is licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

This study investigates the differences between DeepL's machine translations and human translations of English-to-Turkish fictional short stories, utilizing Katharina Reiss' translation criticism model to analyze linguistic components. The study compares 381 sentences translated by DeepL with professional human translators from five literary works, identifying semantic, lexical, grammatical, stylistic, and nonsensical differences. Lexical differences are most common (33.86%), followed by semantic (22.05%), near-synonymous (20.73%), grammatical (9.16%), nonsensical (8.40%), and stylistic (5.77%). DeepL translated simple, straightforward words well but struggled with culturally nuanced expressions, figurative language, and contextual adjustments. While human translators utilized target-culture-focused procedures to retain literary aesthetics, DeepL used literal, source-text-focused methods, resulting in complex narrative incoherencies. The investigation found 32 incorrect DeepL translations, highlighting the need for literary post-editing. The results underscore DeepL's limitations in conveying stylistic nuances and cultural allusions, reinforcing the indispensable function of human translators in preserving the artistic and emotional richness of literary texts. This study evaluates AI-driven translation tools in literary contexts and recommends hybrid models that combine AI supported machine translation efficiency with human cultural and creative experience.

Keywords: machine translation, human translation, short story, linguistic component

* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

² Assistant Prof. Dr., Selçuk University, Faculty of Letters, Department of Translation and Interpretation, Konya, Türkiye, dolmaci@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2503-6072>

Introduction

Translation is one of the most important components of communication between individuals from different cultures; this communication is of great importance in interactions between cultures belonging to different societies. Translation which is not simply a matter of seeking other words with similar meaning tries to find appropriate ways of saying things in another language (Thriven, 2002). With the extraordinary rapid development of technology, artificial intelligence, which plays an important role in many fields, is becoming increasingly involved in the translation process day by day. At the same time, unlike traditional computer-assisted translation tools that serve only as aids to human translators, artificial intelligence has emerged as a competitor to human intelligence in the field of translation. Rivera-Trigueros (2022) asserts that machine translation has become a crucial asset capable of meeting translation needs and facilitating professional processes within the translation sector. However, machine translation still has difficulties when it comes to comprehending creative writings that include cultural references, such as literary works (Guerberos-Arenas & Toral, 2022). Literary works function as a vessel of cultural identity and creative expression, using language in a manner that goes beyond simple communication (Rahman & Rahman, 2020). The complexities of storytelling, cultural references, and the subtle nuances of expression present a significant challenge for automated systems aiming to accurately convey the essence of these works (Toral & Way, 2015). The main aim of this study is to classify and examine the differences between artificial intelligence-supported translation engine DeepL's translation and human translation in terms of linguistic components addressed in Katharina Reiss' translation criticism model within the context of translating fictional short stories. The study also tries to determine the extent to which DeepL's translation differs from human translation and to identify which linguistic components account for these differences. The study aimed to provide answers to the following research questions:

1. To what extent does DeepL generate translations that are comparable to human translations when translating short stories?
2. To what degree does DeepL generate translations that are semantically accurate but differ from human translations?
3. In which particular linguistic components do the translations generated by DeepL differ from those of human translation?
4. Is DeepL capable of producing nonsensical translations?

Katharina Reiss' Approach to Translation Criticism

In her book "Translation Criticism: The Potentials and Limitations (2000)", Katharina Reiss introduces her method for translation criticism. She explores three distinct categories to assess the potential for objective criticism by examining the outcomes of the translation process. Katharina Reiss argues that the evaluation of a translation should begin with determining the genre of the text. This is an important step in enabling the translator to choose the appropriate strategies correctly while translating. Reiss had developed this typology building upon the categorization of the functions of language proposed by the German linguist Karl Bühler. According to Reiss, there are five categories of translation criticism:

- 1) Literary category concerns the selection of the text.
- 2) Language category conducts research on the linguistic structure of the source text.
- 3) Pragmatic category takes into account extra-linguistic factors.
- 4) Functional category is the category of choice for translation critics if the translator or his client specifies a more restricted group of readers for the target language.
- 5) Personal category is related to the personality of the translator (Reiss, 2000).

The first part of translation criticism falls under the literary category, where the critic should be aware of the genre of the source text. After determining the literary nature or genre of the text, one transitions to the language category to identify linguistic elements. Under the linguistic category, both the semantic elements, lexical elements, grammatical elements, and stylistic elements in both the source language (SL) and the target language (TL) are examined as linguistic components. Semantic elements are quite essential for preserving the content and meaning of a text. To determine semantic equivalence, the linguistic context must be examined, because this is where it can be seen most clearly what the author intends by what is said (Reiss, 2000: 53). If full equivalence with the source text is the criterion by which the semantic components of the target text are to be judged, the standard for the lexical components must be adequacy (Reiss, 2000: 57). The examination of lexical elements is related to how the translator deals with technical terms, homonyms, wordplay, idioms and proverbs, and untranslatable words.

Another factor considered in the language category is grammatical elements. In a translation criticism, grammatical correctness is a criterion for the successful transfer of the semantic and stylistic aspects of the target text's grammatical structure.

The last element examined in the language category is stylistic elements. It should be determined whether the translation takes into account the stylistic components of the source text with regard to standard, individual, and contemporary usage, and whether in particular stylistic aspects the author's creative expressions deviate from normal language usage (Reiss, 2000: 63).

Methodology

In this study, five fictional short stories and their translations from English to Turkish by professional translators were used to compare the translation performance of DeepL with human translator. The selection process for the short stories included in this study took into account the literary and fictional nature, the inclusion of exclamation expressions, their length, and the availability of their Turkish translations. The Linguistic Component strategies employed by Katharina Reiss in the category of literary texts were employed in the analysis. The names of these stories and their translators are shown in Table 1 below.

Table 1. List of the Short Stories

Source Text	Target Text
Kate CHOPIN- The Story of an Hour	Asena TUNALI- Bir Saatin Öyküsü
Saki- The Open Window	Müjde DURAL- Açık Kapı
Shirley JACKSON- Charles	Zübeyde DEMİR- Charles
Oscar WILDE- Selfish Giant	Süleyman KARA- Bencil Dev
Ernest HEMINGWAY- Cat in the Rain	Behlül DÜNDAR- Yağmur Altındaki Kedi

In the following phase, DeepL, which is an artificial intelligence supported machine translation engine, was run on a CAT software. The sentences translated by DeepL kept intact, and translated texts were transferred to an excel file. The first column on the Excel spreadsheet included target texts, second column included human translations and the third column had the DeepL's translations. Each line had one sentence or expression, so the analysis was conducted on a sentence and/or phrase level manually.

During this comparison, the differences between the two texts were classified in terms of Linguistic Components, as addressed in Katherina Reiss's Translation Criticism approach, and numbered in the Excel spreadsheet. As a result of this examination, conclusions were drawn regarding the extent of differences in each linguistic component. When conducting the analysis of the research, a classification system was established to show in what ways the two translation texts differ. These classifications are numbered as follows: 0-Near-synonymous, 1-Semantic

difference, 2-Lexical difference, 3-Grammatical difference, 4-Stylistic difference, 5-Nonsensical.

Quantitative Research Findings

Table 1 shows the total number of sentences in which differences, identified as part of the research method, appear throughout the entire texts during the comparison of DeepL to human translations of the five short stories. Additionally, it shows the percentage of the total results found throughout the entire texts. Analyzing the numerical data reveals the distinct ways in which DeepL translates literary texts in contrast to human translation, as well as the linguistic causes underlying these discrepancies.

Table 2. The Total Distribution and Percentages of the Differences

	Difference Types	Total numbers of occurrence	%
0	Near-synonym	79	20.73
1	Semantic	84	22.05
2	Lexical	129	33.86
3	Grammatical	35	9.16
4	Stylistic	22	5.77
5	Nonsensical	32	8.40
	Total	381	100.00

The table above shows the distributions of distinguishing factors. According to this table, it is understood that the primary reason for the greatest difference between sentences produced by DeepL and human translation is lexical, meaning that different words are used to convey the same meaning in the sentence. Lexical discrepancies are the most prevalent, as human translators frequently possess multiple equally valid word options. While literary translation necessitates nuanced expression, DeepL may prioritize statistically common yet less contextually sensitive language. After lexical differences, the most common difference encountered is semantic. DeepL has made semantically different translations from human translation in a total of 84 sentences. Following semantic differences, the classification of near-synonymous results with nearly equivalent outcomes emerges. This classification indicates that DeepL translates to a level that is quite similar or entirely identical to human translation. It is observed that a total of 35 sentences translated by DeepL are grammatically different from human translation. In the 5th classification, which serves as an answer to the research question 'Does DeepL make nonsensical translations?', it has been found that a total of 32 sentences translated by DeepL are nonsensical or incorrect/meaningless. The least observed difference is stylistic. It has been concluded that in only 22 sentences, the stylistic value present in the human translator's version is different.

Qualitative Research Findings

Near Synonym (0)

In this section, identical sentences are also added to near-synonymous sentences. The common feature of the identical sentences found in the target texts is that they have been translated in exactly the same way by both DeepL and the human translator. Upon examining the sentences, it is evident that DeepL produced the same translations as the human translator mostly in simple structured declarative and interrogative sentences composed of just a subject, verb, and object. Additionally, it is observed that DeepL produced the same translation results as the human translator for exclamatory expressions.

Table 3. Identical Sentences

		Source Text (ST)	DeepL Translation (DT)	Human translator (HT)
1	S.1	I beg; open the door-- you will make yourself ill.	Yalvarırım, kapıyı aç. Kendini hasta edeceksin.	Yalvarırım, kapıyı aç. Kendini hasta edeceksin.
2	S.2	"He is too selfish," she said.	"O çok bencil," dedi.	"O çok bencil," dedi.
3	S.3	His father's eyes widened.	Babasının gözleri büyüdü.	Babasının gözleri büyüdü.
4	S.5	The maid stayed outside to close the umbrella.	Hizmetçi şemsiyeyi kapatmak için dışarıda kaldı.	Hizmetçi şemsiyeyi kapatmak için dışarıda kaldı.
5	S.5	I wanted that poor kitty.	O zavallı kediciği istiyordum.	O zavallı kediciği istiyordum.

Near-synonymous

The general characteristic of the sentences provided in Table 4 is that the translations by DeepL and human translators are very close in meaning, with minor differences that do not alter the overall meaning. The translation of prepositions is a good starting point for elucidating these distinctions. As seen in the first example, the preposition "near" in the first sentence is translated in both versions with the Turkish words "yanında" and "yakınında" which both convey the meaning of "near." Thus, the meaning of the sentence remains similar in both translations. The same situation is observed in sentence four. In this sentence, the adjective "very" is translated into Turkish with the words "pek" and "çok," both of which carry the same meaning. This again shows that both translations convey the same meaning as the source text.

Table 4. Near-synonymous Sentences

		ST	DT	HT
1	S.1	Her husband's friend Richards was there, too, near her.	Kocasının arkadaşı Richards da oradaydı, onun yanındaydı.	Kocasının arkadaşı Richards da orada, yakınındaydı.

2	S.1	There was something coming to her and she was waiting for it, fearfully.	Ona doğru gelen bir şey vardı ve korkuyla onu bekliyordu.	Korku içinde, kendisine doğru gelmekte olan bir şeyi bekliyordu.
3	S.2	The poor children had now nowhere to play.	Zavallı çocukların artık oynayacak yerleri yoktu.	Artık zavallı çocukların oynayacak yerleri yoktu.
4	S.2	They tried to play on the road, but the road was very dusty and full of hard stones, and they did not like it.	Yolda oynamaya çalıştılar ama yol çok tozluysa ve sert taşlarla doluydu ve bundan hoşlanmadılar.	Yolun üstünde oynamayı denediler, ama yol pek tozlu hem de sert taşlarla doluydu. Bu da hiç hoşlarına gitmedi.
5	S.3	Some of them, as far as I can remember, were quite nice."	Hatırlayabildiğim kadarıyla bazıları oldukça iyiydi."	Hatırladığım kadarıyla bazıları çok iyi insanlardı."
6	S.4	"Nothing," Laurie said. "He was passing out the crayons."	"Hiçbir şey," dedi Laurie. "Boya kalemlerini dağıtıyordu."	"Hiçbir şey o sadece boya kalemlerini dağıtıyordu."
7	S.5	The rain dripped from the palm trees.	Palmiye ağaçlarından yağmur damlıyordu.	Palmiye ağaçlarından damlıyordu yağmur.
8	S.5	She went on up the stairs.	Merdivenlerden yukarı çıktı.	Merdivenleri çıktı.
9	S.5	He hadn't looked away from her since she started to speak.	Konuşmaya başladığından beri gözlerini ondan ayırmamıştı.	Kadın konuşmaya başladığından beri gözlerini ondan ayırmamıştı.
10	S.5	In the doorway stood the maid.	Kapının girişinde hizmetçi duruyordu.	Hizmetçi kadın kapının önünde duruyordu.
11	S.5	she said, "the padrone asked is for the Signora."	"Affedersiniz," dedi, "Padrone bunu Sinyora için getirmemi istedi."	"Affedersiniz" dedi; "Padrone bunu Sinyora'ya getirmemi istedi."

In sentence two, it is observed that the meaning in the source text is conveyed with the same meaning in both the DeepL and human translations, but the emphasis is placed on different words. Since the source text is English, it is known that the emphasized word in English should be placed at the beginning or the end of the sentence. In the DeepL translation, the emphasis is on the first word of the source text, while the human translator emphasizes the last word of the source text. Therefore, both sentences can be considered accurate translations according to the source text.

In sentence nine, it is observed that the subject in the source text is given as an implicit subject in the DeepL translation, whereas the human translation uses an explicit subject. In this case, the meaning remains the same between both sentences.

Semantic Difference (1)

This section will present examples of sentences where the translations by DeepL and humans are internally coherent, yet their interpretations diverge.

Table 5. Semantically Different Sentences

ST	DT	HT
----	----	----

1	S.1	She would have no one follow her.	Kimsenin onu takip etmesine izin vermezdi.	Peşinden hiç kimse gitmedi.
2	S.1	In the street below a peddler was crying his wares.	Aşağıdaki sokakta bir seyyar satıcı mallarını ağlayarak satıyordu.	Bir alt sokakta bulunan seyyar satıcı feryat feryat haykırıyordu.
3	S.1	She said it over and over under the breath: “free, free, free!”	Nefesinin altında tekrar tekrar söyledi: “Özgür, özgür, özgür!”	Duyulmayacak bir sesle tekrar tekrar söyledi. “Özgürüm, özgürüm, özgürüm!”
4	S.1	There would be no one to live for during those coming years; she would live for herself.	Önümüzdeki yıllarda uğruna yaşayacak kimse olmayacaktı; kendisi için yaşayacaktı.	Gelecek yıllarda kimse olmayacaktı ve sadece kendisi için yaşayacaktı.
5	S.1	A kind intention or a cruel intention made the act seem no less a crime as she looked upon it in that brief moment of illumination.	İyi niyetli ya da zalimce bir niyet, o kısa aydınlanma anına baktığında eylemi daha az suç gibi göstermiyordu.	Aydınlanma yaşadığı kısacık anda, iyi niyet ya da kötü niyet fark etmeksizin bunun bir suç olduğunu anladı.
6	S.1	She breathed a quick prayer that life might be long.	Hayatının uzun olması için hızlı bir dua etti.	Ömrünün uzun olabileceğini umarak bir dua okudu hızlıca.
7	S.1	It was only yesterday she had thought with a shudder that life might be long.	Daha dün hayatın uzun olabileceğini ürpererek düşünmüştü.	Henüz dün, ömrünün uzun olabileceğini düşünerek ürperiyordu.

When looking at the examples given in the table above, it can be seen that DeepL's translation of first sentence are literal translations of the source text. However, the human translator has not conveyed the exact meaning of the source text, instead employing a translation method by adapting it to the overall context of the text. In the second sentence, however, it can be seen that a completely different translation is made.

The phrase “Özgür, özgür, özgür!” in DeepL's third translation sentence emphasizes freedom as a concept. This might be said to express a person's longing for freedom or to highlight the importance of freedom. On the other hand, the phrase “Özgürüm, özgürüm, özgürüm!” in the human translation indicates that the person is free, signifying a change in circumstances or the state of having attained freedom. Therefore, they are different from each other.

When looking at DeepL's translation of the fourth sentence in the source text, the phrase "uğruna yaşayacağı kimse olmayacaktı" indicates the absence of someone who gives meaning to the person's life, whereas the phrase "kimse olmayacak" in the human translation is more general and abstract, indicating that there will generally be no one in the person's life.

In the source text, while DeepL's translation of the sentence "She breathed a quick prayer that life might be long" emphasizes a direct wish, the human translator conveyed it with a sentence that includes a broader emotional scope, encompassing hope and expectation. In the last

sentence, it is seen that DeepL made a literal translation, but the human translator changed the meaning in the source text and conveyed it in a more literary discourse.

Lexical Difference (2)

This section will present examples demonstrating how DeepL and human translation express same meanings using varied terminology.

Table 6. Lexically Different Sentences

		ST	DT	HT
1	S.1	It was her sister Josephine who told her, in broken sentences; veiled hints that revealed in half concealing.	Bunu ona kırık dökük cümlelerle anlatan kız kardeşi Josephine'di; yarı gizli yarı açık üstü örtülü ipuçları.	Ona bu haberi kız kardeşi Josephine, parça parça cümlelerle halinde, yarısını gizli tutan üstü kapalı ipuçlarıyla verdi.
2	S.1	She did not know; it was too subtle and elusive to name.	Bilmiyordu; adlandıramayacak kadar ince ve anlaşılmazdı.	Üstü kapalı ve anlaşılması zor bir şey olduğundan ne olduğunu bilmiyordu.
3	S.1	A clear and exalted perception enabled her to dismiss the suggestion as trivial.	Berrak ve yüce bir algı, bu öneriyi önemsiz bularak reddetmesini sağlamıştır.	Açık ve asil bir algı yeteneği bu bayağı fikri görmezden gelmesini sağladı.
4	S.1	Her fancy was running riot along those days ahead of her.	Önündeki günler boyunca hayalleri coşuyordu.	Düşleri, kendisini bekleyen günler boyunca coşuyordu.
5	S.1	There was a feverish triumph in her eyes, and she carried herself unwittingly like a goddess of Victory.	Gözlerinde ateşli bir zafer vardı ve kendini farkında olmadan bir Zafer Tanrıçası gibi taşıyordu.	Gözlerinde hummalı bir galibiyet vardı ve farkında olmadan bir zafer tanrıçası gibi yürüyordu.
6	S.1	He had been far from the scene of the accident, and did not even know there had been one.	Kaza yerinden çok uzaktaydı ve bir kaza olduğunu bile bilmiyordu.	Olay yerinden oldukça uzaktaydı ve bir kaza olduğundan bile haberi yoktu.
7	S.1	He stood amazed at Josephine's piercing cry; at Richards' quick motion to screen him from the view of his wife.	Josephine'in canhıraş haykırışına, Richards'ın onu karısının gözünden kaçırmak için yaptığı hızlı harekete hayretle baktı.	Josephine'in güçlü ağlayışı ve Richards'ın karısını kendisinden saklama girişimi karşısında şaşkına kaldı.
8	S.2	The birds sat on the trees and sang so sweetly that the children used to stop their games in order to listen to them.	Kuşlar ağaçlara konar ve o kadar tatlı ötelerdi ki çocuklar oyunlarını bırakıp onları dinlerdi.	Kuşlar ağaçlara dizilir, tatlı tatlı ötelerdi ki çocuklar dinlemek için oyunlarını bırakırlardı.
9	S.5	He had been to visit his friend the Cornish ogre, and had stayed with him for seven years.	Arkadaşı Cornish devini ziyarete gitmiş ve yedi yıl onun yanında kalmıştı.	Arkadaşı Kornval Umacısı'nı ziyarete gitmişti.

10	S.5	Trespassers will be prosecuted	İzinsiz girenler kovuşturulacak	Duvarı aşanlar cezalandırılacaktır.
----	-----	--------------------------------	---------------------------------	-------------------------------------

In the comparison of the first sentence translations provided above, both the DeepL and the human translator's versions generally convey the original sentence's meaning accurately. However, there are differences in word choices. The phrase “broken sentences” in the source sentence is translated as “kırık dökük cümleler” by DeepL, while the human translator renders it as “parça parça cümleler.” In a comparable manner, the phrase “veiled hints that revealed in half concealing” is translated by DeepL as “yarı gizli yarı açık üstü örtülü ipuçları,” whereas the human translator provides a more refined version: “yarısını gizli tutan üstü kapalı ipuçlarıyla.”

When the translations of the second sentence are examined, it is evident that DeepL adopted a clearer expression with direct word choices, whereas the human translator chose more indirect words to provide a more explanatory and detailed rendition.

The phrase “her fancy was running riot” in the fourth sentence is translated by DeepL as “hayalleri coşuyordu,” while the human translator rendered it as “düşleri koşturuyordu.” Although both translations accurately convey the meaning, the word choices differ. Compared to DeepL, the translator adopted a more descriptive approach.

In the sixth sentence, the phrase “the scene of the accident” is translated by DeepL as “kaza yeri,” while the human translator rendered it as “olay yeri.” Both translations are correct, but due to its more common usage in the target language, the human translator's version is more appropriate.

In the seventh sentence, the phrase “piercing cry” is translated by DeepL as “canhıraş haykırış,” while the human translator uses “güçlü ağlayış.” The DeepL translation better conveys the emotional intensity and amazement of the original sentence, whereas the human translation provides a softer expression. When comparing the translations of the eighth sentence, the difference is seen to arise from the human translator's use of a tautology.

In the ninth sentence, the phrase “Cornish ogre” is translated by DeepL as “Cornish devi,” maintaining the proper noun from the source text. However, the human translator rendered it as “Kornval umacısı,” adapting the expression to the target language. In the translation of the tenth sentence, the word “kovuşturmak” used by DeepL is a difficult expression to understand as it is not commonly used in the target language. The human translator, on the other hand, opted to change the original meaning of the sentence and derive a meaning from the overall story.

Grammatical Difference (3)

This section will elucidate the grammatical distinctions between DeepL and human translation, accompanied by examples for clarification.

In the first sentence of the table below, comparing the grammatical variations between the DeepL and human translations reveals a disagreement in tense usage. DeepL translated it in the past tense, while the human translator used the present tense.

Upon analyzing the second sentence, it is evident that DeepL's translation is only rendered in the past tense, whereas human translator's rendition employs a blend of present and past tenses to emphasize the order and immediacy of the events.

In the translation of the fifth sentence, DeepL uses the verb "görülmedi" to emphasize the certainty of the event, while the translator uses the verb "görünmüyordu" to indicate that the event was an ongoing process and emphasizes the continuity from the past.

Table 7. Grammatically Different Sentences

	ST	DT	HT
1	S.1 And yet she had loved him--sometimes.	Yine de onu sevmişti, bazen.	Ama yine de bazı zamanlar, kocasını severdi.
2	S.2 When he arrived, he saw the children playing in the garden.	Oraya vardığında bahçede oynayan çocukları gördü.	Gelir gelmez de çocukların bahçede oynadıklarını gördü.
3	S.2 I will put that poor little boy on the top of the tree, and then I will knock down the wall, and my garden shall be the children's playground for ever and ever.	O zavallı küçük çocuğu ağacın tepesine koyacağım, sonra da duvarı yıkacağım ve bahçem sonsuza dek çocukların oyun alanı olacak.	Şu zavallı yavrucağı ağacın üstüne çıkarayım; sonra da duvarı yıkarım, bahçem artık sonsuz dek çocukların oyun yeri olur.
4	S.2 And the tree broke at once into blossom, and the birds came and sang on it, and the little boy stretched out his two arms and flung them round the Giant's neck, and kissed him.	Ağaç hemen çiçek açmış, kuşlar gelip üzerinde ötmeye başlamış ve küçük çocuk iki kolunu uzatıp Dev'in boynuna dolamış ve onu öpmüş.	Ağaç hemen çiçekler açtı, kuşlar gelip üzerine öttü. Çocuk iki kolunu Dev'in boynuna sarıp onu öptü.
5	S.2 But the little boy whom the Giant loved was never seen again.	Ama Dev'in sevdiği küçük çocuk bir daha hiç görülmedi.	Ancak Dev'in sevdiği küçük çocuk artık hiç görünmüyordu.
6	S.2 For on the palms of the child's hands were the prints of two nails, and the prints of two nails were on the little feet.	Çünkü çocuğun ellerinin avuçlarında iki çivi izi vardı ve küçük ayaklarında da iki çivi izi vardı.	Çünkü çocuğun avuçlarında ikişer tane çivi izi vardı, iki çivi izi de ayaklarında.
7	S.3 It was a relief to Frampton when the aunt bustled into the room with a whirl of	Teyzenin geç kaldığı için özürler dileyerek telaşla odaya girmesi Frampton'u rahatlattı.	Teyzesi geç kaldığı için özürler dileyerek içeri girince Frampton rahatladı.

		apologies for being late in making her appearance.		
8	S.4	Friday Charles was deprived of blackboard privileges because he threw chalk.	Cuma Charles tebeşir fırlattığı için kara tahta ayrıcalıklarından mahrum bırakıldı.	Cuma yazı tahtasının ayrıcalıklarından tebeşir fırlattığı için mahrum edildi.

Stylistic Difference (4)

In this section, sentences where the stylistic differs between DeepL and human translation will be explained.

Table 8. Stylistically Different Sentences

		ST	DT	HT
1	S.1	The delicious breath of rain was in the air.	Havada yağmurun nefis nefesi vardı.	Yağmurun hoş esintisi havaya dağılmış haldeydi.
2	S.1	“Go away.”	“Git başımdan.”	“Git.”
3	S.2	One day the Giant came back.	Bir gün dev geri geldi.	Bir gün Dev dönüverdi.
4	S.2	He was dressed in grey, and his breath was like ice.	Gri giysiler içindeydi ve nefesi buz gibiydi.	Kurşuniler giyinmişti; soluğu da buz gibiydi.
5	S.2	And the Giant’s heart melted as he looked out.	Ve Dev’in kalbi dışarı bakarken eridi.	Dev dışarıya bakarken yüreği için için eridi.
6	S.3	An undefinable something about the room seemed to suggest masculine habitation.	Odadaki tanımlanamayan bir şey erkeklerin yaşadığını düşündürüyordu.	Ama odada erkeksi bir hava vardı.
7	S.4	He came home the same way, the front door slamming open, his cap on the floor, and the voice suddenly become raucous shouting, “Isn’t anybody <i>here</i> ?”	Eve aynı şekilde geldi, ön kapı çarparak açıldı, kasketi yere düştü ve sesi aniden gürleyerek “Kimse yok mu?” diye bağırdı.	Eve aynı yoldan döndü. Gürültüyle çarpan ön kapı, döşemenin üzerinde şapkasıyla sesi aniden yüksek ve nahoş bir haykırışa dönüştü; “Evde kimse yok mu?”
8	S.4	Italians came from a long way off to look up at the war monument.	İtalyanlar savaş anıtına bakmak için çok uzaklardan geldiler.	İtalyanlar savaş anıtını görmek için ta uzaklardan geliyordu.
9	S.4	If I can’t have long hair or any fun, I can have a cat.	Eğer uzun saçım ya da eğlencem yoksa, bir kedim olabilir.”	Saçlarımı uzatamasam da, eğlencem yoksa bile bir kedim pekâlâ olabilir.”

Looking at the example sentences provided above to examine the stylistic difference, it can be observed that DeepL's translation has a more poetic and literary style, while HT's provides a more descriptive and direct narrative. Upon analyzing the second sentence, it is evident that DeepL employs a longer and more explicit expression, whereas human translation is more direct and expeditious in delivering the command. In the translation of the third sentence, while DeepL adopts a simpler and more direct narrative style, HT has added a touch of mystery and surprise with a more literary expression.

DeepL translated the fourth sentence in a more colloquial and explanatory tone, while HT aimed to leave a strong impression on the reader's mind by using a more literary and poetic tone. In the translation of the fifth sentence, DeepL provided a literal translation, while HT used the idiom "yüreği için için erimek" to give the sentence a more literary and impactful tone. In the translation of the sixth sentence, while DeepL once again provided a literal translation, HT used an expression specific to the target culture to convey the meaning more clearly to the reader.

In the translation of the eighth sentence, DeepL translated "long way off" as "çok uzaklardan," while HT rendered it as "ta uzaklardan," using a tone closer to the everyday speech of the target language. In the translation of the ninth sentence, DeepL once again provided a literal translation with a simpler and more straightforward expression, whereas HT adopted a more complex and emphatic conditional structure.

Nonsensical (5)

This section will elucidate instances where DeepL's translations are so illogical and erroneous that they cannot be compared to human translations.

Table 9. Nonsensical Sentences

		ST	DeepL Translation	Human Translation (HT)
1	S.1	"Free!"	"Bedava!"	"Özgürüm!"
2	S.1	Every day for three hours he rattled on the roof of the castle till he broke most of the slates, and then he ran round and round the garden as fast as he could go.	Selam geldi. Her gün üç saat boyunca, kiremitlerin çoğunu kırana kadar şatonun çatısında takırdadı ve sonra bahçenin etrafında gidebildiği kadar hızlı koştu.	Dolu da geldi; o da her gün üç saat kalenin damının üstündeki arduvaz kiremitlerden birçoğunu kırıncaya dek takırdayıp durdu.
3	S.2	What did he see?	Ne görmüş?	Ne görsün?
4	S.2	Here the child's voice lost its self-possessed note and became falteringly human.	Burada çocuğun sesi kendine hakim notasını kaybetti ve titrek bir şekilde insana dönüştü.	Tam burada kızın sesindeki kendine güven kayboldu, daha mütevazileşti.

When the first sentence provided as an example of meaningless translation in the above table is examined, it is observed that DeepL, which translates with the primary meaning of the word "free," has made a translation that does not fit the flow of the text. This translation is a meaningless expression for the target reader.

The interrogative form in the third sentence is often used to emphasize the surprising or unexpected aspect of an event or situation in stories. By translating this expression literally, DeepL has made a meaningless translation for the sentence and the flow of the story.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Upon examining some of the results derived from quantitative data, it was found that out of the total 381 sentences from five stories, 129 sentences, or 33.86%, exhibited lexical differences between the translations by DeepL and human translators. In the sentences examined for lexical differences, it was observed that both DeepL and human translators accurately conveyed the meaning of the source text into the target language. However, they achieved this by using different words in the target language that conveyed the same or similar meaning. According to Ibáñez Moreno and Domínguez Mora (2025), DeepL's translation is more natural and fluid than Google Translate's, focusing on contextual efficacy rather than literary accuracy.

After lexical differences, the most frequently encountered differences are semantic. Out of the 381 sentences, 84 sentences exhibit semantic differences between the DeepL translation and the human translator. When compared to a human translator, DeepL is able to convey distinct meanings in the target text. This is especially true when translating idiomatic or sophisticated language. However, DeepL translated 79 out of the 381 sentences with the exact same or very similar meaning as the human translator. Furthermore, the emergence of a total of 32 nonsensical and erroneous sentences in DeepL's translations led to the conclusion that translations done by DeepL must be carefully post-edited and proofread by a human translator. As Karabayeva and Kalizhanova (2024) concluded, "ChatGPT and DeepL are useful but imperfect tools for translating literature, and they require human review and improvement."

The most frequent semantic discrepancies between DeepL and the human translator (HT) were the result of HT's adaptation of the words to the target language through the modification of specific components during translation, while DeepL conducted a literal translation. Kolb et al. (2023) highlighted that machine translation systems "generated a number of viable new coinages... most of them by literal translation procedures." Furthermore, it was noted that the human translator articulated certain complicated and challenging sentences from the source text to the target text by elaborating on the meaning, incorporating additional words, or eliminating specific terms to enhance clarity for the reader. Noriega-Santiáñez and Corpas Pastor (2023) highlighted the significance of creativity and adaptability in human translation, attributes that contemporary machine translation systems find challenging to replicate. DeepL interpreted short sentences, including exclamatory phrases, similarly to a human translator. DeepL rendered proper names and brand names exactly as they were, without adaptation for the target language, akin to human translators. In instances where lexical discrepancies existed between DeepL's translation and HT, it was typically seen that figurative language, adjectival phrases, and reduplications were rendered differently. Finally, the most prevalent discrepancy between

DeepL's translation and HT in sentences with grammatical discrepancies was that of tenses. In a similar study conducted by researcher Zihan Ke (2024), error types in human and machine translation comparisons were categorized into the ten categories outlined by Matusov's theory. In their study, it was observed that errors in machine translation predominantly focused on semantic aspects, while linguistic accuracy was comparatively better.

It has been concluded that DeepL employs a source-text-focused approach using literal translation methods, whereas human translators utilize a translation strategy oriented towards the target text and culture. Because human translators focus on the target language, they adapt elements from the source language and culture to fit the target language and culture. This approach results in lexical differences compared to DeepL. Due to the literary nature of the stories selected for analysis in this study, the texts frequently featured literary terms and effects. Preserving the aesthetic effect in translating such texts is of paramount importance. It was concluded that DeepL, which employs a literal translation method, is inadequate in conveying the literary and poetic nuances into the target language. Sarhsian and Zinchenko (2024) concluded that the use of machine translation for the translation of literary works, particularly short prose, is potentially practical and efficient, as the translated text is subsequently edited by a human translator. This reinforces the notion that DeepL functions optimally as an auxiliary tool rather than a standalone solution in literary translation.

It is important to note that DeepL employed a sentence-level translation methodology with segmented text, resulting in coherence solely at the sentence level. This study will contribute to identifying the linguistic differences and similarities between DeepL and human translations, thus aiding in assessing the current state and areas of improvement for artificial intelligence translation tools. Additionally, it provides a general overview of the adequacy of such tools in literary translation compared to human translation and suggests strategies for their more effective utilization.

References

- Chopin, K., The story of an hour, Full Text - The Story of an Hour - Owl Eyes. Available at: <https://www.owleyes.org/text/the-story-of-an-hour/read/chopins-short-story>
- Chopin, K. (1894/2018). *The story of an hour* | *Bir saatin öyküsü* (A. Tunalı, Trans.). Mütercim. <https://mutercumanblog.wordpress.com/2018/12/06/the-story-of-an-hour-bir-saatin-oykusu-1894/>
- Deacon, A. and Wilde, O. (2015) *The selfish giant*. London: Red Fox. Gentzler, Edwin. *Contemporary Translation Theories*. London and New York:
- Guerberos-Arenas, A., & Toral, A. (2022). Creativity in Translation: Machine Translation As a Constraint for Literary Texts. *Translation Spaces*, 11(2), 184–212.
- Ibáñez Moreno, A., & Esther Domínguez Mora, M. (2025). Google Translate versus DeepL in Spanish to English translation of Don Quixote. *Translation and Translanguaging in Multilingual Contexts*, 11(1), 65-87.
- Jackson, S. (1991) Charles. Mankato, MN: Creative Education.
- Ke, Z. (2024) ‘Comparison between human translation and machine translation take Lolita as an example’, *Communications in Humanities Research*, 32(1), pp. 58–64.
- Karabayeva, Irina & Kalizhanova, Anna. (2024). Evaluating machine translation of literature through rhetorical analysis. *Journal of Translation and Language Studies*. 5. 1-9. 10.48185/jtls.v5i1.962.
- Kolb, W., Dressler, W. U., & Mattiello, E. (2023). Human and machine translation of occasionalisms in literary texts: Johann Nestroy’s *Der Talisman* and its English translations. *Target*, 35(4), 540-572.
- Noriega-Santiáñez, Laura & Corpas Pastor, Gloria. (2023). Machine vs Human Translation of Formal Neologisms in Literature: Exploring E-tools and Creativity in Students. *Tradumàtica tecnologies de la traducció*. 233-264. 10.5565/rev/tradumatica.338.
- Reiss K. (2000) *Translation Criticism - The Potential & Limitations. Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*. Transl. by E.F.Rhodes, Manchester/New York, St. Jerome/American Bible Society.

Rivera-Trigueros, I. (2022). *Machine translation systems and quality assessment: A systematic review*. *Language Resources and Evaluation*, 56, 593–619. <https://doi.org/10.1007/s10579-021-09537-5>

Sarhsian, Evelina & Zinchenko, Olha. (2024). Utilizing Machine Translation Technology for Reproducing Short Prose Literary Texts. *Studia Linguistica*. 101-110. 10.17721/StudLing2024.24.101-110.

Short stories: The open window by Saki (no date) East of the Web. Available at: <https://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/OpeWin.shtml>

Thriven, C. 2002. Cultural Elements in Translation. The Indian Perspective. *Translation Journal*. Volume 6, No. 1 January 2002

Toral, A., & Way, A. (2015). Machine-assisted Translation of Literary Text. *Translation Spaces*, 4(2), 240–267.

Wilde, O. (1986) *Bencil Dev*. Istanbul: Esin Yayınevi.

Harry Potter Film Afişlerinin Semiyotik Bir Bakış Açısıyla Dilbilimsel, Tarihsel ve Kültürel Analizi *

Mehmet Veysi BABAYİĞİT¹

İhsan PİLATİN²

Geliş Tarihi: 26.11.2024
Kabul Tarihi: 26.02.2025
Yayın Tarihi: 24.06.2025
Değerlendirme: İki Dış Hakem /
Çift Taraflı Körleme
Makale Türü: İnceleme Makalesi

Atıf Bilgisi:

Babayiğit, Mehmet Veysi; Pilatin, İhsan (2025). Harry Potter Film Afişlerinin Semiyotik Bir Bakış Açısıyla Dilbilimsel, Tarihsel ve Kültürel Analizi. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 110-139.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:
lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

İnsanlar, tarih boyunca yaşadıkları çevreyi anlamaya çalışmış; düşüncelerini ifade etme ve geleceğe iletme ihtiyacı duymuşlardır. Yaşarken yeteneklerini ve eserlerini başkalarına göstermeyi arzuladıkları için birçok tarihi ve kültürel eser üretmişlerdir. Bunlarla sadece kendi çağlarının insanlarıyla iletişim kurmaya çalışmamış, aynı zamanda gelecek nesillere ve toplumlara mesajlar göndermeyi amaçlamışlardır. Sanat eserleri ve diğer eserlerinde bazı açık ya da gizli mesajlar ve semboller bulunmaktadır. Bu bağlamda, görsel iletişim günümüze kadar en önemli iletişim türlerinden biri olmuştur. Bu görsel öğeler de yaşam hızı ve modern yaşam tarzı ve gelişen teknolojiyle paralel olarak gelişmiştir. Dolayısıyla, hayatımızda önemli bir yere sahip olan görsel iletişimi adlandırma, çözme ve analiz etme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, sekiz Harry Potter film posterinin semiyotik bir bakış açısıyla dilbilimsel, tarihsel ve kültürel analizlerinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada incelenen film afişleri, Ferdinand de Saussure'ün gösterge, gösteren ve gösterilen öğeleri ile Roland Barthes'ın yan anlam kavramı üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harry Potter, Afiş, Göstergebilim, Dilbilim, Tarih

* Etik Beyan: * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

¹ Doç.Dr., Batman Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Batman, Türkiye, m.veysi.babayigit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4136-7434.

² Doktora Öğr., Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye, ihsan.pilatin@batman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5744-1849.

Linguistic, Historical and Cultural Analysis of Harry Potter Movie Posters from a Semiotic Perspective *

Mehmet Veysi BABAYİĞİT³

İhsan PİLATIN⁴

Date of Submission: 26.11.2024

Date of Acceptance: 26.02.2025

Date of Publication: 24.06.2025

Review: Double-blind peer review

Article Type: Review Article

Citation:

Babayiğit, Mehmet Veyis; Pilatin, İhsan (2025). Linguistic, Historical and Cultural Analysis of Harry Potter Movie Posters from a Semiotic Perspective. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 110-139.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledges that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing in the journal retain the copyright to their work and their work is licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Human beings have tried to understand the environment in which they have lived throughout history; and need to express and communicate their thoughts for the future. While living, they have produced many historical and cultural artefacts because they have coveted to show their talents and works to others. Thanks to these, they have not only tried to communicate with the people of their time but also intended to send messages to the next generations and communities. In their artifacts and other works, there are some clear or secret messages and symbols. Within this context, visual communication has been one of the most important type of communication up today. These visual elements have also developed in parallel with the speed of life and modern lifestyle and developing technology. Therefore, there has emerged a need to name, decode and analyze visual communication that has an important place in our lives. In this study, It Is aimed to carry out linguistic, historical and cultural analyses of eight Harry Potter movie posters from a semiotic perspective. The movie posters that have been examined in the study were tried to be analyzed through Ferdinand de Saussure's sign, signifier and signified elements and Roland Barthes' concept of connotation.

Keywords: Harry Potter, Poster, Semiotics, Linguistics, History

* Ethical Statement: * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

³ Assoc.Prof., Batman University, School of Foreign Languages, Batman, Türkiye, m.veysi.babayigit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4136-7434.

⁴ Phd. Student. Harran University, Social Sciences Institute, History Department, Şanlıurfa, Türkiye, ihsan.pilatin@batman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5744-1849.

Introduction

People are generally eager to highlight the products and innovations they produce to the public so that they can be informed about the developments. This issue is on the agenda; thus, posters act as one of the most important materials used in visual promotion. The definition of a poster in the Great Turkish Dictionary is as follows: "*A wall advertisement, mostly with pictures, applied to announce and promote something*" (Büyük Türkçe Sözlük.pdf, n.d., 50). Besides, communication is regarded as the process of transferring emotions, thoughts, information, and beliefs among people via several tools; for instance, Graphic Language is one of these tools; thus, a poster made using this language is referred to as a textual and graphic product intended to promote and propagandize, publicize an idea, and express thoughts (Değerli, 2021: 180). In addition, the person who designs a poster explains the message he/she wants give the society with this poster; thus, he/she equips it with visuals to convey the information he/she wishes to give in a direct way as much as possible (Küçük, 2022, 1584). Therefore, the designer must ensure that the first message to be given through the poster is clear, short and visually understandable. At this point, the poster can be called one of the advertising tools aiming to convey simple visual design to the recipient in an impressive and quick way (Holat, 2021, 295).

In semiotics, the structural relationships of signs are examined when creating meaning; hence, for an advertisement to reach the target audience and create the desired effect, it is of great importance to use target signs correctly (Değerli, 2021: 180). Ahmadoghli (2017) states that "*Ferdinand de Saussure is considered to be the founder of modern linguistics*", and "*sémiologie*" is a branch of science studying the sign systems used in social life. Since language is a system of signs that convey thoughts, according to Saussure, "Linguistics" is a section within "Semiology" that investigates and examines all sign systems. While the task of a psychologist is to determine the place of "Semiology", the task of a linguist is to distinguish the unique system and structure of language within "Semiology"(Ahmadoghli, 2017, 12). Towards the mid-1900s, semiotics held an impact on other branches of art, especially cinema (Yetkiner, n.d.: 5). Marşap (2024) is in the idea that the posters' target to transfer to the viewer is to imply the place of the visuals they reflect in the historical process. Marşap similarly states that the art of cinema cannot find the opportunity to influence the viewer's perception and views of the world with the films presenting life as a historical process. In this direction, the use of visual elements and cinema to create awareness in the viewer of historical development processes is noteworthy (Marşap, 2024, 54).

It is also stated that symbols have been divided into two in the course of history; the first one is similar in appearance and meaning, which are called "icons" in Greek; the second one is the signs that are the difference between form and message incorporating musical notes, line, alphabet and morse as examples (Ahmadoghli, 2017). People name all signs for a cultural environment and use them in some way. Thus, they find the opportunity to use them in some way. Each sign used has a reason and purpose for its production and the sign gains meaning in a certain system in which it is included. Most of the signs produced are related to the accumulation, culture, history and social structure of that society that has gained up to that time. Ahmadoghli (2017:81) also states that culture comes from the Latin word 'cultura', meaning to live, cultivate and preserve in a place, and is derived from 'colere', meaning to repair, process, cultivate, build and improve; therefore, all the material and spiritual values that societies create in the course of history and pass on from generation to generation are interrelated, and hence, it may be inferred that culture has a visible and an invisible aspect. While the works of art produced by that society form the visible aspect of culture, the invisible aspect is formed by the values, norms and beliefs of that society. In this respect, it is seen that there are differences between cultures in the visual language, in the production of works as well as in their reading.

In sum, the semiotic analysis of movie posters has not received enough attention, even though semiotics and visual communication have been thoroughly investigated. Most of the research that is currently available focuses on their promotional role rather than their function as cultural and ideological signifiers. The current study attempts to fill in this research gap by investigating how movie posters use semiotic frameworks to create meaning and influence viewer perceptions, and the research seeks to provide a deeper understanding of posters as narrative and symbolic representations within the discourse by fusing visual analysis with semiotic theory.

Literature Review

Semiotics

Semiology, also known as semiology or semiotics in literature, is a branch of science that studies the meanings of signs and symbols. This branch of science tries to investigate and solve how language, images, sounds, symbols and signs produce meaning and how they transmit these meanings.

In general, semiology is defined as all kinds of forms, objects, phenomena and similar matters that represent something other than themselves and therefore have the characteristics that may

replace the thing they represent (Rifat, 2009, 11). While communication is an indispensable aspect of social life, semiology is a science encountered in almost every area of life (Çağlar, B. 2012, 22). In order that people can communicate effectively with each other, they should solve all signs that they come across in every phase of life (Suzan and Babayiğit, 2024, 90). Every living thing in the world establishes communication with the beings that meet with signs and actions and sounds and different symbols to survive (Elden, 2009, 21). The language that people use to understand each other, the behavior that they demonstrate, jests and mimics, the alphabets that the dumb use, the traffic signs in the cities, the location of a town in a specific place, a music work, a paint, a theatre play, the posters prepared for ads and announcements, fashion, literary works, all kinds of scientific languages, the order of human desires, the structures of the roads in a country, architectural order, in another words, all meaningful materials that either have reporting aim or not are strings formed from various units. Each string has a unique realization, and these string units are referred to as signs. In the light of this information, semiotics is the science that studies codes, languages, indications, and semiotics strings similar to those included (Guiraud, P. 1994, 11; Özgür A. 2006, 5). Denli (1997) states that it will be wrong to name semiotics as a science merely investigating and examining the meanings of signs, and that this definition will be a narrow and a barren definition. Thus, semiotics is the discipline that studies all signs and means with the goal of communication, as well as the relationships that they create and the kinds of relationships that are attempted to be established (Denli, 1997, 5). Eco (1976), with a simpler but broad definition, stated that semiotics is busy with everything accepted as signs.

When the issue is taken into consideration from this perspective, it is possible to observe that semiotics has the aspect of culture and cultural communication. This is a plain truth that communication carried out through signs has a method. In addition to this, it is necessary that a definition of signs should be made.

Semiotics Analysis in the Views of Barthes and Pierce

In the semiotic analysis of a visual or image, three elements come to the fore. These are the sign, the signified and the signifier. These three elements constitute the basis of the theory of signs (Atabek and Atabek, 2007, 68). However, Rifat (2009) states that today, the field of influence and activity of semiology has gained a wider and different dimension than the total meaning of the terms 'sign' and 'science' that constitute it. This means that semiotics focuses on meaning and enables the viewer to make sense of the sign by establishing the relationship between the signified and the signifier.

Barthes (1976) states that the denotation and connotation obtained in the context of meaning are the most important areas of semiotics. Three elements come forward in analyzing a visual or an image in terms of semiotics. These are sign, signified object and signifier. As a species, we appear to be motivated by the need to create meaning; we are unquestionably *Homo significans*, meaning-makers. We create and interpret signs in a unique way that gives us meaning. In fact, Peirce asserts, "we think only in signs." Words, pictures, sounds, smells, flavors, actions, or objects can all be signs, but they lack inherent meaning and only acquire significance when we give them meaning. According to Peirce, "nothing is a sign unless it is interpreted as a sign." (Peirce, 1931: 51-58). Whatever someone sees as "signifying" something—that is, referring to or standing for something other than itself—can be a sign. We relate things to well-known systems of conventions to interpret them as signs, usually without realizing it. The core issues of semiotics are related to this purposeful use of signs (Chandler, 2007: 18). The 'dyadic' or two-part model of the sign was proposed by Saussure. According to his definition, a sign is made up of two parts: the "signified" (*signifié*), which is the thought it represents, and the "signifier" (*signifiant*), which is the shape the sign takes. The whole that emerges from the signifier and signified being associated is known as the sign (Saussure, F. 1959: 65-67). 'Signification' is the relationship between the signifier and the signified, and the arrows in the Saussurean diagram represent this. 'The bar' is the horizontal line that separates the two components of the sign (Chandler, 2007: 18).



Figure 1. Saussure's model of sign
(Chandler, 2007: 18)

Both a signifier and a signified are necessary for a sign to exist. It is impossible to have a signifier or signified that is utterly meaningless (Saussure, F. 1959: 98-101). A distinguishable pairing of a signifier and a specific signified is called a sign. In the case of a push-button in an elevator ('push to open door'), the same signifier (the word 'open') can represent a different signified (and so be a distinct sign). Similar to this, a variety of signifiers may represent the idea

of "open" (for example, a little sketch of a box with an open flap on top of a packing carton for "open this end"); once more, each distinct pairing would represent a distinct sign (Chandler, 2007: 19).

Peirce, who is accepted as one of the founders of Pragmatism, worked on the theory of signs and semiotics. Peirce's semiotics is grounded in three key components: the sign, the object, and the interpretant.

1. **Sign:** Something that represents something else to someone in some context. This could be a word, an image, a sound, or any other form of communication.
2. **Object:** The actual thing or concept that the sign refers to.
3. **Interpretant:** The understanding or meaning that arises in the mind of the interpreter when they encounter the sign.

His definition of semiotics is broad, which consists of a crucial division of signs into three classes such as Icon, Index and Symbol.

- **Icon:** A sign that resembles its object (e.g., a photograph of a person).
- **Index:** A sign that is directly connected to its object (e.g., smoke indicating fire).
- **Symbol:** A sign that is arbitrarily or conventionally related to its object (e.g., words in a language).

Peirce has a different approach to the language philosophy that goes beyond the language to a theory of signs, and this 'semiotic' is profoundly embedded within his broader philosophical works. Therefore, it is beneficial to do two things to understand this: 1) Understanding the breadth of his semiotic and 2) differentiating it from other philosophical theories of the field (Thornbury, 2011: 49). A symbol is a sign that, by a law—typically an association of general concepts—operates to cause the symbol to be regarded as referring to the item it represents (Peirce, 1998: 292). For Saussure semiotics is a science that studies the functions of signs as a part of social life. He adds that language is a system of signs expressing as can be seen in a system of writing (Chandler, 2002: 2). On the other hand, Pierce utters that semiotics is the formal doctrine of sign, closely related to logic (Chandler, 2007: 3).

The classical philosophers thoroughly examined deduction and induction, but before Pierce, no logician had acknowledged the significance or unique nature of this third type of reasoning, which he named abduction. However, it is a method of reasoning that is employed in both

scientific study and the most everyday situations, and in this regard, Peirce foreshadows Karl Popper's epistemology.

Four steps can be used to characterize the interpretative process of abduction, often known as the process of deductive hypothesis:

1. We come upon an oddity that defies explanation based on our prior knowledge; in other words, it surprises us with our routines and biases. There is currently no explanation that can explain the fact in the context of scientific inquiry.
2. We came up with a theory that could account for the fact. Our reasoning is based on firstness since the fact suggests the hypothesis that automatically comes to mind. The fact and the potential outcomes of implementing the hypothesis are, in fact, analogous.
3. After that, we apply the hypothesis deductively and draw conclusions about its implications. We live our lives with an attitude consistent with the hypothesis. This involves carefully identifying which tests would enable us to refute the hypothesis, if necessary, in scientific study (to prove it is wrong or does not match the facts). A theory can be disproved by a single experiment, but it would require an endless number of trials to be proven correct.
4. Until there is evidence to the contrary, we draw the conclusion that the results, at least provisionally, support the hypothesis by employing a form of induction, or drawing generalizations from a series of positive test results (Everaert, N.-D. 2011: 4-5).

Semiotics fundamentally can be a suitable theory to analyze the secret meaning beyond the signs. This study has numerous discussions relevant to signs. For this reason, the authors use this science to assist interpreting textual and visual data accurately. In addition, it helps the writers to stop misunderstanding while analyzing both textual and visual data (Burty, 2013: 8). Semiology, according to Barthes, "aims to take in any system of signs, whatever their substance and limits; images, gestures, musical sounds, objects, and the complex associations of all of these, which form the content of ritual, convention, or public entertainment: these constitute, if not languages, at least systems of signification" (Barthes, R. 1967: 9).

The overall literature review indicates that some minor studies have been conducted on the semiotic analysis of Harry Potter movie posters, thus, considering the semiotics-significant contributions of Ferdinand de Saussure, Roland Barthes, and Pierce, the current study attempts to close this gap and offer a perceptive examination of the linguistic, historical, and cultural interpretation of Harry Potter posters.

Methodology

The main purpose of the current study is to carry out a linguistic, historical and cultural analysis of the Harry Potter movie posters in terms of semiotics, in the light of the concepts of Ferdinand de Saussure, Roland Barthes and Pierce who have outstanding contributions to semiotics.

The current study employs a qualitative research design to conduct a semiotic analysis of *Harry Potter* movie posters. Methods such as phenomenology and ethnography provide an adaptable framework for examining social phenomena from participants' viewpoints in natural environments for qualitative studies (Gephart & Saylor, 2020). Therefore, this study is about examining the Harry Potter movie posters consisting of 8 series released from 2002 to 2011 in the light of semiotics (Hürriyet, 2021). The relevant posters were accessed by queries on internet search engines and these posters were downloaded. When selecting the posters, it was taken into consideration that they had good image quality and were clear. In addition to this, it was intended to choose posters with different layouts to prevent similar semiotics analyses. Thus, it was aimed to conduct linguistic, historical and cultural analyses of the posters in the light of semiotics. In other words, selection criteria focused on visual diversity, linguistic elements, and cultural references, aiming to capture both connotations and denotations relevant to the analysis. While collecting the data, multiple visual materials were collected for each movie poster, and then the ones with clear and understandable images were selected to be used in the research since most of them have common images such as the trio, the leading actors of the movie.

The stages of this research are sampling, data collection and finally data analysis, and thus, during the data collection process, multiple visual materials were taken into consideration for each poster, focusing on clear and comprehensible images. Besides, the semiotic theories of Saussure, Peirce, and Barthes were put into action. Saussure's structuralist approach follows up the examination of the relationship between signifiers and signifieds in the posters, while Peirce's triadic model (icon, index, symbol) categorizes the signs and their meanings. Barthes' concepts of denotation, connotation, and myth are applied to explore the cultural and ideological messages embedded within the visuals. Hence, the whole data analyses were conducted using semiotic analysis methods. The analysis also highlights the researchers' role as essential tools in data collection and interpretation, emphasizing holistic-contextual discoveries through descriptive analysis and inductive reasoning (Fadli, 2021). This methodological approach enriches the insights gained from the study, enabling a

comprehensive exploration of the semiotic meanings reflected in the Harry Potter movie posters.

Findings

Semiotics Analysis of Sample Harry Potter Posters

In this part of the study, 8 posters in total belonging to the Harry Potter film series, which have been watched by a huge number of viewers, will be analyzed in terms of signifier, sign, signified, denotation and connotation in the context of semiology and in linguistic, historical and cultural terms.

Picture 1: Harry Potter and the Sorcerer's Stone

The first of the Harry Potter film series, 'Harry Potter and the Sorcerer's Stone', has taken its place in the memory of viewers both as a film and as a poster. The protagonist of the film is prominently featured in the focal point of the poster, while the supporting actors are placed in smaller forms slightly behind the lead actor encircling him. The text of the poster evokes an old writing style, while the background expresses the mystery of the darkness of the night. The flying eagle owl in the upper right corner gives mystery to the environment. Since the eagle owl is a bird that appears at night, it symbolizes both the peaceful silence of the night and its disturbing solitude. The castle in front of the full moon in the upper right adds historical value to the picture, as well as offering fear and enchantment. This view gives the feeling that the castle is an environment where wizards live. On the left corner of the poster, there are some wizards flying with the help of a magic broom. In addition, on the left middle edge there are some boats driven by some Invisible dark clothes wearing people. In the character circle on the left, the famous wizard Dumbledore is seen with his magic hat and adorable and humble look on his face. Below Dumbledore is Ron with his cynical and lovely look. Just on the right, Hermione can be seen with her intelligent and knowledgeable look and holding some books. Down in the circle is Hagrid with his big hairy head and long beard but sympathetic face. On the left appears Kreacher with his Alf look. This view adds both mystery and fear to the poster. Finally, the burning torches placed on the bottom right and left of the poster represent the power and influence of magic. The poster has some semiotics messages with colors. Black frame gives the message of tense of horror, while shades of blue inside symbolize peace and serenity. The bright yellow colors of torches imply success and victory. The poster conveys both historical aspects such as the medieval castle on the rocks and a prehistoric bird. However, children seem not to belong to medieval times as they wear uniforms worn in ordinary schools in the modern world. The inscription 'Sorcerer's Stone', which means the stone of magician, has a linguistic

element to convey the audience. The poster carries some cultural elements such as the full yellow moon, which means magic time, and conical hat of Dumbledore, which represents magicians.



Picture 1. Harry Potter and the Sorcerer's Stone (URL 1)

Sign	Signifier	Signified	Denotation	Connotation
Human	Facial Expression (Harry Potter)	Quiet, sympathetic, academic	A teenage boy face with glasses	Confident, intelligent, determined
Human	Facial Expression (Ron)	Cynical, academic	A red haired teenage boy	Confident, cocky
Human	Facial Expression (Hermione)	Serious	A blonde teenage girl	Confident, determined, knowledgeable
Human	Facial Expression (Dumbledore)	Serious, virtuous, wise	An old man wearing wizard hat with glasses and white beard	He represents knowledge, virtuous and magical power.
Human	Facial Expression (Hagrid)	Mighty, determined	A middle-aged man with long	He represents might, determination, and support.

			dark hair and beard	
Human	Facial Expression (Kreacher)	Frightening	An old Alf-like man with donkey ears and long nose.	He represents fear and anxiety and seems to have bad magical powers.
Phenomenon	Color	Dark Blue	Sky Color at night	Silence
Phenomenon	Color	Black	The darkness of castle	Anxiety, fear, mystery
Place	Castle	Castle	A middle age building	Middle age, fear, mystery
Action	Male and Female	Male and Female	Three teens Harry in the front two at the back	They appear to support each other, indicating their self-confidence.
Action	People	People	People sitting at a desk wearing cloaks	Occult and magical studies
Action	Eagle owl	Flying eagle owl	An eagle owl flying	Bad luck
Object	Boats	Boats on the sea	Boats ridden by black clothes wearing people under the moonlight.	Secrecy, fear
Object	Burning Chandeliers	Right and left bottom Corner	Two burning chandeliers	Solution, salvation, victory
Statement	Title	Harry Potter and the Sorcerer's Stone	'Harry Potter and the Sorcerer's Stone'	Harry Potter and his struggle to get sorcerer's Stone

Picture 2: Harry Potter and the Chamber of Secrets

The Harry Potter and the Chamber of Secrets poster, at first glance, presents the film's protagonist Harry Potter and his friends Ron and Hermione to the attention of the audience. Harry Potter stands out with his sword in his hand, his student uniform, his sweaty and messy hair that shows he has come out of a tough fight, but with his brave and determined stance. The school crest on his chest indicates that he is from Gryffindor School. Right behind him, Ron

looks surprised and a little scared with his magic wand with a broken tip. The crest on his school uniform chest also shows that he is from the same school as Harry Potter. Hermione, on the other hand, holds the book tightly in her hand with her brave and determined look. She shows this stance as if she is sure that the one who reads and applies the book will be successful in the struggle. The interior of the old historical building belonging to the Middle Ages in the background gives the feeling that magic and wizardry activities are learned and practiced in such a place. In addition, Harry holds a medieval sword. Both the building and sword have historical messages. It is possible to see the surprised look of the free elf named Dobby in the lower left corner of the poster. His way of look seems to be astonishing, whereas its impact on the audience is frightening since it is like an alien. The inscription, *'Something evil has returned to Hogwarts!'*, makes the audience feel curious and a little afraid, thus the poster preparer aims to attract their attention linguistically. In addition, this time 'Harry Potter' is written in golden yellow, which connotes richness, prestige, success and power. The yellow color that the trio's clothes have implies the same message. Although the building and sword belong to the medieval ages, the uniforms of the actors are modern, which connotes that the modern children have passed the old times through a time tunnel.



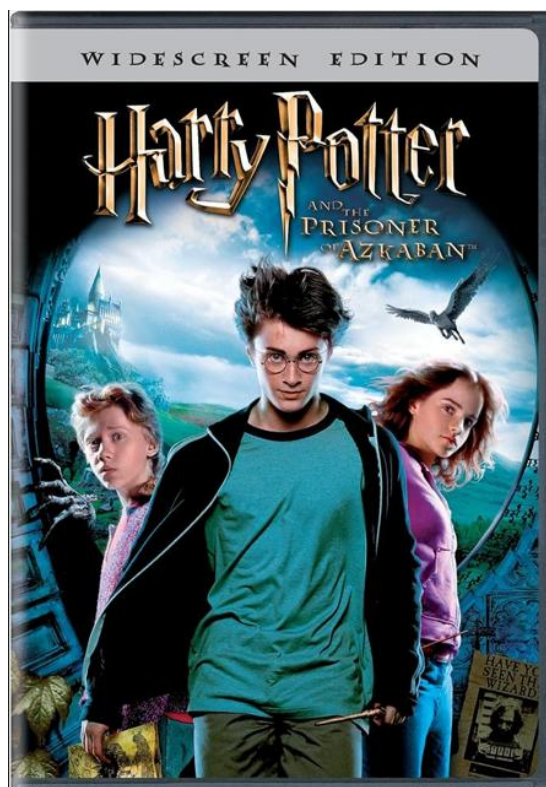
Picture 2. Harry Potter and the Chamber of Secret (URL 2)

Sign	Signifier	Signified	Denotation	Connotation
------	-----------	-----------	------------	-------------

Human	Facial Expression (Harry Potter)	Bravery	A teenage boy wearing glasses, holding a sword	Confident, fearless, mighty, intelligent
Human	Facial Expression (Ron)	fear, astonishment	A teenage red-haired boy holding a broken wand	Scared, astonished
Human	Facial Expression (Hermione)	Determined	A teenage girl with blond hair holding a book	Confident, determined, mighty
Phenomenon	Color	White	A white light at the back of teenagers	Characters will eliminate the problem and bring peace after struggle.
Phenomenon	Color	Black	Darkness in the bottom of the poster	Anxiety, mystery
Place	Inside the castle	castle	Multi floor castle rooms with historical engraving	Fear and mystery
Action	Male and female	Male and female	Three teens Harry in the front two at the back	They seem to support themselves after a tough fight and ready for another attack.
Creature	Facial Expression (Dobby)	Free Elf	An Elf's picture.	Frightened, confused, trying to understand what is happening
Object	Sword	An old sword	An old sword in Harry's hand.	Power, Might
Object	Broken magic wand	A magic wand	A broken magic wand in Ron's hand	The secret power that the wand had is gone now.
Object	Book	A quite thick book	The book Hermione clutched tightly in her hand	Knowledge is power, so do not give it up.
Statement	Title	Harry Potter and the Chamber of Secrets	Harry Potter and the Chamber of Secrets. 'Harry Potter' sheds light around.	The magical and mystery struggles of Harry Potter and his friends in the chambers of secrets.

Picture 3. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban

The Harry Potter and the Prisoner of Azkaban poster shows a stance symbolizing the togetherness of the leading characters of the film. In the front, Harry Potter poses with a confident look with the magic wand in his hand. The slight smile on his lips may be a sign that he has solved the problem or overcome the difficulty. In the back, Ron on the left and Hermione on the right are looking in the same direction. This shows that they are united in purpose and struggle. The bright color reflected in the clouds behind the trio seems to indicate that the weather will improve, and the problem will be solved. The castle on the left adds the mystery of magic and wizardry to the poster, while the Pegasus flying on the right denotes the bravery of the trio and togetherness of them against challenges. The castle is a symbol of medieval buildings, and it denotes that the story takes place in a historical environment. The skeletal hand seen on the left edge of the circular window shows the danger behind the trio. On the right, the book with the words 'Have you seen the Wizard' on it adds anxiety to the atmosphere. The object and the green leaf held by Potter in his right hand on the left of the poster show that the danger has passed. The poster has inscriptions such as 'prisoner of Azkaban', which historically and linguistically implies a historical prison, and its name, which are not used nowadays. Although there is a medieval castle in the poster, the trio wears modern clothes, which shows the diversity of the cultures.



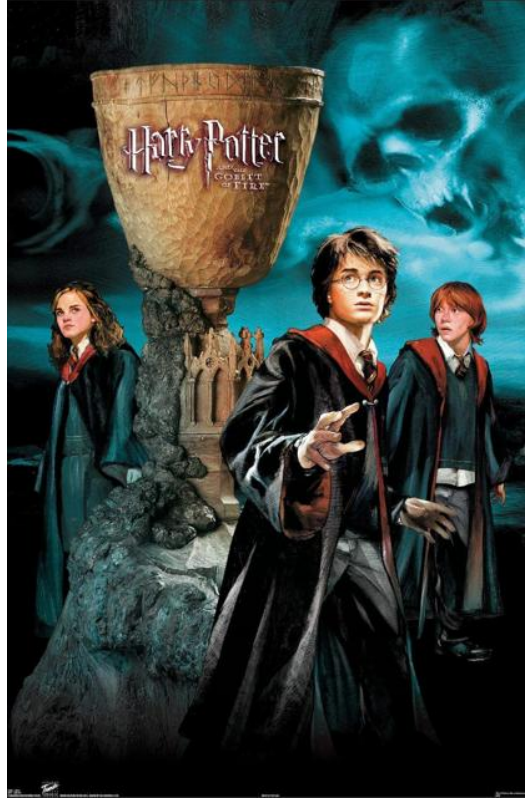
Picture 3. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban (URL 3)

Sign	Signifier	Signified	Denotation	Connotation
Human	Facial Expression (Harry Potter)	Happiness	A teenage boy wearing casual clothes holding magic wand in one hand and a poster in the other	Happiness of success, looking straight to the target with determination
Human	Facial Expression (Ron)	Curiosity, concern	A teenage red haired boy wearing casual clothes	Interest and anxiety and looking at the same target as his friends
Human	Facial Expression (Hermione)	Supporter	A teenage blonde girl wearing casual clothes	Ready to help and looking at the same target as her friends
Phenomenon	Color	White	Circular window with white clouds	Characters eliminated the problem, so it is light and peaceful
Phenomenon	Color	Green	The leaves on the left bottom corner are fresh and green	Peace and tranquility
Phenomenon	Color	Black	The upper part of circular window is black	Previous difficult and dangerous vicinity.
Place	Front of circular window	Exit	The trio are in front of the window	Exiting from difficulty and danger safe and sound
Action	Male and Female	Male and female	The trio, Harry, Ron and Hermione	The trio look the same direction focusing on the target with supportive manner
Creature	Flying Pegasus	A flying Pegasus	On the right middle of the window there is a Pegasus looking at the trio.	Togetherness and bravery of the trio.
Object	Book	A book	A book with pictures on it held by Harry	Power, might, knowledge
Object	Book	A book	A Yellow cover book on which It writes ‘have you seen the wizard?’ and there is a picture of man’s head.	Approaching danger

Place	Castle	A historical castle	A historical castle stands on the sharp cliffs with lights coming from its windows	The historical castle shows the culture and magic activity places in a frightening but powerful way.
Statement	Title	Harry Potter and the Prisoner of Azkaban	Harry Potter and the Prisoner of Azkaban is written on the top of the poster on a black ground	The title shows that the trio will safely run away from the prison.

Picture 4. Harry Potter and the Goblet of Fire

The focal point of the Harry Potter and the Goblet of the Fire poster is the historical goblet made of wood in the center. The name of the movie is also written on the goblet. The color of the goblet denotes peace and happiness. This picture implies that the entire story of this movie will take place around this goblet. There is a single line of mysterious letters surrounding the goblet on the outer upper part of the goblet. This line implies that the goblet is magical and shows that the old magicians used such inscriptions to make magic historically. The goblet stands on an interesting base in the poster and its handle is strangely decorated, which denotes that it is an artefact that has historical and cultural value. The trio of Harry Potter, Ron and Hermione, dressed in school uniforms, stand around the goblet, at its three corners, which means that the goblet is in the center of action. All three leading actors have bright red color over their robes, which connotes that they are alarmed, yet they have the energy to cope with the challenge. Harry is in the foreground of the trio. Harry is anxiously waiting, as if he has taken his guard against a great menace. This stance gives the impression that he is preparing to fight his opponents. Hermione is on the left of the picture behind the goblet's base. As always, she is strong, intelligent and determined, and somewhat condescending to her opponent. However, Ron, who is on the right of the poster behind Harry, is looking anxiously at a different direction from the direction his friends are looking. The dark color of the sky is partly illuminated by the blue flame coming out of the goblet and partly by the skeleton head with sharp canines on the right. It means that there will be a great fight and in the end the trio will defeat their enemy. The Ghost Skeleton head and the dark environment show that attack and fear are trying to capture the trio together, which gives the message of terror, threat and tension.



Picture 4. Harry Potter and the Goblet of Fire (URL 4)

Sign	Signifier	Signified	Denotation	Connotation
Human	Facial Expression (Harry Potter)	Agitated	A teenage boy with glasses and wearing school uniform	A little uneasy, locked to his rival ready to attack
Human	Facial Expression (Ron)	Frightened, astonished	A red haired teenager wearing school uniform	Looking frightened in a different direction having seen a danger.
Human	Facial Expression (Hermione)	Scornful, determined, brave	A blonde girl wearing a school uniform.	Looking at the same direction t as Harry with scornful and brave look
Phenomenon	Color	Dark and grey colors	Grey skeletal ghost dark ground and sky	Frightening and scary atmosphere
Phenomenon	Color	Green	The goblet's color	The goblet represents nature, luck, freshness
Place	Open area	Open area	Goblet in the open area	The trio are around the goblet in the open air connoting the trio are defending it
Action	Male and female teenagers	Young magicians	The trio are around the goblet	The trio seem to be defending the goblet against rivals
Creature	Skeletal ghost	Skeletal ghost	In the right upper corner, a skeletal ghost	The skeletal ghost is in danger of a terrible attack from rivals.
Object	Goblet	Goblet	On a strange base a historical goblet	The magic goblet with spiritual beings in chooses the racers for competition

Statement	Title	Harry Potter and the Goblet of Fire	In the middle stands an old goblet on a strange base	The goblet has magical powers to choose the racers and produces blue flames due to spiritual creatures
-----------	-------	-------------------------------------	--	--

Picture 5. Harry Potter and the Order of Phoenix

In the poster of Harry Potter and the Order of the Phoenix movie, the trio are in the focal point. Harry, holding his magic wand, seems to challenge the difficulties. With his professor-like eyeglasses, he looks smart and intelligent. Ron, at a little back of Harry, has a confident and determined look on his face. Hermione, as usual, exhibits a determined and brave look at the back. The environment at the back shines white in the castle, which is the indication of salvation after the difficulties. Here the sign, castle, reminds us of medieval ages historically, which means the story takes place in the castle. Down above the title, a blonde woman is stroking the head of a Thestral, which is quite different from a Pegasus with its physical and biological dark skeletal skin and reptile-like head. The creature seems to obey the woman's order. The image of Thestral denotes that it is a creature of legend. The creature has both cultural aspects in terms of semiotics. The word 'phoenix' has linguistic meaning, which makes the audience think of the prehistoric times and the terminology used at that time. The clothes that the trio are wearing are the clothes of students, yet their robes seem to be medieval type. The clothes have messages about the culture of the time. The dominant color in the poster is dark color and its fading shades of grey, green and blue. Dark and grey color connote the challenges waiting for the leading actors.



Picture 5. Harry Potter and the Order of the Phoenix (URL 5)

Sign	Signifier	Signified	Denotation	Connotation
Human	Facial Expression (Harry Potter)	Bravery, determination	A young boy wearing eyeglasses and school uniform and holding a magic wand.	Determination, bravery, intelligence
Human	Facial Expression (Ron)	Knowledgeable, determination	A young boy with red hair and school uniform.	Determination, self confidence
Human	Facial Expression (Hermione)	Determination, bravery	A young girl with blonde hair wearing school uniform	Determination, bravery
Human	Facial Expression (Blonde woman)	Self-confidence, affection, authority	A young woman with blonde hair wearing a blue cardigan and dress, stroking the head of Thestral.	Self-confidence, affection, authority
Phenomenon	Color	Grey and Black	The upper part of the poster behind the trio shines white yet down is black.	Salvation from difficulties and danger.

Place	Castle	Castle	Inside the historical castle	Secrecy and scary
Action	Males and female	Two young boy and a girl	The trio are ordered in a line.	Locked to the target with determination and self-confident
Creature	Thestral	Thestral	A Thestral, a horse like creature with bat wings, dark skeletal body and reptilian head.	Scary but sweet, seems to be an assistant to people in need.
Statement	Title	Harry Potter and the Order of the Phoenix	The title is written down on the poster in the middle.	It gives the sense of friendship of the trio with Phoenix

Picture 6. Harry Potter and Half Blood Prince

In the poster of Harry Potter and Half-Blood Prince, as in the other posters, Harry Potter is in the focal point, and his two devoted friends, Ron and Hermione, a bit back on the right, but this time Dumbledore, the well-known wizard, comes just after Harry. This scene implies that Dumbledore will help the trio in the fight. The trio and their professor, Dumbledore, are holding their magic wands as if they are ready to fight against a foe. They are all wearing casual clothes. The look in Harry's eyes is a kind of fearless and fighter look with his stance. Though Dumbledore sets a step back as if he tries to protect himself from a rival, he has no fear in his eyes. On the right, Ron, with the fearless look in his eyes, seems to challenge the enemy/enemies as if uttering the phrase 'come and see what will happen'. Hermione, a step back of Ron, looks brave. At the back part of the characters rises a tower-like building in a modern city, but on the left just over Harry's left shoulder appear some modern skyscrapers, which connote that the challenge is in different centuries and vicinities. The buildings denote that although magicians lived in the medieval ages with their wizard power, they can affect modern times historically. The style of Harry Potter title is a sign of threat and fear with its color and shape. The dominant dark color and its fading tons are the sign of a hard battle to be fought between the leading characters and enemies. The cultural aspect of the poster is that the clothes that the characters wear are from modern times but for Dumbledore who wears an old coat and has long white hair and beard. In addition, the poster linguistically uses the phrase "Half-Blood Princess" to express the tension between blood ties and power relations in the fictional world. It also symbolizes the interaction of magical elements and limited identities. In

semiology, this term can be considered as a complex structure that shows the confrontation of the main character with both a certain society and his own internal conflicts.



Picture 6. Harry Potter and the Half-Blood Prince (URL 6)

Sign	Signifier	Signified	Denotation	Connotation
Human	Facial Expression (Harry Potter)	Bravery, determination	A brave young boy wearing casual clothes and holding a magic wand	Ready to fight since he is brave, determined and knows the power of magic wand.
Human	Facial Expression (Dumbledore)	Protecting, fearless	An old man with long white hair and beard and moustache	Though he stepped back, not frightened, but ready to attack.
Human	Facial Expression (Ron)	Self-confidence, determined	A young boy with short red hair, wearing T-Shirt and blue jeans holding a magic wand	Determined and fearless against foes, ready to attack them.
Human	Facial Expression (Hermione)	Calm, fearless	A young girl with long wavy dark hair and casual clothes	Though she stays behind, she is fearless and always

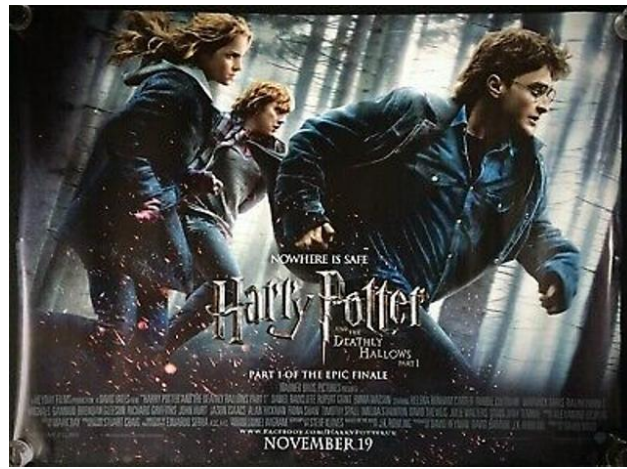
			holding a magic wand	ready to attack the rival.
Phenomenon	Color	White, grey and black	The middle zone of the poster has bright light making the color white, towards upper and lower parts it gradually darkens.	After a tough and unhappy time, a happy and comfortable time will come.
Place	City	A modern City	At the back, a modern city's silhouette is visible with high-rise buildings, towers and houses.	The characters will save the city and people living there
Action	Males and female	Three males and a female	Harry, Dumbledore, Ron and Hermione have a determined stance with their magic wands in their hands	The togetherness & determination make the people brave enough to stand against the foe under the leadership of their teacher, Dumbledore.
Statement	Title	Harry Potter and the Half-Blood Prince	The title is written above the characters and the city as 'Harry Potter and the Half-Blood Prince'.	The title denotes the struggle between Harry and his friends and Voldemort with the help of a book called 'Half-Blood Prince'.

Picture 7. Harry Potter and the Deathly Hallows Part-1

In the Harry Potter and the Deathly Hallows Part-1 poster, the trio are trying to run through a dense forest with their full speed. They wear warm clothes, which means that the weather is cold. The fact that they run straight forward makes the audience think that they are trying to reach their target in full determination. They are running towards the light. That means that salvation is at the place they are running towards. The thick forest makes their running challenging and dangerous, but they must cope with it. Again, Harry Potter is in dominant form because he stands out better than the other characters. The splattering red flakes are an ominous

sign of the battle that lies ahead. The use of dark color reflects the feelings of horror and tense. The date below shows the date when the movie will be released to give the audience the message of invitation. On the poster, it says, “Nowhere is safe”. With this expression, it is intended to give the message that the entire world is unsafe; namely, everywhere is dangerous semiotically. The written form of ‘Harry Potter’

The Deathly Hallows symbol represents deep human desires for power, immortality, and escape from death. The symbol also represents destiny and man's relationship with death. From a semiotic perspective, the symbol's meaning offers a wide range of interpretations, relating to both individual and universal themes.



Picture 7. Harry Potter and the Deathly Hallows Part-1 (URL 7)

Sign	Signifier	Signified	Denotation	Connotation
Human	Facial Expression (Harry Potter)	Determination, and power	A young boy with dark hair and glasses wearing warm clothes.	He is trying to reach his destination with determination.
Human	Facial Expression (Ron)	Determination, resistance	A young boy with red hair wearing warm clothes and running.	He is trying to reach his destination with determination.
Human	Facial Expression (Hermione)	Determination, resistance	A young girl with blonde hair wearing warm clothes and running.	She is trying to reach his destination with determination.
Phenomenon	Color	From Black to white	The white light comes through the trees, but the left side is black.	From danger and difficulty to salvation and ease

Place	Forest	A thick pine forest	There are many high pine trees here.	Dark and thick forests connote difficulty and danger.
Action	Male and Female	Two males and a female	The trio are running to their target.	The trio try to reach their target urgently
Statement	Title	Harry Potter and the Deathly Hallows Part-1	Harry Potter and the Deathly Hallows Part-1	The trio resist against their enemy, try their best to kill his soul

Picture 8. Harry Potter and the Deathly Hallows Part-2

The poster of the final movie of Harry Potter and the Deathly Hallows Part 2 displays the trio at the focal point; however, Harry is at the forefront as he is the leading character. The trio seem to finish their duty since all of them are slightly injured and exhausted, yet they still hold their magic wands in their hands. On the ground, there are some sparks and rubbles, which denotes that a great fight has been fought between the trio and their enemy in the end of which Harry and his friends defeat their foe. Although the trio are looking ahead, all students and professors of four wizard schools look another direction behind the trio, which cannot be seen by us. It is contemplated that it is the last soul part of Voldemort killed by the main characters. In the background of the poster, towering medieval buildings rise into view, symbolizing safety from once-threatening dark-souled wizards. These buildings denote that the art of magician and wizard was very common in medieval ages. It can be clearly seen that there is a cultural diversity between the leading characters in the front and the wizard professors and students in the background. The leading characters are wearing modern clothes; however, the others are wearing traditional medieval clothes that teachers and students used to wear. The poster employs a dark color scheme dominated by varying shades of black, grey, blue, and green, which effectively evokes an atmosphere of horror and tension.



Picture 8. Harry Potter and the Deathly Hallows Part-2 (URL 8)

Sign	Signifier	Signified	Denotation	Connotation
Human	Facial Expression (Harry Potter)	Tired, but happy	A young boy with dark hair and glasses wearing casual clothes and holding the magic wand.	Tired from a deadly struggle, but victorious.
Human	Facial Expression (Ron)	Calm but tired	A young boy with red hair wearing casual clothes and standing behind Harry on the right and holding the magic wand.	Calm but tired after a tough struggle with the foe.
Human	Facial Expression (Hermione)	Tired but happy	A young girl with blonde hair wearing warm casual clothes and standing behind Harry on the left and holding the magic wand.	Exhausted but happy because the victory was won against their enemy.
Phenomenon	Grey	Grey	Because of the grey clouds, dust, and smoke from the ruins everywhere is grey, but there is white light coming through the old buildings.	The danger and challenges end and the hope starts to rise.

Place	The old magic country	The old magic country	There are many historical buildings and towers at the back and the rubble of a building in the front.	The historical magic country and its schools, yet Voldemort and his school are destroyed
Action	Male and Female	Two males and a female	The trio are standing in the front part of the poster.	The trio are injured and very tired as they had a great deadly fight against Voldemort that they overcame.
Statement	Title	Harry Potter and the Deathly Hallows Part-1	Harry Potter and the Deathly Hallows Part-1	The trio do their best and are injured and very tired from the struggle but fulfill their mission.

Conclusion

Harry Potter movies were rather popular in the previous two decades, and the audience both liked the story of the series and enjoyed the magic actions of young magicians educated by different teachers at different schools in a middle-aged castle exhibiting linguistic, historical and cultural aspects. The Harry Potter movie series has different posters for each movie. Like movies, the posters also convey linguistics, historical and cultural elements, which need to be cautiously analyzed in terms of semiotics. When analyzed together, the posters display linguistic characteristics through the titles denoting various magician names and magical terms. For example, 'Goblet of the Fire' denotes a historical cup; however, in terms of magic it connotes some magical power. Another example: Azkaban was a fortress on an island in the middle of the North Sea. It served the magical community of Great Britain as a prison for convicted criminals. Azkaban was built in the 15th century and it had been in use as a detention facility since 1718. Using certain charms, Azkaban was hidden from the Muggle world, and was unplotable (Fandom, n.d.). Therefore, the movie posters try to make the audience feel the atmosphere of the magical world by using the terminology. In addition, the posters serve as a very valuable historical source since they set the middle age environment and magical activities, which were very common then. The first one is the frightening feature of castles both outside and inside. The medieval buildings, the lifestyle of the wizards, their atmosphere, inside and outside of the buildings convey many historical messages in terms of semiotics. In some cases, the actors wear medieval clothes, sometimes they, especially the leading actors, wear modern

clothes, so that the audience feel as if they feel the taste of both periods. The posters convey many cultural elements from the middle age and types of clothes and magical customs. Last but not the least, Harry Potter movie posters transfer many semiotics messages. Furthermore, the messages hidden with the objects and colors of the posters convey secrecy, terror, and tough fights against foe magicians. The posters also give the message of loyalty, togetherness, faith and honesty, which are helped by magical power. The animals and creatures have frightening, bravery and secret semiotic messages sensed by the audience. The authors think that this article will have a contribution to the semiotics analyses of posters; however, they suggest that detailed research is entailed to be performed in this field.

References

- Atabek, G., & Atabek, Ü. (2007). *Medya metinlerini çözümlemek: İçerik, göstergebilim ve söylem çözümleme yöntemleri*. Siyasal Kitabevi.
- Barthes, R. (1967). *Elements of semiology*. Hill and Wang.
- Barthes, R. (1976). *Göstergebilimin temelleri*. Kültür Bakanlığı.
- Burty, A. D. (2013). A semiotic analysis on the movie posters of *Harry Potter and the Deathly Hallows*. Universitas Brawijaya.
- Çağlar, B. (2012). Bir iletişim biçimi olarak göstergebilim. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 22-34.
- Chandler, D. (2007). *The basic semiotics*. Routledge.
- Değerli, A. S. (2021). Göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile sosyal ağ konulu afişlerin incelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 179-188.
- Denli, S. (1997). *Gösterge bilim açısından grafik gösterge anlamlarının incelenmesi* [Unpublished MA Thesis]. Atatürk University.
- Eco, U. (1976). *A theory of semiotics*. Indiana University Press.
- Elden, M. (2009). *Reklamcılık ve iletişim dizisi: Reklam ve reklamcılık*. Sas Yayınları.
- Everaert, N.-D. (2011). Peirce's semiotics. In L. Hébert (Ed.), *Signo* [online]. <http://www.signosemio.com/peirce/semiotics.asp>
- Fadli, M. R. (2021). Memahami desain metode penelitian kualitatif. *HUMANIKA*, 21, 33-54.
- Gephart, R. P., & Saylor, R. (2020). *Qualitative designs and methodologies for business, management, and organizational research*.
- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim* (Çev: M. Yalçın). İmge Yayınları.
- Hürriyet Gazetesi. (2021). *Harry Potter serisi filmleri: Harry Potter serisinin isimleri, izleme sırası, vizyon tarihleri, konuları ve oyuncularını*. <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/harry-potter-serisi-filmleri-harry-potter-serisinin-isimleri-izleme-sirasi-vizyon-tarihleri-konulari-ve-oyunculari-41718729>
- Özgür, A. (2006). *Göstergebilim*. http://www.ahmetozgur.com/akademik/gostergebilim_2006
- Peirce, C. S. (1931). *Semiotics* (Vol. 8). J. T. Coelho Netto (Trans.).
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. Say Yayınları.
- Saussure, F. (1983). *Course in general linguistics*. (Trans.: A. Riedlinger & R. Harris). Duckworth.
- Suzan, İ., & Babayigit, M. V. (2024). Görsel, sembolik ve sözel işaret sistemleri olarak ev eşyaları, giysiler ve günlük dil: Göstergebilim bağlamında anlamın dinamikleri. In *Schriften VIII* (pp. 90-101). Çizgi Kitapevi.
- Thornbury, C. (2011). *Peirce's general theory of signs*. Institute of Education, University of London.
- Yetkiner, B. (n.d.). *Ferdinand de Saussure'ün göstergebilim yaklaşımı*. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

URLs

URL-1

Amazon. (2024). *Harry Potter and the Sorcerer's Stone*. <https://www.amazon.com/Harry-Potter-Sorcerers-Stone-Regular/dp/B0016D6UH2?th=1> (Access date: 21.11.2024)

URL-2

Art of the Movies. (2024). *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. <https://artofthemovies.co.uk/collections/harry-potter-posters/products/harry-potter-and-the-chamber-of-secrets-2002-ds-os-green-02> (Access date: 21.11.2024)

URL-3

CBR. (2024). *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban adaptation*. <https://www.cbr.com/harry-potter-prisoner-azkaban-adaptation/> (Access date: 21.11.2024)

URL-4

Walmart. (2024). *Harry Potter and the Goblet of Fire Group Wall Poster*. <https://www.walmart.com/ip/Harry-Potter-and-the-Goblet-of-Fire-Group-Wall-Poster-14-725-x-22-375/803006924> (Access date: 21.11.2024)

URL-5

Rotten Tomatoes. (2024). *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. https://www.rottentomatoes.com/m/harry_potter_and_the_order_of_the_phoenix (Access date: 21.11.2024)

URL- 6

IMDb. (2024). *Harry Potter and the Deathly Hallows: Part 1*. <https://www.imdb.com/title/tt0417741/> (Access date: 21.11.2024)

URL-7

Walmart. (n.d.). *Harry Potter and the Deathly Hallows: Part 1 Running One Sheet Wall Poster* (14.725 x 22.375). Retrieved November 21, 2024, from <https://www.walmart.com/ip/Harry-Potter-and-the-Deathly-Hallows-Part-1-Running-One-Sheet-Wall-Poster-14-725-x-22-375/612029069>

URL-8

Amazon. (n.d.). *Harry Potter 7 Part Sheet Poster*. Retrieved November 21, 2024, from <https://www.amazon.com/Harry-Potter-7-Part-Sheet-Poster/dp/B00FT8ABHA?th=1>

Osmanlı Devleti'nin Son Döneminden Erken Cumhuriyet Dönemine kadar Türkiye'de Çeviri Etkinliklerinin Gelişimi ve İlerlemesi *

Barış Can AYDIN¹

Geliş Tarihi: 01.03.2025
Kabul Tarihi: 08.05.2025
Yayın Tarihi: 24.06.2025
Değerlendirme: İki Dış Hakem /
Çift Taraflı Körlme
Makale Türü: Derleme

Atıf Bilgisi:

Aydın, Barış Can (2025). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminden Erken Cumhuriyet Dönemine kadar Türkiye'de Çeviri Etkinliklerinin Gelişimi ve İlerlemesi. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 140-165.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:
lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

Bu çalışmada Türkiye'de çeviri etkinliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden erken Cumhuriyet dönemine kadar olan gelişiminin ve ilerlemesinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin kültürel ve dilsel çeşitliliğinin, Türk edebiyatını ve entelektüel düşünceyi şekillendiren önemli çeviri uygulamalarına nasıl zemin hazırladığı ve bu cumhuriyet döneminde hız kazanan çeviri etkinliklerinin Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kimliğine nasıl etki ettiği incelenmektedir. Çalışmada, Tercüme Bürosu'nun yürüttüğü çeviri etkinlikleri Türkiye'nin kültürel modernleşme ve kimlik inşa sürecine nasıl bir katkı sağladığı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte çeviri etkinliklerinin amaçları ve uygulama biçimleri nasıl dönüştürdüğü ve Çeviri Bürosu'nun etkinliklerinin Türk edebiyat sistemi içinde nasıl bir işlev üstlendiği konuları ele alınmıştır. Araştırma, tarihsel-betimleyici bir yöntemle gerçekleştirilmiş; arşiv belgeleri, döneme ait çeviri metinleri, çevirmen yazıları ve ikincil kaynaklar temel alınmıştır. Kuramsal arka planda Even-Zohar'ın Çoğuldizge Kuramı ile Toury'nin Betimleyici Çeviri Kuramı yer almakta olup, analiz sürecinde çevirilerin edebî sistem içerisindeki konumları ve hedef odaklı normlara göre nasıl şekillendiği incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Tercüme Bürosu'nun yalnızca Batı klasiklerini Türkçeye kazandıran bir kurum değil, aynı zamanda ulusal kimliğin yeniden inşasında ideolojik işlev gören bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır. Büro'nun çeviri etkinlikleri, hem edebiyat kanonunun oluşumuna katkı sağlamış, hem de Cumhuriyet ideallerinin kültürel düzlemde yerleşmesine aracılık etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Etkinlikleri, Tanzimat Dönemi'nde Çeviri, Türkiye Cumhuriyeti, Kültürel Değişim, Tercüme Bürosu

* Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

¹ Arş. Gör., Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, Mersin, Türkiye, bariscanaydin@cag.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8268-6020>

Development and Progress of Translation Activities in Türkiye from Late Ottoman to Early Republican Era *

Bariş Can AYDIN ²

Date of Submission: 01.03.2025

Date of Acceptance: 08.05.2025

Date of Publication: 24.06.2025

Review: Double-blind peer review

Article Type: Review

Citation:

Aydın, Barış Can (2025). Development and Progress of Translation Activities in Türkiye from Late Ottoman to Early Republican Era. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 140-165.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledges that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing in the journal retain the copyright to their work and their work is licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

This study examines the development and progression of translation activities in Türkiye from the late Ottoman Empire to the early Republican era. It also explores how the Empire's rich cultural and linguistic diversity laid the groundwork for significant translation practices that shaped Turkish literature and intellectual thought. Furthermore, it analyses how the translation efforts that accelerated during the Republican period contributed to the construction of a new national identity in the nascent Turkish Republic. The study addresses how the translation activities carried out by the Translation Bureau contributed to Türkiye's cultural modernization and nation-building processes; how the objectives and modalities of translation evolved from the Tanzimat (Reformation) period to the Republican era; and how the Bureau functioned within the Turkish literary system. The research employs a historical-descriptive method and is based on archival documents, translated texts from the period, writings of translators, and secondary literature. The theoretical framework is informed by Even-Zohar's Polysystem Theory and Toury's Descriptive Translation Studies. Within this framework, the analysis investigates how translated texts were positioned within the literary system and shaped according to target-oriented translation norms. The findings reveal that the Translation Bureau was not merely an institution dedicated to introducing Western classics into Turkish, but also served as an ideological agent in the reconstruction of national identity. Its translation activities not only contributed to the formation of the literary canon but also facilitated the cultural consolidation of Republican ideals.

Keywords: Translation Activities, Translation in Tanzimat Era, Turkish Republic, Cultural Exchange, Translation Office

* Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

² Research Assistant, Çağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of English Translation and Interpretation
bariscanaydin@cag.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8268-6020>

Introduction

Translation has played a pivotal role in shaping the cultural, intellectual, and literary landscape of Türkiye. The intricate tapestry of translation activities in the region can be traced back to the multifaceted society of the Ottoman Empire, a civilization characterized by its rich diversity and cosmopolitan nature. The vast expanse of the Ottoman Empire, spanning three continents and encompassing numerous ethnicities and languages, provided a fertile ground for a variety of translation practices. These activities not only facilitated communication across different cultures but also significantly influenced the development of Turkish literature and intellectual thought (Findley, 1980).

The Ottoman Empire, with its deeply rooted history and extensive cultural heritage, serves as a treasure trove for translation historians. The empire's interaction with different nations and civilizations, especially following the conquest of Istanbul in 1453, marked the beginning of formal translation activities (Kafadar, 1995). Initially focused on interpretation for diplomatic and military purposes, these activities gradually evolved, reflecting the empire's changing intellectual and cultural dynamics.

During the 15th century, under the reign of Mehmet II, translation efforts were primarily interpretative, managed predominantly by Greek translators within the palace and conquered provinces. This period saw limited written translations, mainly due to the introverted nature of Ottoman intellectuals, who did not engage extensively with the classical works of Greek and Roman civilizations (Lewis, 2002). Instead, translations were largely confined to Islamic texts and Sufi literature, a trend that continued until the 16th century.

The era of enlightenment in the West, marked by the Renaissance and Reformation, highlighted the relative stagnation of Ottoman intellectual pursuits (Zürcher, 2004). While Western societies experienced rapid advancements in science, philosophy, and the arts, Ottoman translation activities remained largely focused on religious and moral texts. This intellectual gap began to narrow in the late 17th and 18th centuries, as the empire initiated various educational reforms aimed at bridging the divide (Findley, 1980). The establishment of Western-style educational institutions spurred a new wave of translation activities, particularly in the fields of science, politics, and military affairs (Göçek, 1987).

The 'Tanzimat' (Reorganization) period (1839-1876) was a crucial phase in the evolution of translation activities within the Ottoman Empire. This era of reorganization and reform introduced new literary genres, such as the novel, to Ottoman society. Translations from French

and other European languages brought works of prominent authors like Guy de Maupassant, Emile Zola, and the Goncourt Brothers into Turkish literature (Mardin, 2000). These translations not only enriched the literary landscape but also facilitated a cultural exchange that laid the groundwork for modern Turkish literature.

The role of translators in the Ottoman Empire was significant, often involving members of privileged and elite classes. By the 18th century, translators were frequently individuals who had studied abroad and served as diplomats or politicians (Findley, 1980). This period of active translation laid the foundation for the scientific, literary, and cultural advancements that would later flourish in the early Turkish Republic.

The establishment of the Turkish Republic in 1923 marked a new chapter in the history of translation activities in Türkiye. Under the visionary leadership of Mustafa Kemal Atatürk, the young republic embarked on an ambitious project of modernization and westernization (Lewis, 2002). Reforms in education, law, and culture were accompanied by a vigorous translation movement aimed at integrating Türkiye into the global intellectual and cultural milieu.

One of the most notable figures in this movement was Hasan Ali Yücel, the Minister of National Education from 1935 to 1950. Yücel's establishment of the 'Translation Office' (Tercüme Bürosu) in 1940 played a crucial role in the development of contemporary Turkish literature and education. The office's extensive translation projects included works from French, German, British, Russian, and Scandinavian literature, significantly contributing to the intellectual enrichment of Turkish society (Zürcher, 2004).

Tahir-Gürçağlar (2018) narrates the foundation of the Translation Office as:

The initial structure and activities of the Translation Bureau were largely influenced by the work of the 'Translation Committee' (Tercüme Encümeni), which was established at the Publications Congress on May 2, 1939. Twenty-seven of these council members met at the Mainland Community Center on the day the congress opened. The work of the committee lasted two and a half days and the prepared report was presented on the fourth of the congress, on May 5, 1939. The Translation Committee, whose members were organized according to their 'fields of expertise', included writers, editors, instructors, academics and members of parliament (Tahir-Gürçağlar, 2018, p. 73).

Yücel's translation initiative was driven by two primary objectives: engaging with universal culture through the translation of classical works and fostering a literate and intellectual society.

The translations carried out during his tenure laid the foundation for a vibrant literary culture in modern Türkiye transitioning the society from an oral to a written tradition (Seyhan, 2008).

This study accentuates that the history of translation activities in Türkiye, from the late Ottoman to the early Republican era, underscores the critical role of translation in cultural and intellectual development. These activities not only bridged the gap between Eastern and Western civilizations but also played a fundamental role in shaping the modern Turkish Republic's legal, educational, and literary frameworks. The legacy of these translation efforts continues to influence contemporary Turkish culture and literature, highlighting the enduring importance of translation in the nation's historical and cultural evolution. What is intended to investigate in this study is that the development and progress of translation activities in Türkiye from the late Ottoman Empire to the early Republican era. The central research question revolves around how translation activities influenced Turkish intellectual, literary, and cultural development. It aims to explore the role of translation in shaping modernization efforts, cultural exchange, and the transition from an empire to a nation-state. Specifically, the study seeks to understand how translation practices evolved from being predominantly religious and diplomatic in the Ottoman period to becoming a central tool for modernization and nation-building in the early Turkish Republic.

In this context, the study aims to examine the transformation of translation activities in Türkiye from the late Ottoman Empire to the early Republican era through both historical and theoretical lenses. It approaches translation not merely as a linguistic operation but as a tool of cultural construction and ideological orientation. Accordingly, the following research questions guide the inquiry:

1. How did the translation activities carried out by the Translation Bureau contribute to Türkiye's cultural modernization and the construction of a national identity?
2. In what ways did the objectives and modalities of translation evolve from the Tanzimat period to the Republican era?
3. What role did the Translation Bureau play within the Turkish literary system, and how were these processes shaped by translation norms?

The aforementioned questions are explored within a historical-descriptive methodological framework, supported by Polysystem Theory and Descriptive Translation Studies.

Methodology

This study adopts a historical-descriptive qualitative approach to examine the development of translation activities within their socio-cultural and political context. It focuses specifically on the institutionalization and ideological functions of translation practices from the late Ottoman Empire to the early Republican era in Türkiye.

Primary data sources include official documents, writings by prominent figures involved in translation initiatives, published translated works, government archives, and relevant secondary literature on the history of translation. These materials are comparatively analyzed in light of the historical context and prevailing translation policies of the period.

The theoretical framework of the study is grounded in Even-Zohar's Polysystem Theory and Gideon Toury's Descriptive Translation Studies. Accordingly, the analysis considers translated texts in terms of both their position within the literary system and the norms that shaped their production. Particular attention is given to initial, preliminary, and operational norms, and how these norms influenced the selection, adaptation, and presentation of translated works.

Polysystem Theory, as formulated by Itamar Even-Zohar, emphasized that translated literature does not occupy a marginal position in the target literary system; on the contrary, translated texts can potentially be placed at the center of a target literary system at times of sociocultural upheaval (Munday, 2016). In this context, translations are considered as vectors of innovation and culture renewal. Toury's Descriptive Translation Studies takes a step further by introducing the idea of translation norms—regularities that control translators' choices in specific sociocultural circumstances (Venuti, 2012). This is why these theories combined offer a dynamical perspective for thinking translated texts as reflections for the cultures and ideologies that produced them, not just as literal linguistic reproductions.

This methodological design enables an understanding of translation not merely as a linguistic act, but as a cultural, ideological, and socially embedded process that contributed to broader transformations in national identity and intellectual life.

Limitations

While this study offers a detailed historical and descriptive account of translation activities from the late Ottoman period to the early years of the Turkish Republic, certain limitations should be acknowledged.

Firstly, the research relies predominantly on secondary literature and published archival sources, as access to unpublished primary materials—such as government correspondence, internal records of the Translation Bureau, and personal notes of key translators—was limited. This may have restricted the depth of institutional insight, particularly regarding the internal decision-making processes and ideological negotiations that shaped translation policies. Moreover, the scope of the analysis was necessarily selective. Given the vast number of translated works produced during the period—especially by the Translation Bureau—only a representative sample could be examined in detail. This selective approach, while methodologically necessary, may have resulted in the omission of significant but less prominent texts that could have offered alternative perspectives. Furthermore, the study's reliance on a qualitative framework grounded in Polysystem Theory and Descriptive Translation Studies provides interpretative depth but does not include quantitative data such as publication frequency, readership metrics, or reception studies. The exclusion of such empirical elements limits the ability to measure the broader public impact of translation activities.

Last but not least, the temporal and cultural distance between the present and the historical period under study inevitably shapes the interpretation of events and actors. Although efforts were made to contextualize the findings within their proper socio-political framework, there remains an inherent risk of anachronism or imposing contemporary analytical categories onto historical phenomena.

1. Translation Activities in the Late Ottoman Era

Ottoman Empire, which possesses a cosmopolitan society that consists of several different nationalities including Turks, Greeks, Armenians, and several other ethnic groups, can be considered as a country, where several different types of translation were carried out and shaped its culture and literature. The demographic and cultural diversity that the Ottoman Empire possesses caused a great deal of interaction between different nations and civilizations as well as different languages and cultures. Since Ottoman Empire possesses a rooted history that lasts for about seven hundred years and three continents, its cultural heritage can be evaluated as a treasure for translation historians.

As Aksoy (2005) accentuates, translation activities in the Ottoman Empire date back to the Mehmet II Era in the 15th Century, when it transformed into an Empire through the conquest of Istanbul in 1453. Translation activities of the Era were mainly based on interpretation rather than translation, which was carried out mostly by Greeks for general diplomatic contacts in the palace and the conquered provinces, as well as for military purposes (Aksoy, 2005, p. 950).

However, the improvement in interpretation activities was not in the same situation when it comes to the written translation, since Ottoman society and intellectuals in that era were rather introverted and did not develop any relations with older civilizations like Greeks and Romans like once Umayyads and Abbasids did. Thus, the only translated works in the era were those related to Islamic civilization and Islamic Sufism (Ülken, 2011, p. 231). Ülken (2011) asserts that 'While the works of Latins and Greeks were not translated into Ottoman Turkish in that era, the intellections were also indifferent to their Arabic translations which had been already translated by the Umayyads.' (p. 231).

Eruz (2010) explains the features of translators in the Ottoman Empire as following:

Translators were generally of Greek, Armenian or Jewish origin and knew four or five languages. Until the 17th century, translators were often from what is today considered a minority group living in Istanbul, as well as from christians conscripted with the purpose of joining the janissaries and other ottoman corps or freed slaves (p. 66).

As Ertürkoğlu (2023) asserts:

Since the Ottoman Civilization was a part of the Islamic Civilization, the translators of the Ottoman Period were largely attached to the Arabic-Islamic translation tradition in terms of their understanding of translation. In terms of translation theory, some of these translators expressed their views on translation - largely inspired by Arabic-Islamic translation theorists - in the prefaces of their translations (p. 135).

In the 16th Century, when the era of enlightenment had begun in the West, intellectuals of the Ottoman society were rather unsuccessful in following the development and progress happening in the West through the Renaissance and Reform movements, and it caused the Ottoman culture to get slow down and remain primitive comparing with that of the West (Yazıcı, 2010, p. 45). Yazıcı (2010) emphasizes that the production of the translation activities in that era were rather religious and mystical works, as well as daily information and advice related to morality and politics, rather than works on positive and natural sciences like logic, mathematics, physics, or medicine (p. 45).

During the Ottoman Empire, especially from the 16th century onwards, European states felt the need to train their own translators in order to strengthen their diplomatic and commercial relations with the Ottoman Empire. In this context, schools called "Language Boys" ("Dil Oğlanları") were established. The main purpose of these schools was to teach Turkish and other

Eastern languages to young European students and to train them as competent translators and diplomats (Eruz, 2010, pp. 71-73).

The first "Language Boys" school was established in 1551 by the Republic of Venice in the Pera region of Istanbul. This school became an important center for training the translators that Venice needed in its relations with the Ottoman Empire. Similarly, the French government opened the Oriental Language Boys School in Istanbul in 1669 (Timur-Ağıldere, 2010, p. 695). Moreover, in 1669, France decided that ten French students, around eight years old, who were either born in France or the Near East and personally selected by the king, would receive a royal scholarship to study at the prestigious Louis-le-Grand College in Paris. In addition to their Latin education, they were also expected to learn Turkish and Arabic. These students took on important roles as diplomats and translators in international relations in the following years and formed a bridge between Ottoman and European culture (Timur-Ağıldere, 2010 p. 696).

The educational programs implemented in Language Boys schools included Ottoman culture and literature in addition to language teaching. In this way, students gained in-depth knowledge not only of the language but also of the social and cultural dynamics of Ottoman society. The curricula of the schools were updated over time and, in addition to the mission of training translators, courses aimed at developing students' diplomatic skills were also included in the program (Eruz, 2010, p. 74).

Individuals who graduated from these schools played crucial roles in Ottoman-European relations. Graduates who worked as diplomats and translators in particular made significant contributions to the promotion of Ottoman culture and literature in Europe. In addition, interest in teaching Turkish and Eastern languages increased in Europe through these individuals, which strengthened cultural interaction (Eruz, 2010, pp. 74-75).

The Language Boys schools established during the Ottoman period are of great importance not only in terms of language teaching but also in terms of cultural diplomacy and the development of international relations. These schools made significant contributions to the strengthening of cultural and diplomatic ties between the Ottoman Empire and Europe.

However, the actual era, where written translation gained importance in the Ottoman Empire was the late 17th and 18th Centuries (Eruz, 2003, p. 31). Since the vast educational and cultural gaps between rapidly developing Western societies and the introverted Ottoman society led the Ottoman Empire to weaken, sultans enacted several reforms particularly in the field of education to catch up on the innovations, especially in the field of science, politics, and military

(Eruz, 2003, p. 31). The most essential one of those reforms was establishing new educational institutions where western-style education had been carried out and this led to the initiation of the new translation activities, which includes the translation of scientific books into Ottoman Turkish (Eruz, 2003, p. 31).

Translation activities carried out after the 18th Century also shaped the Ottoman Literary tradition of the era, as well as introduced several new genres from the West to Turkish literature, which had been shaped by the Eastern tradition throughout centuries, for instance, theater, which was supported and followed generally by the Christian minority in its early years in the Ottoman Empire, also drew the attention of Muslim originated members of the Ottoman society (Yazıcı, 2010, p. 46). Furthermore, other literary genres like novel are also introduced to the Ottoman Society through translation, particularly carried out between French and Turkish (Yazıcı, 2010, p. 46). Due to the fact that the earliest examples of the novel occurred during the reformation period between 1839 and 1876, also known as the "Tanzimat" (Reorganization) Era, it may be argued that the novel is a completely alien genre for Turkish literature (Karadağ, 2015, p. 114). Numerous changes were implemented in the Ottoman Empire's social and administrative structures during this time, which had an impact on the literature that was already impacted by European literary movements and genres. The first novels in Turkish literature were translations of published novels that were well-liked in Europe, especially France. These novels included works by Guy de Maupassant, Emile Zola, and the Goncourt Brothers (Kandemir, 2018, p. 101). François Fénelon's didactic novel *Les Aventures de Télémaque*, which was translated from French into Turkish by Yusuf Kâmil Paşa in 1862 is considered the first translated novel ever in Turkish literature (Kandemir, 2018, p. 102).

When the translation activities carried out in the Ottoman Empire are examined, the social and occupational status of translators cannot be underestimated. As Yazıcı (2010) accentuates, translators, most of whom are majorly non-Muslim and minority-originated, have been considered members of a privileged class in Ottoman society since the 17th Century. In the 18th Century, translators were members of elite families who studied abroad and worked as diplomats or politicians (Eruz, 2003, p. 33).

Aksoy (2005) summarizes the translation activities in the Ottoman Era, as:

Consequently, although translation activities in the Ottoman Empire could not compete with similar activities in the West or elsewhere which resulted in the formation of the European Enlightenment, these activities laid down the foundation for the creation of

sciences, literature, and the arts as well as many cultural advancements to happen in the Modern Turkish Republic (Aksoy, 2005, p. 995).

Aksoy's assessment goes beyond reductionist approaches to Ottoman translation history. Here, it is emphasized that Ottoman translation activities, although they could not compete with the West, had their own intrinsic value and contributed to the intellectual foundations of Modern Türkiye. This approach reveals the importance of considering translation history not only in terms of "success" or "failure" but also in the context of processual transformation. In this respect, translation is the carrier of historical continuity and accumulation.

To sum up, it can be easily said that the role of translation cannot be denied during the development and progress of Ottoman culture and Turkish Literature since it builds bridges between East and west not only in terms of literature but also in politics and science. Furthermore, the history of not only the development of translation in Turkish society but also in the whole of Eastern society cannot be thought separable from the history of translation in the Ottoman Era.

2. Translation Activities in the Early Republican Era

Foundation of the Turkish Republic in 1923, has a special importance not only in Turkish political history but also in the history and development processes of the translation activities in Turkish literature. The early years of the republic, where numerous revolutions, which were realized under the guidance and leadership of Mustafa Kemal Atatürk, like changing the alphabet from Arabic to Latin, and the law on unification of education gave birth to a new 'enlightenment era' in Turkish society and Turkish culture (Tahir-Gürçağlar, 2008, p. 51). Turkish revolution aims to adopt the social, juridical, and educational structure of several Western countries including Germany, Switzerland, Italy, and France into Türkiye, therefore it is undeniable that translation plays a crucial role in the progress and development of the young Turkish Republic.

As Eruz (2003) accentuates, translation activities in the early Republican Era generally comprised of literary and legal translation, particularly translation of several world classics from Western works of literature into Turkish when Hasan Ali Yücel was the minister of national education, as well as translation of the legal texts from French into Turkish, which is done by the academics of the Faculty of Law (p. 58). However, as Eruz (2003) emphasizes, legal translations carried out in that era, which were mainly done by foreign academics like German-originated Ernst Eduard Hirsch (1902-1985), caused several mistakes in the target

texts which are caused by either misperception of the source texts, or mistakes in the source text. Nevertheless, the role that translation plays in the development of the Turkish legal and educational system is crucial and constructed contemporary law of the Turkish Republic, which is more integrated into the Western world.

Hasan Ali Yücel (1897-1961), who served as the Minister of Nation Education of the Turkish Republic between 1935 and 1950, can be considered among the most prominent figures of the translation activities in the early republican era for his contributions to the literary translation by founding the 'Translation Office' (Çeviri Bürosu). Founded within the body of the Turkish Ministry of National Education on May 19, 1940, the 'Translation Office' ('Tercüme Bürosu' in Turkish), has immensely contributed to the development of contemporary Turkish literature as well as Turkish enlightenment thanks to translation and publishing of several books, majority of which were the novels, from European literature (Kara, 2010, p. 98). The founders of the Translation Office include some preeminent men of letters in Turkish Litterature such as Nurullah Ataç, Saffet Pala, Sabahattin Eyüboğlu, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal and Nusret Hızır (Başaran, 2018, p. 70).

The works translated in Yücel's era are still being published either in their original forms or as revised editions under the brand of 'The Serie of Hasan Ali Yücel Classics' (Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi) by the publishing house 'Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.'

The importance of the cultural development of the republican period, which Hasan Ali Yücel considers as 'Turkish Humanism', and the undeniable role of translation in these developments are brought to light with the following words of Yücel, which are included in the preface of the books in the 'Hasan Ali Yücel Classics Series' published today by Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:

Humanism begins with the adoption of works of art, which are the first stage of understanding and sensing of the soul, the most eloquent expression of human existence. Among the branches of art, literature is the richest in the mental elements of this expression. For this reason, when a nation repeats the literature of other nations in its own language, in its own more ordinary understanding; it increases, revives and recreates its intelligence and power of understanding at that rate. Here, translation education, we say that this technology is important and effective in terms of our cause of civilization (Yücel, 1941 as cited in Austen, 2006, p. i).

In this regard, What Yücel (1941) wants to state is that translation is seen not only as a means of transferring knowledge but also as a means of “awakening” in terms of the spiritual and intellectual development of the individual and society. This understanding transforms the function of translation from a technical act to a cultural and moral duty. According to Yücel, translation is the reconstruction of human reason and sensitivity. This perspective provides a strong ideological basis that explains the placement of translation at the center of national cultural policies.

Yücel (1941) also emphasizes the importance of translation, particularly the literary translation in the same preface as follows:

Whichever nation’s library is rich in this respect, that nation is at a higher level of perception in the world of civilization. In this respect, managing the translation movement systematically and carefully is to strengthen one of the most important aspects of Turkish wisdom and to serve its expansion and progress (Yücel, 1941 as cited in Austen, 2006, p. i).

The total number of books translated by the ‘Translation Office’ is 604 and only 34 of them were from Eastern Literature, while 210 of them are from French literature, 90 of them from German, 65 from British, 78 from Russian, and 6 of them from Scandinavian Literature (Aytaç, 1997, p. 38). The Ministry of National Education in Türkiye also published a journal named ‘Translation Journal’ (‘Tercüme Dergisi’), which has 42 editions, and 7 volumes published between May 19, 1940, and March 19, 1947 (Yazıcı, 2010, p. 60). As Tahir-Gürçağlar (2005) asserts, translation activities carried out in Yücel’s era were so comprehensive that their impacts remained still profound and permanent until today (p. 39).

The establishment of the Translation Office is often viewed as a visionary move that signified the Republic's commitment to education and cultural development. This initiative is recognized as a testament to the belief that knowledge should be made accessible to all, laying the groundwork for a literate society. The foundational translations produced during this period have had a lasting impact on the cultural landscape of Türkiye.

Yücel further advanced translation and literary efforts through encyclopaedia and journal projects, following the resolutions of the First Publishing Congress. He aimed to enhance understanding of Turkish culture and Islam by establishing an Encyclopaedia Office, launching the first volumes of the Turkish [İnönü] and Islam Encyclopaedias, and beginning the translation of the Grand Memento Larousse in 1942, paving the way for greater intellectual

enlightenment (Kılıçoğlu et al., 2015, p. 36). During his tenure, he also undertook initiatives to standardize and purify the Turkish language, aiming to make education more straightforward and accessible (Kılıçoğlu et al., 2015, p. 23).

An example of the literature gained or enriched through translation can also be seen in the improvement of modern Turkish literature in the late 19th century and the Republican Era. According to Göktürk (1994), “It is interesting that early Turkish literary translators such as Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) and Şemsettin Sami (1850-1904) also wrote and published their own novels.” (p. 54). Additionally, after the foundation of the Republic of Türkiye, the series of translated literature published by the Ministry of National Education of Türkiye in the 1940s, has given birth to a renaissance in Modern Turkish Literature as well as Modern Türkiye’s world of thought (İçöz, 2013, p. 137).

Yazıcı (2010) emphasizes that there mainly are two reasons behind the translation movement initiated by Hasan Ali Yücel: The first one is getting engaged with the universal culture through the translation of Ancient Greek and Roman works, and the second one is creating a permanent society, which is literate and intellectual especially in modern Turkish Language through considering literary translation, which is an important step for transiting from oral culture to written culture (p. 59). At this point, translation assumes a twofold function: both an outward-looking intellectual opening tool and an inward-looking nation-building mechanism. In other words, while Türkiye integrates with universal knowledge through translation, it also creates its own type of modern citizen and enters a social “rewriting” process. This can be interpreted that the role of translation can be considered as a kind of “social engineering” practice in Turkish society.

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) gave a detailed list of the authors, whose works were translated by the ‘Translation Office’ in the Yücel’s Era, in his book entitled ‘The Role of Translation in Awakening Eras’ (Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü) published in 1935 and republished in 2011 (Ülken, p. 264). Ülken also comments on translation activities positively: “If translation activities continue in the same pace and seriousness, we will obtain all the literary and philosophic classics that our country needs within ten or fifteen years (Ülken, 2011, p. 264.).”

This foresight indicates that translation is not only a tool but also a cultural strategy. Ülken (2011) claims here that the translation movement can enrich national knowledge in a short time. This vision is an expression of translation being seen as an element that shapes the future and being made an “engine of modernization.”

3. Historical and Theoretical Perspectives on Translation in Türkiye

Translation has been a central force in shaping the cultural and intellectual history of Türkiye, serving as a bridge between civilizations from the Ottoman Empire to the modern Republic. The role of translation, however, has evolved across different periods, influenced by political priorities, modernization efforts, and ideological shifts. Scholars have explored these developments through comparative analyses, examining how translation policies and practices in Türkiye aligned with or diverged from other national movements.

Bayraktar-Özer (2022) highlights the similarities between the translation movements in Türkiye and China, both of which used translation as a means of modernization in the 19th and 20th centuries. While China's translation efforts were largely decentralized, Türkiye adopted a centralized approach, especially with the establishment of institutions such as the Translation Bureau. "While China and Türkiye both underwent radical transformations, translation was crucial in introducing Western knowledge into both societies. However, Türkiye's efforts were more centralized through institutions such as the Translation Bureau" (Bayraktar-Özer, 2022, p. 137). This statement of Bayraktar-Özer (2022) demonstrates that translation movements in Türkiye progress in a state-guided and planned structure, while revealing that translation is positioned as an ideological tool. Therefore, one can understand from this statement is that translation in Türkiye is not only a cultural transmission, but also an instrumentalized practice in the construction of national ideology. Institutions such as the Translation Office have operated as implementers of national strategies rather than individual creativity. According to this statement, it can be easily understood that translation can be considered as a cultural engineering tool intertwined with the "state mind" in Türkiye. This institutionalized approach played a crucial role in shaping the nation's intellectual landscape.

The role of translators within these institutions was often constrained by political and bureaucratic structures, limiting their agency. Sarıgül (2020) argues that Ottoman translators were often seen as mere conduits of knowledge rather than independent intellectuals, stating: "Translation history tends to focus on the text and text production process more than the individuals who took part in those processes. Institutional translators need more research from both a contemporary and historical perspective" (p. 178). This statement draws attention to an important gap in translation historiography: the invisibility of translators as agents. Based on Sarıgül's criticism, it can be easily understood that historical documents and policies reflect translation as an institutional activity but overshadow the individual contributions behind these activities. This situation has caused translators to become ideological tools, especially in

bureaucratic structures such as the Ottoman Empire. Therefore, within the framework of this interpretation, it can be argued that translators should be considered not only as instrumental but also as subjective and political figures in the process from the Ottoman Empire to the Republic. This bureaucratic control over translators meant that their work often had to align with state ideologies rather than reflecting an organic intellectual exchange.

As a result, the reception and impact of translated works were deeply intertwined with political and social transformations. Şimşek & Tosun (2017) discuss how translations of European literature played a significant role in the Ottoman Empire's transition toward modern literary forms. "The introduction of European literature through translation created a cultural shift in the late Ottoman period, enabling local authors to adopt new narrative techniques and genres, which in turn laid the foundation for the modern Turkish novel" (p. 402). This influence is evident in the emergence of Turkish literary modernism, which borrowed structural and thematic elements from French and Russian literature.

Governmental policies regarding translation were not only limited to literature but also extended to legal and administrative texts. Strauss (2016) highlights how the Ottoman government translated key legislative documents, such as the 'Kanun-i Esasi' (Ottoman Constitution), into multiple languages to accommodate its multilingual empire. "The translation of the Kanun-ı Esasi into minority languages such as Armenian and Greek was not merely an act of linguistic accommodation, but a strategic decision aimed at reinforcing state authority and ensuring legal uniformity" (p. 45). This observation by Strauss (2016) points out that translation is not only a cultural tool but also an administrative tool. Within the multilingual structure of the Ottoman Empire, the translation of legal texts into different languages was not only for "access" but also for "control". Here, translation functions as a kind of hegemonic legitimacy tool. This clearly reveals that translation is not only a knowledge-transferring practice but also a power-building practice. This suggests that translation was also a political tool, ensuring that state policies reached diverse ethnic and linguistic groups within the empire.

Beyond legal translation, scientific and religious texts were also areas of contention. Wilson (2014) discusses how translation was central to the ideological battles between Islamic traditionalists and modern reformers in the late Ottoman period. The translation of the Qur'an into Turkish, for example, was controversial, as it challenged the authority of classical Arabic interpretations. "The Ottoman attempts at Qur'an translation reflected broader ideological struggles between Islamic tradition and modernist reformers, leading to debates about the

appropriateness of rendering sacred texts into the vernacular” (p. 89). This reflects how translation was not merely a linguistic process but a deeply political and religious one.

During the early Republican period, translation was instrumental in language reform and nation-building. The Turkish Language Reform of 1928, which aimed to replace Arabic and Persian loanwords with Turkish equivalents, was heavily supported by large-scale translation efforts. Lewis (1999) describes this process as a double-edged sword, stating: “The aggressive language purification movement of the 1930s and 1940s was paralleled by a surge in translation activities aimed at replacing Arabic and Persian-derived terms with Turkish equivalents, often resulting in linguistic discontinuity” (p. 112). While these efforts aimed to modernize the Turkish language, they also disconnected younger generations from older texts and cultural references. This statement explains the synchronization between the language revolution and the translation movement. Lewis’s observation shows that translation is not only a tool for modernization but also a carrier of the linguistic rebirth process. The translation activities that ran parallel to the purification of the Turkish Language served to reconstruct both the intellectual and linguistic memory of the nation. In this context, translation is a kind of “new language architecture” construction.

One of the most structured efforts in translation policy came with the establishment of the Translation Bureau in 1940, spearheaded by Hasan Ali Yücel. Tahir-Gürçağlar (2018) describes the Bureau as a key institution that sought to create a national literary canon through translation. According to ‘Tarih-Gürçağlar (2018): “The establishment of the Translation Bureau in 1940 represented an institutionalized effort to create a national literary canon, ensuring that translations aligned with the ideological vision of the Republic” (p. 73). Foundation of Translation Office reveals that translation activities in Türkiye are not only intellectual but also political and bureaucratic. When we look at the structure of the Translation Committee, we understand that the state aims for both an ideological and cultural reconstruction through translation. This structure demonstrates how translation has become a “cadre movement” in the process of building a collective consciousness. This initiative not only introduced Turkish readers to world classics but also played a role in shaping Türkiye’s intellectual identity.

Translation did not only function as a means of modernization but also facilitated intellectual exchange between Turkish and Western scholars. Berk (2004) argues that translation acted as a cultural bridge, bringing Western philosophical and literary ideas into Turkish intellectual circles. As Berk (2004) asserts: “Translation functioned as a cultural bridge, introducing Turkish audiences to Western philosophical and literary traditions, which were subsequently

assimilated and adapted within the framework of local discourse” (p. 54). Berk’s metaphorical expression emphasizes that translation is a “field of encounter” rather than “transfer.” In this sense, translation is not static but a dynamic field of intercultural interaction. The “bridge” image here implies not only a transition but also a two-way reproduction: while translation localizes the foreign, it also transforms the local. This highlights how translation was both a tool of cultural transformation and a means of resistance, as Turkish intellectuals selectively adapted foreign ideas to local contexts.

Despite the progress in translation policies, challenges remained. Paker (2002) critiques the Eurocentric models of translation theory, arguing that they fail to capture the unique characteristics of Ottoman and Turkish translation traditions. “Ottoman translation practices cannot be fully understood through Western paradigms alone; rather, they should be examined through indigenous translation concepts such as *terceme* and *nazire*” (p. 12) What Paker (2002) wants to state is that translation theory should be sensitive to locality. In this context, it is stated that the Ottoman understanding of translation cannot be grasped with Western terms. Traditional concepts such as translation and ‘*nazire*’ constitute the conceptual vocabulary of local translation history and offer an alternative theoretical ground. This paves the way for the rewriting of translation history with a postcolonial sensitivity. Consequently, this suggests the need for alternative translation theories that account for non-Western historical contexts.

The contemporary field of translation studies has expanded beyond linguistic concerns, incorporating sociopolitical and ideological dimensions. Baker & Saldanha (2009) emphasize that modern translation studies must acknowledge these broader influences. "Translation studies as a field has evolved to encompass not only linguistic concerns but also sociopolitical, ideological, and historical dimensions, particularly in contexts such as Ottoman and Republican Türkiye” (p. 34). This reinforces the idea that translation is not just a technical process but a deeply embedded cultural practice that reflects power dynamics, intellectual shifts, and historical contingencies.

Consequently, translation in Türkiye has undergone significant transformations, from its role in the Ottoman Empire as a means of legal and religious transmission to its function in the early Republic as a nation-building tool. While translation helped introduce new ideas and literary forms, it was also shaped by political ideologies, institutional constraints, and modernization efforts. The scholarly discussions surrounding translation in Türkiye reveal that it has always been more than just a linguistic activity; rather, it is a key force in shaping cultural identity, intellectual development, and national policy.

4. Limitations and Challenges in Translation Activities in the Ottoman and Early Republican Era

Translation activities in the Ottoman Empire and early Republican Türkiye faced several challenges, including disorganization, political constraints, and a Westernization bias. These issues shaped the trajectory of translation history in Türkiye, limiting its scope and impact on intellectual and cultural development.

One of the primary issues was the lack of systematic and organized translation efforts in the Ottoman period. According to Aksoy (2005), translation activities before the 19th century were highly fragmented and inconsistent, primarily serving religious or administrative functions rather than fostering broader intellectual development. She notes, "Although these activities were disorganized and inconsistent, they still helped the development of similar sciences and Modern Turkish Literature which was to reach its peak in the Modern Turkish Republic established in the 20th century" (p. 951). This inconsistency meant that while translation had a role in shaping the Ottoman intellectual landscape, it was not a structured movement that could systematically contribute to scientific and literary progress.

Another significant limitation was the role of institutional translators, whose agency was often constrained by political agendas rather than intellectual independence. Sarıgül (2020) argues that translation history has traditionally overlooked the role of translators as individuals, focusing instead on the texts themselves. Sarıgül (2020) emphasizes the need for further research into institutional translators, stating, "Translation history tends to focus on the text and text production process more rather than the individuals who took part in those processes and produced those texts. [...] Institutional translators need more research from both a contemporary and historical perspective" (p. 178). This highlights how translators, particularly those working in the Ottoman government's Translation Chamber, were often restricted in their work, serving primarily as diplomatic tools rather than independent intellectual contributors.

Moreover, the translation policies of both the Ottoman and early Republican periods exhibited a strong Westernization bias, often neglecting non-Western sources of knowledge. Bayraktar-Özer (2022) critiques this Eurocentric focus, noting that modernization efforts in Türkiye were largely shaped by defensive attempts to integrate Western legal, scientific, and literary traditions rather than fostering a more balanced exchange with other cultural spheres. As Özer (2022) explains, "Although Türkiye's modernization is frequently compared to Russia's and Japan's, one difference between Russia and the Ottoman Empire, for instance, is the 'offensive modernization' of the former, which aims to be acknowledged and included in Europe, and the

'defensive modernization' of the latter, which aims to hold on to its belongings” (p. 134). This suggests that while translation played a crucial role in the modernization of Türkiye, it often did so at the expense of indigenous intellectual traditions, reinforcing a one-sided cultural exchange.

In conclusion, the history of translation in the Ottoman Empire and early Republican Türkiye was marked by significant limitations. The lack of systematic organization, the constraints placed on translators, and the strong Westernization bias all contributed to shaping a translation movement that was reactive rather than proactive. While translation undeniably facilitated cultural and intellectual exchanges, these limitations highlight the need for a more nuanced and balanced approach to translation history that considers both Eastern and Western influences.

Discussion

The Ottoman Empire's cosmopolitan nature, encompassing a diverse array of ethnicities, languages, and cultures, provided a unique context for the flourishing of translation activities. The initial phase of translation during the 15th century was marked by interpretative efforts aimed at facilitating diplomatic and military communication. The conquest of Istanbul in 1453 under Mehmet II catalyzed these activities, with Greek translators playing a crucial role within the palace and newly conquered territories. However, the intellectual climate of the Ottoman Empire during this period was largely introspective, with limited engagement with the classical works of Greek and Roman civilizations. Instead, translations focused predominantly on Islamic texts and Sufi literature. This trend persisted until the 16th century when the empire's intellectual isolation became more pronounced, especially in comparison to the burgeoning intellectual and scientific advancements in the West.

The late 17th and 18th centuries marked a turning point in the Ottoman Empire's translation activities. Recognizing the growing intellectual and scientific gap between the Ottoman society and the rapidly advancing Western world, the empire initiated several educational reforms. These reforms led to the establishment of new educational institutions that adopted Western models of education, thereby fostering a new wave of translation activities.

Translations during this period were no longer confined to religious and moral texts but began to include scientific, political, and military works. This shift not only enriched the intellectual landscape of the Ottoman Empire but also laid the groundwork for the cultural and scientific advancements that would later define the early Turkish Republic.

The Tanzimat period (1839-1876) was a critical phase in the evolution of translation activities within the Ottoman Empire. This era of reorganization and reform introduced new literary genres to Ottoman society, most notably the novel. Translations from French and other European languages brought the works of prominent authors such as Guy de Maupassant, Emile Zola, and the Goncourt Brothers into Turkish literature. Reflecting on this transformative period, it becomes apparent that the Tanzimat era served as a crucial turning point in Turkish literature. The introduction of new genres sparked a creative renaissance, and the translators who championed these works can be seen as cultural ambassadors who brought forth ideas that would challenge and inspire future generations.

These translations played a pivotal role in modernizing Turkish literature and fostering a cultural exchange between the East and the West. They also facilitated the introduction of new literary forms and ideas, which enriched the Turkish literary tradition and contributed to the intellectual awakening of Ottoman society and gave pace to the westernization efforts of the Ottoman intellectuals.

The establishment of the Turkish Republic in 1923 under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk marked the beginning of a new era in the history of translation activities in Türkiye. The young republic embarked on a comprehensive project of modernization and Westernization, which included significant reforms in education, law, and culture. Translation was seen as a crucial tool in this process, enabling the republic to integrate into the global intellectual and cultural milieu by not compromising the national identity and values for Turkish society.

One of the most influential figures in this translation movement was Hasan Ali Yücel, the Minister of National Education from 1935 to 1950. Yücel's establishment of the 'Translation Office' (Çeviri Bürosu) in 1940 was a landmark initiative that significantly contributed to the development of contemporary Turkish literature and education. The office's extensive translation projects included works from French, German, British, Russian, and Scandinavian literature, which played a vital role in the intellectual enrichment of Turkish society.

Yücel's translation initiative was driven by two primary objectives: engaging with universal culture through the translation of classical works and fostering a literate and intellectual society. The translations carried out during his tenure laid the foundation for a vibrant literary culture in modern Türkiye, transitioning the society from an oral to a written tradition.

Conclusion

This study was conducted to explore the effect of translation activities to Türkiye's modernization and cultural transformation between the late Ottoman and the early Republican era, focusing especially on the institutional effectiveness of the Translation Bureau. Several key research questions directed the inquiry, and the findings provide nuanced answers to each.

Firstly, with respect to the place of the Translation Bureau within early Republican cultural modernization and identity construction, the study indicates that translation was utilized strategically, not only to enrich the national literature but also to provide a different set of societal values more in concordance with Western, humanist standards. The Bureau's activities were deeply intertwined with the educational and ideological reforms of the time, operating as a project of cultural engineering led by the state. The Bureau was actively involved in its own process of construction of both a shared cultural memory and an institutional intellectual identity through the systematic editing and appropriation of canonical texts.

Yet another result that one can conclude from the research is that the functional character of translation activities underwent a significant change from the Tanzimat period to the Republican era. Translation during the Ottoman Empire, particularly early on, remained mainly focused on diplomatic and religious 'needs' rather than the Tanzimat period which saw more literary or ideological pursuits—save for the translation of Western scientific texts which were preferred for pedagogical purposes, such as understanding innovation. This trajectory continued and became institutionalized with the establishment of the Translation Bureau, signifying a shift from responsive borrowing to proactive cultural planning.

Furthermore, in response to the Bureau's role in the Turkish literary polysystem, the study applies Polysystem Theory and declares translated literature as the centre of the 1940s and dominating the literary system. These translations did not just supplement an existing canon; they displaced originals, cementing dominance and shaping genre formation and literary taste. There are already translated novels, plays, and philosophical texts available in institutions and public discussion, which represent this paradigm shift.

Finally, the exploration of norms and strategies according to Toury's Descriptive Translation Studies indicate that the Bureau adhered to predominantly target-oriented norms. Translations were conditioned by the doctrines and expectations of the age in new ways, with interventions that sought to domesticate foreign texts. It is through these operational and preliminary norms that

one observes a deliberate manipulation of source texts to serve national ideals rather than a fidelity or equivalence in any conventional sense.

The historical trajectory of translation activities in Türkiye, spanning from the late Ottoman Empire to the early Republican era, reveals a complex and dynamic interplay of cultural, intellectual, and political forces. This study has explored the significant role that translation has played in bridging cultural divides, fostering intellectual growth, and shaping the literary landscape of the region. The impact of translation activities is seen as transformative, with the shift from an oral to a written culture recognized as a profound change. This transition not only democratized knowledge but also empowered individuals to engage critically with diverse ideas. It is posited that this evolution was pivotal in shaping a more informed and culturally aware citizenry in Türkiye. By examining the evolution of translation practices and their impact on Turkish society, this study provides a deeper understanding of how these activities contributed to the development of modern Türkiye.

In conclusion, the history of translation activities in Türkiye is a testament to the transformative power of translation in shaping cultural and intellectual landscapes. From the late Ottoman Empire to the early Turkish Republic, translation has served as a bridge between different cultures, fostering intellectual growth and enriching the literary tradition of the region. The legacy of these translation activities continues to influence contemporary Turkish culture and literature, highlighting the enduring importance of translation in the nation's historical and cultural evolution.

As Türkiye continues to navigate the complexities of the modern world, the lessons learned from its rich history of translation activities remain ever-relevant. The ability to engage with diverse cultures and intellectual traditions through translation will undoubtedly continue to play a vital role in the country's ongoing development and progress.

References

- Aksoy, B. (2005). Translation Activities in the Ottoman Empire. *Meta*, 50(3), 949–956.
<https://doi.org/10.7202/011606ar>
- Aytaç, G. (1997). *Karşılaştırmalı edebiyat bilimi*. Gündoğan Yayınları.
- Baker, M., & Saldanha, G. (Eds.). (2009). *Routledge encyclopedia of translation studies* (2nd ed.). Routledge.
- Başaran, M. (2018) *Öğretmenim Hasan Ali Yücel*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bayraktar-Özer, Ö. (2022). Translation movements in the modernization processes of Turkey and China. *Linguistica Antverpiensia*. 21, 132–152.
<https://doi.org/10.52034/lanstts.v21i.708>
- Berk, Ö. (2004). *Translation and Westernization in Turkey: From the 1840s to the 1980s*.
- Ertürkoğlu, E. (2023). Osmanlı Dönemi Tercüme Geleneğinde Satırlı Tercüme Tekniği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 30(30) 131-181.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/devdergisi/issue/78448/1272787#article_cite
- Eruz, S. (2003). *Çeviriden çeviribilime: Yüzyılımızın penceresinden çeviribilimsel gelişmelere bir bakış*. Multilingual Yayınları.
- Eruz, S. (2010). *Çokkültürlülük ve çeviri: Osmanlı Devleti'nde çeviri etkinliği ve çevirmenler*. Multilingual Yayınları.
- Findley, C. V. (1980). *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922*. Princeton University Press.
- Göçek, F. M. (1987). *East encounters west: France and the Ottoman Empire in the eighteenth century*. Oxford University Press.
- Göktürk, A. (1994). *Çeviri: Dillerin dili*. Yapı Kredi Yayınları
- İçöz, N. (2013). 1940 yılı: Türk kültür ve edebiyatında çeviri ile açılan çıkır. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 335-344.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobiadsbd/issue/22122/237614>
- Kafadar, C. (1995). *Between two worlds: The construction of the Ottoman State*. University of California Press

- Kandemir, M. (2018). Cumhuriyet dönemi öncesinin roman algısına gerçekçilik odaklı bir bakış. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 22(1) 99-115. https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000294
- Kara, S. V. (2010). Tarihsel değerlendirmeler ışığında Türkiye’de çeviri etkinliği. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 6(1), 94-101. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17373/181421>
- Karadağ, A. B. (2015). Tanzimat’tan harf devrimine kadar Osmanlı Türkçesine çevrilen romanların kültürel mirasımıza katkısı: Millî ahlâk ve âdet vurgusuyla mukaddimelere genel bir bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (2), 113-128. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/115437>
- Kılıçoğlu, G., Yılmaz, D., & Turan, S. (2015). *Hasan Ali Yücel: A Leader Transforming Turkish Education and Culture between Years 1938 and 1946*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(3), 21-42. <https://doi.org/10.17679/iuefd.15352657>
- Lewis, B. (2002). *The emergence of modern Turkey*. Oxford University Press.
- Lewis, G. (1999). *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*. Oxford University Press.
- Mardin, Ş. (2000). *The genesis of young Ottoman thought: A study in the modernization of Turkish political ideas*. Syracuse University Press.
- Munday, J. (2016). *Introducing translation studies: Theories and applications*. Routledge (First Published 2001)
- Venuti, L. (2012). *The Translation Studies Reader (3rd ed.)*. Routledge.
- Paker, S. (2002). *Translation as Terceme and Nazire: Culture-bound concepts and their implications for a conceptual framework for research on Ottoman translation history*. In *Crosscultural Transgressions: Research Models in Translation Studies II: Historical and Ideological Issues* (pp. 120-143). St. Jerome Publishing.
- Sarıgül, S. (2020). Institutional translators’ field and habitus in the late Ottoman period. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 28, 177-191. <https://doi.org/10.37599/ceviri.659356>
- Seyhan, A. (2008). *Tales of crossed destinies: The modern Turkish novel in a comparative context*. Modern Language Association of America.

- Şimşek, F., & Tosun, M. (2017). The effect of translations on cultural change from the Ottomans to the Turkish Republic. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(4), 395-408. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijlet/issue/82539/1425818>
- Strauss, J. (2016). *A constitution for a multilingual empire: Translations of the Kanun-ı Esasi and other official texts into minority languages*. In *Imperial Lineages and Legacies in the Eastern Mediterranean: Recording the Imprint of Roman, Byzantine and Ottoman Rule* (pp. 33-60). Routledge.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar: Çeviri tarihine yaklaşımlar*. Scala Yayıncılık.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de Çevirinin Politikası ve Poetikası 1923-1960*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Timur-Ağıldere, S. (2010). XVIII. yüzyıl Avrupa'sında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin önemi: Osmanlı imparatorluğu'nda İstanbul Fransız dil oğlanları okulu (1669-1873). *Turkish Studies*, 5(3), 693-704. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1416>
- Ülken, H. Z. (2011). *Uyanış devrilerinde tercümenin rolü: İslam medeniyetinde tercümeler ve tersirleri*. Türkiye İş Bankası Yayınları (First Published 1935)
- Venuti, L. (2012). *The Translation Studies Reader*. Routledge. (First Published 2000).
- Wilson, L. (2014). *Translating the Qur'an: Liberalism and the Ottoman Empire*. Oxford University Press
- Yazıcı M. (2010) *Çeviribilimin temel kavram ve kuramları*. Multilingual Yayınları.
- Yücel, H. A. (1941). Önsöz. In Austen J. (2006). *Gurur ve önyargı* (Handi Koç, Trans.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history*. I.B. Tauris

Doğal Dil İşleme, Derin Öğrenme ve Metin İşleme: Çeviri Süreçlerine Yönelik Bir İnceleme *

Derya OĞUZ¹

Geliş Tarihi: 17.03.2025
Kabul Tarihi: 12.05.2025
Yayın Tarihi: 24.06.2025
Değerlendirme: İki Dış Hakem /
Çift Taraflı Körleme
Makale Türü: Derleme

Atıf Bilgisi:

Oğuz, Derya (2025). Doğal Dil İşleme, Derin Öğrenme ve Metin İşleme: Çeviri Süreçlerine Yönelik Bir İnceleme. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 166-195.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:
lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

Bu çalışmada yapay zekanın önemli bileşenleri olan doğal dil işleme (DDİ) ve derin öğrenme modelleri çok yönlü olarak incelenmiş; bu doğrultuda yapay sinir ağları üzerinde gerçekleşen metin işleme süreçleri, çeviri bakımından ele alınmıştır. Yapay sinir ağlarının gelişimi ve dolayısıyla derin öğrenme algoritmalarının yaygınlaşması, doğal dil işleme alanında önemli gelişmelere yol açmıştır. Yapay zekâ alanında büyük bir dönüşümle yerini alan nöral makine çevirisi, çeviri dünyasını tartışmalara açmıştır. Nöral makine çevirisinin henüz insan düzeyinde güvenilir çeviri yapıp yapmadığı tartışılmalı da çevirmenlere sağlayacağı hız ve kolaylık, şüphesiz endüstri 4.0 çağında dijitalleşme ve otomasyona katkı sunacaktır.

Doğal dil işleme bilgisayarların insan dilini işlemesi amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler arasında yapay sinir ağlarından oluşan derin öğrenme algoritmaları, günümüz uygulamalarını ve nöral makine çevirisini domine etmektedir. Bu doğrultuda doğal dil işlemede ve derin öğrenme mekanizmalarında çeşitli metin işleme süreçleri gerçekleşmektedir. Metin işleme süreçleri dil modelinde kullanılan mimarinin niteliğine bağlı olarak değişiklik arz edebilir. Çalışmada en güncel dil mimarileri ve özellikleri incelenerek dil modellerine içkin metin işleme süreçleri, insan beyninin dil işleme süreçleri ile karşılaştırılarak betimleyici ve analitik bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma, doğal dil işleme ve derin öğrenme teknolojilerinin gelecekte çevirmenlik mesleğinde önemli bir rol oynayacağı gerçekliğini ve çevirmenlerin bu dönüşüme karşı teknolojik gelişmeleri takip etmeleri gerekliliğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: doğal dil işleme, derin öğrenme, metin işleme süreçleri, çeviri.

* Etik Beyan: * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Almanca Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, derya.oguz@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5228-076X

Natural Language Processing, Deep Learning, and Text Processing: A Translational Perspective *

Derya OĞUZ²

Date of Submission: 17.03.2025
Date of Acceptance: 15.05.2025
Date of Publication: 24.06.2025
Review: Double-blind peer review
Article Type: Review

Citation:

Oğuz, Derya (2025). Natural Language Processing, Deep Learning, and Text Processing: A Translational Perspective. *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 166-195.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledges that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing in the journal retain the copyright to their work and their work is licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

This study offers a multifaceted examination of Natural Language Processing (NLP) and deep learning models, which are key components of artificial intelligence. In this context, text processing workflows operating on artificial neural networks are discussed with a particular focus on translation. The advancement of artificial neural networks and the widespread adoption of deep learning algorithms have led to significant developments in the field of NLP. Neural machine translation, which has emerged as a transformative development in artificial intelligence, has sparked debates within the translation community. Although it is still under discussion whether neural machine translation can produce translations at a human level of reliability, the speed and convenience it offers undoubtedly contribute to digitalization and automation in the era of Industry 4.0.

NLP employs various methods to enable computers to process human language. Among these, deep learning algorithms based on artificial neural networks dominate current applications and neural machine translation systems. Accordingly, diverse text processing workflows are carried out within NLP and deep learning mechanisms. These workflows may vary depending on the architectural characteristics of the language model being used. The study examines recent language model architectures and their properties, with a particular focus on the text processing procedures inherent to these models. These procedures are examined in relation to the language processing mechanisms of the human brain, within the framework of a descriptive analytical approach. The study concludes that NLP and deep learning technologies will play a significant role in the future of the translation profession and emphasizes the necessity for translators to follow technological advancements in response to this transformation.

Keywords: natural language processing, deep learning, text processing workflows, translation.

* Ethical Statement: * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

² Assoc. Prof., Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Translation and Interpretation (German), İstanbul, Türkiye, derya.oguz@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5228-076X

Giriş

Doğal dil işleme-DDI (*Natural Language Processing-NLP*), insan bilgisayar etkileşiminde bilgisayarların insan dilini kullanmaya başlaması amacıyla (Adalı, 2016: 3) ortaya çıkmış, zamanla bilgisayarların doğal dili işlemesiyle hesaplamalı dilbilim (computational linguistics-CL) adıyla da anılır olmuştur (Seker, 2015: 14; Alpaydın, 2022: 135). Yapay zekâ araçlarında dil modelleri olarak karşımıza çıkan doğal dil işleme, bilgisayar teknolojilerinde kullanılmak üzere insan dilini analiz eder, işler ve çıktılarına dönüştürür. Doğal dil işleme günümüzde sosyal medya analizi, sohbet botları, akıllı asistanlar, çağrı merkezlerinde sesli yanıt sistemleri, müşteri memnuniyet analizi, dil çeviri uygulamaları gibi birçok alanda karşımıza çıkmaktadır.

Doğal dil işleme, yapay zekâ alanında makine öğrenimi başlığıyla ilişkilendirilebilir. Makine öğrenimi büyük veriden bilgi çıkararak öğrenen bir sistemdir. Bundan önce bilgisayar programcıları, programlama yapar, verileri ve bununla ilgili kuralları sisteme girer, sistemin bundan çıktı elde etmesini sağlardı. Bu şekilde lineer bir düzenek ile işleyen, girdilerden çıktı üreten tek taraflı bir sistem mevcuttu. Teknolojinin gelişmesi ve internet ile ortaya büyük miktarda veri çıktı. Söz konusu verilerin işlenmesi güçleşmeye başladı. 2000’li yıllarda programlama yerine öğrenme algoritmaları devreye girdi (Alpaydın, 2022: 27). Son yıllarda yapay zekâ alanında makine öğreniminde yapay sinir ağları ile derin öğrenme gibi gelişmeler sayesinde ise sistem verilerden öğrenerek, modeller üretmeye, kendi kendine öğrenmeye ve kendini optimize etmeye başladı³.

Doğal dil işleme, bilgisayar bilimleri, yapay zekâ ve dilbilimin kesişim kümesini oluşturan disiplinler arası bir araştırma alanıdır (Pekcoşkun Güner, 2023: 59). Doğal dil işleme süreçleri Khurana v.d.’ne (2022) göre temelde “doğal dilin anlaşılması” ve “doğal dilin yeniden üretilmesi” olarak ikiye ayrılmaktadır (akt. a.g.e., 59). Doğal dilin anlaşılmasında dilbilim alanlarından yararlanır. Doğal dil işleme, bu yönüyle hesaplamalı dilbilim olarak da adlandırılır (Alpaydın, 2022: 135). Kabaca söz edecek olursak sözü edilen dilbilim alanları: ses bilgisi örüntüleri ve birliktelikleri ile ilgilenen fonetik ve fonoloji, dildeki sözcüklerin kök, yapı, ek ve anlama etkisi bilgisiyle ilgilenen morfoloji, tümce öğeleri ve dizilişleri ile ilgilenen sözdizimi, metinde niyet ve bağlamın belirleyiciliğini inceleyen edimbilim (pragmatik) ve anlambilimdir.

³ Bundan önceki süreçte bilgisayarlar için programlama dilinde programlar yazılıyordu. Şimdi ise örneklerden zengin veri toplanıyor. Veri, öğrenme algoritması tarafından bu verinin tanımladığı gerekliliklerle örtüşecek biçimde öğreniyor ve otomatik olarak güncellenerek kendini düzenliyor. Bir tür tersine mühendislik gibi düşünülebilir (Ethem Alpaydın, 2022: 11; https://www.youtube.com/watch?v=Bee_sls2FIE&ab_channel=TekeTekBilim 10.03.2025).

Makine öğrenimi ve doğal dil işleme, dilbilim alanlarını kullanırken derin öğrenme modelinden faydalanır. Bilgisayar dilinde her şey matematiksel temsillerle ifade edildiğinden doğal dil işleme adımlarında dilsel ifadelerin anlaşılması için bu disiplinlerden faydalanarak dil, matematiksel sayı kümelerine ve kodlara dönüşür. Makine öğreniminde bilgisayarın bir girdiyi tanıması için eğitilmesi sırasında her bir sözcüğe anlam verilir. Sözcüklere yüklenen anlamlar, bağlam içinde ilişkilendirilerek matematiksel bir karşılık bulur. Anlamlarla ilişkilendirilen ve matematiksel bir karşılığı olan sözcükler, bilgisayar dilinde vektör/yöney denilen ve bir tür anlam evrenini temsil eden grafikte aynı yöne bakar. Yapay zekâ böylelikle bir metindeki sözcüklerin bağlantısallığından faydalanarak sözcüklerin birbirine göre kazandığı anlamı, soyutlamalar yaparak matematiksel olarak tespit eder. Soyutlama, derin öğrenmenin temelini oluşturur (Alpaydın, 2022: 91). Doğal dil işlemede programlanmış kurallar üzerine süren araştırmalar, dilin sözcüksel, sözdizimsel ve semantik dilbilimsel kurallarını tanımlayan bir dil modeli oluştururken en verimli öğrenme yönteminin büyük veri kümelerinden yararlanmak olduğunu öne sürmüştür (Alpaydın, 2022: 64). Bu doğrultuda yapay zekâyı büyük veri setleriyle eğittikçe daha doğru sonuçlar vermesi beklenir. Çeviri sırasında buna göre iyi eğitilmiş dil modellerinde algoritma, bağlama göre seçim yaparak doğru karar vermeye çalışır.

Amaç ve yöntem

Çalışmanın amacı doğal dil işleme, derin öğrenme algoritmaları ve metin işleme süreçlerinin çeviri uygulamaları üzerindeki etkisini inceleyerek yapay zekâ çağında dönüşen çevirmenlik mesleği açısından teknolojik gelişmeleri takip etmenin önemini ortaya koymaktır. Bu amaçla betimsel ve analitik bir yöntem izlenmiştir. Doğal dil işleme ve derin öğrenme alanlarında geniş literatür taramasına yer verilmiş; metin işleme süreçleri çeviri bakımından ele alınmış ve metin ön işleme süreçleri örneklerle açıklanmış; insan beyninin dili işleme süreçleriyle doğal dil işleme süreçleri karşılaştırılarak yapay öğrenme alanı değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra elde edilen bilgilerin çeviri süreçlerinde uygulanabilirliği tartışılmış, dönüşen çevirmenlik mesleğinin günümüz gelişmeleriyle uyumlanması gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Doğal dil işleme, bilgisayar bilimlerinde makine öğrenimi alanında yapay sinir ağlarının ve derin öğrenme algoritmalarının yaygın kullanımı ile karakterizedir. Derin öğrenmenin uygulandığı büyük dil modellerinde çok katmanlı ağlar kullanılmaktadır ve ağlar arasında çeşitli metin işleme süreçleri gerçekleşmektedir. Metin işleme süreçlerinin, kullanılan mimariye bağlı olmak üzere çeviri süreçlerini etkilediği görülmektedir. Metin işleme süreçleri aynı zamanda çevirinin nasıl gerçekleştiğine dair veri sunmaktadır. Çeviri süreçlerinin

açıklanabilirliği, çevirinin güvenilirliği ve doğruluğu bakımından önemlidir. Doğal dil işleme ve derin öğrenme insan beyninden esinlenerek oluşturulsa da dil modelleri ve mimarileri ile insan beyninin dil işleme süreçleri karşılaştırıldığında, bazı benzerliklere rağmen dil modellerinin kullanılan mimariye göre farklı işleyiş mekanizmalarına sahip olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda farklılıklar üzerinde çalışarak dil modellerinin işleyişine aşina olmanın ve teknolojik gelişmeleri takip etmenin, nöral makine çevirisinde doğru sonuçlar elde etmek açısından büyük öneme sahip olduğu görülmektedir.

Doğal dil işleme ne yapar?

Doğal dil işleme, insan dilinin kullanıldığı her türlü yapay zekâ aracında karşımıza çıkar. Artık görüntü ve sesin de eşlik ettiği çokkipli/çokmodlu metinleri de işleyebilen yapay zekânın insan düzeyinde çeviri yapıp yapamayacağı hala tartışma konusudur. Alpaydın (2022: 64-66), doğal dil işleme ve çeviriyi ele alırken yapay zekânın konuşma tanıma ve görüntü tanıma özelliklerinin yanı sıra metin konusuna gelince şöyle bir betimleme yapar:

Bir yüz bir görüntüdür ve söylenmiş bir cümle akustik bir sinyaldir, fakat metin neden oluşur? Metin bir karakter dizisidir ve karakterler bir alfabeye tanımlanır ama bir dil ile kullanılan alfabe arasındaki ilişki basit değildir. Bir cümlenin neredeyse hiçbir zaman tek başına bulunmadığı ya da tek başına yorumlanmaması gerektiği, aksine bir diyalogun ya da genel bir bağlamın parçası olduğu gerçeği bir yana, insan dili mizah ve hiciv gibi incelikleriyle farklı düzeylerdeki sözcüksel, sözdizimsel ve anlamsal kurallar içeren çok karmaşık bir bilgi gösterim biçimidir.

Alpaydın'a göre (a.g.e.: 92) doğal dil işlemede iki temel aşamadan biri olan dili anlama, verilen bir metne göre üst düzey soyutlama yapılarak gerçekleştirilen bir kodlama işlemidir. Dil üretimi ise üst düzey bir soyutlamadan doğal bir dil metnini sentezlediğimiz bir kod çözme işlemidir. Çeviri sırasında kaynak dil kodlanır ve erek dilde kod çözülür. Bu tanımlar işin teknik yönünü betimlemek için kullanılmıştır ve esasında çeviribilimde tartıştığımız üzere dilin çok anlamlılığı, bağlamsal bağlayıcılığı, sosyokültürel faktörlere göre değişkenlik göstermesi, aynı zamanda evrimsel ve dinamik doğası, onu basit bir kodlama işleminden çok daha karmaşık bir yapıya dönüştürür. Tam da bu nedenle dil, elbette basit bir kod çözme işlemi değildir. Yapay çevirinin hala insan denetimi gerektirmesi bu yüzdendir.

Nöral makine çevirisinde ayrıca farklı mimariler söz konusu olsa da klasik olarak kaynak metin ve erek metin arasındaki kodlayıcı ve kod çözücü sistemi (*encoder-decoder framework*), girdileri çıktıya çevirmek üzere yapay sinir ağlarının kullanımı ile karakterizedir (Ahammad v.d., 2023: 39335). Çok basit olarak ifade edecek olursak kodlayıcı ağ, girdiyi işleyerek bunun belli bir matematiksel temsili oluştururken, kod çözücü ağ, kodlayıcının temsilinden bir çıktı dizisi üretir.

Derin öğrenme algoritması nasıl çalışır?

Derin öğrenmede temel ana fikir, yapay sinir ağları ile soyutlama yaparak insan müdahalesi gerektirmeden öğrenmenin sağlanmasıdır (akt. Alpaydın, 2022: 90; Schmidhuber, 2014). Bu amacı gerçekleştirmek için insan beyninden esinlenerek oluşturulmuş yapay sinir ağları çok önemli bir işlev görür. Yapay sinir ağlarının zemini, daha önce yaptıkları çalışmalarla 2024 yılında Nobel Fizik Ödülü'ne layık görülen John Hopfield (1982) ve Geoffrey Hinton (1986)⁴ tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra gerçekleştirdikleri çalışmalarla Hinton, LeCun ve Bengio yapay sinir ağlarını geliştirmiş ve 2018 Turing Ödülü'nü⁵ almıştır. Bilgisayar sisteminde yapay sinir ağları insan beynine benzer biçimde birbiriyle etkileşime geçerek öğrenirler. Yapay sinir ağları, girdi katmanını, ara katmanlar (*hidden layers*) ve çıktı katmanından oluşur. Girdi katmanında veri işlenir, verilerin önem derecesine göre gerçekleşen bağlantılara ağırlıklar atanır. Sonrasında insan beyninde olduğu gibi bir tür aktivasyon (*activation functions*) gerçekleşir ve sinyal üretilir. Burada üretilen veriler her katmanda işlenerek ilerler ve sonrasında geriye yayılarak (*backpropagation*; Rumelhart v.d., 1986) ağırlıkları günceller ve öğrenme gerçekleşir. Bu şekilde yapay sinir ağı, çıktıları güncellemeyi ve doğru tahmin yapmayı öğrenmiş olur.

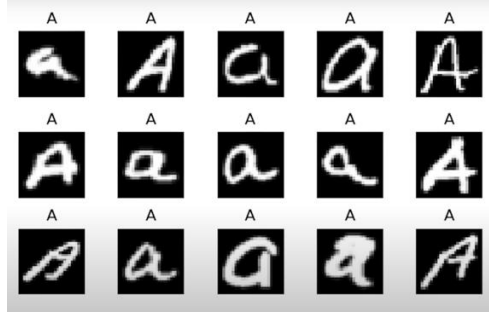
Yapay sinir ağları, girdileri anlamlandırmak için verileri sayısal hale getirir. Bu doğrultuda bilgisayarlar sayıları ya da bilgileri 0 ya da 1'den oluşan ikili bit dizileri olarak temsil eder ve bu tür bit dizileri başka bilgi türlerini de temsil edebilir. Örneğin "101100", ondalık sayı 44'ü temsil etmek için kullanılabilir ayrıca virgölün kodu olarak da kullanılabilir (Alpaydın, 2022: 18). Verilerin bit dizileri olarak temsil edilmesi bilgisayar sistemlerinde olduğu gibi doğal dil işlemede de temel bir adımdır.

Doğal dil işlemede kullanılan derin öğrenme algoritmasının mekanizmasını kabaca anlamak için somut bir örnek verelim⁶. Diyelim ki bir harf var ve onu tanıması için bilgisayar dilinde 0 ile 9 arasında sayı atanarak bazı veri setleri oluşturuluyor. Bilgisayara söz konusu harfin çeşitli versiyonları bu şekilde girdilerle tanıtılıyor (bkz. Görsel 1). Makine öğreniminde veri setleri ile bu harfi tanıyor ve öğreniyor. Bunun için sınır tanıma (*boundary detection, edge detection*) adı verilen matematiksel bir işlemle veri setleri oluşturuluyor.

4 Geoffrey Hinton'ın sözü edilen çalışması "Rumelhart, D. E., Hinton, G. ve Williams, R. J." adıyla kaynakçada verilmiştir.

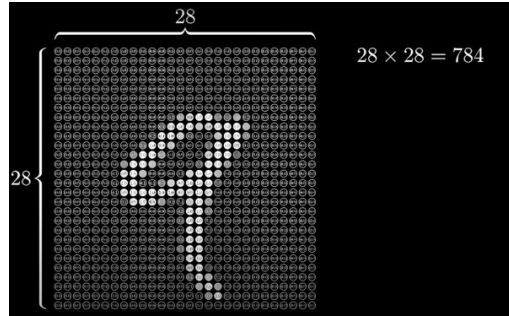
3 <https://awards.acm.org/about/2018-turing> (17.03.2025); yapay zekâ hakkında detaylı bilgi için bkz. LeCun, Yann, Yoshua Bengio, and Geoffrey Hinton. "Deep learning." *nature* 521.7553 (2015): 436-444.

4 Evrim Ağacı youtube kanalında "ChatGPT Her Şeyi Nasıl Bilebiliyor?" başlıklı videoda derin öğrenme ile ilgili verilen örnekten faydalanılmıştır. <https://www.youtube.com/watch?v=7foCbOktTZM> 10.03.2025



Görsel 1

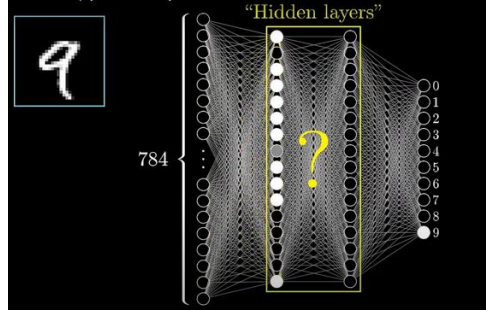
Sınır tanıma ile gerçekleştirilen matematiksel işlemde el yazısı biçimindeki a harfini girdiyi dönüştürmek ve makine öğrenmesine hazırlamak için görüntü kutu içine alınır. El yazısı biçimindeki “a” harfi görüntü işleme tekniğiyle piksellere ayrılır ve her piksel parlaklık değerine göre bir sayıyla temsil edilir. 28x28 pikselden (piksel, insan beyninde nörona tekabül etmektedir) oluşan kutuda “a” harfi beyaz ve gri renklerden oluşmaktadır. Siyah pikseller ise zemini oluşturmaktadır. Siyah renginde kalan piksellere “0”, beyaz-gri aralığında parlak görünümde harfi oluşturan piksellere ise parlaklıklarına göre “0.1, 0.2, 1.0” arasında ikili haneler atanır. Bu sayılar el yazısının beyazlık ve grilik derecesine göre verilir (bkz. Görsel 2).



Görsel 2

784 pikselin toplamı ile girdiyi oluşturduktan sonra elde edilen çıktı arasındaki ilişkide öğrenme sırasında aradaki iki katman arasında el yazısının belli niteliklerini tanımlayacak biçimde çeşitli bağlantılar gerçekleşir. En sağda ise katmanlar arasında gerçekleşen bağlantılar sonucunda görseldeki harf ya da sayı matematiksel bir karşılık elde etmektedir. Sağda hangi sayı görünür hale gelirse, sistem kendisine gösterilen yazının o olduğunu düşünmektedir (bkz. Görsel 3). “Gizli katmanlar” denilen ara katmanlarda görüntünün belirli özellikleri (örneğin, eğim, çizgiler) tanınır ve son katmanda bu özellikler birleştirilerek⁷ harf ya da sayı tahmini yapılır. Sistemin adının derin öğrenme olmasının altında katmanlar arasında gerçekleşen işlemler silsilesinin derinliği yatmaktadır (Goodfellow v.d., 2015: 165).

⁷ Son tahmin softmax aktivasyonu ile gerçekleştirilmektedir (Antoine ve Tixier, 2018: 6).



Görsel 3

Temel anlamda yapay zekânın çalışma mekanizması yukarıdaki gibi olmakla beraber her geçen gün insan beyninden esinlenerek gelişen, kendini optimize eden ve geliştirilen yeni yapay sinir ağları, yapay zekânın gittikçe yeni özellikler kazanmasını sağlamaktadır. Derin öğrenme algoritmaları, yalnızca el yazısı tanıma değil, görüntü tanıma, makine çevirisi (Bahdanau v.d. 2015: 12) gibi birçok alanda oldukça önemli bir etki sağlamaktadır.

Katmanlar arasında neler oluyor? Kara kutu mu?

Derin öğrenme konusunda yukarıda anlatılan girdi ve çıktı arasındaki katmanlar ve sayılar temsildir. Kullanılan mimarinin, modelin özelliklerine göre katman sayısı ve işleyiş mekanizması değişiklik arz etmektedir. Büyük dil modellerinde dil, çoklu katmanlar arasında işlenmektedir.

Bir dil modelinde girdi ve çıktı arasındaki katmanlar arttıkça olasılıklar da arttığı için öğrenmenin derinleştiği kabul edilmektedir. Katmanlar arasında veri işlenerek ve bağlantıların niteliğine göre soyutlanarak ilerler ve bu süreçte dil modeli belli özelliklere göre çıkarım yapar (*feature extraction*; Alpaydın, 2022: 87). Katmanlar arasında gerçekleşen bağlantıların çokluğu, karmaşıklığı ve niteliği dışardan bakıldığında tam anlaşılamamaktadır. Dolayısıyla dilin işleme süreci, şeffaf olarak kabul edilmemekte ve bu nedenle yapay zekâ kara kutu (*black box*) olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan karar verme süreci daha net izlenebilir ve açıklanabilir, kısmen şeffaf ya da tamamen şeffaf (*white box*) olarak nitelendirilen modeller (kural tabanlı, istatistiksel makine çevirisi gibi modeller vb.) mevcut olsa da bu modeller özellikle çeviride istenen sonuçları vermemektedir. Derin öğrenmeye dayalı modellerde ise sonuçlar çok daha başarılı olsa da modelin neye göre karar verdiğini anlamak, ayrıca bir zorluk oluşturmaktadır.

Yapay zekânın hayatımızda gelecekte oldukça önemli bir yer tutacak olması sebebiyle şeffaflık ve açıklanabilirlik gibi konular son zamanlarda gündeme gelmiştir. Dil modellerinde özellikle tıp, hukuk gibi insan hayatını etkileyen alanlar başta olmak üzere karar verme mekanizmalarının açıklanabilirliği gittikçe önem kazanmaktadır. Hatta bu konuda Explainable

Artificial Intelligence-XAI adı verilen açıklanabilir yapay zekâ modelleri önerilmekte ve bu ihtiyaca dikkat çekilmektedir (Samek v.d., 2017; Holzinger v.d., 2022; Luo v.d., 2024). Bu durum doğal dil işleme ve derin öğrenme modeli ile çalışan çeviri araçları için de geçerlidir. Çeviri araçlarının eğitilmesi ve geliştirilmesi bakımından bir çeviri aracının karar verme mekanizmalarını görmek, çevirilerin güvenilirliğini artırmaya yardım edecektir. Bir çeviri aracının çeviri sürecinde insan çevirmenin karar mekanizmalarıyla benzer bir biçimde çalışıp çalışmadığı, neden-sonuç silsilesi ile yaptığı çıkarımlar, sistemin ön kabulleri ve temel aldığı doğrular, özellikle ön yargıları araştırmaya değer heyecan verici konulardır ⁸. Yapay zekâda öğrenme algoritmasının yatkınlığını/yanlılığını, varsayımlarını (*inductive bias*, Alpaydın, 2022: 45) açıklanabilirlik ile tespit edebilmek, sistemin neye göre genelleme yaptığını anlamayı sağlayabilir; daha doğru ve güvenilir sonuçlar elde etmenin ön koşulu olabilir.

Yapay zekâ ile çalışan doğal dil modellerinde açıklanabilirlik konusu oldukça güncel bir konu haline gelmiştir. Dil modelleri ham veriyi birçok ön işlem ve işleminden geçirerek öğrenir. Bu süreçte gerçekleşen işlemler derin öğrenme algoritmalarının doğruluğu, güvenilirliği ve açıklanabilirliği bakımından ayrıca önem arz etmektedir. Bu süreçlerle ilgili bilgi sahibi olmak ve bir dil modeli eğitiminde bunları uygulamaya dönüştürmek, bir taraftan modelin performansını artıracak diğer taraftan açıklanabilirliğe katkı sunarak daha doğru ve güvenilir çeviriye doğru sistemlerin optimizasyonuna hizmet edecektir.

Metin işleme süreçleri

Doğal dil işlemede veri toplama, veri hazırlama ya da veri ön işleme, özellik belirleme, model eğitimi, test ve değerlendirme, sonuçların yorumlanması, geliştirme ve optimizasyon gibi temel ve genel işlemlerden söz edilebilir. Metinler üzerinden bilgiye erişme (*information retrieval*), bilgi çıkarma (*information extraction*) ve veri madenciliği (*data mining*) işlemlerini metin madenciliği (*text mining*) ana başlığında toplayabiliriz. Metin madenciliği, metinlerden bilgi çıkararak ve bilgiyi bir dizi işleminden geçirerek anlamlı sonuçlar çıkarmaya yardım eder ve metin ön işleme metin madenciliği için oldukça önemlidir (Feldman ve Dagan, 1995; akt. Lourdasamy ve Abraham, 2018: 148). Daha çok teknik boyutuyla mühendislerin ilgilendiği bu adımlardan ziyade dilbilim alanını ilgilendiren bazı metin işleme adımları mevcuttur. Doğal dil

⁸ Bu konuda ilginç çalışmalar yürütülmektedir ve gün geçtikçe gelişme kaydedilmektedir. Sözelimi Singh v.d. (2023) yaptıkları bir çalışmada fMRI ile beyin taramalarında belirli bir bölgeyi temsil eden veri noktalarının dilsel uyarılara verdiği tepkileri yapay zekânın açıklayabileceğini göstermiştir. Bu çalışmada kara kutu, yapay zekânın şeffaflığı ve açıklanabilirliği (*explainable AI*) konusuna yeni bir bakış açısı sunan “Özetle ve puanla” (*Summarize and Score- SASC*) yöntemi tanıtılmaktadır. Araştırmacılar bu yöntemi kullanmayı önererek yapay zekânın, açıklanabilirliğe katkı sunacağını savunmaktadır. Yöntemin kodları github’da kullanıma sunulmuştur. SASC, yapılan işlemler için metin modüllerinde en güçlü yanıtın ya da kararın neye göre verildiğini gerekçelendiren doğal dil açıklamaları üretmekte ve bunun için insan müdahalesi gerektirmemektedir.

işlemede çeviri amaçlı gerçekleşen bazı metin işleme uygulamaları, genellikle dille uğraşan, morfoloji, sözdizimi, anlabilim, pragmatik gibi alanlarda uzmanlığı olan kişiler ile doğal dil uzmanları, veri analistleri, yapay zekâ mühendisleri gibi mesleklerin disiplinler arası çalışmaları ile gerçekleştirilir. Doğal dil işleme ile ilgilenmek, temel makine öğrenimi algoritmalarına aşina olmak, çeşitli doğal dil işleme ve derin öğrenme mimarilerinden haberdar olmak, bu alanda çalışmayı sürdürmek isteyenler için artık bir zorunluluk gibi görünmektedir. Metin işleme ile ilgilenen çevirmenler, ayrıca veri setlerinin hazırlanmasında, ayıklanmasında ve dil modellerinin eğitilmesinde görev alabilirler.

Çeviri amaçlı bir dil modeli oluşturulurken öncelikle çok miktarda çift dilli veri setine ihtiyaç vardır. Veri setleri, her iki dilde paralel metinden oluşabilir. Bunun yanı sıra açık kaynak dil ve veri sağlayıcılarından, web sitelerinden, çeşitli derin öğrenme kütüphanelerinden dil verileri elde edilebilir. Toplanan veri, metinlerdeki tutarsızlıklar ve hatalar bakımından incelenir; temizleme ve ayıklama işlemine tabi tutulduktan sonra etiketlenerek kullanıma hazır hale gelir. Veri etiketleme, makine öğreniminde hangi verilerin ne anlama geldiğini öğretmek için yapılan bir işlemdir; modelin girdi ve çıktı arasındaki ilişkiyi öğrenmesini sağlar. Kaynak ve erek metinde tümcelerın eşleştirilmesi buna örnek verilebilir.

Verilerin etiketlenmesinin ardından metin, ön işleme süreçlerinden geçer ve ardından eğitimden geçirilir. Eğitim tamamlandıktan sonra dil modeli, gerçek veri ile test edilir. Dil girdileri ile çeviri yapılarak çıktı kontrol edilir. Sonrasında modelin çeviri kalitesi çeşitli metriklerle ölçülür. Tekrar başa dönersek metinlerin işlenmesi için bir hazırlanma aşamasına, diğer bir deyişle veri ön işlemeye (*preprocessing*) ihtiyaç vardır. Metin işleme ile ilgili bazı adımlar şöyledir: ⁹

Öncelikle metinlerin dili tespit edilir (*detect language*; Jabeen v.d. 2023: 4). Makinenin genelleme işlevini artırmak için metindeki özel karakterler temizlenir. Sözelimi Almancada kullanılan “ö, ä, ü” gibi karakterlerin yerine standart harfler getirilir. “Ich mag Österreich” (Avusturya’yı seviyorum) tümcesinde “Österreich” sözcüğü “Oesterreich” biçimine, “eşdeğerlik” anlamındaki “Äquivalenz” sözcüğü “Aequivalenz” biçimine dönüştürülür. Bunun yanı sıra kullanılan dile bağlı olarak yanlış kodlanan karakterler ve yazım hataları düzeltilir. Örnek verecek olursak “tapınılan ve fazla önem verilen şey; put,” anlamındaki “der Götze”

⁹ Metin işleme süreçleri ve ön işleme adımları birkaç çalışma (Ahmmed v.d. 2023; Jabeen v.d. 2023; Sankar ve Subramaniaswamy, 2017; Lourdasamy ve Abraham, 2018) ve ChatGPT yardımıyla derlenmiştir.

sözcüğü “G\u00F6tze” biçiminde bir *unicode*¹⁰ karakterle temsil ediliyorsa bu karakter normalize edilerek “Götze” biçimine çevrilir.

Metin ön işleme sürecinde metin, kullanım amacına göre sözcüklere, anlamlı ve işlenebilir birimlere ayrılır ve bu işlem *tokenization*¹¹ olarak adlandırılır (Jabeen v.d. 2023: 4; Sankar ve Subramaniaswamy, 2017: 87). “Die Zitronenfalter fliegen im Sommer” (Limon kelebekleri yazın uçar) tümcesinde her bir sözcüğü [‘Die’, ‘Zitronenfalter’, ‘fliegen’, ‘im’, ‘Sommer’] biçiminde tek tek ayırması tümcenin tokenize edilmesi demektir. Bunun yanı sıra bazı bileşik sözcükler [“Zitrone”, “##n”, “##falter”] biçiminde alt sözcük düzeyinde bileşenlerine ayrılır (*subword tokenization*). “##” sembolü, sözcüklerin alt birimlerini gösterir. Tümcenin Türkçesi [‘Limon’, ‘kelebekleri’, ‘yazın’, ‘uçar’] biçiminde birimlere ayrılırken, alt birimlere ise [“kelebek”, “##leri”] biçiminde ayrılabilir. Veri setine bağlı olarak kimi zaman birimlere ya da alt birimlere ayırma doğru gerçekleşmeyebilir. Model bir sözcüğü tanıımıyorsa ve ilk defa görüyorsa sözgelimi “Zitronenfalter” sözcüğü [“Zitrone”, “##n”, “##falt “##er”] biçiminde alt birimlere ayırabilir. Bu “Falter” sözcüğünün “kelebek” olarak tanınmadığını, “katlamak” anlamında kullanılan “falten” sözcüğüne göre ayırma yaptığını gösterir. Burada model istatistiksel olarak en çok gördüğü sözcüğe ve en çok kullanılan kombinasyonlara göre karar verir. Bu bağlamda modelin morfolojik analiz yapabilmesi önemlidir.

Metin işlemede yukarıdaki işlemlerin yanı sıra metin, büyük ve küçük harf farkı kaldırılarak küçük harflere dönüştürülür (*lowercasing*). Bunun amacı metni normalize (*normalization*) ederek eğitim aşamasına hazırlamaktır. Camacho-Collados ve Pilehvar (2018: 2) bu uygulamayı açıklarken “Apple is asking its manufacturers to move MacBook Air production to the United States” tümcesini örnek vererek “apple” sözcüğünün çevirisinde şirket olan “Apple” ile meyve olan “elma”nın normalde karışabileceğine dikkat çeker. Metin işlemede bunun yanı sıra sözcüklerin anlaşılması ve yüksek oranda doğruluğun sağlanması için sözcükler kök ve eklerine kadar incelenir ve indirgenir (*stemming*; Camacho-Collados ve Pilehvar 2018: 2). Bu işlem alt sözcük düzeyinde gerçekleşen birimlere ayırma işleminden (*subword tokenization*) farklıdır. Burada dilbilgisel olarak kök formu tespit edilir ve bağlam önemli değildir. Sözgelimi Almanca oyuncu anlamındaki “Spieler” sözcüğün kök formu “Spiel” dir. Türkçeden bir örnek verecek olursak “sevinç” sözcüğünün kökü “sev” olarak alınır; “inç” eki ise isim türeten bir yapım ekidir. Model burada sözcüğün kökünü “sevin” olarak da alabilir. Aynı şekilde “sevgi”

¹⁰ *Unicode*, farklı alfabelere ait karakterlerin tek bir standartta kodlanmasını sağlayan evrensel bir kod sistemidir. Kodlama türleri ve dil özelliklerine uygun bir şekilde UTF-8, ASCII, ISO-8859-1 gibi formatlar arasında dönüşüm yapılabilir. Unicode düzeltmeleri dil modelleri için önemlidir.

¹¹ *Token* sözcüğü gösterge, belirti işaret anlamlarına gelir. Sözcük veya daha küçük birimlere *token* denilebilir.

sözcüğünün kökü “sev”dir. Duygu analizi ya da metin sınıflandırma gibi işlevlerde kök yanlış alındığında iki sözcük birbirine karışabilir. Şöyle ki “Yazdığı kitabın yayımlanması ona büyük sevinç verdi” tümcesinde “sevinç” soyut bir kavramdır ve bir duygudur. “Sevgi onu iyileştirdi” tümcesinde ise “sevgi” sözcüğü yine soyut bir kavram olmakla birlikte farklı bir duygudur ve her tümcede bir duygu olarak alımlanmaz. Eğer morfolojik analiz doğru yapılmazsa model, kökü esas alarak iki sözcüğü de aynı duygu olarak kabul edebilir.

Diğer taraftan herhangi bir sözcüğün kök formu dışında temel halini alma/indirgeme işlemi (*lemma*¹²- *lemmatization*; Jabeen v.d. 2023: 4; Camacho-Collados ve Pilehvar 2018: 2) uygulanır. Sözcükler, sözlükte yer aldığı biçimine indirgenir ve bu noktada bağlam esas alınır. İndirgeme işlemine Almancadaki sıfatların derecelendirilmesi (*Komparativ*) konusundan örnek verebiliriz. Sözelimi “daha yüksek” anlamındaki “höher” sıfatının temel formu “yüksek, yukarı” anlamındaki “hoch” sözcüğüdür. Farklı bir örnek üzerinden gidersek “daha iyi” anlamındaki “besser” sözcüğünün temel formu ise sözcüğün kök formundan farklı olmak üzere “iyi” anlamına gelen “gut” sözcüğüdür. Türkçeden örnek verirsek “Sabahları koşuyorum.” tümcesinde “sabahları” sözcüğünün kök formu “sabah”, “koşuyorum” sözcüğünün sözlük biçimine indirgenmiş hali ise “koşmak”tır. Buradaki seçim, anlamsal ve dilbilgisel analizler sonucunda makinenin öğrenmesiyle gerçekleşir.

Bu adımda ayrıca gürültü giderme (*noise removal*; Jabeen v.d. 2023: 4) adı verilen bir aşamada, gereksiz karakterler, semboller, hatalı yazımların ayıklanması gerçekleştirilir ve anlama etkisi bulunmayan sözcükler (*stop words removal*) ayıklanır (Sankar ve Subramaniaswamy, 2017: 88; Lourdasamy ve Abraham, 2018: 149). “And”, “this”, “are”, “ben”, “bir”, “ve”, “oder”, “und”, “mit” gibi dolgu sözcükleri metinden kaldırılır. Sözelimi Almancada “mit” sözcüğü bağımsız bir edat (*Präposition*) görevinde kullanıldığında dolgu sözcüğü olarak işaretlenip silinebilir ancak “mitbringen” biçiminde ayrılabilir bir fiil olarak kullanıldıysa “mit” ön eki dolgu sözcüğü olarak görülmez. Bu durumu ayırt etmek için özellikle bağlamı dikkate alan algoritmalar kullanılır.

Bunun yanı sıra metin işleme sürecinde metindeki kısaltmalar belirlenir (örn: dm, TSK, do not vs.) ve “dm-direct message/data mining”, “TSK-Türk Silahlı Kuvvetleri” biçiminde açıklanır. Sözelimi Almancada “Wie geht’s dir?” ifadesi, kesme işareti ayıklanarak “Wie gehts dir” biçimine getirilir. “Der Roman (geschrieben von Goethe) ist berühmt” tümcesi, parantezinden arındırılarak “Der Roman ist berühmt” biçiminde alınır. Türkçesinde “Roman (Goethe

¹² *Lemma* sözcüğü Latince “elde tutulan, önerme, temel” anlamlarında kullanılmış, Yunanca “lēmna” (λήμμα) sözcüğünden türemiştir. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/lemma>

tarafından yazılan) ünlüdür.” tümcesi “Roman ünlüdür.” biçiminde alınır. Metinlerin işlenmesinde etkisiz sözcüklerin ayıklanmasının sebebi, anlamda ve içerikte belirleyici olmayan sözcüklerin yok sayılarak modelin hata yapmasının engellenmesi ve duru bir verinin çıkarılabilmesidir.

Diğer bir metin işleme uygulaması, metin içerisinde geçen sözcüklerin dilbilgisel kategorisi ve sözcük türünü tespit etmek için kullanılan sözcük türü etiketlemedir (*part-of-speech POS tagging*; Sankar ve Subramaniaswamy, 2017: 88). POS adı verilen etiketleme, isim, zamir, fiil, zarf, sıfat, artikel, edat ve bağlaç gibi sözcük türlerinin tümce içindeki kullanımı, komşu sözcükler ve onların etrafında örülen sözdizimsel yapı hakkında olası bilgilerin çıkarılmasına yardımcı olur (Lourdusamy ve Abraham, 2018: 149). Sözcükler türüne göre tespit edildikten sonra tümce içinde kullanımında hangi tümce ögesi olduğu belirlenir (Deshmukh ve Kiwelekar, 2020). Bu, anlamın belirlenmesinde önemli bir adımdır. Tümce ögeleri belirlenirken aynı zamanda sözdizimsel çözümleme (*syntactic parsing*; Sankar ve Subramaniaswamy, 2017: 88) yapılır. Sonuç olarak POS etiketleme, sözcüğün türünü ve tümcedeki işlevini belirleyerek bağlamdan anlam çıkarmaya yarar. Bu konuda Lourdusamy ve Abraham (2018: 149), İngilizcede hem isim hem fiil işlevi gören “book” sözcüğü ile yine birçok farklı işlevde kullanılabilen “that” sözcüğünü verirler. “Book that flight” tümcesinde “book” sözcüğü, “ayırtmak” anlamında fiil olarak kullanılırken, “Hand me that book” tümcesinde isim “kitap” anlamında isim olarak işlev görmektedir. “That” sözcüğü ise bu tümcelerde işaret sıfatı olarak göze çarpmaktadır. Oysa “I thought that your flight was earlier” tümcesinde “that” sözcüğü bağlaç işlevindedir. Örnekleri Almanca üzerinden genişletirsek “Band” ve “das” sözcüklerini inceleyebiliriz. Almancada “Band” sözcüğü önüne aldığı artikele (tanımlık) göre farklı anlamlarda kullanılır. “Ich brauche das rote Band.” (Kırmızı kurdeleye ihtiyacım var) tümcesinde “Band” sözcüğü “das” tanımlığı olarak “kurdele” anlamında kullanılır. “Ein Werk in zehn Bänden” (On ciltlik bir eser) ifadesinde “Band” sözcüğü “der” tanımlığı alır ve “cilt” anlamında kullanılır. “Wie heißt die Band?” (Bu müzik grubunun adı ne?) ifadesinde ise sözcük “die” tanımlığı alır ve “müzik grubu” anlamındadır. “Das” sözcüğüne gelirse yukarıdaki “das rote Band” ifadesinde tanımlık olarak kullanılırken, “Ich dachte, das wäre klar” (Konunun yeterince açık olduğunu düşünüyordum) tümcesinde “das” sözcüğü tanımlık değil, zamir görevindedir ve tüm tümceyi etkiler. POS etiketleme, örneklerde görüldüğü üzere farklı dilbilgisel işlevlerde kullanılan yapıları bağlama göre ayırt etmeyi öğrenerek etiketler.

Bu aşamanın ardından metnin özelliklerinin belirlenmesi için özellik çıkarma (*feature extraction*; Jabeen v.d. 2023: 4) işlemi uygulanabilir. Bu adımda metnin anlam belirleyici

özellikleri sayısal bir formata dönüştürülerek modelleme yapılır. Metin işleme süreçlerinde ayrıca model eğitimi sırasında sözcük gömme işlemi (*embedding*) gerçekleşir. Sözcük gömme işleminde sözcükler, sayısal vektörlere dönüştürülerek matematiksel ifadeler haline getirilir. Böylece sözcükler anlamsal ilişkilerine ve bağlantısallıklarına göre kategorize edilerek kullanılmaya hazırlanır ve doğru anlamın yakalanması sağlanır (Ahammad v.d., 2023: 39341). Gömme, aynı zamanda modelin kendini optimize etmesi ve öğrenmesi bakımından oldukça önemli bir aşamadır.

Bunun yanı sıra metin ön işleme veya sonrasında da bir dizi işlem gerçekleşir. Sözelimi dilin bağlamını ve yapısal örüntüsünü anlamak için N-gram denilen sayısal değerler oluşturulur. N-gram, tekli, ikili ya da üçlü sözcük gruplarının ve örüntülerin nasıl kullanıldığını sayısal temsil eder. Somutlaştıracak olursak metin içerisinde geçen “cep” ve “telefon” sözcükleri ayrı ve tekli bir n-gram (*unigram*) ile ifade edilirken “cep telefonu” ikili bir n-gram (*bigram*) ile ifade edilir. Bu aşama, sözcüklerin tek başlarına anlamlarının yanı sıra bir araya geldiklerinde ayrı bir anlam kazandıklarının anlaşılması bakımından önemlidir. Son işleme adımında modelin doğruluğunun ölçülmesi için de n-gram kullanılabilir (Liu v.d., 2003). Ardından metin içerisindeki özel isimler, kurumlar, tarihler, para birimi gibi varlık isimleri (*named entity recognition*) belirlenir (Sharma v.d., 2022).

Diğer bir metin işleme aşaması, eğitim sırasında uygulanan metin sınıflamadır. Makine öğreniminde ve doğal dil işlemede metin sınıflandırma (*text classification*), algoritmada istatistiksel yöntemler kullanılarak metni içeriğine göre belli kategorilerde sınıflandırma işlemidir. İleri düzey ve özel amaçlı metinlerde gerekiyorsa metnin tonunu belirlemek için ton analizi (*ton analysis*), niyet analizi (*intent analysis*) ya da duygu analizi (*sentiment analysis*; Sankar ve Subramaniaswamy, 2017: 89) yapılır. Yukarıda sayılan işlemler, eğitim sırasında sistemin bu verilerden öğrenmesini sağlayarak metni sınıflandırmaya yardım eder. Metin işlemede gerçekleşen uygulamalar, dil modelinin kullandığı mimariye göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Dil modelleri, dil mimarileri ve güncel çalışmalar

Nöral makine çevirisinde daha önce de belirttiğimiz üzere genellikle kaynak metin ve erek metin arasındaki kodlayıcı ve kod çözücü sistemi (*encoder-decoder framework*) kullanılır. Kodlayıcı ağ, girdiyi işleyerek bunun belli bir matematiksel temsilini oluştururken, kod çözücü ağ, kodlayıcının temsilinden bir çıktı dizisi üretir. Derin öğrenme, metin verilerindeki karmaşık örüntüleri modellemek için çok katmanlı yapay sinir ağlarının kullanılması anlamına gelir. Günümüzde derin öğrenmede çeşitli özellikte gelişmiş evrişimli (*Convolutional Neural*

Networks-CNN), üretken çekişmeli sinir ağları (*Generative Adversarial Networks-GAN*) ile özellikle nöral makine çevirisinde yineleyen/özyineleyici sinir ağları (*Recurrent Neural Networks-RNN*) ve *Transformer* gibi modeller kullanılmaktadır. Yapay zekâ her geçen gün yeni gelişmelere gebedir. Bu ağların çok katmanlı, ileriye dönük ve beslemeli özellikleri sayesinde daha doğru çeviri, duygu analizi, görüntü üretme gibi nitelikler yapay zekâyâ eklenmeye devam etmektedir.

Ahammad v.d. (2023: 30337) yaptıkları çalışmada nöral makine çevirisinde birkaç prototipi, yeni nesil mimarileri ve çalışma prensiplerini incelemişlerdir. Sözgelimi en çok kullanılan platformlardan biri olan Google translate yineleyen sinir ağları (RNN) ile birlikte bu mimariye “dikkat modülü” anlamında *attention* düzeneği ekleyerek sistemin verimliliğini ve yüksek doğruluğunu hedeflemiştir. Çeşitli çeviri araçlarında evrişimli sinir ağları (CNN) ile yineleyen sinir ağları (RNN) kombine biçimde kullanılabilir. Bunun yanı sıra GPT (*Generative Pre-trained Transformer*) gibi “*attention*” (Vaswani v.d., 2017) özelliği içeren Transformer mimarisi de son zamanların güncel uygulamalarındandır. “*Self attention*” (öz dikkat) (Shaw v.d. 2018; Rahali ve Akhloufi, 2023) mekanizması ise nöral makine çevirisinde umut vaat eden bir ağ türü olarak kabul edilmiştir. Bu mekanizmayla sistem, uzun süreli hafızada belli verileri tutarak ve göz önünde bulundurarak metni işlemektedir.

Transformer (Irie v.d. 2020; Patwardhan v.d., 2023; M.P. Brasoveanu ve Andonie, 2020) mimarisi *encoder-decoder* adı verilen iki bileşenden oluşur. Bu bileşenler hem öz dikkat (*self-attention*) mekanizmasından hem de ileri beslemeli (*feed-forward*) yapay sinir ağı katmanlarından oluşur. *Self attention*, Transformer’ın en yenilikçi özelliklerinden biridir ve bu mekanizma, bir tümcedeki her bir sözcüğün diğer sözcüklerle olan ilişkisini değerlendirir. Öncelikle girdi, diğer bir deyişle metin, ilk katmana iletilir. Metin ön işlemde geçer ve gömme işlemi gerçekleştirilir. Girdi, sayısal vektörlere dönüştürülür. Sözdizimini düzenlemek için vektörlere pozisyon kodlama eklenir. Sonrasında self-attention mekanizması devreye girer; girdiler, ağırlıklarla işlenir ve her sözcüğün diğer sözcüklerle bağlantısallığı incelenerek bir dikkat skoru hesaplanır. Bu aşamada, her sözcüğün dikkat skoru hesaplanırken, sapma (*bias*)¹³ adı verilen değer de eklenir. *Bias*, modelin ağırlıklarla doğrusal ilişkiler öğrenmesi yerine, daha karmaşık yapıları öğrenmesine olanak sağlar. Self-attention mekanizması, dikkat skorları, matris çarpımları ve normalizasyon işlemleri ile gerçekleştirilir; böylelikle model, her sözcüğün diğer sözcüklerle olan ilişkisini öğrenir ve girdilerin anlamı belirlenir. Normalizasyon, her katmandaki girdilerin ortalamasını düzenleyerek hızlı öğrenmeyi sağlar. Bunun yanı sıra

¹³ *Bias* bilgisayar bilimlerinde aynı zamanda makinenin yanlılığı, ön yargıları anlamına da gelir.

modelin hangi bilgileri aktarıp hangi bilgileri elemesi gerektiğini belirleyen ve matematiksel bir işlem olan aktivasyon fonksiyonları devreye girer; modelin daha karmaşık yapıları öğrenmesi sağlanır. Burada yapay sinir hücresine gelen sinyal alınır ve yeterince güçlü ise nöron aktif hale gelir, veriler bir sonraki katmana iletilir. İleri beslemeli sinir ağları bu şekilde çalışır ve Transformer mimarisinde her katmanda aynı işlem yeniden yapılır. Transformer gibi büyük dil modelleri büyük veri setleri ile eğitilir. Eğitim sürecinde model, sözcük ve tümce temsilcilerini optimize eder, böylelikle karmaşık kalıpları öğrenir. Model hataları en aza indirmek için geri yayılım (*backpropagation*) algoritmasını kullanarak ağırlıkları günceller. Geri yayılım yapay zekanın temelini oluşturan önemli bileşenlerden biridir (Dohare v.d., 2024). Bu şekilde döngü tekrarlanarak model öğrenmiş olur.

Wang v.d.’nin (2024) büyük dil modellerini incelediği, insan ve makine arasındaki ayırmadan söz edilerek bazı mimariler hakkında ayrıntılı bilgi verdiği çalışmada ise, Transformer mimarisi hakkında çoklu dikkat katmanları kullanılmasından ve modelin bağlamsal anlam ayırt etmeyi öğrenmesinden (2024: 5) farklı olarak bu modellerin ön eğitiminde sözcük maskeleyme (*Masked Language Modeling-MLM*) kullanıldığından söz etmiştir. Wang v.d. bunun için 2018 yılında Google’ın tanıttığı ve kullandığı BERT modelinin sözcük maskeleymesini örnek vermiştir. GPT ise tüm bağlamları dikkate alarak sonraki sözcüğü tahmin mekanizmasına dayanmaktadır.

Büyük dil modellerinden biri olan BERT (*Bidirectional Encoder Representations from Transformers*) (Koroteev, 2021), yine Transformer mimarisine dayanan *Encoder* tabanlı bir dil işleme modelidir. Encoder katmanları sayesinde bir metin girdisinde sözcüklerin birbiriyle ilişkisini anlamak için dikkat self-attention kullanılır. BERT, giriş metnini hem soldan sağa hem de sağdan sola doğru işler. Bu çift yönlü işleme (*Bidirectional Processing*, a.g.e.: 8), modelin sözcükler arasındaki daha karmaşık bağlantısal ilişkileri anlamasını sağlar. Transformer’da olduğu gibi burada da modelin sözdizimini anlaması için pozisyon kodlama kullanılır. BERT, büyük bir metin veri kümesi üzerinde iki görev için önceden eğitilir: Maskelenmiş Dil Modeli (*Masked Language Model- MLM*, a.g.e.: 2) ve Sonraki Tümce Tahmini (*Next Sentence Prediction- NSP*, a.g.e.:12). Bu süreç, modelin geniş bir dil bilgisi edinmesini sağlar.

Lindborg ve Rabovsky’nin (2021:1049-1050) yaptığı çalışmaya baktığımızda GPT-2’nin yine bir tür dikkat mekanizmasıyla işlediği, bu mekanizma sayesinde modelin, bir metin parçasındaki tüm önceki girdileri hatırladığı ve mevcut sözcüğü işlerken önemli görülen sözcüklere dinamik olarak dikkat atadığı görülmektedir. Buna karşın yinelemeli sinir ağları (RNN) kullanan diğer dil modeli SG’nin (*Sentence Gestalt*) tümcelerin anlamını kavramada durum ya da olayları haritalama ile tahmin ettiği görülmektedir. SG modeli, dilin dünya ile

bağlantılı olarak nasıl işlendiğini ve anlamlandırıldığını incelemek üzerine kuruludur. Dil girdilerini ardışık olarak işler ve her adımda önceki adımlardan elde edilen bilgiyi güncelleyerek sonraki adımlara aktarır. SG, çok güncel olmayan bir modeldir.

Yineleyen sinir ağlarının uzun dönem bellek ve bağımlılık sorunlarını çözmek için geliştirilmiş RNN mimari ailesine ait LSTM (*Long Short-Term Memory*) dil modeli ise nöral makine çevirisi alanında oldukça yaygın derin öğrenme modellerinden biridir. LSTM, hücre mekanizmasıyla (*cell state*) bilginin zaman içinde saklanmasını ve gerektiğinde erişilmesini sağlar; kapı mekanizmalarıyla (giriş, unutma, çıkış kapıları) bilginin belleğe ne zaman dahil olacağını denetler, gereksiz bilgiyi ayıklar ve bilginin güncellenmesini sağlar (Hochreiter ve Schmidhuber, 1997; akt. Özengi, 2024: 11-12).

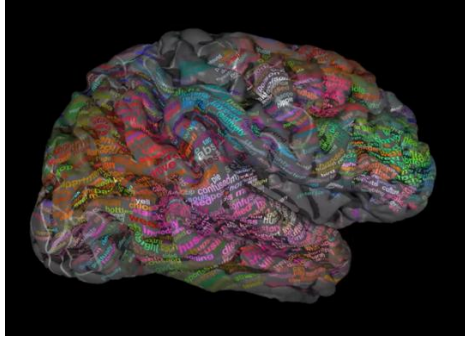
Çeviriyi ilgilendiren dil modellerinin kullandığı mimarilerle ilgili güncel çalışmalara bakıldığında araştırmaların daha çok yineleyen sinir ağları (RNN) ve türleri ile Transformer mimarisi ve türlerine odaklandığı görülmektedir. Son zamanlarda ayrıca yineleyen sinir ağları ve Transformer mimarileri birleştirilerek hibrit dil modelleri oluşturulmaktadır. Her yeni model önceki modellerin kısıtlılıkları ve sorunlarını çözmek üzere yeni öneriler sunmaktadır. Yeni modeller önerilirken insan beyninin bellek, öğrenme, bilgi işleme mekanizmalarından esinlenilmektedir. Her ne kadar insan beyninin işleyiş mekanizmasından esinlenilse de (Alpaydın, 2022: 29-30) beynin dil işleme süreçleri ile yapay sinir ağlarının işleyişi arasında önemli farklılıklar söz konusudur.

İnsan beyninin dil işleme süreci

Beyin, dil işleme sırasında bir dizi karmaşık işlem gerçekleştirir. Dil, görsel ve işitsel modaliteler olarak adlandırılan herhangi bir duyuşsal kanal aracılığıyla beyinde algılanır, nöronlar arasındaki ağlar ve elektrokimyasal birtakım bağlantılarla işlenir. Dilin işlenmesi konusunda çeşitli teoriler olmakla birlikte beyinde dilin nasıl işlendiği hala tam olarak açıklanmış bir konu değildir. Alanda yapılan çalışmalar konuya ışık tutmaya çalışmaktadır.

İnsan beyninin dili işlemesi ile ilgili klasik bilgi, beynin çeşitli bölgelerinin özellikle de sol yarımkürenin bundan sorumlu olduğu yönünde idi. Sol yarımkürede frontal lobda yer alan Broca alanı, bilindiği kadarıyla dil üretmekten ve konuşmaktan, yine solda temporal lobda yer alan Wernicke alanı ise anlam vermektten sorumluydu. Alman bilim insanı Korbinian Brodmann (1868-1918) beyindeki bölgeleri numaralandırarak haritalandırmıştı (Kerimoğlu, 2022: 25). Buna göre dil işleme beyinde birkaç spesifik yerde gerçekleşiyordu. Ancak daha sonra yapılan çalışmalar, yeni eklenen ve tanımlanan alanlar, dil işlemenin nöronal ağlar

yoluyla çok daha karmaşık, kapsamlı ve bağlantısal boyutta gerçekleştiğini gösterdi (Benítez-Burraco ve Boeckx 2015; Poeppel v.d. 2012, akt. Kerimoğlu, 2022: 26; Hickok ve Poeppel 2007; Vigneau v.d. 2006; Friederici, 2011). Özellikle nörobiyolojik gelişmeler ve beyin görüntüleme yöntemlerinin gelişmesi bu alandaki bilgilerin güncellenmesini sağladı.



Görsel 4: The Brain Dictionary <https://www.youtube.com/watch?v=k61nJkx5aDQ&t=7s> 10.03.2025

Minnesota Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Kamil Uğurbil ve arkadaşları (Hinke v.d., 1993)¹⁴ konuşma merkezi olarak bilinen Broca alanı ve dil işleme üzerine yaptıkları çalışmada özellikle fonksiyonel MRI (fMRI) teknikleri kullanılarak beyin bu bölgesindeki aktiviteyi incelemeyi amaçlamışlardır. Bu araştırma, Broca alanının dil üretimi ve anlamadaki rolünü derinlemesine inceleyerek, içsel konuşma ve sözcük üretimi gibi dil görevlerinde nasıl aktif olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmada yapılan fMRI görüntülemelerinden elde edilen haritalamalara göre ve Huth v.d.'nin (2016)¹⁵ gerçekleştirdiği araştırmaya göre sözcüklerin ve anlamların beyin çeşitli bölgelere dağıldığını, beyin yalnızca dil işleme ve anlam vermeden sorumlu alanları olan Broca ya da Wernicke gibi bölümlerinin yanı sıra birçok bölgesinde aktivasyon olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda deneklere hikayeler okunmuş ve dinleme sırasında beyin aktiviteleri gözlenmiştir. Hikâyede geçen sözcüklere beyin çeşitli bölgeleri tepki vererek aktivasyon göstermiş ve bu aktivasyonlar, anlamsal ilişkilere göre renklerle haritalandırılmıştır. Deniz v.d.'nin (2019)¹⁶ yaptığı çalışma ise beyin anlam işleyen bölgelerinin, bilginin alındığı modaliteden, diğer bir deyişle görme, işitme, okuma gibi hangi duyuşal yolla alındığından bağımsız olarak çalıştığını göstermiştir. Zhang v.d.'nin (2022)¹⁷

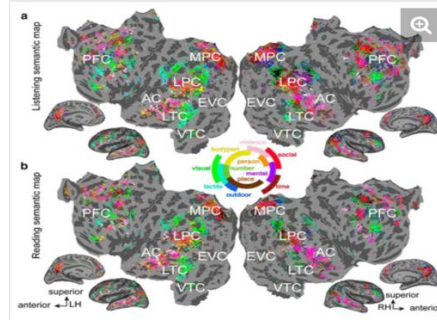
¹⁴ https://journals.lww.com/neuroreport/abstract/1993/06000/Functional_magnetic_resonance_imaging_of_Broca_s.18.aspx 10.03.2025

¹⁵ Huth, A. G., De Heer, W. A., Griffiths, T. L., Theunissen, F. E., & Gallant, J. L. (2016). Natural speech reveals the semantic maps that tile human cerebral cortex. *Nature*, 532(7600), 453-458.

¹⁶ Deniz, F., Nunez-Elizalde, A. O., Huth, A. G., & Gallant, J. L. (2019). The representation of semantic information across human cerebral cortex during listening versus reading is invariant to stimulus modality. *Journal of Neuroscience*, 39(39), 7722-7736.

¹⁷ Zhang, X., Wang, S., Lin, N. and Zong C. (2022). Is the brain mechanism for hierarchical structure building universal across languages? An fmri study of chinese and english, in *Proceedings of the 2022 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, 7852-7861.

gerçekleştirdiği ilginç bir çalışmada ise farklı dillerde beyindeki aktivasyonun birbirinden ayrışıp ayrışmadığı gösterilmektedir.



Görsel 5: Anlam haritalama, Huth v.d. 2016

Yapay zekâ ve beyin çalışmaları

Bildiğimiz kadarıyla yapay zekâ ve dil modelleri, insan beyninin ve sinir ağlarının çalışma prensibinden esinlenmektedir. Ancak insan beyni ile doğal dil işleme arasında bazı farklar söz konusudur. İnsan beyni dili, nöronal ağlar yoluyla biyolojik bir süreçten geçerek işlerken elektrokimyasal işlemler gerçekleşir. Bu süreçte kültür, bağlam, üslup, kişisel paradigmlar ve ayrımlar, durumsallık, bilinç dışı gibi birçok etken devreye girerken yapay zekâda istatistiksel modeller, algoritmalar kullanılarak dil, sayısal verilere dönüştürülerek yapay bir sistemde hiyerarşik biçimde işlenir. Doğal dil işleme, matematiksel ve veri tabanına dayalı bir mekanizmadır (Alpaydın, 2022). Bazı dil modelleri kural tabanlı, bazıları istatistik tabanlı, çeviride güncel olarak kullanılanlar ise makine öğrenimi ve derin öğrenme algoritmaları ile desteklenen modellerdir. İnsan beyni doğal dil işlemeye göre daha esnek anlam verme ve muhakeme etme yetisine sahiptir. Doğal dil işlemenin bu alanda çeşitli sınırlılıkları vardır. Çeşitli dil modellerini inceleyerek işleme mekanizmasını beyin ile karşılaştıran çalışmaların (Lindborg ve Rabovsky, 2021; Pasquiou v.d. 2022) ortaya koyduğu bulgular, dil modellerinin mekanizmaları hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Lindborg ve Rabovsky'nin (2021:1049-1050) çalışmasında son yılların işlevsel ve güncel modeli olan Transformer mimarisine sahip büyük dil modellerinin dil işleme ve anlam verme mekanizmasının bazı yönleriyle beynin anlam vermesinden farklı çalıştığını göstermektedir. Öte yandan çalışma, işlevsel anlamda beyne yakın işlevsel benzerlikler de ortaya koymaktadır. Pasquiou v.d. (2022) çalışmasında ise çeşitli dil modelleri (GloVe, LSTM, GPT-2, BERT) eğitilerek modele verilen girdilerden aktivasyon vektörleri elde edilmiştir. Diğer taraftan katılımcılara “Küçük Prens” dinletilerek onların fMRI aktivasyonları zaman serileri biçiminde kayıt edilmiştir. Buradan elde edilen veriler ile dil modellerinden elde edilen aktivasyon

vektörleri eşleştirilerek, beyin makine arasındaki aktivasyon benzerliği incelenmiş, regresyon modeli ile analizi edilmiştir. Bulgulara göre eğitilmiş transformer modellerinin, LSTM (*Long-Short Term Memory*) gibi yinelemeli sinir ağları (*Recurrent Neural Networks-RNN*) tabanlı modellere oranla beyin aktivasyonlarını tahmin etmede daha iyi sonuçlar elde ettiği görülmüştür.

Bunun yanı sıra Wang v.d.'nin (2024) gerçekleştirdiği çalışmada doğal dil işlemenin insana göre üstün özelliklerin söz edilerek beyin çalışmalarında beyni anlamak için dil modellerinden faydalanılması önerilmiştir. Wang v.d., insan beyninin dil işleme süreçlerini anlamak için yapay zekâdan faydalanmak gerektiğine ilişkin bir derleme sunmuşlardır. Buna göre yapay zekâ ve büyük dil modelleri, beynin anlaşılmasına katkı sağlayabilir, insan beyin-dil ilişkisine yönelik içgörü sunabilir ve beynin dili işleme mekanizmasının anlaşılmasına yardım edebilir (2024: 1-5). Yapay zekâ kullanılarak yapılacak çalışmalar, dil işleme sırasında oluşan bilişsel yükün ve işleyişin mekanizması, anlam ve yapının beyinde nasıl temsil edildiği, beynin sözcükleri parça bütün ilişkisi içerisinde nasıl ayrıştırıp işlediği konularında önemli veriler sunarak gelecekteki beyin çalışmalarına rehberlik edebilir (a.g.e.: 9). Büyük dil modelleri zaten insan davranışlarından esinlenerek üretildiği için her ne kadar genel anlamda arada benzerlik ve farklar olsa da belli bir görevi yerine getirmek için eğitilmiş bir modeli, yapay sinir ağlarının insan benzeri davranışlarını ve beyin aktiviteleriyle benzerlik gösterdiği durumları incelemek ve analiz etmek, beyinde dil işlemenin nasıl gerçekleştiği konusunda da yeni hipotezlerin oluşmasına ve değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (a.g.e.: 8). Bu doğrultuda çeviri yapmak için eğitilmiş bir modeli ve yapay sinir ağlarının insan benzeri davranışlarını ve beyin aktiviteleriyle benzerlik gösterdiği durumları disiplinler arası ve bağlantısallık yaklaşımıyla incelemek, çeviri edimi sırasında fMRI gibi cihazlar ile görüntüleme yapmak¹⁸, sezgi, bilinç, karar verme mekanizmaları gibi tartışmalı konularda yeni ufukların açılmasına imkân sağlayabilir .

Çeviribilimsel perspektiften yapay zekâ ve çevirmen

Çeviri süreçlerinin bilişsel yönü ile ilgili çalışmalar ve nöral makine çevirisindeki örüntüler üzerine çalışmalar, kara kutu olarak nitelendirilen beyni ve nöral makine çevirisinin işleyiş mekanizmasını anlamak bakımından oldukça önemlidir. Çeviri süreçlerini anlamaya yönelik bilişsel ve teknolojik temelli çalışmalar, çeviribilimi bağımsız ve akademik bir disiplin olarak

¹⁸ Bu alanda yapılmış benzer çalışma için bkz. Lu, F., Yuan, Z. (2019). Explore the Brain Activity during Translation and Interpreting Using Functional Near-Infrared Spectroscopy. In: Li, D., Lei, V., He, Y. (eds) *Researching Cognitive Processes of Translation. New Frontiers in Translation Studies*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-1984-6_5

tanımlayan James S. Holmes’ün “*The Name and Nature of Translation Studies*” (1972) başlıklı makalesinde öne sürdüğü kuramsal ayrımlarla da bağdaşmaktadır. Holmes, çalışmasında çeviriyi salt kuram ve uygulama olarak iki temel alanda incelemiş, salt kuramsal çeviri çalışmalarını betimleyici çeviri çalışmaları (*descriptive translation studies*) ve kuramsal çeviri çalışmaları (*theoretical translation studies*) biçiminde sınıflamıştır. Betimleyici çeviri çalışmaları altında Holmes, bilişsel alanla ilgili süreç odaklı betimleyici çalışmalara (*process oriented translation studies*) bir alan ayırmıştır. Bu alanda çeviri süreci odak alınmış, çevirmenin zihinsel işlemlerinin doğrudan gözlemlenememesi nedeniyle bu süreç “kara kutu” olarak adlandırılarak bilişsel çalışmaların önemine vurgu yapılmıştır. Bunun yanı sıra Holmes, bilişsel alanda yapılmasını öngördüğü çalışmaların “çeviri psikolojisi”¹⁹ ya da “psiko-çeviri” adıyla ayrı bir alt alan oluşturabileceğini belirtmiştir (Holmes, 2000: 177). Holmes’ün çevirmenin zihinsel işlemlerini “kara kutu” metaforuyla tanımlaması, derin öğrenme temelli dil modellerinde yapay zekâ destekli çeviri araçlarının işleyiş mekanizmalarının tam olarak açıklanamaması ile paralellik göstermektedir. Zira, dil modellerinde yapay sinir ağlarından oluşan katmanlar da “kara kutu” olarak nitelendirilmektedir. Bu benzerlik, akla açıklanabilir yapay zeka (XAI) çalışmalarını getirmekte, insan çevirmen ve makine çevirmen olarak adlandırılan her iki çeviri eyleyicisinin karar mekanizmalarıyla ilgili çözümleyici incelemeleri işaret etmektedir.

Holmes, uygulamalı çeviri çalışmaları (*applied translation studies*) olarak tanımladığı alana ise çeviri eğitimi, çeviriye yardımcı araçlar (sözlükler, bilgisayar programları) gibi bileşenleri dahil etmiş; makine çevirisine ayrıca kuramsal alanda ayrıntılı yer vermiştir. Araç-ortam temelli çeviri kuramları (*medium restricted translation theories*) olarak adlandırdığı alanda çevirinin gerçekleştirildiği araç-ortam üzerinden kuramsal ayrımların yapılması gerektiğini belirten Holmes, bu alanı insan çevirisi (*human translation*), makine çevirisi (*machine translation*) ve makine destekli karma model (*mixed or machine aided translation*) olarak üç bölüme ayırmıştır. Holmes’e göre kuramsal çalışmalar genel kuram olma eğilimindedir. Oysaki bir alanda yapılan kuramsal çalışma, hangi araçla yapıldığına bağlı olarak belirlenmeli, kuramsal alanın sınırları bu doğrultuda çizilmelidir (a.g.e.: 182).

İnsan makine etkileşimine yönelik kuramsal çalışmaları altında ele alınabileceğimiz makine destekli karma model, günümüz teknolojik gelişmeleriyle ayrı bir çalışma alanı olarak gittikçe anlam kazanmaktadır ve bu alan Endüstri 4.0 çağının bir yansıması olarak öne çıkmaktadır.

¹⁹ Çeviri Psikolojisi ile ilgili çalışma için bkz. Jääskeläinen, R. (2016). Translation Psychology, çev. Eračıkbaş, A.F., *Handbook of Translation Studies*, Volume 3 (2012), 191-197, John Benjamins Publishing Company.

Doğal dil işleme, derin öğrenme ve metin işleme süreçleri, dijital dönüşümün önemli ölçüde hissedildiği yeni dönemde çeviribilimsel perspektiften çeviri süreçlerini yeni bir konumlanmaya doğru itmektedir. Özellikle nöral makine çevirisi, ön düzenleme (*pre-editing*) son düzenleme (*post editing*) gibi işlemlerde çevirmenin, nasıl çalıştığını bildiği bir düzenek için metin hazırlaması, bir düzenek tarafından üretilmiş çıktıyı değerlendirmesi ve metnin amaca uygun olarak yeniden üretilmesinde başat rol alması, çeviri süreçlerinin amaç, işlev, anlam, kaynak-erek ilişkisi gibi temel kavramları, teknolojik gelişmelere uyumlanarak yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda çeviri kuramlarının bakış açısından yapay zekâ ve çevirmen etkileşimi incelemeye değerdir.

Sözelimi *Skopos* (Amaç/Erek) kuramına göre çevirinin amacı, kaynak metni erek dildeki işlevi bakımından değerlendirmeyi ve çeviri süreçlerini buna göre yönetmeyi (Reiß ve Vermeer, 1984: 96) esas aldığından çevirmen bu süreçten sorumlu bir uzmandır. Çevirmen, donanımıyla bu sürecin en önemli karar vericisi ve belirleyicisidir (a.g.e.: 149). Yapay zekânın işleyiş mekanizmasına vakıf olan bir çevirmen, kaynak metnin çözümlenip erek dilde yeniden oluşturulmasına kadar olan süreçte uzmanlığını farklı bir konuma taşıma imkânına sahip olacaktır. Böylelikle çevirmen, kaynak metni yalnızca dilsel anlamda dönüştüren ve aktaran bir uzman olmaktan ziyade, amaca yönelik olarak bilgi işleyen bir sistem olarak yapay zekâ çıktılarını değerlendiren, analiz eden ve düzenleyen başka bir mekanizmaya yön veren karar verici bir pozisyonda olacaktır.

İşlevsel çeviri kuramlarından Justa Holz Mänttärin eylem odaklı çeviri kuramında (*Translatorisches Handeln*, 1984) çeviri süreci, çeşitli aktörlerin katılımıyla yürütülen kolektif bir eylemdir ve çevirmen, bu süreçte uzman kimliğinin yanı sıra danışman olarak da öne çıkmaktadır (a.g.e.: 118). Mänttär, çeviri eyleminde yer alan aktörlerin işbirliğini vurgulayarak çeviri sürecinde tarafların birbiriyle etkileşiminin önemine işaret etmektedir (a.g.e.: 41-43). Çevirmenin danışman rolü oldukça belirleyicidir. Mänttär'e göre çevirmen, erek dil okuyucusu için belirlenen işlev ve amaç doğrultusunda metni tasarlayan, üreten ve danışman konumuyla gerekli düzenlemeleri gerçekleştiren kişidir. Günümüzde çevirmenler çoğu zaman yapay zekâ ile bir sistem tarafından üretilmiş bir çıktıyla muhatap olurlar. Bu durum yeni bir aktörü devreye sokmakta ve çevirmenin rolünün dönüşmesini gerekli kılmaktadır. Nöral makine çevirisinin çeşitli süreçlerden geçirilerek işleyip ürettiği çıktı, çevirmenin uzman ve danışman kimliğini kullanabileceği bir alan oluşturmakta, çevirmen makine işbirliğini gerekli kılmaktadır. Özellikle nöral makine çevirisinde arka planda metnin işlenişi, bağlam değerlendirmesi, bir dil modelinin eğitimi, amaca yönelik kişiselleştirilmesi ya da spesifik bir

alana yönelik özelleştirilmesi, girdi-çıkı ilişkisinin analizi, çıktının erek metne yönelik inşası ve tasarımı gibi işlemlerin yürütülmesi, metinle kurulan ilişkinin başka bir boyuta taşınmasını ve uzmanlığın derinleşmesini gerektirmektedir.

Çevirmenin uzmanlığını geliştirebileceği ya da bir uzmanlık oluşturabileceği diğer bir konu ise yapay zekâ ve dil işlemede metin işleme süreçleridir. Metin işleme süreçleri Chrisitane Nord'un çeviri amaçlı kaynak metin çözümlemesi (1995: 40-145) kapsamında çeviribilimsel perspektiften değerlendirilebilir. Nord, kaynak metnin çözümlenmesini dilsel düzeye hapsedmez, metni bütün bileşenleriyle ve katmanlarıyla ele almayı önermektedir. Metnin çözümlenmesiyle bağlam ve anlam, metnin ortaya koyduğu bütünlüklü işlevi bakımından ayrıca önem arz etmektedir. Çevirmen, yüzeysel bir değerlendirme ya da çözümleme yapan biri değildir; gerektiğinde metnin içinde, arka planında, derinliklerinde ve çeperinde anlama dair parçalar arayan, bulduğu parçaları birleştiren ve nihayetinde ortaya erek dilde işlevsel bir ürün çıkaran profesyonel bir kimlik taşır. Nöral makine çevirisinde her ne kadar çok başarılı sonuçlar alınsa da sözü edilen boyutta ve kapsamda bir çözümleme ve metin üretme söz konusu değildir. Özellikle metin işleme ve ön işleme süreçleri, kaynak metnin çözümlemesine ilişkin yeni bir alan olarak kabul edilebilir ve mekanizmanın işleyişine dair bilgi vermektedir. Metin ön işleme süreçlerinin incelenmesi ve bu doğrultuda çeviri çıktılarının incelenmesi, çevirmene dili farklı düzeylerden ele alma ve sistemin anlam oluşturma biçimini analiz etme imkânı tanımaktadır.

Sonuç ve öneriler

İnsan beyninin işleyişinin doğal dil modellerine göre çok daha komplike olduğu bir gerçektir. Dil modellerinin işleyiş mekanizması ve derin öğrenmeyi oluşturan yapay sinir ağları her ne kadar temelde beyinden esinlense de sonuçta matematiksel bir işleme ile verinin işlendiği bir süreci temsil eder. Zira bu yönüyle de hesaplamalı dilbilim olarak adlandırılır. Bu yöntemlerle metin işleme süreçlerinde çeviri ile ilgili örneklerden elde edilen bulgular, veri ön işleme aşamalarının ve model açıklanabilirliğinin çeviri çıktılarını doğrudan etkilediğini göstermiştir.

Metin işleme ile ön işleme süreçlerinin ve çeşitli dil modelleri mimarilerinin incelenmesiyle elde edilen bulgular, yapay zekanın etkisiyle hızla dönüşen yeni dönemde çeviri alanında çalışanların doğal dil işleme, derin öğrenme alanında kendilerini geliştirmelerini ve gelişmelere adapte olmalarını gerekli kılmaktadır. Çeviri eğitimi de bu doğrultuda gelişmelere göre güncellenmelidir. Yapay zekâ ve işleyiş mekanizması ile ilgili temel konular derslere konu edilmeli, metin çözümleme ve metin inşa etme süreçlerinde yapay zekâdan faydalanmalı, bilgi işleyen bir sistem olarak nöral makine çevirisinde girdi-çıkı arasındaki ilişkinin gözlenmesi,

çeviri çıktısının bunlara göre düzenlenmesi gibi uygulamalar derslere mümkün olduğunca entegre edilmelidir. Dil modellerinin ve doğal dil işlemenin çalışma prensiplerine ve metin işleme süreçlerine aşina olmak, yapay zekâ çağında çevirmenler için yeni alanlar açabilir. Çevirmenler, dilbilimsel uzmanlık ile teknolojik gelişmelerin birleştiği alanlarda hibrit roller üstlenebilirler. Sözelimi metin işleme süreçlerinde elde edilen verilen nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerinde çalışabilir, veri okuryazarlığı alanında kendilerini geliştirebilirler. Bunun yanı sıra bir dil modelinin eğitiminde görev üstlenebilir, dil modelini kişiselleştirebilir, dil modelinin metin işleme süreçlerini izleyerek ve gerektiğinde müdahale ederek çeviri kalitesinin artmasına katkıda bulunabilirler.

Bu çalışma, doğal dil işleme, derin öğrenme, dil modelleri ve mimarileri ile metin işleme süreçlerine temel düzeyde genel bir bakış sunmakta; çevirmenlik mesleğinin dönüşümüne ve çevirmenlerin yapay zekâ çağında edinecekleri konuma bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte dil modellerinin geliştirilmesi için metin işleme ve metin ön işleme aşamalarının çeviri bakımından incelenmesine yönelik kapsamlı çalışmalar önerilmektedir. Bu çalışmalar sayesinde hata analizleri yapılabilir; çeşitli dil çiftleri ile büyük veri setleri hazırlanabilir, daha doğru ve güvenilir çevirinin ön koşulları oluşturulabilir.

Kaynakça

Adalı, E. (2016). Doğal Dil İşleme. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*. 5(2).

Ahammad, S. H., Kalangi, R. R., Nagendram, S., Inthiyaz, S., Priya P.P., Faragallah O.S., Mohammad, A., Eid, M.M.A., Rashed, A.N.Z. (2023). Improved neural machine translation using Natural Language Processing (NLP). *Multimedia Tools and Applications*. Springer.

Alpaydın, E. (2022). *Yapay Öğrenme Yeni: Yapay Zekâ*. çev. Aylin Ağar, 3. Baskı, Tellekt, İstanbul.

Antoine J. ve P. Tixier (2018). Notes on Deep Learning for NLP. *arXiv*, preprint arXiv:1808.09772. Erişim adresi <https://doi.org/10.48550/arXiv.1808.09772>

Bahdanau, D., Cho, KH. ve Bengio, Y. (2015). Neural machine translation by jointly learning to align and translate. Proceedings of ICLR. *arXiv*, preprint arXiv:1409.0473. Erişim adresi <https://doi.org/10.48550/arXiv.1409.0473>

Benítez-Burraco, A. ve Boeckx, C. (2015). Possible functional links among brain- and skull-related genes selected in modern humans. *Frontiers in Psychology*, 6, Article 794.

Camacho-Collados J. ve Pilehvar, M.T. (2018). On the Role of Text Preprocessing in Neural Network Architectures: An Evaluation Study on Text Categorization and Sentiment Analysis. *arXiv*, preprint arXiv:1707.01780. Erişim adresi <https://doi.org/10.48550/arXiv.1707.01780>

Deniz, F., Nunez-Elizalde, A. O., Huth, A. G. ve Gallant, J. L. (2019). The representation of semantic information across human cerebral cortex during listening versus reading is invariant to stimulus modality. *Journal of Neuroscience*, 39(39), 7722-7736.

Deshmukh, R. D. ve Kiwelekar, A. (2020). Deep learning techniques for part of speech tagging by natural language processing. *2020 2nd International Conference on Innovative Mechanisms for Industry Applications (ICIMIA)* içinde, 76-81, IEEE.

Dohare, S., Fernando Hernandez-Garcia, J., Lan, Q., Rahman, P., Rupam Mahmood, A., S.Sutton, R. (2024). Loss of plasticity in deep continual learning. *Nature*, Springer Science and Business Media LLC. Erişim adresi <https://doi.org/10.1038/s41586-024-07711-7>

Feldman, R. ve Dagan, I. (1995). *Knowledge Discovery in Textual Databases*. KDD' 95 Proceedings of the First International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, 112-117. Erişim adresi https://www.ijcseonline.org/spl_pub_paper/30-ICCIS-18.pdf

Friederici, A. D. (2011). The brain basis of language processing: from structure to function. *Physiological reviews*, 91(4), 1357-1392.

Goodfellow, I., Bengio, Y. ve Courville, A. (2016). *Deep Learning*. MIT Press. Erişim adresi www.deeplearningbook.org

Hickok, G., ve Poeppel, D. (2007). The cortical organization of speech processing. *Nature reviews neuroscience*, 8(5), 393-402.

Hinke, R. M., Hu, X., Stillman, A. E., Kim, S. G., Merkle, H., Salmi, R. ve Ugurbil, K. (1993). Functional magnetic resonance imaging of Broca's area during internal speech. *Neuroreport*, 4(6), 675-678.

Hochreiter S. ve Schmidhuber J. (1997). Long Short-Term Memory. *Neural Computation*, 9(8); 1735–1780. Erişim adresi <https://doi.org/10.1162/neco.1997.9.8.1735> (17.03.2025)

- Huth, A. G., De Heer, W. A., Griffiths, T. L., Theunissen, F. E. ve Gallant, J. L. (2016). Natural speech reveals the semantic maps that tile human cerebral cortex. *Nature*, 532(7600), 453-458.
- Holmes, J. S. (2000). The Name and Nature of Translation Studies. 1972, In: Venuti, L. (eds): *The Translation Studies Reader*, Chapter 13, 172-185.
- Holzinger, A., Saranti, A., Molnar, C., Biecek, P. ve Samek, W. (2022). Explainable AI Methods - A Brief Overview. *International workshop on extending explainable AI beyond deep models and classifiers* içinde, 13-38, Cham: Springer International Publishing. Erişim adresi https://dx.doi.org/10.1007/978-3-031-04083-2_2
- Hopfield, J. J. (1982). Neural Networks and Physical Systems with Emergent Collective Computational Abilities. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Vol. 79, No 8, Part 1 Biological Sciences, 2554-2558.
- Jabeen, R., Ericsson, M., ve Nordqvist, J. (2023). Towards Better Product Quality: Identifying Legitimate Quality Issues through NLP & Machine Learning Techniques. *Linköping Electronic Conference Proceedings*, Linköping University Electronic Press. doi.org/10.3384/ecp199009
- Jääskeläinen, R. (2016). Translation Psychology. Çev. Eraçıkbaş, A.F., *Handbook of Translation Studies*, Vol. 3 (2012), 191-197, John Benjamins Publishing Company.
- Irie, K., Gerstenberger, A., Schlüter, R. ve Ney, H. (2020). How Much Self-Attention Do We Need? Trading Attention for Feed-Forward Layers. *ICASSP 2020-2020 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)*, 6154-6158.
- Kerimoğlu, C. (2022). Dilin Kökeni Arayışları-5: Beyin ve Dil, *Dil araştırmaları Journal of Language Studies*, Yıl: 16, Dönem: 2022/Bahar, Sayı: 30 ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003
- Khurana, D., Koli, A., Khatter, K. ve Singh, S. (2022). Natural language processing: State of the art, current trends and challenges. *Multimedia Tools and Applications*, 82, 3713-3744.
- Koroteev, M. V. (2021). BERT: a review of applications in natural language processing and understanding. *arXiv*, preprint arXiv: 2103.11943. Erişim adresi <https://arxiv.org/pdf/2103.11943> (17.03.2025)
- LeCun, Y., Bengio Y. ve Hinton, G. (2015). Deep learning, *Nature*, 521.7553 (2015): 436-444.
- Lindborg, A. ve Rabovsky, M. (2021). Meaning in brains and machines: Internal activation update in large-scale language model partially reflects the n400 brain potential. *Proceedings of the annual meeting of the cognitive science society*, Vol. 43. Erişim adresi <https://escholarship.org/uc/item/6d71c9sj> (16.03.2025)
- Liu, F. H., Gu, L., Gao, Y. ve Picheny, M. (2003). Use of statistical N-gram models in natural language generation for machine translation. *2003 IEEE International Conference on Acoustics, Speech, and Signal Processing*, Proceedings.(ICASSP'03), Vol. 1, pp.I-I). IEEE.
- Lourdusamy, R. ve Abraham, S. (2018). A Survey on Text Pre-processing Techniques and Tools. *International Journal of Computer Sciences and Engineering*, Vol. 6, Special Issue-3, 148-157, E-ISSN: 2347-2693.
- Lu, F., Yuan, Z. (2019). Explore the Brain Activity during Translation and Interpreting Using Functional Near-Infrared Spectroscopy. In: Li, D., Lei, V., He, Y. (eds) *Researching Cognitive Processes of Translation. New Frontiers in Translation Studies*. Springer, Singapore. Erişim adresi https://doi.org/10.1007/978-981-13-1984-6_5
- Luo, S., Ivison, H., Han, S. C. ve Poon, J. (2024). *Local interpretations for explainable natural language processing: A survey*, ACM Computing Surveys, 56(9), 1-36.

- M.P. Brasoveanu, A. ve Andonie, R. (2020). Visualizing Transformers for NLP: A Brief Survey. *24th International Conference Information Visualisation (IV)*. Erişim adresi <https://doi.org/10.1109/iv51561.2020.00051> (17.03.2025)
- Mänttari, J.H. (1984). *Translatorisches Handeln:Theorie und Methode*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.
- Nord, C. (1995). *Textanalyse und Übersetzen: theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. 3. Auflage, Heidelberg, Groos. ISBN: 3-87276-649-X
- Özengi, A. (2024). *Derin Öğrenme Teknikleri Kullanılarak Türkçe-İngilizce Nöral Makine Çevirisi*. Dönem Projesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Erişim adresi <https://acikerisim.ikcu.edu.tr/yayin/1742898&dil=3&q=>(17.03.2025)
- Pasquiou, A., Lakretz, Y., Hale, J., Thirion, B. ve Pallier, C. (2022). Neural language models are not born equal to fit brain data, but training helps. *arXiv*, preprint arXiv:2207.03380. Erişim adresi <https://arxiv.org/pdf/2207.03380> (17.03.2025)
- Patwardhan, N., Marrone, S. ve Sansone, C. (2023). Transformers in the Real World: A Survey on NLP Applications. *Information, MDPI AG*. Erişim adresi <https://doi.org/10.3390/info14040242> (17.03.2025)
- Pekcoşkun Güner, S. (2023). Çevirmen-Bilgisayar Etkileşiminin Kilit Bileşeni: Doğal Dil İşleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, 5(1), 56-79. Erişim adresi <https://doi.org/10.55036/ufced.1306746> (17.03.2025)
- Poeppel, D., Emmorey, K., Hickok, G. ve Pylkkänen, L. (2012). Towards A New Neurobiology of Language. *Journal of Neuroscience*, 32/41: 14125–14131.
- Rahali, A. ve Akhloufi, M. A. (2023). End-to-End Transformer-Based Models in Textual-Based NLP, *AI*, 4(1), 54-110. MDPI. Erişim adresi <https://doi.org/10.3390/ai4010004> (17.03.2025)
- Reiß, K. ve Vermeer, H. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. De Gruyter.
- Rumelhart, D. E., Hinton, G. ve Williams, R. J. (1986). Learning representations by back-propagating errors. *Nature*, 323.6088: 533-536.
- Sankar, H. ve Subramaniaswamy, V. (2017). Investigating sentiment analysis using machine learning approach. *2017 International Conference on Intelligent Sustainable Systems (ICISS)*. Erişim adresi <https://doi.org/10.1109/iss1.2017.8389293> (17.03.2025)
- Samek W., Wiegand T. ve Müller K.R. (2017). *Explainable Artificial Intelligence: Understanding, Visualizing and Interpreting Deep Learning Models*. *arXiv*, preprint arXiv:1708.08296. Erişim adresi <https://doi.org/10.48550/arXiv.1708.08296>
- Schmidhuber, J. (2014). *Deep Learning in Neural Networks: An Overview*. *Neural networks*, 61, 85-117. Erişim adresi <https://doi.org/10.48550/arXiv.1404.7828>
- Seker, S. E. (2015). Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing). *YBS Ansiklopedi* 2(4), 14-31.
- Shaw, P., Uszkoreit, J. ve Vaswani, A. (2018). Self-attention with relative position representations. *arXiv*, preprint arXiv:1803.02155. Erişim adresi <https://doi.org/10.48550/arXiv.1803.02155>

- Sharma, A., Amrita, Chakraborty, S. ve Kumar, S. (2022). Named entity recognition in natural language processing: A systematic review. *Proceedings of Second Doctoral Symposium on Computational Intelligence: DoSCI 2021* içinde, 817-828. Springer Singapore.
- Singh, C., Hsu, A. R., Antonello, R., Jain, S., Huth, A. G., Yu, B., Gao, J. (2023). Explaining black box text modules in natural language with language models. *arXiv*, preprint arXiv:2305.09863. Erişim adresi <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.09863>
- Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A.N., Kaiser, L., Polosukhin, I. (2017). Attention is all you need. *Proceedings of the Advances in Neural Information Processing Systems 30 (NIPS)*, Long Beach, CA, USA, 4–9, 5998–6008.
- Vigneau, M., Beaucousin, V., Hervé, P. Y., Duffau, H., Crivello, F., Houde, O., ... ve Tzourio-Mazoyer, N. (2006). Meta-analyzing left hemisphere language areas: phonology, semantics, and sentence processing. *Neuroimage*, 30(4), 1414-1432.
- Wang, S., Sun, J., Zhang, Y., Lin, N., Moens, M. F. ve Zong, C. (2024). Computational models to study language processing in the human brain: A survey. *arXiv*, preprint arXiv:2403.13368. Erişim adresi <https://arxiv.org/pdf/2403.13368> (17.03.2025)
- Zhang, X., Wang, S., Lin, N. ve Zong, C. (2022). Is the brain mechanism for hierarchical structure building universal across languages? an fmri study of chinese and english. *Proceedings of the 2022 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing* içinde, 7852–7861.

Structured Abstract

This study provides a comprehensive conceptual and descriptive examination of natural language processing (NLP) and deep learning models, which are essential components of artificial intelligence. It evaluates commonly used architectures in language models in terms of their characteristics and discusses text processing and preprocessing workflows that operate on artificial neural networks, with examples in the context of translation. Additionally, the article compares the functioning mechanisms of the human brain and artificial neural networks, emphasizing their impact on the training and development of language models.

NLP refers to the field that enables computers to understand, process, and interact using human language. With the development of artificial neural networks inspired by the human brain starting in the 1980s (John Hopfield, Geoffrey Hinton), and the integration of these technologies into natural language modeling and neural machine translation by the 2000s (Yann LeCun, Y. Bengio, Geoffrey Hinton), a major transformation has taken place. The public release of a large-scale language model in 2023 significantly accelerated interest in artificial intelligence systems. What characterizes this new era is the data-driven nature of deep learning algorithms, which, unlike traditional rule-based systems, learn from large datasets and optimize themselves over time (Alpaydın, 2002: 27). These developments have reshaped the landscape of language technologies and initiated discussions on the implications of AI on human communication. NLP and deep learning algorithms operate within this dynamic framework. NLP involves two core stages: text comprehension (encoding) and text generation (decoding) (Alpaydın, 2002: 92). During comprehension, high-level abstraction and encoding occur, while generation involves decoding. In neural machine translation, this corresponds to the encoder-decoder architecture where one neural network processes the input into a mathematical representation and another generates the output sequence. NLP is often referred to as computational linguistics because neural networks convert text data into numerical representations (Şeker, 2015: 14). This abstraction process reflects the shift from symbolic representation to statistical and probabilistic models in modern language technologies. As data progresses through layers in deep learning, it is processed and transformed into outputs. During training, systems learn from big data and continuously optimize themselves throughout the entire text processing workflow. Language models are built upon various architectural frameworks. Among the most prominent is the Transformer model, which applies encoder-decoder mechanisms. Others include recurrent neural networks (RNNs) and hybrid models. The number of layers and processing mechanisms vary depending on the model. Each architecture offers specific strengths in handling language complexity, memory retention, and contextual understanding. Although artificial neural networks are inspired by the human brain, significant differences exist between biological language processing and artificial mechanisms (Alpaydın, 2022: 29–30). The human brain operates through neuronal, biological systems, while NLP follows a mathematical, hierarchical, and data-based framework. Understanding this distinction is crucial in designing language models that strive to emulate natural language comprehension and production. Key components of NLP include data collection, data preparation or preprocessing, feature extraction, model training, testing and evaluation, interpretation of results, and optimization. Tasks such as information retrieval, information extraction, and data mining are grouped under text mining, which helps derive meaningful insights from textual data. Preprocessing plays a crucial role in this context (Feldman and Dagan, 1995; cited in Lourdasamy and Abraham, 2018: 148), as it directly influences the accuracy and efficiency of

subsequent computational processes. Several linguistic applications are incorporated during text processing. Translation-oriented NLP applications often require interdisciplinary collaboration involving linguists, phonologists, morphologists, syntacticians, semanticists, pragmatists, NLP engineers, data analysts, and AI developers. Such cooperation ensures that language-specific complexities are adequately handled, especially in multilingual and domain-specific translation scenarios. Frequent preprocessing tasks include language detection, special character removal, correction of encoding errors and misspellings, and tokenization—segmenting text into meaningful and processable units. Compound words can be further broken into subword units (subword tokenization), determined by statistical frequency in training data. Morphological analysis becomes essential at this stage. Lowercasing is applied to normalize text for model training. Stemming reduces words to their root forms, while lemmatization identifies base forms of words (Camacho-Collados and Pilehvar, 2018: 2; Jabeen et al., 2023: 4). Noise removal targets irrelevant characters and symbols, while stop words removal filters out semantically non-contributive terms (Sankar and Subramaniaswamy, 2017: 88; Lourdasamy and Abraham, 2018: 149). Another key task is part-of-speech tagging to classify each word grammatically. Following this, syntactic parsing identifies sentence components and their functions (Deshmukh and Kiwelekar, 2020; Sankar and Subramaniaswamy, 2017: 88). Feature extraction translates relevant text attributes into numeric vectors to support model training (Jabeen et al., 2023: 4). Embedding further transforms words into mathematical vectors to capture semantic relationships. N-gram modeling helps capture linguistic structure and context and is especially useful in improving predictive accuracy in generative language models. Text processing tasks vary depending on the model but are pivotal for optimizing translation output. This study demonstrates that preprocessing quality and model interpretability directly influence translation performance. For instance, improved morphological analysis and precise lemmatization contribute to more accurate target language outputs. It becomes evident that NLP pipelines must be carefully customized according to linguistic properties of both source and target languages. The research emphasizes that NLP and deep learning technologies will play a critical role in the future of translation practices and language-related professions. Translators equipped with text processing knowledge will find new opportunities in dataset development, text refinement, model training processes, and system evaluation. As digital transformation reshapes language industries, translators are expected to adopt hybrid roles that bridge linguistic expertise and technological literacy. Therefore, integrating linguistic knowledge with computational tools will be indispensable for the evolving role of translators in AI-driven environments. Moreover, translation education must adapt to this shift by incorporating data literacy and NLP competencies to prepare future professionals for collaborative work.

Eş Anlamlılık ***Synonymy**

D. Alan CRUSE

Çev. Safiye ÇELEBİ ÇAM¹

Geliş Tarihi: 10.03.2025
Kabul Tarihi: 12.05.2025
Yayın Tarihi: 24.06.2025
Değerlendirme: İki Dış Hakem /
Çift Taraflı Körlleme
Makale Türü: Çeviri

Atıf Bilgisi:

Cruse, D. Alan (2025). Eş Anlamlılık
(Çev.: Safiye Çelebi Çam). *International
Journal of Language and Translation
Studies*, 5/1, 196-231.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:

lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan
edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek
için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide
yayınlanan çalışmalarının telif hakkına
sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0
lisansı altında yayımlanmaktadır.

12.1 Mutlak Eş Anlamlılar ve Eş Anlamlılık Ölçeği

Eş anlamlılığın bir çeşidi olan bilişsel eş anlamlılık zaten dördüncü bölümde temel benzerlik ilişkilerinden biri olarak takdim edilmiştir. Bu bölümde, eş anlamlılık kavramına dair daha geniş bir kavrayış geliştirilmiştir; bu kavrayış dahilinde bilişsel eş anlamlılık bir eş anlamlılık türü ya da derecesi olarak yerini alır; aynı zamanda bütün eş anlamlılık çeşitlerinin karakteristik özellikleri de detaylı şekilde incelenmiştir.

İki sağlam semantik bilgiyi tartışmamızın başlangıç noktası olarak alalım:

İlk bilgi, belli sözcük çiftlerinin ya da gruplarının birbirlerine anlam açısından özel olarak benzerliğidir. Bu özel benzerliğe sahip birimleri eş anlamlı kelimeler olarak adlandırmak âdettendir; fakat eş anlamlıların sınıflandırılması hiçbir şekilde bilişsel eş anlamlılık kavramıyla bitecek iş değildir; herhangi bir eş anlamlı kelimeler sözlüğüne göz atmak dahi bunu teyit edecektir.²

Mesela; Larousse Synonymes sözlüğü nomade (başıboş kimse), forain (yabancı) ve ambulant (gezici) kelimelerini tek

* Etik Beyan: * Çalışma, “Cruse, Alan D. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.” adlı kitabın “Synonymy” başlıklı 12. Bölümün tamamı yani 265-291. sayfalarının İngilizce ’den Türkçe ’ye tercümesidir.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

¹ Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-1946-7159, sccam@beu.edu.tr

² *Eş anlamlılık* terimini klasik anlamına benzer şekilde kullanıyorum; pek çok anlambilimci bu terimin kullanımını burada bilişsel eş anlamlılık olarak adlandırdığımız şeyle sınırlamaya kalkışacaktır.

Date of Submission: 10.03.2025
 Date of Acceptance: 12.05.2025
 Date of Publication: 24.06.2025
 Review: Double-blind peer review
 Article Type: Translation

Citation:

Cruse, D. Alan (2025). Synonymy (Trans.: Safiye Çelebi Çam). *International Journal of Language and Translation Studies*, 5/1, 196-231.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledges that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing in the journal retain the copyright to their work and their work is licensed under the CC BY-NC 4.0.

bir maddede eş anlamlı olarak birbiriyle ilişkilendirir fakat her biri için ayrı resmi tanım verir ki bu da bu kelimelerin hiçbir şekilde bilişsel eş anlamlı olmadıklarını sarahatle ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Dictionary of English Synonyms sözlüğü kill (öldürmek) kelimesini murder (cinayetle öldürmek) kelimesinin eş anlamlısı olarak verir (fakat ilginçtir ki bunun tersi geçerli değildir); strong (kuvvetli) kelimesini de powerful (güçlü) kelimesinin eş anlamlısı olarak verir fakat yine burada da bilişsel eş anlamlılık gözle görülür şekilde eksiktir (kazara öldürmek, cinayet işlemek anlamına gelmez; kuvvetli kedi (a strong cat) de illaki güçlü kedi (a powerful cat) olmayabilir).

İkinci bilgi ise bazı eş anlamlı kelime çiftlerinin diğer çiftlerden “daha eş anlamlı” olduğudur: Settee (kanepe) ve sofa (divan) kelimeleri, die (ölmek) ve kick the bucket (nalları dikmek) kelimelerinden daha eş anlamlıdır; aslında bu iki sözlüksel öge de boundary (sınır) ve frontier (cephe), breaker (büyük dalga) ve roller (dev dalga) ya da brainy (kafalı) ve shrewd (kurnaz) sözcük çiftlerine nazaran daha eş anlamlıdır (bu çiftlerin her birindeki kelimeler Roget’in Tesarus sözlüğünde yakın anlamlı olarak verilir fakat sezgilerimiz bize son kelime çiftiyle birlikte artık eş anlamlı olmak ve eş anlamlı olmamak arasındaki muğlak sınır çizgisine doğru yaklaşıldığını hissettiriyor).

Bu iki bilgi, görünüşe bakılırsa, eş anlamlılık ölçeği gibi bir şeyin varlığına işaret etmektedir. Fakat buna bakmadan önce, eş anlamlıların tamamının nasıl sınıflandırıldığına dair daha berrak bir resim çizmeye çalışalım.

Eş anlamlı kelimeleri nitelemenin düzgün bir yolu maalesef yoktur. Bu sorunu iki şekilde ele alacağız; ilk önce gerekli benzerlikler (necessary resemblances) ve mübah görülen/izin verilebilen farklılıklar (permissible differences) açısından, ikinci olarak da bağlamsal olarak (contextually) yani tanılayıcı çerçeveleri kullanarak. Her şeyden evvel, yaygın semantik özelliklerin ortaya koyduğu üzere eş anlamlı kelimeler arasında önemli ölçüde bir anlamsal örtüşme (semantic overlap) olduğu kesindir. Dolayısıyla mesela *truthful* (*doğrucu*) ve *honest*

(dürüst) kelimeleri bizim geniş eş anlamlılar sınıfımız içindedir ve nispeten yüksek bir anlamsal örtüşmeleri vardır; fakat mesela **truthful (doğrucu)** ve **purple (mor)** kelimeleri ortak hiçbir özelliğe sahip değildir ve tabi herhangi iki kelime ne kadar eş anlamlı olmayabilirse bunlar da o kadar birbirleriyle alakasızdır. Fakat bundan bir kelime çifti ne kadar çok anlamsal özellik paylaşıyorsa o kadar eş anlamlıdır gibi bir sonuç da çıkmaz. Aşağıdaki kelime çiftlerini düşünün:

creature (yaratık) - philosophy (felsefe)

animal (hayvan) - tree (ağaç)

dog (köpek) - cat (kedi)

alsation (alsas köpeği) - spaniel (japon spanyeli)

Aşağı doğru indikçe kelime çiftleri arasındaki anlamsal örtüşme artmaktadır. Fakat daha eş anlamlı bir hale büründüklerini sezmeyiz: **Alsas köpeği (alsation)** ile **Japon spanyeli (spaniel)** eş anlamlı değildir. Bu kelime çiftini ne kadar ince bir şekilde alt sınıflara ayırırsak da hiçbir zaman aralarında bir eş anlamlılık ilişkisine ulaşamayız. Bu açmazın anahtarı kelimeleri birbirinden farklılaştıran karakteristik özellikler: Eş anlamlı kelimeler yüksek düzeyde anlamsal örtüşme sergilemekle kalmamalı aynı zamanda örtük zıtlıkları (implicit contrastiveness) da oldukça düşük olmalıdır. **Spanyel** teriminin esas işlevi kendisiyle yakından ilişkili diğer sözcükleri mesela **alsas köpeği, İskoç çoban köpeği** vs.yi dışarıda bırakmaktır. Bu da demek oluyor ki **spanyeli** “örtük zıtlık seti (implicit contrast set)” olarak adlandırılabilen sözcük takımının diğer üyelerinden ayırtıran özellikler - deyim yerindeyse - gün gibi ortadadır. Bu **spanyel** örneğinde, zıtlık setinin diğer üyeleri aynı sınıftan kelimelerdir fakat bütün örneklerde böyle olacak diye bir şey yoktur. Mesela; **stallion (aygır)** kelimesine bakalım: **Mare (kısarak)** kelimesiyle örtük zıtlığı **bull (boğa)** kelimesiyle zıtlığından daha fazla ya da en azından ona denk gibi görünmektedir. Dahası; **spaniel** teriminin başka kelimelerle benzerliği bazı göndergelere bakılarak reddedilirse (hayır, bu bir spanyel değil), en azından örtük zıtlık setindeki başka kelimelerin **spaniel**den daha uygun olacağına dair bir beklenti var demektir. Bu durumda başka cins bir köpekten bahsedildiği bellidir. Fakat eş anlamlı kelimeler böyle değildir. Her ne kadar **truthful (doğrucu)** ve **honest (dürüst)** özdeş anlamlara sahip değilse de **John dürüsttür** demenin **John doğrucudur** ifade edildiğinde aralarındaki anlam farklı vurgulu değildir yahut **John dürüst değildir** dediği zaman kişi **doğrucunun** daha uygun bir kelime seçimi olduğunu ima etmemektedir. Genellikle eş anlamlı kelime çiftindeki bir kelimeyi reddetmek örtük şekilde öbür kelimeyi de reddetmek demektir; tabii bağlamda ya da mesela

dikkatin ince ayrımlara verilmesi gerektiğine işaret edilerek aktarılan cümlede başka bir belirti olmaması halinde böyledir bu. Aşağıdaki örneklerde sorulan soruya basit bir “hayır” cevabı vermek mevzu bahis durumlarda uygunsuz kaçacaktır:

1. A: Does this aeroplane have a motor? (Bu uçağın motoru (İng. motor) var mı?)

B: No. (odd if the aeroplane has an engine) (Hayır (eğer uçağın mekaniği (İng. engine) varsa tuhaf))

2. A: Has my husband been executed? (Kocam infaz mı edildi?)

B: No. (odd if A knows the man has been murdered) (Hayır (eğer A adamın cinayete kurban gittiğini biliyorsa tuhaf))

3. A: Would you say that the candidate was pretty? (Gelen adayın hoş biri olduğunu söyleyebilir misin?)

B: No, (odd if the candidate is good-looking, or even handsome) (Hayır (gelen aday iyi görünümlü hatta yakışıklı biriyse tuhaf))

Şu durumda eş anlamlı kelimeler “merkezî anlam özellikleri”nde (central semantic traits) özdeşmiş algısı yaratan fakat hiçbir şeyde değilse de duruma göre “minör” (minor) ya da “çeperde kalan anlam özellikleri” (peripheral traits) olarak tarif edebileceğimiz hususiyetler açısından farklılaşan sözcükbirimlerdir; eş anlamlılar arasındaki hoş görülebilir farklar 12.2 ve 12.3’te daha açık şekilde nitelenecektir.

Eş anlamlı kelimeler, aynı zamanda, karakteristik olarak belli ifade türleriyle birlikte kullanılırlar. Mesela; bir eş anlamlı kelimeye genellikle bir başka kelimenin anlamını izah etmek ya da açıklığa kavuşturmak için başvurulur. İki kelime arasındaki ilişki sık sık **yani** (**that’s to say = dememiz o ki**) ya da **daha doğrusu (or)** bağlacının türevleriyle gösterilir:

He was cashiered, **that is to say**, dismissed. (İşten atıldı, **yani** çıkarıldı.)

This is an ounce, **or** snow leopard. (Bu bir ons, **daha doğrusu** kar leoparı.)

Eş anlamlı kelimeler, bazen olduğu gibi, birbiriyle çelişecek şekilde kullanıldığında, **daha açık konuşmak gerekirse (more exactly)** veya **daha doğrusu (or rather)** gibi ifadelerle kast edilenin dikkat kesilmek gereken fark olduğu gerçeğine işaret etmesi de normaldir:

He was murdered, **or rather** executed. ((Cinayetle) öldürüldü **daha doğrusu** infaz edildi.)

On the table there were a few grains **or, more exactly**, granules of the substance (Masanın üstünde birkaç tane, **daha açık konuşmak gerekirse**, maddenin tanecikleri vardı.)

Normal işlevi bir öteki kelimeyle karşıtlık kurmak olan sözcüksel ögelerin, bu tür “ince farklara işaret eden” ibarelerle normalde bir arada bulunamadığına dikkat edin:

Arthur's got himself a dog - or more exactly, (*?) a cat (Arthur kendine bir köpek aldı – daha doğrusu (*?) bir kedi)

Daha önce de belirttiğimiz gibi eş anlamlı kelimeler sınıfındaki bazı sözcük çiftleri ötekilerden daha eş anlamlıdır ve bu da bir tür eş anlamlılık ölçeği olduğu ihtimalini akıllara getirir. Doğası itibariye de bir ölçeğin en azından bir başlangıç ve belli bir bitiş noktasına ihtiyacı vardır; eğer bu ölçekte yalnızca bir nokta varsa bu noktanın ölçek üzerinde başlangıç ya da sıfır noktasını oluşturması daha makbuldür. Eş anlamlılık derecelerine gelirsek, öyle görünmektedir ki anlamsal özdeşlik - mesela tam (mutlak) eş anlamlılık (absolute synonymy) - noktası bu başlangıç noktası sayesinde biraz daha berrak şekilde tespit edilebilir (birazdan içinde göreceğimiz üzere); öte yandan sıfır eş anlamlılık (zero synonymity) kavramı biraz daha geniştir. Evvela; bu kavram yani sıfır eş anlamlılık üniter bir kavram değildir: **long: short (uzun: kısa)** ve **green: expensive (yeşil: pahalı)** sözcük çiftleri muhtemelen sıfır eş anlamlılık örnekleri sayılacaktır fakat farklı nedenlerle. Dahası; eş anlamlı olma ve eş anlamlı olmama arasındaki ayrım çizgisi pek çok örnekte nispeten muğlaktır. Mesela **rap: tap (vurmak: hafifçe vurmak)**, **rap: knock (vurmak: tıklatmak)**, **rap: thwack (vurmak: pat diye vurmak)**, **rap: bang (vurmak: aniden vurmak)**, **rap: thud (vurmak: gümbürdetmek)** sözcük dizisinde eş anlamlılık nerede sona ermektedir? İşte bu sebeplerden ötürü ölçeğimizin sıfır (başlangıç) noktasını mutlak eş anlamlılık yapmak daha iyi bir fikir gibi görünmektedir; hâl böyle olunca da ölçek eş anlamlılık ölçeğinden ziyade anlamsal fark ölçeği olacaktır (sıfır eş anlamlılığın üniter bir kavram olmadığı göz önünde bulundurulursa, ölçek belki de düz bir çizgiden ziyade merkezde bir başlangıç noktası olan, eş merkezli çemberlerden oluşan bir dizi olarak resmedilmelidir).

Bu kitapta geliştirilen sözcük-anlamı kavrayışına göre, iki sözcükbirimin ancak ve ancak bütün bağlamsal ilişkileri (birinci bölümde anlatıldığı üzere) özdeş olması halinde mutlak eş anlamlı sınıfına dâhil edilecektir (yani özdeş anlamlara sahip kelimeler olacaktır).³ Elbette bu tanım

³ Bu tanımlı, eş anlamlılara dair farklı bir sınıflandırma öneren Haas Lyons'a (1981:50-1) borçluyum:

- (i) Eş anlamlılar, ancak ve ancak *bütün anlamlarının* özdeş olması halinde *tam manasıyla* eş anlamlıdır;
- (ii) Eş anlamlılar, ancak ve ancak *bütün bağlamlarda* eş anlamlı olmaları halinde *bütünüyle* eş anlamlıdır;
- (iii) Eş anlamlılar ancak ve ancak (*ilgili*) *bütün anlam boyutlarında* özdeş olmaları halinde *tam olarak* eş anlamlıdır.

Lyons mutlak eş anlamlıları tamamen, bütünüyle ve tam manasıyla eş anlamlı ifadeler olarak tanımlar; kısmi eş anlamlılar ise (eğer Lyons'u doğru anlıyorsam) yukarıdaki kriterlerin hepsini olmasa da en azından birini karşılayan ifadelerdir. Aynı zamanda “az çok benzer fakat özdeş olmayan” anlamlara sahip bir yakın eş anlamlılar kategorisi de vardır ve yakın eş anlamlı ile kısmi eş anlamlı arasında ayrım olduğunda çok ısrar eder.

(i)'deki *özdeş* ile (ii)'deki *eş anlamlı* muhtemelen (iii)'teki *tam olarak eş anlamlı* manasında anlaşılacaktır. Her ne kadar Lyons yakın eş anlamlının kısmi eş anlamlı ile aynı olmadığına ısrar etse de onun tanımları gereği yakın-eş anlamlıların eksik eş anlamlı ve dolayısıyla kısmi eş anlamlı olduğu (elbette tek bir eş anlamlılık çeşidini temsil etseler de) unutulmamalıdır. Öyle görünüyor ki (ii) tanımı pratikte normallik mefhumundan kabul görmemiş bir şekilde yararlanıyor: aksi halde Lyon'un *geniş*

uyarınca iki kelimenin mutlak eş anlamlı olduğunu kanıtlamak tam manasıyla imkânsızdır çünkü bu durum, sözcükbirimlerin bütün bağlamlardaki ilişkilerini kontrol etmek anlamına gelecektir (bağlamların sonsuz sayıda olması durumunda - ki böyledir - böyle bir kontrol teorik olarak da imkansızdır). Fakat bir mutlak eş anlamlılık iddiasını yanlışlamak prensipte çok kolay bir şekilde yapılabilir çünkü sözcükbirimlerin bağlamsal ilişkilerdeki en ufak fark yeterli kanıt sunar. Mutlak eş anlamlılara yönelik bir araştırmayı (ya da daha doğrudan konuşalım: eş anlamlı farz edilen kelimeler arasındaki başkalıklarla ilgili araştırmayı) bağlamsal ilişkilerin en muğlak olanı yani nispi normallik bakımından yürütmek uygun olacaktır. Üstelik iki sözcüğün bütün bağlamlarda eş-normallik (equinormal) olması tasavvur edilemeyeceğinden ve bizim amacımız doğrultusunda farklı bağlamsal ilişkilerde gösterilmeyen şeyin anlam olmamasından ötürü, çıkan sonuç bütün bağlamlarda eş-normallik (equinormality) olan iki sözcüğün özdeş anlamlara sahip olduğudur.

Şimdi mutlak eş anlamlılığa aday bazı sözcüklerden oluşan aydınlatıcı örnekleri inceleyelim. Aşağıdaki kelimeler amacımıza hizmet edecektir: ***begin: commence (başla(t)mak: başla(t)mak), munch: chew (çiğnemek: çiğnemek), hate: loathe (nefret etmek/tiksinmek: tiksirmek/nefret etmek), scandalous: outrageous (rezil/utanç verici: çirkin/utanç verici)***. İşe bakın ki bu sözcük çiftlerinin hiçbirisi söz konusu kriterleri karşılamamaktadır; her birini bir ötekenden ayıran bağlamları bulmak mümkündür (aşağıda aktarılan bağlamların yanına eklenen + işareti “daha normal” demek iken, – işareti “daha az normal/daha tuhaf anlamına gelir):

4a. Johnny, telll Mummy when Playschool begins and she'll watch it with you. (+) (Johnny, Anneciğine Playschool'un ne zaman başladığını (begin) söyle, o da seninle birlikte izleyecek (+))

b. Johnny, telll Mummy when Playschool commences and she'll watch it with you. (-) (Johnny, Anneciğine Yuvanın ne zaman başlatıldığını (commence) söyle, o da seninle birlikte izleyecek (-))

kelimesi “*Büyük bir hata yapıyorsun*” cümlesindeki *büyükün* yerine kullanılamaz” şeklindeki cümlesini (s.52) yorumlamak zor olur.

Burada ortaya konulan mutlak eş anlamlılık tanımı esasında Lyons'un (ii) ve (iii) tanımlarının birleşiminden çok da farklı değildir, şurası hariç:

- (a) Lyons'un (iii) tanımı anlamın kaç boyutu olduğu ve iki kelimenin herhangi bir tikel boyutta özdeş olup olmadığına nasıl karar verileceği sorularını ortaya koyar. Haas'ın tanımı anlam boyutlarının önceden belirlenmesini gerektirmez ve tek bir temel bilgiye dayalı potansiyel mutlak eş anlamlı kelime adaylarını sınama yöntemine işaret eder.
- (b) Lyons'un bütünüyle [total] ve tam olarak [complete] eş anlamlıları ayırmasının amacı şu ihtimale yer açmaktır: İki kelime tam olarak eş anlamlı olabilir fakat birlikte kullanım (eşdizim) sınırlamalarından ötürü dağılımları özdeş olmayabilir. Hemen göze görünmese de burada kabul gören tanımda bu farka yer vardır zira anlamsal bir kökene sahip olmamaktan gelen normallik farkları dikkate alınmayacaktır (aşağıda yer alan 9.dipnota bakın). (Lyons, eş anlamlılığı sözcükbirimler (lexeme) bağlamında tanımlar: dolayısıyla da (i) tanımı söz birimler (lexical unit) için geçerli değildir.

5a. Arthur is always chewing gum (+) (Arthur sürekli sakız çiğniyor (chewing) (+))

b. Arthur is always munching gum, (-) (Arthur pası sakız yiyor (munching). (-))

6a. I don't just hate him, I loathe him. (+) (Ondan nefret etmiyorum (hate) sadece, tiksiniyorum da (loathe) (+))

b. I don't just loathe him, I hate him. (-) (Ondan tiksiniyorum (loathe) sadece, nefret ediyorum (hate) (-))

7a. That is a scandalous waste of money, (+). (Rezalet (scandalous) para israfı. (+))

b. That is an outrageous waste of money. (-) (Çirkin (outrageous) bir para israfı rezalet. (-))

İki sözcüğün normalliğindeki her farkın sözdizimsel değil de anlamsal bir kökeni olduğundan emin olmak için uygulama yapmak önemlidir. Kısmî mutlak eş anlamlılık (partial absolute synonymy) mükemmel şekilde ihtimal dâhilinde olduğundan ötürü her iki sözcüğün de sözdizimsel açıdan normal olduğu bağlamlar işe koşulmalıdır (tabi bu durum saptanabildiği sürece). Mesela; 8 ve 9. tümcelerinin normalliğindeki fark **hide (saklamak)** ve **conceal (gizlemek, örtmek, kapatmak)** sözcüklerinin eş anlamlı olmadığına dair bir kanıt addedilmemelidir:

8. Where is he hiding? (normal) (Nerede saklanıyor? (normal))

9. Where is he concealing? (odd) (Nerede kapanıyor? (tuhaf))

Hide (saklamak) ve **conceal (gizlemek, örtmek, kapatmak)** kelimelerinin mutlak eş anlamlı olmadığı gerçeği her ikisinin de sözdizimsel anlamda aynı derecede kendi yuvalarında olduğu bağlamları kullanmak suretiyle ispat edilebilir:

10a. Johnny, where have you hidden Daddy's slippers? (+) (Johnny, babanın terliklerini nereye sakladın (hidden)? (+))

b. Johnny, where have you concealed Daddy's slippers? (-) (Johnny, babanın terliklerini nereye kapattın (concealed)? (-))

Nearly (neredeyse) ve **almost (hemen hemen)** kelimeleriyle alakalı sorunlar hâlihazırda ele alınmıştır fakat bu iki kelimedede varsayılan sözdizimsel farkların etki göstermediği bağlamların ötesine geçmeksizin de bütünüyle anlamsal bir ayrım yapılabilir:

11a. He looks almost Chinese. (+) (Hemen hemen Çinliye benziyor (+))

b. He looks nearly Chinese. (-) (Neredeyse Çinliye benziyor (-))

12a. It was almost too horrible to look at. (+) (Bakması hemen hemen korkunçtu (+))

b. It was nearly too horrible to look at. (+) (Bakması neredeyse korkunçtu (-))

Eğer kelimelerden biri bir deyimden parçası ise, iki kelime arasında belli bir bağlamda ortaya çıkan normallik farkı mutlak eş anlamlılığa karşı sunulabilecek makbul bir kanıt değildir çünkü bu durumda kelimelerden biri zaten tek başına bir sözcükbirim değildir. Yani mesela **John pulled a – (John ---- çekti)** cümlesinde kullanılabilecek **fast (hızlı)** ve **rapid (çabuk)** kelimeleri arasındaki normallik farkının bu iki kelimenin eş anlamlılığıyla ilgili tartışmalarla alakası yoktur.

Bir kelime formunun alakasız anlamlarının teste bulaşmasına müsaade etmemek de ayrıca önemlidir: 13a. ve b. arasındaki normallik farkı, mesela, 14a. ve b.’de yer alan **old (eski)** ve **former (bir önceki)** kelimelerinin mutlak eş anlamlı olup olmadığı sorusuyla ilgili değildir:

13a. Arthur’un en son arabası eski (old) bir araba. (+) (Arthur's most recent car is an old one. (+))

b. Arthur’un en son arabası onun bir önceki (former) arabası. (-) (Arthur's most recent car is a former one, (-))

14a. He had more responsibility in his old job. (Eski (old) işinde daha fazla sorumluluğu vardı. (+))

b. He had more responsibility in his former job. (-) (Önceki (former) işinde daha fazla sorumluluğu vardı. (-))

Mutlak eş anlamlılara dair ciddi bir araştırma başlattığımızda bir şey aşikâr hale gelir: Eğer böyle bir durum varsa yani mutlak eş anlamlı kelimeler mevcutsa, bu kelimeler aşırı derecede nadir rastlanan kelimelerdir. Dahası; mutlak eş anlamlılık ilişkisinin meydana çıkması halinde pek de uzun soluklu olmayacağını düşünmek makul görünmektedir. Bir dilde mutlak eş anlam arz eden kelimelerin var olması için açık bir sebep yoktur ve insan bu kelimelerden herhangi birinin işlevini kaybetmesini ya da farklı bir anlama gelmesini bekleyebilir. Öğrenciler sık sık **sofa (divan)** ve **settee (kanepe)** kelimelerinin mutlak eş anlamlı olduğunu söyler. Bu tabirler şu an kullanımda olduğu için onları birbirinden ayıran bağlamları bulmak zor gibi görünmektedir. Ama ben çocukken **sofa (divan)**’nın **settee (kanepe)**’den daha “zarif” olduğu düşünülürdü; gelin görün ki pek çok öğrenci anne babaları için **settee (kanepe)**’nin daha “zarif” bir tabir olduğunu bildirmiştir. Bu değişkenlik hesaba katıldığında, mevcut bir mutlak eş anlamlılık ilişkisi de uzun

süre dayanacağı benzememektedir. Pek çok anlambilimcinin de iddia ettiği⁴ gibi doğa boşluğu nasıl sevmiyorsa doğal diller de mutlak eş anlamlıları sevmez.

Şu durumda **mutlak eş anlamlılık**, tersine dönmüş eş anlamlılık ölçeğimizin bitiş noktasıdır. Bu noktayı içine alan fakat ölçek boyunca kat ettiği mesafeyi de aşan bir alan bilişsel eş anlamlılığı temsil etmektedir. Bilişsel olmayan eş anlamlı kelimeler de olduğu için (bunlara yakın eş anlamlı (plesionym) diyeceğiz) ölçek bilişsel eş anlamlılığın sınırını da en nihayetinde eş anlamlı olmamaya doğru aşar. Ölçeğin her alanı içerisinde, eş anlamlılık dereceleri farklılaşmaya devam eder.

Bu satırların hemen arkasından gelen iki bölümde, bilişsel eş anlamlılık (cognitive synonymy) ve yakın eş anlamlılık (plesionym) ile bağdaşan iki sözcükbirim arasındaki anlamsal farklılıkları inceleyeceğiz.

12.2. Bilişsel Eş Anlamlılar

Bu bilişsel eş anlamlılık konusu dördüncü bölümde kısaca anlatıldı. Bir sözcük çiftinin bilişsel eş anlamlı olması için belirli anlamsal özelliklerinin ortak olması gerektiği açıktır. Fakat bir önceki kısımda gördüğümüz üzere çok çok az bilişsel eş anlamlı sözcük çifti mutlak eş anlamlıdır; bundan çıkan sonuç da örneklerin çoğunda bir sözcükbirimin, en azından bazı açılardan, bilişsel eş anlamlılarının herhangi birisinden anlamsal açıdan farklılaşması gerektiğidir. Bu kısımda, hangi bilişsel eş anlamlıların özdeş olması ve hangilerinin farklılaşması gerektiği noktasında her ikisinin de anlamsal özelliklerinin mahiyetini daha açık ve anlaşılır şekilde tespit etmek üzere çaba harcanacaktır.

Öncelikle sözcükbirimlerin anlamlarının ortaya çıktığı iki başat yol arasında önemli bir ayrım yapalım. 15a. ve b. arasındaki farklı düşünün:

15a. I just felt a sudden sharp pain. (Aniden çok keskin bir acı hissettim.)

b. Ouch! (Ah!)

Bu iki ifadeyle iletilen mesajın içeriğinin aynı en azından çok benzer olduğuna dair bir algı vardır fakat anlamın taşınma şekli noktasında farklılaşırlar. Semantik tarz (semantic mode) bağlamında farklılaştıklarını söyleyelim; 15a'daki anlam önerme tarzındadır (propositional mode) fakat 15b'deki anlam anlatım tarzındadır (expressive mode). Önermesel anlamının (propositional meaning) nitelikleri kısmen işleme konulduğu cümleyle ifadeye kavuşan önerme

⁴ Mesela bk. Soll, L. (1966). Synonymie und Bedeutungsgleichheit. Germanisch-romanische Monatsschrift. 16, p. 95.; Gauger, H. (1972). Zum Probleme der Synonymie. Tübingen Beiträge zur Linguistik 9, Tübingen.; Baldinger, K. (1980). Semantic Theory Towards a Modern Semantics, translated by W.C. Brown and edited by R. Wright. Oxford: Basil Blackwell, p. 239, not:42.

tavrına dayanır; dememiz o ki nitelik cümlelerin beyan, soru, emir ya da ünlem vb. olmasına göre değişmektedir. Bir beyanda, doğruluk-koşullarını (truth-conditions) belirleyen önermesel anlamdır; bu anlam belirli bir durumla ya da diğer beyanlarla ilişkili olabilir. Önermesel anlam, rolünü en azından kısmen cümlede (başka unsurlara) gönderme yapan ifadelerin göndergesel niteliklerini işleterek yerine getirir. Mesela; önermesel anlamın soru ya da buyruklardaki rolü - bunların ikisi de doğruluk-koşullarına sahip değildir - yukardakilerle ilişkili olsa da farklıdır: Sorularda, önermesel anlam doğru cevapları teşkil eden ifade aralığını belirler; buyruklarda ise buyruğa uygunluk ya da itaat sayılabilecek eylem aralığını belirler. Anlatımsal anlam ise bu şekilde işlemez. 15b.’de doğruluk-koşulları yokken, 15a.’nın bu koşulları barındırdığına dikkat edin. Haddini aştığının düşünülmesi riskini alarak, 15a.’nın doğruluğuna karşı gelebilir kişi: “Yalan söylüyorsun, ben sana çift doz Novacan verdim ” diyebilir mesela. 15b.’ye bu şekilde karşılık vermek pek bir anlam ifade etmeyecektir. Bir beyandaki sözcükbirimin taşıdığı anlatımsal anlam doğruluk-koşullarını belirlemede hiçbir rol oynamaz. Bu sebepten ötürü, mesela 16a. ve 16b. özdeş doğruluk-koşullarına sahiptir:

16a. Arthur has lost the key. (Arthur anahtarı kaybetmiş)

b. Arthur has lost the blasted key. (Arthur, lanet olası anahtarı kaybetmiş.)

Fakat eğer, yalnızca anlatımsal anlam taşıyan **blasted (lanet olası)** ifadesi önermesel anlam taşıyan **spare (yedek)** kelimesiyle değiştirilirse, farklı bir doğruluk-koşulu içeren bir cümle elde ederiz:

17. Arthur has lost the spare key. (Arthur yedek anahtarı kaybetmiş.)

Buna koşut şekilde, ne **blasted (lanet olası)** ne de 18’deki **been and gone and (kim yedi bu haltı da)** ifadeleri soruya verilebilecek doğru cevaplar aralığından eksiltecek bir şey yapmaktadır:

18. Who’s been and gone and locked the blasted door? (Kim yedi bu haltı da lanet olası kapıyı kilitledi?)

Blasted (lanet olası) ifadesi, 19b’de de benzer şekilde etkisizdir; söz konusu durumda 19a.’ya uygun görülen bir eylem mutlaka 19b.’ye de uygun görülecektir (tam tersi de geçerlidir):

19a. Shut that window! (Pencereyi kapat!)

b. Shut that blasted window! (Kapat şu lanet olası pencereyi!)

Önermesel anlam ve anlatımsal anlam arasında başka farklar da vardır. Mesela; sunulan anlam çoğunlukla dijital olarak kodlanır yani yalnızca ayrı basamaklarda çeşitlenebilir; öte yandan

anlatımsal anlam, en azından yoğunluk açısından, sürekli olarak çeşitlenebilir ve bu yüzden de analogik olarak kodlanır. 15a'daki acının yoğunluğunu artırmak istediğimizi varsayalım: Eğer bunu önermesel anlam açısından yapmak istiyorsak, birbirinden ayrı kelime seçimlerinden oluşan setimizden bir tercih yapmamız gerekecektir:

I felt a suddenly sharp (very sharp/extremely sharp/....) pain. (Aniden keskin (çok keskin/feci keskin/...) bir acı hissettim.)

Yukarıda 15b. ile kodlanan ifadedeki acının yoğunluğunun ünlemi prozodik derecelendirme yoluyla bitmek bilmez ince farklarla değiştirmek suretiyle çeşitlendirilebilir. Mesela; sesin yüksekliği, başlangıç aralığı ve tonlama konturunun ses düzeyini artırıp azaltmak bu çeşitliliği sağlayabilir. (Bu tonlama konturu fenomeni dokuzuncu bölümdeki süperlatiflerle bağlantılı olarak kullanılmıştır; süperlatiflerin hepsi de anlatımsal anlam veren bir unsura sahip gibi görünmektedir). Öyle görünüyor ki prozodik derecelere göre şekillenmekle anlatımsal anlam, en azından İngilizcede, bağlaşıktır (korelatif). Anlatımsal anlamı önermesel anlamdan ayırtıran bir diğer özellik de şudur: Anlatımsal anlam; yalnızca cümleyi kuran için, cümlelerin kurulduğu zaman ve yerde geçerlidir. Anlatımsal anlam; bir tebessüm, kaş çatma, sabırsızlık jesti yahut köpeğin havlamasıyla aynı sınırları paylaşır (bunların hepsi de görünüşe bakılırsa sürekli olarak derecelendirilebilir). Dilin, cümlelerin o anki bağlamını aşma kapasitesi (buna zaman zaman yer değiştirme kapasitesi denir) ki bu kapasite dün hissettiğim acı ya da Arthur'un yarın hissedeceği acı ile ilgili konuşmamı sağlar, tamamen önermesel anlama bağlıdır.

Önermesel anlam ve anlatımsal anlam arasındaki farkın bilişsel eş anlamlılıkla ilişkisi açıktır: Sözcükbirimin esas anlamı bu iki anlam türünden biriyle ya da her ikisiyle birden inşa edilmiş olabilir: Eğer iki kelime bilişsel eş anlamlı ise ortaya koydukları önerme özellikleri bakımından özdeş olmalı fakat anlatım özellikleri bakımından farklılaşmalıdırlar. Şimdi kısaca da olsa anlatımsal anlamın kendini dil içerisinde açığa vurma yollarına bakalım.

Tamamen anlatımsal anlam veren sözcükbirimlerden oluşan bir kelime yelpazesi vardır. Bunların en açık örnekleri "heyecan ifadeli tamamlayıcı kelimeler" dediğimiz kelimelerdir. Mesela ünlemler:

Gosh! Wow! Hell's Bell's! Bother! Ace! I'll say! (Tanrım! Vaay! Kahretsin! Baş belası! Müthiş! Bak sen!)

Cümle içinde dilbilgisel rolleri olabilir; mesela bir sıfatı ya da zarfı düzenliyor olabilirler:

Get that damn dog off my seat. (Çek şu lanet köpeği koltuğumdan.)

You can blooming well put it back where you got it. (Nereden aldıysan aynı kahrolası yere koyabilirsin.)

Holy shit! Balls! My arse! Piss off! Bugger me! (Bok olsun! Taşaklarımı ye! Götüm! Bok ye! Siktir git!)

(Tabu olarak görülmeyen pek çok heyecan ifadesi de tabu ifadelerin zaman içinde usturuplu olarak uyarlanmış biçimleridir. Mesela; **Gosh (god)**, **heck (hell)**, **gee whiz (jesus)** vs.) Fakat işlevi ve anlamı ifadeyi çeşitlendirmekten ibaret olan tek sözcük türü heyecan ifadeleri değildir. 20, 21 ve 22. cümlelerdeki **already (zaten)**, **still (hâlâ)** ve **yet (henüz)** kelimelerini bir düşünün:

20. He has already arrived. (Zaten geldi.)

21. He is still here. (Hâlâ burada.)

22. He hasn't arrived yet. (Daha gelmedi.)

Bunların hiçbirisi önerme anlamı taşımaz zira 20, 21 ve 22 sırasıyla 23, 24 ve 25. cümlelerin mantıkî muadilleridir:

23. He has arrived. (Geldi.)

24. He is still here. (Hâlâ burada.)

25. He has not arrived. (Gelmedi.)

Buradan çıkan sonuç şudur: Bu üç ifadenin bilişsel eş anlamlılığı sıfırdır. Elbette buradan anlamsız oldukları sonucu çıkmaz: Bu üç kelime hem birbiriyle etkileşim kurabilir hem de diğer kelimelerin anlamlarıyla; fakat bu anlamsal bir tuhaflığa yol açacaktır:

? He is already still here. (? Zaten hâlâ burada.)

? Has he only just arrived already? (? Yalnızca zaten mi geldi?)

? He has already finished –though I expected him to finish earlier. (? Zaten bitirmişti- her ne kadar ondan daha erken bitirmesini beklediysen de.)

Anlatımsal anlamın en karakteristik özelliği bir tür duygu ve tavır aktarmasıdır; bu duygu ve tavır, şüphe, katiyet, umut, beklenti, şaşkınlık, nefret, hayal kırıklığı, hayranlık, yılışıklık, ciddiyet ve benzeri olabilir. Uygun bağlamlarda **still (hâlâ)**, **yet (henüz)** ve **already (zaten)** kelimeleri duygu ifade edebilir: 26, 27 ve 28. cümleler şu şekilde kurulduğunda çok büyük ihtimalle şaşkınlık ifade edecektir:

26. Hasn't he arrived yet? (Henüz gelmedi mi?)

27. Has he arrived already? (Geldi mi bile?)

28. Is he still here? (Hâlâ burada mı?)

Fakat ifade ettikleri anlamlar birbirinden illaki çok farklı duygular uyandıracaktır diye bir şey yoktur. Temelde *henüz*, *zaten* (*bile/çoktan*) ve *hâlâ*'nın 29, 30 ve 31. cümlelerde ifade ettiği konuşmacının beklentisi ya da beklentileridir:⁵

29. The shop should still be open when the meeting finishes. (Toplantı bittiğinde dükkân hâlâ açık olmalı.)

30. We tried to contact him, but he had already left. (Onunla irtibat kurmaya çalıştık ama çoktan gitmişti.)

31. That stretch of line has not yet been electrified. (Hattın o kısmına henüz elektrik verilmedi.)

Bu cümleler, nispeten duygusal nötrlük beyanında bulunmak için kullanılabilir. *Still* (*hâlâ*) *already* (*çoktan/zaten*) ve *yet* (*henüz*) burada taşıdığı anlam anlatımsaldır; normalde duygu olarak tarif edilebilecek bir şey ifade etmemelerine rağmen böyledir fakat görünüşe göre bu kelimeler prozodik derecelendirmeye uygun değildir. Prozodik yoğunlaştırma, aşıkârdır ki, bu birimler için yalnızca ayrı bir duygu yükü taşımaları halinde geçerli olacaktır.

Anlatım özellikleri ve önerme özellikleri bir sözcükbirimin anlamında aynı anda mevcut olabilir. Bu *daddy* (*babacık*) ve *mummy* (*annecik*) gibi kelimelerde geçerlidir; bu kelimeler anlatım anlamı açısından *mother* (*anne*) ve *father* (*baba*) kelimelerinden en azından kısmen farklılaşır (küçültme ekleri genellikle salt anlatımsal anlamla ilgili işlev gösterirler). *He's my dadady* (*O benim babacım*) cümlesine “*No, he's not. (hayır değil)*” diyerek karşı gelinebilir fakat bu yalnızca önerme anlamını etkiler (bk. *He is my father* (*O benim babam*)), anlatımsal anlamının sahiciliğini sorgulamaya açmaz. Karma anlamlı (mixed meaning) kelimelere başka örnekler de gösterilebilir *paw/pati* (el anlamında), *mug/surat* (yüz anlamında) ve *blubber/zırlıdamaktır* (gözyaşı dökmek anlamında).

Anlatımsal anlamın şimdiye kadar ortaya konulandan çok daha önemli olması mümkündür; iletişimin bu anlam olmaksızın imkânsız olacağı tartışmalıdır. İletişime dönük her ifade, niyet edilen önerme tavrının göstergesi olarak kendi anlamının bir kısmını iletmelidir. Bu olmaksızın, söz konusu ifade iletişimsel açıdan ölü olacaktır; tıpkı bir mantık bilimcinin ileri “sürdürdüğü”

⁵ Ben *hâlâ*, *henüz* ve *zaten/çoktan* vb. gibi kelimelerin ille de bir varsayım kadar güçlü bir ifade ortaya koyduklarını düşünmüyorum (her ne kadar gerçekte güçlü bir beklentiyi bir varsayımdan ayırmak zor olabilse de).

önermeye benzeyecektir. Önerme tavrı ortaya konulduğunda, bir önermeyi canlandırma etkisi de yaratacaktır. Önermenin sinyali özel bir sözcükbirimi tarafından da verilebilir⁶:

I promise to be faithful. (Sadık olacağıma söz veriyorum.)

I warn you not to go. (Seni gitmemen yönünde uyarıyorum.)

Ya da kelimelerin dizilimini değiştirerek:

He is here. (Burada)

Is he here? (Burada, değil mi?)

Ya da prozodik değişimlerle de bu tavra işaret edilebilir. Fakat anlam ne ile taşınırsa taşınsın, anlatımsal tarzda aktarıldığını düşünmek için iyi nedenlerimiz vardır. **Ne giyiyor** gibi basit bir soruyu ele alalım. Bu cümledeki sorgulama pek çok tipik anlatım özelliğini sergiliyor. Öncelikle; cümleyi kurana, cümlelerin kurulduğu zaman ve mekâna bağlı (sorgulamanın yalnızca anlatım tarzıyla sınırlı olmadığını görün: Arthur John’a Mary’nin ne giydiğini sordu cümlesinde “**sordu**” önerme özelliği olarak göze çarpar, dahası bu özelliğin yeri değiştirilmiştir). İkincisi, bu cümle prozodik derecelendirmeye değiştirilebilir: **O, ne giyiYOR?** En nihayetinde, bu cümleye doğrudan karşı çıkılamaz: Kimse “**Ne Giyiyor**” sorusuna “**Bu doğru değil, bunu ona sen aldın**” diye cevap veremez (sorgulamanın yanlış olduğu çünkü soruyu soranın cevabı zaten bildiği anlamına gelir bu). Sözelimi bir sorudaki sözcükbirimleriyle taşınan anlatımsal anlamın, sorudaki önermesel anlamın yaptığı şekilde sorgulama kapsamına girmemesi fakat bununla etkileşime geçip niteliğini değiştirmesi önemlidir. Mesela, “**Geldiler mi bile?**” cümlesindeki **bile** ile taşınan anlatımsal anlam sorulan sorunun parçası değildir ve tek işlevi sorgulamanın niteliğini değiştirmektir. Dolayısıyla bu “**Geldiler mi bile**” sorusu “**Geldiler mi**” sorusu ile aynı türde bir soru değildir.

Şimdiye kadar ele alınan örneklerin aksine, bazı sözcükbirimlerin bütün kullanım bağlamlarında ortaya çıkmayan bir anlatım kapasitesi vardır; fakat bu birimleri muğlak addetmek kimseyi tatmin etmeyecektir. Bu unsurlar arasında iki tür diğerlerinden daha ayırt edilebilirdir. Öncelikle; epeyce nötr şekilde kullanılmasına rağmen, duygusal anlatımsal anlamının verilebileceği türler vardır. Mesela; 32a ve b’deki **baby (bebek)** duygusal açıdan soğuk kelimelerdir:

⁶ Bu cümlelerdeki *söz vermek* ve *uyarmak* kelimeleri önerme tavrını sinyallemekten fazlasını yapıyor: Eylem bildiren kelimeler sınıfına aitler (bk. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Word*. Oxford: Clarendon Press. ve Searle, J. R. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.) yani (uygun şartlar altında) yalnızca dile getirilmeleri bile eylem niteliğinde sayılabilir.

32a. Mother and baby are progressing satisfactorily. (Anne ve bebek tatmin edici bir gelişim gösteriyor.)

b. The baby was born prematurely. (Bebek prematüre doğdu.)

Fakat **bebek** kelimesine fazlasıyla duygu da yüklenebilir:

33. Oh, look - a baby! Isn't he adorable? (Ah, hele bak şu bebeğe! Tapılası değil mi?)

Infant (yeni doğan) ve **neonate (yeni doğmuş bebek)** sözcükleri, buradaki **baby (bebek)** sözcüğünün aksine, anlatımcı şekilde kullanılamaz; oysa bu kelimelerin önermesel içerikleri **baby (bebek)** kelimesininkine çok yakındır. **baby (bebek)** kelimesinin özünde bir anlatımsal anlam taşıdığını söylemek belki pek de tatmin edici olmayacaktır fakat bu kelime ile **infant (yeni doğan)** kelimesi arasındaki potansiyel anlatımsal anlam farkının öze dair bir fark olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Gizil bir anlatım kapasitesi olan ikinci tür unsurlar ise biraz daha farklıdır. İlk tür gibi bu unsurlar da duygusal açıdan nötr şekilde kullanılabilirler fakat ilk unsurların prozodik değişiklikler sayesinde duygu ile yüklenmesi gerekirken, ikinci unsurlar buna çok uygun değildir; buna rağmen bağlam anlatımcı özellikleri seçmekte ve deyim yerindeyse bu özelliklere odaklanıp çoğaltıyor gibi görünmektedir. Evvela 34a. ve b.'yi karşılaştıralım:

34a. I want you to go on taking these tablets, Miss Smith. (Bu tabletleri almaya devam etmenizi (go on) istiyorum Bayan Smith.)

b. I want you to continue taking these tablets, Miss Smith. (Bu tabletleri almayı sürdürmenizi (continue) istiyorum Bayan Smith.)

Dil kesitinden (register) ötürü, bu kelimeler arasında çağrışımsal anlam bakımından farklı kelimelere nazaran muhtemelen daha az fark vardır: **go on (devam etmek)** da **continue (sürdürmek)** de burada önemli bir anlatımcı anlam yükü taşımaktadır. Fakat bir de 34a. ve b. ile 35a. ve b. ve 36a. ve b.'yi karşılaştıralım:

35a. He went on complaining about it for hours afterwards. (Daha sonra bu konuyla ilgili şikâyet etmeye saatlerce devam etti. (go on))

b. He continued complaining about it for hours afterwards. (Daha sonra bu konuyla ilgili şikâyet etmeyi saatlerce sürdürdü. (continue))

36a. I can tell you, it went on for quite some time. (Sana şöyle söyleyeyim: Biraz daha devam etti (went on))

b. I can tell you, it continued for quite some time. (Sana şöyle söyleyeyim: Biraz daha sürdü. (continued))

Burada yine bir dil kesiti etkisi vardır; fakat buna ek olarak *go on (devam etmek)* tümcelerdeki örtük anlatımı pekiştirirken, *continue (sürdürmek)* bunu azaltmaktadır. Aynı fenomenin bir başka örneği olarak *issue (dolaşıma sokmak)* ve *put out (yayınlamak-yaymak)* sözcüklerini (ilişkili anlamlarıyla) düşünün. 37a. ve b. numaralı tümceleri tıpkı 34a. ve b. gibi azıcık farklılaşmaktadır:

37a. We shall be putting out a detailed statement later today. (Günün ilerleyen saatlerinde detaylı bir beyanat yayınlayacağız (put out))

b. We shall be issuing a detailed statement later today. (Günün ilerleyen saatlerinde detaylı bir beyanatı tedavüle sokacağız. (issue))

Fakat 38a. ve b. arasında çok daha büyük bir fark vardır:

38a. Public opinion has been seriously misled by the stream of lies and half-truths the management has been putting out over the last few months. (Genel görüş, yönetimin geçtiğimiz aylarda yaydığı (put out) yalan rüzgârları ve yarı gerçeklerle ciddi anlamda yanıltılmıştır.)

b. Public opinion has been seriously misled by the stream of lies and half-truths the management has been issuing over the last few months. (Genel görüş, yönetimin geçtiğimiz aylarda dolaşıma soktuğu (issue) yalan rüzgârları ve yarı gerçeklerle ciddi anlamda yanıltılmıştır.)

Öyle görünüyor ki resmî çağrışımdan uzak sözcükbirimler resmî üsluba ait sözcükbirimlere nazaran daha fazla “anlatım yoğunluğu”nu ifade etme eğilimindedir. Ayrıca “sözcüklerin ilginçliği (mesela deyimler, mecazlar, *foot the bill (hesabı ödemek)* deyimindeki *foot* gibi öteki kelimeyle birlikte anlamlı olan sözcükler de dahil olmak üzere) ile onların ifade gücü arasında bir korelasyon da vardır.

Yalnızca anlatımsal özellikleri ya da potansiyel anlatım gücü bakımından farklılaşan *jolly/very* (son derece/çok), *father/daddy* (baba/babacım), *cat/pussy* (kedi/kedicik) *infant/baby* (yeni doğan/bebek), *go on/continue* (devam etmek/sürdürmek) sözcükleri bilişsel eş anlamlılardır. Her ne kadar duygu ve tavır genellikle anlatımsal tarz ile aktarılsa da bunun her zaman böyle olmak zorunda olmadığı da akılda tutulmalıdır. Kişi üzüntüsünü “üzgünüm” diyerek ifade edebilir; bu cümle, önerme kanalından yararlanır ve yanlış da olabilecek bir beyanda bulunur. (Bu cümlemin üzüntü ifadesi olmak ile kişinin duygusal durumunu tasvir

etmek arasında kalmış olması mümkündür. Eğer böyleyse, benim söylediklerim yalnızca duygu durumu açısından geçerlidir)⁷. Anlamları yalnızca belirli göndergelere dayanarak farklı değerlendirmeler/yargılar ifade etme noktasında farklılaşan sözcük çiftleri (ya da biri yargı belirtirken, öteki nötrdür/tarafsızdır) bulmakta pek zorluk çekmeyiz: *horse: nag (at: yaşlı at)*, *car: banger (araba: küstür araba)*, *a smart Alec: a clever chap (küstah: akıllı)*, *mean: careful with one's money (cimri; tutumlu)*. Bu değerlendirmeler şüphesiz ki anlatım kanalı açısından tipik bir şekilde anlamsal alana aittir, bazı değerlendirici anlamlar ifade edici olabilir. Fakat bizim kriterlerimize göre bu bahsettiğimiz hiçbir sözcük çifti bilişsel eş anlamlı değildir zira bu sözcük çiftleri birbirinden farklı doğruluk-koşulları temelinde kurulan cümleler oluştururlar. Bundan çıkan sonuç da değerlendirici özelliklerin en azından kısmen doğaları itibarıyla önermede bulunduklarıdır:

A: Arthur tried to sell me an old nag. (Arthur bana eski bir at satmaya kalkıştı.)

B: No, he didn't - it was a perfectly good horse. (Hayır, öyle bir şey yapmadı- gayet iyi bir attı.)

A: I hear Arthur's very mean. (Arthur'un çok cimri biri olduğunu duydum.)

B: No, he isn't - he's just careful with his money. (Hayır, değil: Yalnızca tutumlu.)

A: Arthur's a smart Alec. (Arthur, küstahın teki)

B: No, he isn't - but he is clever. (Hayır değil fakat akıllıdır.)

Önermesel ve anlatımsal anlamlar dilde en önemli anlam çeşitleridir ve bunları bir konuşmacının kastettiği mesajı aktarmak için prensipte yararlandığı ve doğrudan kullandığı gereçler olarak düşünebiliriz. Kelimelerin anlamlarının başka yönleri de vardır fakat bu yönlerin işlem gördüğü birincil alan konuşmacıların niyeti ve kullandığı dil arasındaki arayüz değil de bir söylemi kuran dilsel parçalar arasındaki etkileşimlerdir. Bu anlamsal özelliklerin birincil işlevi mesajın unsurlarının ne dediğini çözmek değildir (bunu tabii ikincil olarak yapabilirler) daha ziyade aynı cümle ya da aynı söylem içinde hangi dilsel parçaların normal şekilde bir arada bulunabileceğine sınırlar getirmektir. Normal ifadelerde, bu sınırlamalar mesajı bilgiye indirgeme etkisi yaratır ve söyleme tutarlılık kazandırır (böylece söyleneni duyanın anlamasını kolaylaştırır); fakat bu sınırlamalar aynı zamanda bilinçli olarak görmezden gelinebilir ki bu da dilde tuhaflığa yol açabilir. Böylesi bir umursamazlık mesela bir kelimenin düz anlamıyla yorumlanmaması gerektiğine dair bir sinyal işlevi görebilir. Bu anlamsal özelliklerle iki başlık altında ilgileneceğiz:

⁷ *Üzgünüm* cümlesinin aynı anda hem anlatımsal hem de önermesel olması hatta bu açıdan kesin bile olmaması mümkündür; belki de her iki anlamın da üstünde bir yerlerdedir.

(i) Varsayımsal Anlam (presupposed meaning) ve (ii) Çağrışımsal Anlam (evoked meaning) .⁸

Varsayımsal anlamla başlayalım.

Varsayımsal anlam ifadesi burada teori öncesi bir manada, bir bakıma bir ifadenin ya da sözcükbirimin kullanımında olduğu gibi kabul edilen / kanıksanan fakat aslında belirdikleri / ortaya çıktıkları cümlelerin içinde de (somut olarak) ortaya konulmayan, reddedilmeyen, sorgulanmayan anlamsal özelliklere atıftır. Belirli varsayımlar (mesela varsayımsal özellikler) spesifik sözcükbirimlerle devamlı ve karakteristik olarak ilişkilendirilebilir. Mesela; *drink (içki içmek)* eyleminin kullanımı (içki) içme eyleminden gerçek ya da potansiyel bir kişinin “mustarip” olduğunu varsayar; zaten içme eyleminin içinde bir sıvı vardır. Dolayısıyla *Arthur drank it (Arthur onu içti), Did Arthur drink it? (Arthur onu içti mi?), Arthur didn't drink it (Arthur onu içmedi)* ve *Drink it, Arthur! (İç onu, Arthur!)* tümcelerinin normal kullanımında *it (o)* zamirinin bir sıvıya atıf olduğu varsayılır yani bu cümlelerden herhangi birinin kurulduğu bir konuşmaya kulak misafiri olan kişi kendinden emin bir şekilde *it (o)* zamirinin bir sıvıya atıf olduğu sonucuna varacaktır (metafor kullanılmıyorsa). Cümlede geçen *drink* eyleminin bir iddia, inkâr ya da soru işlevi görüp görmediği fark etmeksizin “liquid (sıvı)”yı *drink* eyleminin varsayımsal özelliği addedecek şekilde nitelendiren, sürekli bu şekilde anlaşılıyor olmasıdır.

Bir sözcükbirimin varsayımsal anlam özelliklerinin temel işlevi bu birimin normal dizimsel (sentagmatic) eşlikçilerine sınırlama getirmektir; bu yüzden de bu özelliklere anlamsal eş-

⁸ Bilişsel eş anlamlılar arasındaki bu muhtemel farklar açıklamasının çok derinlikli olmasına gerek yoktur. Mesela ben yalnızca bağlamsal vs. dolaysız nesnenin sürekli silinmesi ihtimali bakımından farklılaşan telefonla aramak [ring up] ve telefon etmek [telephone] terimlerini bu açıklamaya dâhil edip etmemek gerektiğinden emin değilim (bkz. Allerton, D. J. (1982). Valency and English Verb. London: Academic Press, p. 134-5). *Şu an John arıyor* cümlesinde belirli nesne gizlidir (bağlam içinde silinmiştir) fakat *Mary’i şu anda göremezse, telefonla konuşuyor* cümlesinde dolaysız nesne belirsizliğini korur. Yine *münasip: uygun* [suitable: appropriate] ve *gerekli: doğru* [right:correct] kelimelerinden de emin değilim:

Münasip bir cevap verdi.
?Münasip cevabı verdi.
Uygun bir cevap verdi.
Uygun cevabı verdi.

?Gerekli bir cevap verdi.
Gerekli cevabı verdi.
Doğru bir cevap verdi.
Doğru cevabı verdi.

Bu durum belki de anlamsalın aksine dilbilgisel eşdizim sınırlamalarıyla ilgili bir meseledir (Patrick Griffiths’in örnekleri dikkatimi çekti). Her ne kadar Kastovsky (1981) karşıt kelimelerin yalnızca tematik anlam bakımından farklılaşan (mesela; katılımcının bakış açısının çözülmesi bakımından) bilişsel eş anlamlılar olarak görülmesi gerektiğini söylese de ben karşıt kelimeleri bilerek dışarda bıraktım. *John, Bill’in önünde* ve *Bill, John’un arkasında* cümlelerinin eşdeğer olduğunu vurgulamak elbette önemlidir fakat *Johh, Bill’in önünde* ve *John, Bill’in arkasında* cümleleri arasındaki fark da eşit derecede önemlidir karşıt kelimelerin nereye yerleşmesi gerektiğine dair işlemlerimizi belirleyen de budur.

kullanım sınırlamaları (bunu da 4.12de takdim ettik) deriz. İki farklı anlamsal eş-kullanım sınırlamasını birbirinden ayırmak gerekir. Öncelikle; bir sözcükbirimin önermesel özelliklerine kaçınılmaz olarak eşlik edecek bazı kelimeler vardır. *die (ölmek)* fiilini düşünün; bu eş-kullanım sınırlaması (co-occurrence restriction) *die (ölmek)* fiilinin dilbilgisel öznesinin mahiyetine bazı anlamsal kısıtlamalar dayatır:

Arthur died. (Arthur öldü.)

The aspidistra died. (Aspidistira (salon yaprağı) öldü.)

? The spoon died. (? Kaşık öldü.)

? Arthur's exam results died. (? Arthur'un sınav sonuçları öldü.)

Tuhaf tuhaf konuşuyor durumuna düşmeden öldüğü söylenebilecek yegâne şeyler (a) doğada bulunan (b) canlı (ve muhtemelen aynı zamanda (c) ? ölümlü *Melek öldü.*) “Doğada bulunan”, “canlı” ve “ölümlü” kelimelerinin anlamsal özellikleri *ölmek (die)* fiilinin anlamının mantıkî şartlarıdır; *die (ölmek)* mefhumu bunlar olmaksızın algılanamaz. Biz seçme sınırlamaları (selectional restrictions) olarak mantiken gerekli anlamsal eş-kullanım sınırlamalarından bahsedeceğiz. Şimdi *kick the bucket (nalları dikmek)* ibaresini düşünün: *kick the bucket (nalları dikmek)* ibaresi *die (ölmek)* eylemi gibi aynı seçme sınırlamalarına sahiptir fakat özneye daha ileri anlamsal zaruriyetler dayatır:

Arthur kicked the bucket. (Arthur nalları dikti.)

? The hamster kicked the bucket. (? Hamster nalları dikti.)

? The aspidistra kicked the bucket. (? Aspidistra nalları dikti.)

die (ölmek) eyleminin aksine (deyim anlamıyla) *kicked the bucket (nalları dikmek)* söz konusu öznenin ancak ve ancak insan olması halinde tamamen normaldir. Fakat bu ek sınırlama *kicked the bucket (nalları dikmek)* eyleminin anlamından mantıkî olarak türememektedir. *Kicked the bucket (nalları dikmek)* ibaresinin önermesel anlamı “insana özgü bir yolla ölmek” değildir; yalnızca “ölmek”tir. Bu durumun “insan” öznelere sınırlı olması anlamsal açıdan (semantik olarak) keyfidir.⁹ Bu türden keyfi eş-kullanım sınırlamalarına da eşdizim sınırlamalar (collocational restrictions) diyeceğiz.

İşin doğası gereği, eşdizim sınırlamalar ve bilişsel eş anlamlılık arasında mantıkî bir ilişki kurulacaktır: Biz eşdizim sınırlamaları doğruluk-koşullarıyla alakasız eş-kullanım olarak

⁹ bk. Palmer, F. R. (1976). *Semantics: A New Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 97.

tanımlayacak yani hangi sözcükbirimin farklılaşmasına rağmen bilişsel eş anlamlılığını koruyacağına ilişkin bir izahat getireceğiz. Bu çok anlaşılır olmayabilir; zira eşdizim farklarının işin içine girdiği bilişsel eş anlamlılık teşhisi bize tuhaf gelen cümlelerin doğruluk-koşullarıyla ilgili karar vermeyi gerektirir. Aşağıdaki soruların parantez içinde belirtilen koşullarda nasıl normal şekilde cevaplanabileceğini düşünün:

39. Is there something wrong with the engine of your lawn-mower? (Çim biçme makinenin motorunda bir sorun mu var?)

(There is something wrong with the (electric) motor.) ((Elektrik) motorla ilgili bir sorun var.)

40. Is Arthur the one with beer-foam on his moustache? (Arthur, bıyığında bira köpüğü (foam) kalan tip mi?)

(Arthur is the one with beer-froth on his moustache.) (Arthur bıyığında bira (froth) kalan tip.)

İngilizcede **froth** sözcüğü konuşma dilinde metonomi yoluna asıl atıfta bulunulan varlığa yani **beer (bira)**'ya zihinsel erişim sağlıyor! **froth** sözcüğünün bu metonomik anlamı esasen bira ile kullanım sıklığını göstermesi ve daha spesifik bri kullanım alanını olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İngilizcede **foam** ise daha geniş bir kullanım alanına sahip gibi görünüyor *deniz köpüğü* gibi.

41. Have you grilled the bread? (Ekmeği kızarttın (grill) mı?)

(You have toasted the bread.) (Ekmeği ısıttın (toast))

42. Has the aspidistra kicked the bucket? (Aspidistra nalları dikti mi?)

(The aspidistra has died.) (Aspidistra öldü.)

Bu sorulara dolambaçsız bir “hayır” cevabı verebilecek kişi esasında kılı kırk yaran bir ukala olabilirdi. İş birliği kurmaya yönelik tek muhtemel cevap ise muhakkak “evet” ya da “böyle diyemezsin, şöyle demen gerekir” gibi bir şey olacaktır. Fakat soruların cevabı “evet”tir. Doğrusu **Çim biçme makinesinin motoru (motor) sorunlu**¹⁰ demek iken, **Çim biçme makinesinin elektriği (engine) sorunlu**¹¹ gibi cümleleri yanlış (her ne kadar tuhaf olsa da) olarak damgalamak konusundaki isteksizliğimizin gücüne dayanarak **engine** ve **motor**

¹⁰ orj. *The lawn-mower motor is faulty*

¹¹ orj. *The lawn-mower engine is faulty*

sözcüklerini bilişsel eş anlamlılar olarak sınıflandıracamız; aynı sebeplerden ötürü *grill* ve *toast*, *froth* ve *foam*, *kick the bucket* ve *die* sözcüklerini de.

Mantıksal açıdan gerekli seçme sınırlamaları, bunları gerektiren önerme özelliklerinden ayrılamaz ve bu yüzden de bir sözcede nadiren ayrı bir işlev göstereceği söylenebilir (her ne kadar bilgidan kısmaya katkı sağlama efektiyle cümleye girseler de). Öte yandan eşdizim sınırlamaları mantiken gerekli değildir dolayısıyla bir sözceye ne kattıklarını sorgulamak da meşrudur. Genel anlamda, bu sınırlamaların birincil amacı mesajın bir kısmını şifrelemek değildir: Kullanımların çoğunda, varsayımsal özellikler (eşdizim ya da seçme o özellikler olması fark etmeksizin) kendi kapsamlarındaki sözcükbirimlerin taşıdığı önerme özellikleriyle ikiye katlanabilir. Mesela; *My grandfather passed away yesterday, passed away (Büyükbabam dün göçüp gitti)* cümlesindeki “*pass away (göçtü gitti)*” dilbilgisel öznesine eşdizim sınırlaması dayatır zira göçüp giden yalnızca bir “insan” olabilir. Fakat “*pass away (göçüp gitti)*” ifadesi, “insan” oluşun birincil taşıyıcısı değildir. Bu rol *büyükbaba* tarafından icra edilir; büyükbabanın “insan” oluşu ise ona özgü bir önerme özelliğidir. *He passed away yesterday (Dün göçtü gitti)* gibi bir cümlede bile, bu ifadeyi duyan kişinin cümledeki öznenin insan olduğunu anlamasını sağlayan ilk ifade “*pass away (göçtü gitti)*” değildir; bu cümlemin kullanıldığı pek çok durumda, *he (o)* göndergesi zaten cümleyi duyan kişi tarafından bilinecektir ve “*pass away (göçtü gitti)*” ifadesinden “he (o)”nun insan olduğu yönünde türetililecek bilgi de bu anlamda fazlalık olacaktır. 43 ve 44’ü karşılaştırarak eşdizim sınırlamalarının rolünü gözlemleyebiliriz:

43. My grandfather passed away yesterday. (Büyükbabam dün göçtü gitti.)

44. My grandfather died yesterday. (Büyükbabam dün öldü. (died))

die (ölmek), *pass away (göçüp gitmek)* ile aynı önerme özelliklerini taşır fakat aynı eşdizimsel sınırlamalara takılmaz. *die (ölmek)* ve *(pass away) göçüp gitmek* arasındaki “kesit farkını” bir kenara bırakacak olursak, bu iki cümlemin de aynı mesajı aktarma potansiyeline sahip olduğu görülebilir. Aralarındaki tek fark 43’teki cümlemin yüksek derecede anlamsal bağdaşıklık barındırmasıdır çünkü öznesi cümlemin geri kalan kısmından zaten çıkarılabilir. Hem seçme hem de eşdizim sınırlamalarına daha faal bir semiyotik rol verilebilir. Mesela varsayımsal anlam bilgi “sızdırmak” üzere kullanılabilir:

A: What's John going to give me for my birthday? (John bana doğum günümde ne hediye alacak?)

B: I'm sworn to secrecy - but I advise you not to drink it all at once. (Gizli tutmaya yemin ettim ama sana tavsiyem hediyesini tek seferde içmemen olacak.)

Ya da eş-kullanım sınırlamaları metaforik bir etki yaratmak üzere bilinçli şekilde görmezden gelinebilir:

Arthur's parrot's just passed away. (Arthur'un papağanı yeni göçtü gitti (passed away) bu dünyadan.)

Eşdizim sınırlamaları, gerekli anlamsal özellikler bağlamında belirlenebilecekleri derecede farklılaşır. Tamamen belirlenebilir olduklarında sistematik eşdizim sınırlamalar olarak tarif edilebilirler. Bu örneklerin çoğunda (dikkat: hepsinde değil) bu sınırlamalar gerekli öğeyi seçme şartı gibi iş görürler. İnsan özne gerektiren *kick the bucket (nalları dikmek)* ve *pass away (göçüp gitmek)* eylemlerini gördük. *Grill (kızartmak)* ve *toast (ısıtmak)* da muhtemelen bu kategoriye aittir. Fail açısından bakıldığında aynı eyleme ya da sürece işaret ederler fakat işin içinde farklı erekler vardır. *Grill (kızartmak)* bir pişirme yöntemidir fakat *toast (ısıtmak)* böyle değildir. Isıtılan yiyecekler önceden pişirilmiştir fakat kızartılacak gıdalar zaten çiğdir. Dolayısıyla “*Onları kızartacak mısın yoksa tavada mı ısıtacaksın?*” sorusunu duyan kulak misafirimiz bu fiillerin göndergelerinin mahiyetiyle ilişkili bazı görüşlere sahip olacaktır. Bir sözcükbirimin yanına dizilen sözcüklerin çoğunun belirli anlamsal hususiyetler sergilediği ve böylelikle bu birimin kullanımının ardından belirli sözcüklerin geleceğine yönelik beklenti yarattığı fakat bu genel eğilimin istisnalarının da olduğu durumlarda yarı sistematik eşdizimsel sınırlamalardan bahsedebiliriz. Mesela; *customer (müşteri)* genellikle para karşılığında maddi değeri olan bir şey satın alır; bir diğer yandan *client (bir alıcı)* ise genellikle daha az somut nitelikli bir tür mesleki ya da teknik hizmet alır. Bu sebeple *bakers (fırıncılar)*, *butchers (kasaplar)*, *shoe-shops (ayakkabı-satıcıları)* ve *newsagents (gazete bayileri)* gibi yerlerden bir şey satın alan kişi *customer (müşteri)* olarak adlandırılırken, *architects (mimar)*, *solicitors (avukat)* ve *advertising agencies (reklam ajansları)* gibi yerlerden hizmet alan kişi *client (alıcı/danışan)* adlandırılır. Fakat şaşırtıcıdır ki bir bankanın hizmetlerinden yararlanan insanlar o bankanın *customer (müşterisi)* olarak adlandırılabilir. Böylece *client (alıcı)* sözcüğünün eşdizim sınırlamaları yarı sistematiktir.

Bazı sözcükbirimlerin eşdizim aralıkları yalnızca yanlarına dizilmesinde bir mahsur olmayan sözcüklerin sıralanmasıyla tarif edilebilir. Böyle sözcükbirimler kendine özgü (idiosyncratic) eşdizim sınırlamalara sahip birimler olarak tarif edilebilir. Kendine özgü eşdizim sınırlamalar bakımından farklılaşan mümkün bir bilişsel eş anlamlılar setine tabi olacak şekilde aşağıda yer alan kelimeleri düşünün:

Synonymy

	unblemished (özürsüz)	spotless (lekesiz)	flawless (kusursuz)	immaculate (yanlıssız)	impeccable (hatasız)
performance (performans)	-	-	+	+	+
argument (argüman)	-	-	+	-	?
complexion (görünüm)	?	?	+	-	-
behaviour (davranış)	-	-	-	-	+
kitchen (mutfak)	-	+	-	+	-
record (kayıt)	+	+	-	?	+
reputation (ün)	?	+	-	?	?
taste (tat)	-	-	?	?	+
order (düzen)	-	-	?	+	+
credentials (referans)	-	-	-	-	+

Yukarıdaki hükümler benim kendi görülerimi temsil etmektedir. Eşdizim örüntülerinin ardında anlamla ilgili bir sebep göremiyorum. Mesela; bilişsel eş anlamlılar olan *umpire* (*hakem*) ve *referee* (*hakem*) kelimeleri de kendine özgü eşdizim tercihlerinin örnekleridir. *Umpire* ve *referee* gibi sözcüklerin eşdizim sınırlamaları elbette bazı varsayımların ortaya çıkmasına sebep

olur. Aslında, kendine özgü eşdizim sınırlamalarının semantikle ilgili bir mesele olup olmadığı tartışmalıdır.¹²

Varsayımsal anlam gibi çağrışımsal anlam da esas olarak söylemin bağlaşıklığına /uyumuna (discourse cohesion) katkı sağlar; iletişimde yalnızca ikincil bir rolü vardır. Yine varsayımsal anlam gibi içinde bulunduğu cümlelerin doğruluk-koşulunu etkilemez ve bu sayede bilişsel eş anlamlılar arasında daha ileri bir potansiyel çeşitlilik kaynağı sağlar. Çağrışımsal anlam, bir dil içerisindeki farklı diyalekt (dialect) ve kesitlerin (register) varlığının bir sonucudur. Önce diyalekte bakalım. Diyalekt kavramına dair karışıklıklarla ilgilenmeyeceğiz. Diyalekt dediğimiz olgunun, bir dili konuşanlar arasında o dilin yüksek oranda anlaşılabilen değişkenleri ve dili kullanan grupları birbirinden ayıran karakteristik özellikler olduğu yönündeki basit görüşü dikkate alacağız. Diyalekt farklılıkları, coğrafi (geographical), zamansal (temporal) ya da sosyal (social) olarak sınıflandırılabilir; fakat şu akılda tutulmalıdır ki bu farklar birbirinden keskin şekilde ayrılabilir değildir zira mesela belirli bölgelerdeki lehçeler ya da ağızlar “daha yaşlı ya da alt sınıftan konuşmacılarla sınırlı ya da daha serbest olabilir. Anladığımız kadarıyla, bir diyalekte ait bir kelime bir diğer diyalekti betimlerken, bu diğer diyalekt konuşmacılarına makul şekilde tanıdık gelmesi ölçüsünde konuya dâhil olur ve aynı zamanda da ilk zikredilen diyalekt konuşurların bu kelimeyi karakteristik olarak kullanmasıyla tanınır. Mesela; *glen*, *loch*, *wee* ve *dram* gibi İskoç kelimeleri muhtemelen İskoçya dışında yaşayan ve İskoç olarak bilinen İngilizce konuşan kişilerin çoğuna tanıdık gelecektir; öte yandan sık sık eş anlamlılık tartışmalarında sökün eden *flesher* (=butcher) (*kasap*) kelimesinin standart İngilizce ile ilgisi, yabancılığından ötürü, su götürür. Farklı bir nedenden ötürü *tartan* (*kareli İskoç kumaşı*) gibi bir kelime bu bağlamda muhtemelen konuyla ilgisiz kaçacaktır; her ne kadar dili konuşanların çoğu bu kelimeyi genelde İskoçya ve İskoç işi şeylerle mutlaka ilişkilendirecek olsa da aslında kelime standart İngilizcede normal bir kelimedir ve bilhassa İskoç İngilizcesi konuşanlara özgü değildir.

Bir diyalekte konumlanan sözcükbirimin niçin bir başka diyalekte farklı bir sözcükbirime tam manasıyla eşdeğerli olamayacağının prensipte bir nedeni yoktur: Ancak böyle bir eşdeğerlilik

¹² Tabii sistematik olmamakla birlikte sentaktik [sözdizimle ilgili] de değildir; en iyi ihtimalle sözcükbirimle alakalı oldukları söylenebilir (Allerton [1984] ile kıyaslayın). Anlamsal açıdan keyfi eşdizimsel sınırlamaların varlığı başta daha önce verilen mutlak eş anlamlılık tanımını feshediyor gibi görünmektedir. Fakat bu tanım mutlak eş anlamlıların *anlamsal normallik bakımından* bütün bağlamlarda özdeş olması gerektiğini hassaten belirtir. 1 2’de anlamın kendisini en nihayetinde açık set unsurlarının birbiriyle ilişkisiyle kurulan yapılarda açığa vurduğu bildirilmiştir. Mesela; *hatasız* kelimesinin açık set unsurlarından oluşan karakteristik bir grupla birlikte kullanıldığı doğrudur. Fakat yapının düzeni bundan daha derine gitmez çünkü *hatasız* kelimesini yanına dizilen kelimeler (a) bu kelimeleri bir grup altında birleştirecek (örn: yalnızca *hatasız* kelimesinin yanına dizilenler olarak bir grup oluşturacak) ve (b) onları *özürsüz*, *yanlızsız* vb. kelimelerinin yanına dizilenlerden ayıran açık set unsurlarıyla daha ileri bir yapı oluşturacak özelliklere sahip değildir. Eğer eş-dizim yapıları anlamsal saiklerle bir araya gelseydi durum daha farklı olurdu. Bu yüzden, prensipte, kendine özgü eş-dizim sınırlamaları mutlak eş anlamlılığı sınarken dikkate alınmayabilir.

nadir de olsa bulunabilir pekâlâ; fakat bir diyalekte mutlak eş anlamlılarda olduğu gibi bir merkezkaç eğilimi tasavvur etmeye de gerek yoktur. Fakat farklı diyalektlere ait ve eş anlamlılık açısından belirgin iki sözlüksel birimin, ait oldukları “ana” diyalektleri (home dialect) içinde tam manasıyla paralel bağlamsal ilişkilere sahip olduğu ortaya koyulduğunda bile, iki diyalekte saptanan anlamlı birimler yine de mutlak eş anlamlı olmayacaktır, bilişsel eş anlamlı olarak kalacaklardır. Bunun nedeni de yer değiştirmiş (displaced) bir ögenin kendi “evi” çevresindeki imgeleri ve çağrışımları harekete geçirme gücüne sahip olmasıdır - bu *ev* ve çevresi yeni çevreyle karmaşık şekillerde etkileşime geçebilecektir böylece bu da “yabancı” ögeyi semantik açıdan doğal eş anlamlısından farklılaştırmaya yetecektir.

Farklı diyalektlerdeki eş anlamlılar arasında coğrafi farklılığa sahip olanlar muhtemelen en önemsiz olanlardır. Neyse ki çok sayıda örnek var: *autumn: fall* (sonbahar:güz), *lift: elevator* (asansör: çıkarıcı), *glen: valley* (küçük vadi: vadi), *wee: small* (minnacık: ufak). Fakat bunlar pek çok konuşmacının dilsel deneyiminde öyle çok da önemli değildir. Farklı **sosyal diyalektlerden** çıkan eş anlamlılar (tüh!) çok daha önemlidir: Bunlar arasından yapılan seçimin sonuçları bilhassa da bir sosyal sınıftan ötekine geçmeye heves edenler için coğrafi değişkenlerle bağlantılı coğrafi ve kültürel çağrışımların nispeten zararsız davetinin ötesine pekâlâ gidebilir. Dili konuşan pek çok kişi bu farka fazlasıyla hassastır. Ben küçükken evde çamaşır yıkanan ve yemek yapılan odaya *scullery* (bulaşıklık) denirdi. Babam mesleğinde ilerledikçe ve maaşı artıp sosyal konumu yükseldikçe bu oda önce *kitchen* (mutfak) sonra da *kitchenette* (mutfakçık) oldu. Buna paralel olarak *settee* (kanepa), *sofa* (divan) oldu; *serviette* (peçete) *napkin*e dönüştü ve bizler *lavatory*e (*hela*) (daha yaygın adıyla *lav*) gitmeyi bırakıp *toilet*e (*tuvalet*) gider olduk.¹³ Mensuplarının kendilerini en azından kısmen ayrıksı bir “diyalekt” kullanımıyla tanımladığı belirli sosyal gruplar arasında değişimin zamansal boyutu en az sosyal boyut kadar önemlidir ve bu boyutla etkileşim halindedir; zira kişinin bu gruptaki konumunu korumak istemesi halinde modası geçmiş (zamanı geçmiş) bir terminoloji kullanmaması gerekir. Özel ağızların genellikle çok hızlı bir sözcük değişim hızı olduğundan ötürü, bu kriter “içerde olanlar” ile “dışarda olanları” birbirinden keskin şekilde ayırır. Fakat daha uzun dönemli sözcük değişimleri -mesela *wireless* (kabloşuzun) *radio* (radyo), *swimming bath* (yüzme küvetinin) *swimming-pool* (yüzme havuzu) ile ikamesi- diyalektler arasında eş anlamlı kelimeler yaratmaktadır (farklı nesillerin konuştuğu ağızların karakteristiği). Bu eş anlamlı kelimeler, coğrafyaya göre değişen *varyantlar* kadar önemlidir.

¹³ Nancy Mitford’a (1956) göre *lavatory* [*hela*] kelimesinin aynı zamanda üst-sınıf bir kelime olması (ya da eskiden böyle olması) ilginçtir. Üst ve alt sınıfların, kelime kullanımları açısından kibarcık orta sınıftan ayrılması nadirattan değildir. (bk. Mitford, N. (1956). *Noblesse Oblige*. London: Hamish Hamilton.)

Diyalektler farklı özelliklere sahip - yaş (age), sınıf (class) ve bölgesel yakınlık (regional affiliation) - dil kullanıcılarıyla ilişkili dilsel değişkenler iken, dil kesitleri tek bir konuşmacının kullandığı dilsel değişkenlerdir; farklı olay ve durumlara uyacak şekilde kullanılır. Bizim amacımıza binaen yeterli olacak tek bir dil kesiti analizi birbiriyle etkileşen üç fark boyutunu birbirinden ayırır: Söylem alanı (discourse of field), söylem yöntemi (discourse of mode) ve söylem stili (discourse of style).¹⁴ Alan (field), söylemin başlığı ya da alanına atıftır: Mesela; hukuki söylem, bilimsel söylem, reklam dili, satış konuşmaları ve siyasi konuşmalar, futbol yorumları, yemek tariflerine özgü kelime (ve dilbilgisi) kullanımları vardır. Açıktır ki bu söylem alanları arasındaki bazı sözcükbirim farkları, farklı göndergelerin kendine has bir dikkat odağı yarattığı gerçeğine dayanır: Dini bir vaazdan ziyade bir yemek tarifinde *un*, *yumurta* ve *pişirme* kelimeleriyle karşılaşma ihtimalimiz daha fazladır ve şüphesiz ki *günah*, *cehennem* ve *tövbe* kelimelerini vaazda duymamız daha muhtemeldir. Fakat aynı göndergenin farklı olaylarda farklı isimler alması nadirattan değildir. İsimler yalnızca genellikle belirdikleri söylem alanları bakımından farklılaşıyorsa, bilişsel eş anlamlıdır. Mesela; *marriage* (evlilik) kelimesinin anlamlarından biri olan *matrimony* (karı-kocalık) alana özgü bir eş anlamlı addedilebilir (bu kelimeyle genelde hukuki ve dini bağlamlarda karşılaşılır); *wedlock* (nikah) kelimesi *matrimony* (karı-kocalık) ile örtüşür fakat muhtemelen yasa önünden ziyade kilisede duyulacak bir kelime olacaktır. Tersten bakacak olursak, *boobs* (göğüs) kıyafet sektöründe başka durumlarda *breasts* (meme) dediğimiz uzva atıf için kullanılır (*boobs* aynı zamanda anlamsal açıdan *tit*ten çok da uzağa düşmeyecek günlük bir dille teknik anlamından uzak şekilde kullanılır; bunun gerçek anlamda bir belirsizlik teşkil edip etmediği de enteresan bir husustur).

Dil kesitinin ikinci boyutu yöntem (mode/tenor)dır. Yöntem, dilsel mesajın iletilme biçimiyle ilgilidir; yani bu mesaj yazılı mıdır, söylenmekte midir, telgrafla mı bildirilmektedir? Burada yine eş anlamlılık ihtimalleri vardır. *about* (mesela hakkında): *concerning* (ilgili): *re* (konuda) öbeğini ele alalım. *Re* (konuda) sözlü dilin karşısında konumlanan yazılı dile özgü değildir fakat daha hususi olarak iş hayatında gördüğümüz bir ifadedir; mesajın tarzı kadar ait olduğu alanı da belirtir. Alan ve tarz değişkenleri, normal bağlamlarda ortaya çıkıp da yabancı çevrelere taşındıklarında ve başka çağrışımlarla kullandıklarında anlamsal açıdan nötr addedilebilmeleri bakımından diyalektle ilgili değişkelere benzerler:

¹⁴ bkz. Halliday, M. A. K., McIntosh, A. ve Stevens, P. (1964). The Linguistic Sciences and Language Teaching. London: Longman, p. 87-94) ve Hudson, R. A. (1980). Sociolinguistics. Cambridge: Cambridge University Press, s. 49.) *üslup* kelimesinin günlük anlamlarıyla karışmaması için *üslup* yerine *söylem biçimi* teriminin kullanılmasını teklif eder.

Oh look! A neonate! Isn't he lovely? (Ah baksana! Bir yenidoğan! Çok sevimli değil mi?)

Yukarıdaki tümcede *yeni doğandan (neonate)* kasıt *yeni doğmuş bir bebek (new-born baby)*'tir fakat kelimenin kendisi araştırma laboratuvarlarını ve klinikleri hatırlatmaktadır; bu çağrışımlar da söylenen şeyin genel mizacıyla ters düşmektedir.

Stil (style), dilsel etkileşimde yer alan taraflar arasındaki farklı ilişkileri işaretleyen dil özelliklerine atıftır. Bu özellikler birtakım faktörlere mesela durumun gerektirdiği rollere (örneğin röportajı yapan ve veren), katılımcıların birbirine ne kadar aşina olduklarına ve sosyal konumlarının ne olduğuna, karşılıklı olarak birbirine düşman, kayıtsız ya da dostane olup olmadıklarına vb. göre değişebilir. Bu durum, belli bir yere kadar resmî - gayri resmî boyut gibi algılanabilir; fakat gerçekte durum bundan çok daha karmaşıktır. Stil de özellikle ilgimizi çekmektedir çünkü bilişsel eş anlamlıların en şaşırtıcı şekilde artmasına zemin hazırlayan fark bu faktördür. Eş zamanlıların katlanarak artışı (kültürümüzde) ölüm, seks, boşaltım faaliyetleri, para, din, güç ilişkileri vb. gibi yüksek duygusal öneme sahip deneyim alanlarına atıfta bulunan kelimelerde iyiden iyiye belirgindir. Bu alanlardaki göndergeler için genellikle birbirinden hafif farklılaşan terimler yelpazesi buluruz ki bu yelpaze bir sözcenin bağlamına inceden uyumlanmasına müsaade eder.

(a) *kick the bucket, buy it, snuff it, cop it, pop off, peg out, expire, perish, die, pass away, decease, etc.* (Nalları dikmek, mevta olmak, tahtalıköyü boylamak, balı yemek, gebermek, mortoyu çekmek, vadesi dolmak, can vermek, ölmek, göçüp gitmek, vefat etmek vs.)

(b) *fuck, screw, shaft, bang, ball, lay, have it off with, make, score with, bed, go to bed with, sleep with, make love with, have sex with, have intercourse with, be intimate with, perform coitus with, etc.* (Sikmek, geçirmek, zımbalamak, çakmak, taşaklamak, becermek, işi pişirmek, yapmak, götürmek, yatağa atmak, yatağa gitmek, yatmak, sevişmek, seks yapmak, cinsel ilişkide bulunmak, cinsel olarak yakınlaşmak, cinsel birleşme yaşamak vs.)

(c) *piss, pee, pzddle, wee-wee, have a slash, spend a penny, point Percy at the porcelain, pass water, urinate, etc.* (Çiş yapmak, işemek, işi halletmek, su dökmek, çiş gelmek, ayak yoluna gitmek, sidik dökmek, su dökmek, idrarını yapmak vs.)

(d) *ane-licker, bootlicker, toady, yes-man, sycophant, etc.* (Yalaka, yaltakçı, yağcı, emir kulu, şakşakçı vs.)

(Bu kelimelerin bazıları üslup açısından olduğu kadar alan açısından da farklılaşabilir; bu iki faktörü birbirinden tamamen ayırmak gerçekten de imkânsızdır.)

Üslupla gelen değişkenler hiç şüphesiz ki çağrışımsal anlamı taşıyacak kapasitededir fakat aynı zamanda daha olumlu yönde de farklılaşırlar. Anlamsal olarak en normal bağlamlarda bile edilgen değillerdir; esasen bir açıdan durumun çeşitli yönlerini ifade eder ve böylece bu yönlerin oluşmasına yardım edebilirler. Mesela; konuşmacı, kendisini dinleyen kişiyle yalnızca konuşmanın seyri içinde bir sözcükbirim yerine ötekini seçmek suretiyle yakınlık kurabilir. Bu sebepten, en azından üslup değişkenlerinin anlamsal hususiyetlerinin bir kısmının çağrışımsal anlamdan ziyade anlatımsal anlamın yönleri olarak işlenmesi daha iyi olabilir.

12.3 Yakın anlamlılar (Plesionym)

Yakın anlamlılar, bilişsel eş anlamlılardan farklı doğruluk-koşulları bildiren cümlelerde kullanılmaları bakımından ayrışır: Yalnızca cümlenin sözdiziminde aynı yerde duran yakın anlamlılar açısından farklılaşan iki cümle - her ne kadar sözcükbirimlerin birbirinin alt anlamlısı olması halinde tek yönlü bir kapsama pekâlâ mümkün olabilse de - karşılıklı olarak birbirini kapsamaz. Yakın anlamlı kelime çiftinde her daim kelimelerden biri onaylanır, öbürü ise reddedilir ve burada herhangi bir paradoks da yoktur:

It wasn't foggy last Friday - just misty. (Geçen Cuma sisli değildi, yalnızca biraz pusluydu.)

You did not thrash us at badminton - but I admit you beat us. (Bizi badmintonda tokatlamadın- kabul ediyorum ki bizi dövdün.)

He is by no means fearless, but he's extremely brave. (Hiçbir şekilde korkusuz değil fakat aşırı derecede cesur.)

It wasn't a tap I heard - more of a rap. (Duyduğum şey tıklatma değildi, daha ziyade birileri hafifçe vuruyor gibiydi.)

She isn't pretty, but in her way she is quite handsome. (Güzel değil ama kendince epey hoş.)

He was not murdered, he was legally executed. (Cinayetle öldürülmedi, hukuk yoluyla infaz edildi.)

The loch where we were fishing is not a lake - it's open to the sea. (Balık tuttuğumuz koy (loch), göl (lake) değildi, denize açılıyor.)

Yakın eş anlam ve bilişsel eş anlam arasına açık bir çizgi çizilebilir. Fakat eş anlamlılık ölçeği üzerinde ters yönde yakın anlamlılığın sınırlarını belirlemek daha zordur, zira sözcükbirimler arasında anlamsal mesafe arttıkça yakın anlamlılık da belli belirsiz şekilde eş anlamlılıktan uzaklaşarak kaybolur. *Pek sayılmaz (not exactly)* ve *daha doğrusu (more exactly)* kelimelerinin ayırıştırıcı güçlerine güvenelim; bu kelimeler sözlüksel açıdan neyin uygun olduğuna dair

görülerimizle gayet güzel şekilde eşleşmektedir. *Pek sayılmaz* ve *daha doğrusu* ibareleri sunulan anlam farklarına titizlikle uyuyormuş gibi görünmektedir zira normalde bilişsel eş anlamlı kelimelerle birlikte kullanılmazlar:

? He kicked the bucket - or, more exactly, he died. (? Nalları dikti - daha doğrusu öldü.)

A: Is that your daddy? (Babacığın mı?)

B: ? Not exactly - it's my father. (? Pek sayılmaz- babam).

Bilişsel eş anlamlılar bir yana, *pek sayılmaz* (*not exactly*) ve *daha doğrusu* (*more exactly*) anlamsal farkları nispeten önemsiz olan sözcük çiftleriyle birlikte normal kullanılır:

A: Was there a fog that day? (Bugün sis var mıydı?)

B: Not exactly - more of a mist" (Pek sayılmaz daha ziyade pus vardı.)

We stopped by the side of a lake - or, more exactly, a loch, since there was an opening to the sea. (Bir gölün (lake) kenarında daha doğrusu denize açıldığı için koy (loch) diyebileceğimiz yerin kıyısında durduk.)

He was executed - murdered, more exactly. (İnfaz edildi daha doğrusu cinayetle öldürüldü.)

Fakat farklar belli bir anlam düzeyini aştığında sonuç tuhaftır:

? My father's a policeman - or, more exactly, a butcher. (? Babam polis memuru, daha doğrusu kasap.)

? Our dog - or, more exactly, our cat - died yesterday. (? Köpeğimiz -daha doğrusu kedimiz- dün öldü.)

? We bought a mare - or, more exactly, a stallion. (? Bir kısırak -daha doğrusu, aygır aldık.)

Daha doğrusu (*more exactly*) ibaresinin normalde ufak bir anlamsal özelliği devreden çıkarmak ve düzeltme yapmak üzere kullanıldığı unutulmamalıdır; bu ibarenin birbirine bağladığı iki sözcükbirim dolayısıyla aynı hususiyete sahip olmalıdır:

? He was murdered - or, more exactly, he was killed. (? Cinayete kurban gitti daha doğrusu öldürüldü.)

He was executed - or, more exactly, he was murdered. (İnfaz edildi daha doğrusu cinayete kurban gitti.)

Eğer sözcükbirimlerden biri ötekinin alt anlamı ise, yalnızca *pek sayılmaz* normal şekilde birlikte kullanılır ve yalnızca bu durumda alt anlam olarak nitelenebilir:

A: Was he killed? (Öldürüldü mü?)

B: ? Not exactly - he was murdered. (? Pek sayılmaz, cinayete kurban gitti.)

A: Was he murdered? (Cinayete mi kurban gitti?)

B: Not exactly- but he WAS killed. (Pek sayılmaz fakat öldürüldü.)

Yakın anlamlılık ile ilgili ilkelerle dolu bir açıklama yapmak görece zordur. Aşağıdaki önermelerin aşikâr eksiklikleri vardır fakat en azından sorunları berraklaştırmaya yardımcı olabilecekleri umulmaktadır.

Evvela alt anlam özellikleri ile ana anlam özellikleri arasında bir ayrım yapalım. Alt anlam özelliklerinin bir kelimenin anlamı dâhilinde rolü vardır; bu kelime de söz dizim yapısına değişiklik getiren bir kelimedir (mesela *red* in “*red hat*” (*kırmızı şapkadaki*, “*kırmızı*”); *quickly* in *ran quickly* (*hızlı koştu’daki* “*hızlı*”)); ana anlam özellikleri (capital semantic traits) ise bir tümcenin başını çeken ögeye benzer rol oynayan özelliklerdir (yani *hat* in *a red hat* (*kırmızı şapkadaki* “*şapka*”) ya da *ran* in *ran quickly* (*hızlı koştu’daki* “*koştu*”). Bir sözcüksel ögenin hangi özelliklerinin ikincil, hangilerinin birincil/merkezî olduğuna karar veren genellikle yapılan izahın yani yorumun görece doğasından kaynaklanır. Mesela *stallion* (*aygır*); hem *male horse* (*erkek at*) ile hem de *equine-male* (*erkek at*) ifadeleriyle bilişsel eş anlamlıdır¹⁵; fakat hangisinin daha doğal olduğu konusunda bir miktar anlaşmazlık olabilir; göstergeler “erkek” kelimesinin burada *stallion* (*aygır*)’ın ikincil anlam özelliği olduğu yönündedir. Benzer biçimde *nag* (*ihtiyar at*) kelimesi de doğal olarak “saygı duyulmayacak at nesnesinden” (ya da her ne dersiniz işte) ziyade “değersiz at” olarak açıklanır. Bu tanı yöntemi bizi “*walk* (*yürümek*)” kelimesini *stroll* (*dolaşmak*) kelimesinin; “*laugh* (*gülmek*)” kelimesini *guffaw* (*kahkaha atmak*) ibaresinin, “*wave* (*dalga*)” kelimesini *breaker* (*dev dalga*) ve *roller* (*büyük dalga*) kelimelerinin, “*good-looking* (*iyi görünümlü*)” kelimesini de *pretty* (*güzel*) ve *handsome* (*yakışıklı*) kelimelerinin ana/merkezî anlamsal özelliği olarak tanımlamaya götürecektir. Yakın anlamlılık ilişkisi ve kelimeleri birbirinden farklılaştıran özellikler arasında bir bağlantı aramak makul görünmektedir. Bir sözcük çifti, ilk bakışta, yalnızca ikincil/alt anlam özellikleri bakımından farklılaşıyorsa, bu çiftin yakın anlamlı gibi görünmesi daha muhtemeldir. Bunun böyle olmasına yönelik güçlü bir eğilim de olabilir ama arada basit bir korelasyon olmadığını da belirtmek gerekir. İkincil/alt anlam ve ana/merkezî anlam özelliklerinin nispi belirginliği epey değişkenlik gösterebilir gibidir ve bu değişkenliğin ne ölçüde sistematik olduğu (diğer anlamsal özelliklerden tahmin edilebilir olması manasında)

¹⁵ Ama altıncı bölümde, *geldin* üzerine 2.nottaki açıklamalara bakın.

şu an çok açık değildir. *pretty: handsome (güzel: yakışıklı)*, *mare: stallion (kısarak: aygır)* ve *murder: execute (cinayet: infaz)* sözcük çiftleri gözlemlenebilir değişkenlerin örnekleridir. Öncelikle burada verilen ilk sözcük çifti olan *pretty: handsome (güzel: yakışıklı)*'ı düşünün. Bu sözcük çifti anlamsal özelliklerin konumu ve eş anlamlılık arasında olması beklenen ilişkiyi ya da bu ilişkinin yokluğunu örneklemektedir: Dememiz o ki bu kelimeler ana anlam özellikleri bakımından özdeştir; sadece ikincil/alt anlam özelliklerinde farklılaşırlar ve bu yüzden de yakın anlamlıdırlar. İkinci çift olan *mare: stallion (kısarak: aygır)* kelimeleri ana anlam özelliklerinde özdeş, alt anlam özelliklerinde farklı olmaları bakımından *pretty: handsome (güzel: yakışıklı)* çiftine benzerler. Fakat *pretty: handsome*'dan farklı olarak yakın anlamlı değildir; esasında daha çok zıt anlamlı kelimelere benzerler. *mare: stallion*'daki alt anlam özelliklerinin, bir bakıma, ana anlam özellikleriyle eşit konuma yükseltildiği anlaşılmaktadır (eş anlamlılığın belirlenmesi söz konusu olduğunda). Fakat şunu da fark edelim: Bu yükseltmeye aynı anda ana anlam özelliklerinin rütbece indirilmesi eşlik etmez zira *stallion (aygır)* ve *bull (boğa)* (aynı alt anlam, farklı ana anlam özelliklerine sahip) kelimeleri eş anlamlı değildir. *murder: execute (cinayetle öldürmek: infaz etmek)* üçüncü bir ihtimali örneklemektedir. Eğer altıncı bölümde yer alan *murder (cinayetle öldürme)*'ın suçlar sınıfına, *execute (infaz etme)*'nin ise cezalar sınıfına ait olduğu yönündeki iddialar doğruysa; o zaman bu eş anlamlı kelime çifti aynı alt anlam ama farklı ana anlam özelliklerine sahiptir. Bu anlamda *stallion (aygır)* ve *bull (boğa)*'a benzerler. Fakat bu kelimeler ikinci çiftten (yani *mare: stallion*) farklı olarak yakın anlamlıdır. Bu da yalnızca alt anlam özelliklerine ışık tutulduğu ya da bunların öne çıkarılmadığını aynı zamanda ana anlam özelliklerinin de bir alt sınıfa indirildiğini gösterir. Bu iddia da *murder: rape (öldürmek: tecavüz etmek)* ve *execute: imprison (infaz etmek: hapse atmak)* sözcüklerinin eş anlamlı olmadığı gözlemiyle güçlendirilebilir. Bu kelimeler aynı ana anlam, farklı alt anlam özelliklerine sahiptir. Arka planda kalan ana anlam özellikleriyle birlikte vurgulanan alt anlam özellikleri sınıflandırmaya dâhil öğelerin karakteristiği gibi görünmektedir; onlara eşlik eden arka plan ana anlam özellikleri olmaksızın vurgulanan alt anlam özellikleri de tam manasıyla karşıt olmayan kelimelerin karakteristiği olabilir ya da *pretty: handsome (güzel: yakışıklı)* çiftinin aynı zamanda erkek-kadın karşıtlığını da içine aldığı iddia edilebileceği için salt karşıtlığın çok derine gömülü olmadığı karşıt kelimelerin karakteristiği olabilir.

Yakın anlamlılığın yavaş yavaş eş anlamlılıktan uzaklaştığını zaten belirttik; bu yüzden de birbirine komşu sözcükbirimlerin yakın anlamlı olmasını, uzak olanların da eş anlamlı olmamasını, muhtemelen iki arada bir yerde belirsiz bir alanda kalmasını sağlayan hususi

özelliklerin değişim ölçeklerini tespit edebilirsek bir adım ileri gidebiliriz. Bu ilişkilere dair örnekler sekizinci bölümde ele alınan sözcükbirim dizilişleri arasında bulunabilir fakat tabii bitişik olmayan ögelerin genellikle eş anlamlı olmadığı düşünülürken bir dizilişteki bitişik kelimelerin eş anlamlı olarak algılanma ihtimali daha fazladır (eğer zıt kutuplara konmamışlarsa). Mesela; *fog (sis)* ve *mist (pus)* ile *mist (pus)* ve *haze (hafif duman)* yakın anlamlıdır fakat *fog (sis)* ve *haze (hafif duman)* değildir; *mound (tümsek)* ve *hillock (tepecik)* *hillock (tepecik)* ve *hill (tepe)*, *hill (tepe)* ve *mountain (dağ)* muhtemelen tam manasıyla yakın anlamlı sözcük çiftleridir; fakat *mound (tümsek)* ve *mountain (dağ)* hatta *hill (tepe)* ve *mound (tümsek)* ya da *hillock (tepecik)* ve *mountain (dağ)* o kadar da yakın anlamlı değildir; *giggle (kıkırdamak)* ve *(laugh gülmek)* yakın anlamlıdır; fakat *giggle (kıkırdamak)* ve *guffaw (kahkaha atmak)* değildir vb. “Anlamsal uzaklık (semantic distance)” kavramı, tek bir hususiyetten daha fazla noktada farklılaşan ögelere daha sakınlımlı şekilde teşmil edilebilir (değişiklik eksenleri arttıkça, “uzaklık”tan ne kastedildiğini açıkça söylemek zorlaşır). Mesela *rap (hafifçe vurmak)* ve *tap (tıklatmak)* eş anlamlıdan fazlasıdır tıpkı *thud (gümbürdetmek)* ve *thump (güm güm vurmak)* ve muhtemelen aynı zamanda *rattle (tındırmak)* ve *clatter (tıkırdatmak)* gibi; *tap (fakat hafifçe vurmak)* ve *thump (güm güm vurmak)* eş anlamlı olmaktan çok uzaktır tıpkı *thud (gümbürdetmek)* ve *rattle (tındırmak)* gibi. Değişebilen anlamsal mesafenin bir başka ölçeği de “bir ölçüde” kıstasıdır: Birbiriyle hiçbir şekilde bağdaşmaz görünen bazı sözcükler her şeye rağmen belli türde bir benzerliğe sahiptir:

A parish priest is to some extent a teacher. (Bir papaz bir ölçüde hocadır.)

A professional footballer is to some extent an entertainer. (Profesyonel futbolcu bir ölçüde şovcudur.)

A teacher is to some extent an actor¹⁶ (Bir öğretmen bir ölçüde aktördür.)

Bu şekilde bağlantılı pek çok öge anlamsal olarak birbirinden öyle uzaktır ki yakın anlamlı bile sayılamaz:

? My brother is a priest - or, more exactly, a social worker. (? Abim bir papaz -daha doğrusu bir sosyal hizmet çalışanıdır.)

¹⁶ Bu cümleler arasındaki ilişki tek taraflıdır:

?Bir hoca bir ölçüde papazdır.

?Bir şovcu bir ölçüde futbolcudur.

?Bir aktör bir ölçüde hocadır.

Şu anda bu tür bir ilişki için hangi anlamsal özelliklerin gerekli olduğu açık değildir, aynı zamanda ilişkinin yönünü hangi unsurların yönettiği de belli değildir (biraz tartışma için bk. Lakoff, G. (1973). Hedges: a study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. Journal of Philosophical Logic. 2, 4, p. 458-508.

Fakat kelimeler yeterince yakınsa birbirlerini nitelerler:

My brother is a teacher - or, more exactly, a coach. (Abim hoca, daha doğrusu koçtur.)

12.4 Benzerlik İlişkileri ve Eş Anlamlılık

Dördüncü bölümde tarif edilen benzerlik ilişkileri - belli kayıtlarla birlikte - hem bilişsel eş anlamlılık hem de yakın anlamlılık açısından geçerlidir. Yakın anlamlılığa daha dolaysız şekilde teşmil edilebilir. Kriter özellikleri bakımından farklılaştıkları için, bir yakın anlamlı sözcük çifti, kesin konuşmak gerekirse, bağdaşmaz, bağdaşır yahut alt anlam ve üst anlam ilişkisi içinde olmalıdır (Elbette kriterleri birbirine uyuyorsa, artık yakın anlamlı değil bilişsel eş anlamlı olurlar). Mahiyeti ne olursa olsun, anlamsal zıtlığın iletişimsel manası birbirine karşıt öğelerin yakın anlamlı olmaması halinde olacaklara göre azalır; dolayısıyla eş anlamlılık içerisindeki benzerlik ilişkilerine özel isimler vermek meşru görünmektedir. Bu yüzden mikro-ilişkilerden bahsedeceğiz:

Mikro-bağdaşmazlık: *roller: breaker (büyük dalga: dev dalga)*

(Micro-incompatibility) *execute: murder (infaz etmek: cinayet işlemek)*

priest: pastor (rahip: papaz)

cashier: unfrock ((özellikle ordudan) ihraç etmek: papazlıktan atmak)

pretty: handsome (güzel: yakışıklı)

orchestra: band (orkestra: müzik grubu)

Mikro-bağdaşırılık *review: article (tenkit: makale)*

(micro-compatibility) *letter: note (mektup: not)*

brainy: cunning (kafalı: kurnaz)

Mikro-alt anlam ilişkisi: *roller: wave (büyük dalga: dalga)*

(micro-hyponymy) *execute: kill (infaz etmek: öldürmek)*

pretty: good-looking (güzel: hoş görünümlü)

cashier: sack ((özellikle ordudan) ihraç etmek: def etmek)

fearless: brave (korkusuz: cesur)

Uyum ilişkileri (congruence relations) burada tam olarak bilişsel eş anlamlılarda olduğu gibi işlememektedir. Bilişsel eş anlamlılar özdeş kriter özelliklerine ve böylelikle özdeş mantiki hususiyetlere de sahip olduğundan, bağdaşmazlık, alt anlamlılık vb.yi tanımlamak üzere kapsama ilişkilerini kullanamayız. Fakat bunlara benzer ilişkiler şüphesiz mevcuttur. Yalnızca normal eşdizim aralıkları açısından farklılaşan bilişsel eş anlamlılar örneğini düşünün. Böyle bir sözcük çiftinin üyeleri arasındaki (daha hususi) anlam ilişkisini onların normal eşdizim aralıkları arasındaki ilişki bağlamında tanımlayabiliriz. İki ranj (aralık) birbirinden ayrılmış olabilir (örn: **addled: rancid (çürük: kokmuş)**); bu ayrıklık (disjunct), bağdaşmazlık (incompability) benzeri bir ilişkiye yol açar. Yahut bu ranjlar birbiriyle örtüşebilir (örn: **engine: motor**) bu da bağdaşırılık (compability) benzeri bir ilişkiye yol açar. Bazen bir kelimenin normal birlikte kullanım aralığı öbür kelimenin aralığına dâhil edilebilir (örn: **lively: spritely (canlı: enerjik)**) burada da alt anlamlılığa benzer bir ilişki görürüz. Başka bir farkın olmaması halinde özdeş eşdizim aralığına sahip ögeler, elbette, mutlak eş anlamlı olacaktır. Benzer ilişkiler başka açılardan farklılaşan bilişsel eş anlamlılar için de kurulabilir. Bağdaşmazlık ve alt anlamlılık vb. ile paralelliği ortaya çıkarmak ve aynı zamanda farklılaşan özelliklerin önemsizliğini vurgulamak için nano-bağdaşmazlar (nano-incompatibles), nano-bağdaşlılar (nano-compatibles), nano-alt anlamlılar (nano-hyponyms) ve nano-üst anlamlılar (nano-superordinates)dan bahsedebiliriz.¹⁷

12.1’de bilişsel eş anlamlıların yakın anlamlılardan “daha eş anlamlı”, yakın anlamlıların ise eş anlamlı olmayan kelimelerden “daha eş anlamlı” oldukları ortaya konuldu.

Bilişsel eş anlamlılar arasında genel anlamda tam benzerlik (full congruence) olması en yakın ilişkiyi doğurur; tam benzerliğin arkasından kapsama (inclusion), örtüşme (overlap) ve en nihayetinde ayrıklık (disjunction) gelir.

Yakın eş anlamlılık (plesionym) içerisinde de benzer bir derecelendirme yapılabilir; tam manasıyla benzer ögelerin aslında daha geniş bir bilişsel eş anlamlılar kategorisine ait olması durumu hariçtir tabii. Bilişsel eş anlamlılar ya da yakın anlamlılar sınıfı içerisinde, eş anlamlılık derecesi ve benzerlik türü arasındaki korelasyon kusursuz değildir, çünkü anlamsal özellikler kendi ayrıştırıcı güçleri bakımından farklılaşır. Fakat her biri ötekinin aynı türden eş anlamlısı olan ögeler arasındaki korelasyon kusursuzdur. Bu, bir üst anlamlı ve iki ya da daha fazla karşılıklı bağdaşmaz-alt anlamlıdan (incompatible hyponyms) oluşan ögeler setinde

¹⁷ Son derece az, milyarda bir bağdaşan-bağdaşmayan-alt anlam ve üst anlam içeren kelimeler olarak düşünebiliriz (ç.n.)

zaman zaman olur: Bir üst anlamlı sözcük, yakın anlamlı addedilecek alt anlamlarından birine yeterince yakındır; fakat alt anlamlıların ayrıksı ilişkilerinden ötürü birbirinin yakın anlamlısı olamayacak kadar da uzaktır. Bu durum *horse (at): stallion (aygır): mare (kısırak)* örneğinde karşımıza çıkar. Kriterlerimize göre *horse (at)* ve *stallion (aygır)*, tıpkı *horse (at)* ve *mare (kısırak)* gibi, yakın anlamlıdır fakat *mare (kısırak)* ve *stallion (aygır)* aralarındaki cinsiyet farkı çok göz önünde olduğundan ötürü, yakın anlamlı değildir.

12.4 Eş Anlamlılık dışında kalan “mutlak (Absolute)”, “Bilişsel (Cognitive)” ve “Yakın (plesio-)” ilişkiler

Farklı eş anlamlılık türlerini anlatmak için kullanılan “mutlak”, “bilişsel” ve “yakın” kategorileri, her ne kadar eş anlam dışında kalan “yakın” anlam ilişkileri bizi fazla ilgilendirmiyor gibi görünse de, prensipte sözcükler arasındaki bütün ilişkilere genişletilebilir. Mutlak eş anlamlılığın nadir bir olgu olduğu ortaya konulmuştur; fakat mutlak eş anlamlılığın bir anlamda doğal ve muhtemelen değişken olduğuna inanmak için sebeplerimiz varken, bir dilin niçin mutlak karşıt anlamlılık ya da mutlak alt anlamlılığı hor görmesi gerektiğine dair sebep yoktur. Fakat yine de mutlak eş anlamlıyı tanımlamak diğer mutlak ilişkileri tanımlamaktan daha kolaydır. Herhangi bir anlam farkı, bir sözcük çiftini mutlak eş anlamlı olmaktan meneder; fakat mesela bir alt anlamlı, üst anlamlı ya da karşıt anlamlı sözcük çiftinin bazı anlamsal farklar sergileyeceği aşikârdır. Bu yüzden de mutlak ilişkiler için hangi anlam farklarının hoş görüldüğünü, hangilerinin ise görülmediğini belirlememiz gerekiyor. Bunun yollarından biri bilişsel eş anlamlılığı model olarak kullanmaktır: Şöyle bakalım: Örneğin X, Y’nin mutlak alt anlamlısıdır. Şu durumda:

(i) X, Y’nin alt anlamlısıdır.

(ii) X’in anlamı Y’nin anlamından mutlak olmayan bilişsel eş anlamlıların farklılaşabileceği herhangi bir şekilde farklılaşmıyor demektir.

Yani dil kesiti ya da diyalekt açısından farklılaşmamaları gerekir (nispeten sorunsuz); anlatımsal anlam bakımından da farklılaşmamaları gerekir (yine nispeten sorunsuz); son olarak eşdizim bakımından da farklılaşmamaları gerekir. Son kriter daha zordur zira farklı kriter özellikleri olan ögeler kaçınılmaz olarak kendi farklı eşdizim örüntülerine sahiptir. Bunu söylemesi kolaydır; fakat uygulamada sorunlar yaratabilir. Yine de epey ikna edici bir örnek *dog (köpek)* kelimesinin mesela *animal (hayvan)* sözcüğünün mutlak alt anlamı, *long (uzun)* kelimesi *short (kısa)* sözcüğünün mutlak zıt anlamlısı olarak düşünülmesi olacaktır. Genel anlamda konuşacak olursak; eğer X, Y’nin mutlak R’si ise o durumda X’in bilişsel eş anlamlısı

olan herhangi bir kelime Y'nin bilişsel R'si olacaktır. Bu yüzden de mesela *clean (temiz)* ve *dirty (kirli)* mutlak zıt anlamlılardır; *mucky (pis)*, *dirty (kirli)*'nin bilişsel eş anlamlısıdır haliyle *clean (temiz)* ve *mucky (pis)* de bilişsel zıt anlamlılardır.

Eş anlamlılıkla ilgili kelime anlamlarının sistematik boyutlarına dair araştırmamız burada sonuca bağlanıyor: Önemli başlıkların çoğuna, her ne kadar herhangi birinin betimleyici düzeyde dahi açıklanması yılları bulacak olsa da, değinildi. Fakat şu da akılda tutulmalıdır ki mevcut araştırmamız kelime dağarcığındaki yapı ve sistem araştırmasıyla ciddi şekilde sınırlandırılmıştır. Kelimelerin anlamlarıyla ilgili önem arz eden şeylerin çoğu – hiç olmazsa dili günlük kullananlar açısından - münferit ve özgüdür. Bu kitapta başvurulmuş bağlamsal yaklaşım da kelimelerin münferit anlamsal özellikleriyle ilgili çok değerli bilgiler vermeye yetecektir; fakat burada o yol izlenmemiştir.